

Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ГУМАНІТАРНІ НАУКИ»

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Білоус Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філології, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Гудзенко Олена Георгіївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та філософії, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Добродум Ольга Вікторівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри культурології та філософської антропології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;

Крालюк Петро Михайлович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, Національний університет «Острозька академія»;

Коляда Еліна Калениківна, кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри практики англійської мови, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Морозова Ірина Борисівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри граматики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова;

Яновець Анжеліка Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та української філології, Луцький національний технічний університет;

Міріца Стефанія-Крістіна, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія;

Чижевський Фелікс, професор, доктор габілітований, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), м. Люблін, Польща;

Капранов Ян, доктор філологічних наук, професор, Економіко-гуманітарний університет у Варшаві (Польща); Університет Оулу (Фінляндія).

*Ілюстрація на обкладинці – картина із серії «Квіти – радість життя»
луцької художниці Світлани Костукевич (використана за згодою автора).*

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
30 грудня 2025 р., протокол № 4

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, м. Луцьк Волинської обл.
просп. Волі, буд. 36, м. Луцьк Волинської обл., 43010,
адреса електронної пошти: lpk@ua.fm, тел. (0332) 77-06-59

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1195 від 11.04.2024 року (ідентифікатор медіа – R30-03855).

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 1017 від 27 вересня 2021 року
(додаток 3) зі спеціальності В11 – Філологія (за спеціалізаціями).

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська, іспанська.

Офіційний сайт видання: www.academstudies.volyn.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-5096 (Print)
ISSN 5786-510X (Online)

© Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2025

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2:316.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.1>

А. В. КОЛЕСНИК

*кандидат філологічних наук, доцент,
науковий співробітник кафедри мов і літератур,
Університет міста Базель, Швейцарія
Електронна пошта: coalision@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-7812-0035>*

НАТУРАЛІЗМ В ЛІТЕРАТУРІ І НАУКОВА СОЦІОЛОГІЯ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ: ВЗАЄМОВПЛИВ

У статті здійснений аналіз взаємозв'язку літературних творів періоду натуралізму з соціологічними проблемами кінця ХІХ ст. Визначено, що українські соціологи кінця ХІХ століття та українські письменники-натуралісти знали один одного, а також були знайомі з провідним лідером тогочасного українського суспільства і засновником стилю натуралізм в Україні – Іваном Франком. Це дало підстави стверджувати взаємозв'язок літератури з науковим баченням соціальної дійсності кінця ХІХ ст.

Здійснене дослідження розкриває щільний зв'язок творчості українських письменників-натуралістів з ключовими положеннями соціологічної науки того часу та зв'язок між особистостями – Іваном Франком, Михайлом Драгомановим, Михайлом Грушевським, Богданом Кістяківським, Костем Сроковським, Михайлом Могилянським, Стефаном Ковалівим. Їхня взаємодія була постійною і фіксувала найскладніші випадки соціальних контактів. Також ми бачимо постійний вплив зазначених осіб один на одного, що формувало погляди як соціологів, так і письменників.

Проведений аналіз соціологічної ситуації дозволив міркувати про вплив письменників-натуралістів на становлення соціологічної думки в Україні у другій половині ХІХ століття. Натуралістичні засоби, зокрема фотографічність та документальність відтворення, які застосовували українські письменники-натуралісти, з одного боку, повністю відповідають методам соціологічної науки, яка зосереджувалась на викритті найбільших проблем щоденного існування українців – нестатку грошей, праці без оплати, погіршення відносин з роботодавцями через це. Літературні твори стають архівним джерелом для сучасних дослідників не тільки в галузі соціології, але й для істориків і етнографів.

Ключові слова: натуралізм, соціологія, виживання людей.

Поставлення проблеми. Стиль натуралізм в літературі був тим важливим етапом розвитку, який примусив змінити погляди на всі найважливіші сфери життя. Однією з таких сфер була соціальна дійсність. Більшість пересічних людей намагалась знайти своє місце в житті або просто вижити. Саме це і стало об'єктом уваги письменників-натуралістів, які показали цю дійсність такою, якою вона була насправді, висвітлюючи найтяжчі умови життя, що було пов'язано з мізерною заробітною платою працівників за важку і часто небезпечну роботу та набором проблем соціального характеру.

Отож, натуралізм, завдяки фотографічності і документальності художнього зображення, виявився тим правдивим інформаційним засобом, який перевів погляди суспільства

з розкішного життя багатих осіб – до щоденного мучеництва пересічних робітників, життя яких залежало від часто небезпечних умов праці та мізерних грошей, зароблених на роботі, кількість яких була занадто низькою, навіть якщо робота виконувалась вчасно і якісно. Грошей не вистачало навіть на їжу.

Натуралізм охопив творчість письменників усієї Європи. Але в українській літературі він мав менший розвиток з огляду на постійні заборони цензурою вдаватися до радикальних засобів зображення в художній писемній творчості, які існували в часи Російської імперії, а згодом і в Радянському Союзі. Тому нині нам важливо провести компаративний, порівняльний аналіз розвитку натуралізму та соціології в Україні. Адже соціологія як наука набула найбільшого

розвитку саме із початком інтенсивного розвитку суспільства у кінці XIX століття, саме у час розвитку стилю натуралізм. Тому вбачаємо певний збіг у розвитку натуралізму і соціології як двох джерел, які живили одне одного. Отож, порівняння натуралізму в художній творчості із соціологічними поглядами тогочасного суспільства дозволить спробувати знайти спільне джерело їхнього становлення і розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про натуралізм за радянських часів залишила свої погляди В. Поважна [Поважна 1973], а з набуттям Україною незалежності більш детальний аналіз здійснив Д. Наливайко [Наливайко 1996], який визначив стильові ознаки натуралізму. Згодом такі дослідники як Т. Гундорова, М. Ткачук, Р. Голод провели дослідження творчості Івана Франка та натуралізму в цілому [Гундорова 2006; Ткачук 2003; Голод 2012], а сучасне нове покоління науковців зосередилось на порівняльному аналізі натуралізму в Україні та в таких країнах, як Німеччина, Англія, США [Венгринович 2012; Косило 2004; Кебало 2016]. Але єдиним представником натуралізму в українській літературі вважався саме Іван Франко.

Водночас дослідження творів І. Франка, а згодом і в цілому малої прози, здійснене автором цієї статті [Колесник 2024], показало наявність натуралізму та натуралістичної тенденції у творчості ряду інших українських письменників того часу.

За джерело із соціології у цій статті взятий науковий посібник із соціології за редакцією В. Степаненка і К. Батаєвої, оприлюднений у 2003 році в Інституті соціології НАН України [Історія української соціології 2023].

Мета статті – здійснити аналіз взаємозв'язку літературних творів з соціологічними проблемами того часу (кінець XIX ст.). Виявити вплив художньої літератури на формування соціологічної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Письменники-натуралісти, за канонами цього стилю, фотографічно і документально зображували різні соціальні проблеми в житті людей, що вражали своєю жахливістю, та події, які відзначались жорстокістю. Тобто письменники свідомо звертали увагу читачів на найважчі проблемні ситуації людського життя для того, щоб

суспільство скерувало всю свою активність на їх розв'язання та усунення. Серед соціальних проблем найбільше місце займає нестача коштів у робітників, що виступає індикатором рівня життя і є предметом дослідження соціології.

Наука соціологія з часу свого виникнення розвивалась як історично-контекстуальна наука (Історія української соціології, 2023, с. 12), тобто відбивала основні віхи історії України. Та й у цілому соціологія є відбитком національно-культурних та інтелектуальних (або етнічних, А. Колесник) традицій суспільства [Історія української соціології 2023 : 5]. Звідси можливе і припущення, що натуралізм у літературі був пов'язаний зі становленням соціологічної думки в Україні.

Соціологічні погляди української науки зародилися у працях Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, Олександра Потебні, Богдана Кістяківського, які володіли знаннями про передові досягнення соціології Європи та намагалися підтримувати власні контакти з її засновниками.

Відомим українськими істориком, літературознавцем, фольклористом, громадським діячем і засновником української соціології був Михайло Драгоманов. У його публіцистичних працях висвітлено політичні проблеми України того часу. В 1870–1890-х роках він активно публікував свої праці як у закордонних виданнях Англії, Німеччини, Франції, так й у виданнях Галичини, яка на той час була у складі Австро-Угорської імперії, зокрема, у журналах «Друг», «Світ», «Народ». У 1976 році Михайло Драгоманов розпочав публікацію громадсько-політичного збірника «Громада» у Женеві з метою надати читачеві інформацію про Україну і українців.

Драгоманов був також знайомий з українським письменником Іваном Франком, який у своїй творчості звертався до натуралістичного стилю і в останній чверті XIX ст. опублікував перші натуралістичні твори. Їхнє знайомство розпочалося з листування у 1877 р. з приводу арешту Михайла Павлика – українського письменника, публіциста, громадського і політичного діяча, який разом з Іваном Франком у 1890 році створив Русько-українську радикальну партію – і тривало до смерті Драгоманова. Водночас Франко, за твердженням Мочульського, бачився з Драгомановим віч-на-віч усього два

рази, у 1890 і 1892 рр., тоді, коли Драгоманов лікувався у Відні [Мочульський].

Водночас, у поглядах цих двох українських інтелектуалів існували і розбіжності, зокрема, – стосовно інтерпретації та вирішення соціальних проблем українців. Наприклад, якщо Франко прагнув підтримати молодих українців, скасувати наявний політичний режим у Росії та встановити вільний розвиток і задоволення всіх «моральних, просвітніх, соціальних і політичних потреб українського народу», то Драгоманов вважав це прагнення шляхом для захоплення влади [Яценко 2015 : 179–181].

Серед українських письменників знаходимо ряд особистостей, які вдавалися до натуралізму, щоб документально показати найстрашніші випадки в житті українців. Згадаємо Костя Сроковського і його новелу «Дві цегли», в якій фактографічно точно зображено вбивство чоловіка його двоюрідним братом, швагером, через поцуплені з братового двору цеглини. Випадок показаний у нейтральному забарвленні, наче це сталося із зовсім незнайомими автору людьми. Тобто автор виступив у цьому оповіданні як сторонній споглядач чи незацікавлений свідок. Та й вбивцю він врешті показав як психічно хвору людину та жертву обставин. Отож, Сроковський також був письменником, знайомим із досягненнями європейської соціологічної науки та водночас підпадав під вплив правил натуралістичного стилю, якщо він вдався до зображення таких подій.

Інший видатний історик і соціолог України початку ХХ століття, Михайло Грушевський, відомий українцям завдяки історичним дослідженням, таким як Історія України-Руси (1898 – 1936). У 1919–1924 роках Грушевський перебував в еміграції за межами України, в Європі, організовуючи діяльність першого вітчизняного наукового соціологічного закладу – «Українського соціологічного інституту» у Відні. [Історія української соціології 2023 : 9]. Хоча прагнення Грушевського перевезти цей інститут з Відня до Києва були невдалими, проте в Україні вже в кінці 1920-х – на початку 1930-х років була створена мережа перших соціологічних осередків, зокрема кафедр та комісій, що працювали у структурі Всеукраїнської Академії наук за планами цього інституту [Історія української соціології 2023 : 15].

Грушевський з повагою ставився до ідей з соціології, висловлених Контом, Дюркгаймом та Вундтом. При цьому він сприяв їхньому ствердженню та набуттю популярності. До того ж, він переймався адаптацією зазначених соціологічних ідей у вітчизняній гуманітарній науці. В праці «Початки громадянства, або генетична соціологія», виданій у Відні у 1921 року, знаходимо фіксацію дій Грушевського з цього напрямку [Історія української соціології 2023 : 13].

У 1924 р. Грушевський повернувся до України. І хоча він привіз з собою основи діяльності цього інституту, проте його праця була приречена на невдачу через складні умови раннього періоду становлення нового радянського українського суспільства, що діяло на підставі нових сформованих комуністичних лозунгів і директив та не потребувало об'єктивності соціології щодо принципів розвитку суспільства. Так само, як і натуралістичного, правдивого фотографічного зображення образів і подій в художній літературі. Власне через це спроби Грушевського щодо утвердження принципів цієї науки були невдалими. Та й в цілому радянська наука, як і література, стають об'єктами «постійної заполітизованої уваги і контролю більшовицької партії» [Історія української соціології 2023 : 16].

Водночас Грушевський був обізнаний із різними сферами життя суспільства і є автором «Історії української літератури» (1923 – 1930). До того ж, він створював і власні художні твори. Згадаємо оповідання Грушевського «Неробочий Грицько Кривий. Волинський образок з початку ХVІІІ», проаналізоване авторкою у монографії [Колесник 2024], в якому показано поневіряння родини Грицька у снігову заметіль в пошуках грошей на виживання та притулку. Врешті це оповідання, створене в натуралістичному стилі, закінчується трагічно, адже дитина Грицька гине через студінь, а через збитки та власне сумління Грицько вбиває свою дружину [Грушевський 1989 : 294–312]. Отож, Грушевський міг черпати матеріал із різних джерел, одним і яких був літературний стиль натуралізм, що фотографічно і документально відтворював складні умови життя людей.

Відомим громадським діячем, філософом і соціологом останньої чверті ХІХ – початку ХХ століття, який працював під впливом поглядів Драгоманова і Франка, був Богдан Кістяківський.

Він був помітною фігурою соціал-демократичного руху, створював демократичні партії, що були в опозиції до влади. Наприкінці свого життя Кістяківський готував до публікації свою головну працю під назвою «Право та науки про право. Методологічний вступ до філософії права». У ній мали бути підведені підсумки наукових обговорень, що відбувалися на початку століття. Проте, на жаль, рукопис цієї праці був знищений під час пожежі.

У проаналізованих натуралістичних оповіданнях [Колесник 2024] ми також фіксуємо різноманітні тематичні напрямки та художні методи. Це – і натуралістичний опис життя пересічної сільської родини чи потрапляння в тюрму сільського чабана (твори Марковича), детальне, майже документальне зображення важких фактів з життя мешканців Борислава – міста, в якому вперше почали працювати нафтові копальні (твори Стефана Коваліва). Об'єктом уваги письменників ставали страшні випадки на зразок неочікуваної смерті людини в копальні або опис важкого юнацтва хлопця, який закінчує життя самогубством (твори Михайла Могилянського). Важкі соціальні умови, зображені у натуралістичних творах, призводять до спільного вражаючого факту: людина опиняється у безвихідному становищі, без можливості вирішити свою життєву ситуацію та переважно гине.

Отже, українські соціологи кінця XIX століття поряд з українськими письменниками-натуралістами становили певну групу осіб, які знали один одного, а також були знайомі з провідним лідером тогочасного українського суспільства і засновником стилю натуралізм

в Україні – Іваном Франком. У цьому ми бачимо основи взаємозв'язку літературних та соціологічних проблем кінця XIX ст. Постійно перебуваючи у контакті з Драгомановим, Грушевським та іншими соціологами – Іван Франко впливав на їхнє мислення і тим самим формував їхнє бачення тогочасних проблем. З іншого боку, не виключений і зворотній вплив – думок Драгоманова та діяльності Грушевського на творчість Франка. Чітко виокремити черговість впливу цих науковців та громадських діячів – доволі складне завдання, яке, на наш погляд, вимагає подальшого опрацювання особистого листування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отож, проведений аналіз показує щільний зв'язок творчості українських письменників-натуралістів з ключовими положеннями соціологічної науки того часу та зв'язок між особистостями цих обох напрямків розвитку суспільства, такими як Іван Франко, Кость Сроковський, Михайло Могилянський, Стефан Ковалів, Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський, Богдан Кістяківський. Їхня взаємодія була постійною і фіксувала найскладніші випадки соціальних контактів. Також ми фіксуємо їхній постійний вплив один на одного під час їхнього спілкування через творчі доробки та листування, що формувало погляди як соціологів, так і літераторів.

Подальший аналіз взаємозв'язку письменників-натуралістів з соціологами та істориками кінця XIX століття дозволить визначити глибину їхнього впливу та їхню взаємозалежність або навпаки – визначити, хто був першим у поглядах і з чого вони формувалися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгринович Н. Міжнаціональний інваріант художньої системи натуралізму в генетико-типологічних вимірах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2012. Острог. Вип. 27, Том 1. С. 129-132.
2. Голод Р. Натуралізм. *Дивослово*. Київ, 2012. № 4. С. 50–56.
3. Грушевський, М.: Неробочий Грицько Кривий. Волинський образок з початку XVIII віку. *Українська новелістика кінця XIX–початку XX століття: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі)*. Київ, 1989, с. 294–312.).
4. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. К.: Критика, 2006. 352 с.
5. Історія української соціології. XIX–XXI: навчальний посібник / за редакцією В. П. Степаненка і К. В. Батаєвої. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 566 с.
6. Кебало М. Художній світ творів німецького та українського натуралізму. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство*. 2016. № 44. С. 128–137.
7. Колесник А. Натуралізм і натуралістична тенденція у малій прозі українських письменників як засіб висвітлення людських випробувань. *Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kultury Regionalnej i Badan Literackich im. Franciszka Karpińskiego (IKRiBL)*, 2024. 144 с.

8. Косило Н. Типологічні особливості українського та англійського натуралізму в порівняльному аспекті. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2004, с. 135–138.
9. Мочульський М. Конфлікт Франка і Драгоманова. *Іван Франко. Енциклопедія життя і творчості. З останніх десятиліть життя Франка 1896 – 1916*. Url: <https://i-franko.name/uk/Studies/Mochulsky/21.html> (дата звернення 20.10.2025)
10. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі. *Літературознавство* : Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців. Київ, 1996. С. 118–130.
11. Поважна В. Розвиток української літературної критики у 80–90-х роках ХХ ст. (До проблеми критеріїв і методу). Київ, 1973. 268 с.
12. Ткачук М. Жанрова структура прози Івана Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції). Монографічне дослідження. Тернопіль, 2003. 384 с.
13. Яценко Г. Іван Франко та Михайло Драгоманов: національно-світоглядні дихотомії (нові матеріали). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2015. Випуск 40, с. 182. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/5728/5733> (дата звернення 20.10.2025)

REFERENCES

1. Venhrynovych N. (2012) Mizhnatsionalnyi invariant khudozhnoi systemy naturalizmu v henetyko-typolohichnykh vymirakh [Interethnic invariant of artistic system of naturalism in genetic-typological dimensions]. Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”: Series “Philology”, issue 27, vol 1, pp. 129-132.
2. Holod R. (2012) Naturalizm [Naturalism]. *Dyvoslovo*, № 4, pp. 50–56
3. Hrushevs'kyi M. (1989) Nerobochyy Hryts'ko Kryvyy. Volyns'kyi obrazok z pochatku XVIII viku [Unworkable Gritsko Krivoy. Volyn icon from the beginning of the 18th century]. *Ukrainian Novelstik from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century: Stories. Novels. Fragmentary forms (sketches, drawings, images, prose poetry)*, pp. 294–312.
4. Hundorova T. (2006) Franko ne Kameniar. Franko i Kameniar. [Franko is not a Bricklayer. Franko and the Bricklayer]. Kyiv: Kritika. (in Ukrainian)
5. *Istoriya ukraïns'koyi sotsiologiyi. XIX–XXI: navchal'nyy posibnyk* (2023) [History of Ukrainian sociology. XIX–XXI; textbook] / za redaktsiyeyu V. Stepanenka i K. Batayevoyi. Kyiv: Instytut sotsiologiyi NAN Ukrayiny. (in Ukrainian)
6. Kebalo M. (2016) Khudozhnii svit tvoriv nimetskoho ta ukraïnskoho naturalizmu [The artistic world of works of German and Ukrainian naturalism]. *Scientific Notes TNPU. Series: Literary criticism*, № 44, pp. 128–137.
7. Kolesnyk A. (2024) *Naturalizm i naturalistychna tendentsiya u malii prozi ukraïns'kykh pys'mennykiv yak zasib vysvitleniya lyuds'kykh vyprovuvan'* [Naturalism and Naturalistic Method in Short Prose Works of Ukrainian writers as Means of Depicting Human Processes]. Poland: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kultury Regionalnej i Badan Literackich im. Franciszka Karpińskiego (IKRiBL). (in Ukrainian)
8. Kosilo N. (2004) Typolohichni osoblyvosti ukraïnskoho ta anhliiskoho naturalizmu v porivnialnomu aspekti. [Typological features of Ukrainian and English naturalism in a comparative aspect]. *Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University*, pp. 135–138.
9. Mochulsky M. Konflikt Franka i Drahomanova [Conflict between Franko and Drahomanov]. *Ivan Franko. The remaining ten years of Franko's life 1896 – 1916* (Encyclopedia). Retrieved from: <https://i-franko.name/uk/Studies/Mochulsky/21.html> (accessed 20 October 2025).
10. Nalyvaiko D. (1996) Problema naturalizmu v ukraïnskii literaturi [The Problem of Naturalism in Ukrainian Literature]. *Literary Criticism: Proceedings of the III Congress of the International Association of Ukrainian Studies*, pp. 118–130.
11. Povazhna V. (1973) *Rozvytok ukraïnskoi literaturnoi krytyky u 80 – 90-kh rokakh XX st. (Do problemy kryteriiv i metodu)*. [Development of Ukrainian literary criticism in the 80-90s of the twentieth century (on the problem of criteria and method)], Kyiv. (in Ukrainian)
12. Tkachuk M. (2003) *Zhanrova struktura prozy Ivana Franka (boryslavskiy tsykl ta romany z zhyttia intelihtentsii)* [Genre structure of Ivan Franko's prose (Boryslav cycle and novels from the life of the intelligentsia)]. Monographic study, Ternopil. (in Ukrainian)
13. Yatsenko H. (2015) Ivan Franko ta Mykhaylo Drahomanov: natsional'no-svitohlyadni dykhotomiyi (novi materialy). [Ivan Franko and Mykhailo Dragomanov: National-Ideological Dichotomies (New Materials)]. *Lviv University Bulletin. Journalism Series*. Issue 40, p. 182 Retrieved from: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/5728/5733> (accessed 25 October 2025).

A. V. KOLESNYK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Research Fellow at the Department of Languages and Literatures,
University of Basel, Switzerland
E-mail: coalision@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-7812-0035>*

NATURALISM IN LITERATURE AND SCIENTIFIC SOCIOLOGY AT THE END OF THE 19TH CENTURY: MUTUAL INFLUENCE

The relationship between literary works of the naturalist period and sociological issues of the late 19th century is analyzed in the article. It is determined that Ukrainian sociologists of the late 19th century and Ukrainian naturalist writers knew each other and were also acquainted with Ivan Franko, the leading figure in Ukrainian society at the time and the founder of the naturalist style in Ukraine. This allows us to establish a connection between literature and the scientific understanding of social reality in the late 19th century.

The study reveals the close connection between the work of Ukrainian natural science writers and key tenets of sociological scholarship of that time, as well as the connections between these individuals – Ivan Franko, Mykhailo Dragomanov, Mykhailo Hrushevsky, Bohdan Kostyakovsky, Kost' Srokovsky, Mykhailo Mohylyansky, Stefan Kovaliv. Their interactions were constant, capturing the most complex instances of social interactions. We also see the constant influence of these individuals on one another, shaping the views of both sociologists and writers.

An analysis of the sociological situation allowed us to think about the influence of naturalism on the development of sociology in Ukraine in the second half of the 19th century. The naturalistic methods used by Ukrainian naturalist writers, especially photographic and documentary reproduction, are, on the one side, fully consistent with the methods of sociological science, which are focused on exposing the greatest challenges of Ukrainians' daily existence – the lack of money, unpaid labor, and the resulting deterioration of relationships with employers. On the other hand, literary works are becoming an archival source for modern researchers not only in the field of sociology, but also in the field of history and ethnography.

Key words: naturalism, sociology, human survival.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.161.2.09-93Корецька

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.2>

М. І. МАРТИНЮК

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: litmapavolyni@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2651-7369>

Л. П. МАРТИНЮК

вчитель-методист, спеціаліст вищої категорії,

Луцький ліцей № 1 Луцької міської ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: larusalutsk@gmail.com

МОВНА КАРТИНА СВІТУ В ДИТЯЧИХ ТВОРАХ КЛАВИ КОРЕЦЬКОЇ НА ВОЄННО-ПАТРІОТИЧНУ ТЕМАТИКУ

У статті досліджено особливості мовної картини світу в дитячих творах сучасної української письменниці Клави Корецької на воєнно-патріотичну тематику в контексті першої фази російсько-української війни. Актуальність наукової розвідки зумовлена зростанням ролі дитячої літератури як важливого чинника формування національної самосвідомості, мовної картини світу та ціннісних орієнтацій юного читача в умовах суспільних потрясінь. У теоретичній частині узагальнено сучасні лінгвістичні підходи до поняття мовної картини світу, її зв'язку з національним менталітетом, культурною пам'яттю та художнім дискурсом, а також окреслено специфіку її реалізації в дитячій літературі.

Основну увагу зосереджено на аналізі поетичної збірки «Маленький український ангел» (2016) та притчової казки-стилізації «Хоробрий воїн» зі збірки «Небесні квіти» (2018), у яких воєнна реальність осмислюється крізь призму дитячого світосприймання та переосмислення. Виявлено ключові лексико-семантичні поля та концепти (*Україна, війна, герой, хлопчик, ангел, бабуся*), визначено їхню роль у формуванні гуманістичної, національно маркованої мовної картини світу. Доведено, що авторка свідомо уникає травматичної деталізації війни, використовуючи символи, метафори, евфемізми, зменшено-пестливі форми та прості синтаксичні конструкції, що забезпечує психологічну захищеність дитячого адресата.

З'ясовано, що героїзм у творах Клави Корецької інтерпретується не лише як воєнний подвиг, а як моральна відповідальність, емпатія та внутрішня сила. Мовна картина світу її дитячих текстів постає як цілісна багаторівнева система, що поєднує художню образність, мовну простоту й виховний потенціал. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі воєнно-патріотичної мовної картини світу в дитячій творчості Клави Корецької, що дозволяє глибше осмислити роль мови в умовах воєнного часу та її значення для формування національної ідентичності дітей.

Завершальним штрихом наукової розвідки стала літературна силуетка письменниці Клави Корецької в ракурсі досліджуваної проблеми.

Ключові слова: мовна картина світу, дитяча література, художня словесна творчість, художній дискурс, літературний процес, літературне читання, воєнно-патріотична тематика, національна ідентичність, Клава Корецька.

Поставлення проблеми. Сучасна українська дитяча література останніх дванадцять років в умовах російсько-української війни набуває особливої суспільної та виховної значущості. Вона стає не лише засобом художнього осмислення реальності, а й інструментом формування мовної картини світу дитини, її національної самосвідомості та ціннісних орієнтацій. У цьому контексті творчість Клави Корецької посідає помітне місце, адже її

верліброві та прозові твори для дітей на воєнно-патріотичну тематику поєднують доступність викладу з глибоким смисловим наповненням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття мовна картина світу в сучасній лінгвістиці трактується як система уявлень про дійсність, закріплена в мовних структурах і зумовлена культурно-історичним досвідом народу. В художньому дискурсі мовна картина світу відображає індивідуально-авторське бачення

реальності, трансформоване через образність, символіку та емоційно-оцінні засоби. Під різними кутами зору мовну картину світу в сучасному академічному науковому просторі розглядали такі дослідниці, як К. Ангеловська, А. Бікезіна, Н. Гайдук, Н. Данилюк, І. Заремська, І. Живіцька, О. Колган, Н. Осадча, Р. Падалка, О. Хлистун, А. Яремчук та ін.

У дитячій літературі мовна картина світу має специфічний характер, оскільки вона орієнтована на вікові, психологічні та когнітивні особливості адресата. Вона відзначається спрощеністю синтаксичних конструкцій, високою метафоричністю, активним використанням символів і повторів, а також емоційною насиченістю. «Мовна картина світу у творі, за спостереженням сучасних науковців, – це не просто формальність, а потужний інструмент, який дозволяє автору керувати сприйняттям читача й досягати бажаного ефекту» [Колган : 4].

Воєнно-патріотична мовна картина світу в текстах українських письменників для дітей зазвичай відзначається необхідністю поєднання складної та травматичної теми війни з гуманістичними і виховними завданнями, що потребує особливої мовної делікатності. Дитяча література в такому контексті виконує не лише естетичну, а й світоглядну, виховну та психотерапевтичну функції, адже саме через слово дитина осмислює складну реальність, формує базові уявлення про добро і зло, моральні цінності, справедливість, рідний край та власну ідентичність.

Проблематика мовної картини світу належить до числа ключових у сучасній гуманітарній науці, зокрема, в межах когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та дискурсології. Мовна картина світу розглядається як складна багаторівнева система уявлень про дійсність, зафіксованих у мові та зумовлених історичним, культурним і ментальним досвідом народу. Як наголошує К. Ангеловська, «мовна картина світу нерозривно пов'язана з національним менталітетом і виступає важливою складовою когнітивного осмислення реальності, оскільки саме через мовні структури відбувається концептуалізація світу та формування колективної свідомості» [Ангеловська 2019].

У лінгвоісторіографічному вимірі мовна картина світу осмислюється як результат

тривалого розвитку наукових уявлень про взаємозв'язок мови й мислення. Як зазначає А. Бікезіна, «дослідження мовної картини світу демонструють еволюцію від суто описових підходів до комплексного аналізу мови як інструменту пізнання, культурної пам'яті та ціннісної орієнтації суспільства» [Бікезіна 2022]. У цьому контексті мовна картина світу постає не лише як лінгвістичний феномен, а як міждисциплінарний об'єкт, що поєднує мовознавчі, культурологічні та філософські виміри.

Важливим аспектом сучасних досліджень є осмислення мовної картини світу як складової національної культури. Дослідниця Н. Гайдук підкреслює, що «мовна картина світу відображає специфіку національного світобачення, систему цінностей та культурних пріоритетів, закріплених у мовній практиці певної спільноти» [Гайдук 2019]. У цьому сенсі українська мовна картина світу є носієм історичної пам'яті, духовних орієнтирів і національної ідентичності, що особливо виразно виявляється в художньому слові.

Окрему увагу в сучасній лінгвістиці приділено художній картині світу як індивідуально-авторській інтерпретації реальності. За спостереженнями А. Яремчук, «художня картина світу перебуває у складній взаємодії з мовною та концептуальною картинами світу, поєднуючи загальнонаціональні мовні моделі з авторським баченням та естетичними настановами» [Яремчук 2020]. Саме в художньому тексті мовна картина світу набуває особливої образності, емоційної насиченості та символічності.

Особливого значення в цьому контексті набуває дитяча література, оскільки вона відіграє визначальну роль у формуванні первинної мовної картини світу дитини. У баченні Т. Качак, «сучасна українська література для дітей та юнацтва є важливим складником літературної освіти, адже через художній текст дитина засвоює не лише мовні норми, а й систему культурних та моральних цінностей» [Качак 2017]. Дитяча література формує уявлення про світ, соціальні ролі, добро і зло, а під час суспільних потрясінь – допомагає осмислити складну реальність.

В умовах воєнного часу особливої актуальності набуває воєнно-патріотична тематика в дитячій літературі. Вона потребує делікатного

поєднання правдивого осмислення війни з гуманістичними та виховними завданнями. У цьому аспекті мовна картина світу дитячих творів повинна забезпечувати психологічну захищеність реципієнта, водночас формуючи патріотичну свідомість і національну ідентичність. На думку Н. Осадчої, «українська мовна картина світу має значний інтегративний потенціал, оскільки здатна поєднувати різні інтерпретаційні моделі національного буття» [Осадча 2017].

У проєктованих на індивідуальну творчість конкретних авторів наукових студіях мовна картина світу часто аналізується на матеріалі їхніх поетичних і/чи прозових текстів. Так, наприклад, Н. Данилюк, досліджуючи мовну картину світу в поезії Лесі Українки, доводить, що «художній текст є простором активної концептуалізації світу, де мова стає засобом формування ціннісних орієнтирів» [Данилюк 2017]. Подібний підхід є продуктивним і для аналізу сучасної дитячої літератури, зокрема, творів нашої сучасниці Клавії Корецької.

Творчість письменниці Клавії Корецької посідає помітне місце в літературному процесі Волині та всієї України. Як зазначено в енциклопедичних і літературознавчих джерелах, письменниця є багатогранною особистістю, чий доробок поєднує поетичну глибину, громадянську позицію та чітко окреслену національну свідомість [Волинь літературна 2010; Корецька 2014].

Особливий інтерес у контексті цього дослідження становлять дитячі твори Клавії Корецької, зокрема, збірка поезій «Маленький український ангел» [Корецька 2016] та казки зі збірки «Небесні квіти» [Корецька 2018]. У цих текстах воєнно-патріотична тематика подається крізь призму дитячого світосприйняття, що зумовлює специфіку мовних і стилістичних засобів. Війна в них постає зовсім не як сукупність батальних сцен, а як моральна перевірка на громадянську зрілість, осмислена крізь призму специфічного вікового сприйняття, реалії, факти, символи, метафори та образи, доступні дитячій свідомості.

Попри наявність окремих наукових праць, присвячених мовній картині світу як лінгвістичному феномену [Живіцька 2010; Заремська 2011; Хлистуна 2015], а також досліджень української дитячої літератури, мовна картина світу в дитячих творах Клавії Корецької на воєнно-патріотичну тематику досі не була

предметом спеціального комплексного чи будь-якого іншого аналізу. Це зумовлює актуальність пропонованого дослідження та визначає його наукову новизну.

Метою статті є виявлення й аналіз особливостей мовної картини світу в дитячих творах Клавії Корецької на воєнно-патріотичну тематику через дослідження лексико-семантичних, концептуальних та стилістичних засобів репрезентації ключових образів і понять. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: окреслити теоретичні засади поняття мовної картини світу; визначити специфіку її художньої реалізації в дитячому дискурсі; проаналізувати мовні засоби вербалізації концептів *Україна, війна, герой, дитина (хлопчик), ангел* у творах Клавії Корецької.

Дослідження мовної картини світу в дитячих творах Клавії Корецької дозволяє не лише поглибити наукові уявлення про художній дискурс сучасної української дитячої літератури, а й висвітлити роль мови як інструменту формування національної ідентичності та громадянської свідомості в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість нашої краєнки, самобутньої української поетеси Клавії Корецької посідає особливе місце в сучасному українському літературному процесі. Біографічний досвід письменниці – зростання в національно свідомій родині, пам'ять про репресованого дідуся, активна життєва й громадянська позиція, діяльність на поприщі культури і національного відродження кінця ХХ століття – безпосередньо вплинув на формування її художнього мислення та мовної картини світу. Ці чинники зумовили глибоку патріотичну спрямованість її текстів, у тому числі й творів для дітей.

Мовна картина світу в дитячих творах Клавії Корецької формується насамперед через чітко структуровану систему лексико-семантичних полів, що відображають ключові для національного воєнно-патріотичного дискурсу поняття. До ядра цієї системи належать поля *Україна, війна* (в ранішій інтерпретації – *антитерористична операція*), *герой, хлопчик, ангел, баба (бабуся)* тощо.

Лексико-семантичне поле *Україна* в означеній поетичній системі Клавії Корецької репрезентується переважно конкретно-чуттєвими

іменниками та символічними образами й поняттями: *село, хата, двір, півень, кіт, собака, корова, бджоли, небо, сонце, бабин сад, город, соняхи, чорнобривці, мальви*, тобто всім тим, що надзвичайно близьке й рідне з дитинства кожному небайдужому чутливому серцю. Такі одиниці виконують функцію емоційної конкретизації абстрактного поняття, роблячи його зрозумілим і прийнятним для дитячого сприймання. Іншими словами, цей лексичний ряд у своїй сукупності, навіть без додаткового змістового нашарування, якраз і формує в нашому баченні цілісне наповнення концепта *Україна*. Цікаво, що Клава Корецька, витворюючи наскрізний сюжет і говорячи, здавалось би, про буденні й банальні речі, ситуації й наші первісні дитинні уявлення про них, наче навмисне, свідомо не уникає офіційно-публіцистичної лексики, хоч і замінює її подекуди побутово-образною, утім, це однак у її виконанні/подачі сприяє формуванню інтимного, довірливого тону оповіді. Попри зауважене, впадає також в очі й те, що поетеса як художній прийом, всупереч будь-якій дії закону тавтології, неодноразово в різних смислових ситуативних варіаціях робить ніби наскрізним повтор лексеми *Україна*, що анітрохи не збіднює звучання поезії, а тільки розширює її виражальні можливості та сприяє якнайповнішій реалізації авторського творчого задуму: «Так любити Україну може лише дитина», «Слава Україні!», «Наш пароль “Україна”», «маленький Ісус, який рятує Україну», «вирішує, що буде завжди боротися за Україну», у бабиному саду «хлопчик шукає Україну», «Україна скрізь», «хлопчик намалював бабину хату, соняха, небо, сонце на вишні... Це – Україна», хлопчик «любить Україну понад усе», «Бабусю, виший мені Україну», «Ще не вмерла Україна, якщо є такі діти», «Кульбаби жовті, а небо синє.., як на прапорі України», «чути голос хлопчика по всій Україні від Луцька до Луганська й Донецька», «не можна сидіти вдома, коли Україну хоче знищити ворог», «Богові – Україну оберігати», «Україна понад усе» [Корецька 2016].

Верлібри Клави Корецької суціль багаті на різні знакові й символічні впізнавані алюзії й підтексти: «пора вже палити шини», «Господи, пливе кача», «Тарас Шевченко – кіборг», «москалі – колорадські жуки», «півняку на

гілляку!» [Корецька 2016]. Усі вони прописані авторкою так майстерно, що мимоволі виникає відчуття, що все те почерпнуто чистою дитинною душею від дорослих настільки точно і вдало, як не дано будь-кому з них. Поетичні тексти зі збірки «Маленький український ангел» без перебільшення можна розглядати як своєрідні мініпритчі, в яких закодовано згенеровану, подекуди, може, й наївну, проте щиро, дитячою свідомістю нашу дійсність:

*Хлопчик
оглядає бабин двір,
зазирає у кожну шпарину:
– Не знаю,
як ми захищатися будемо.
Тут ніде немає бруківки.
Треба тата просити,
щоб негайно
привіз із міста* [Корецька 2016 : 10].

Ця невелика за обсягом книжечка є, по суті, віддзеркаленою художньо переосмисленою реальною політичною історією України новітнього часу і розкриває письменницький хист авторки як глибокого аналітика та майстерного інтерпретатора нинішньої нашої національної дійсності.

Наступне лексико-семантичне поле *війна* в поетичному світі аналізованої збірки має до певної міри фоновий і/чи периферійний характер і здебільшого репрезентується опосередковано. У текстах фактично відсутні прямі деталізовані номінації насильства, вони або згадуються штрихами, натяками, схематично, або натомість використовуються евфемістичні та символічні номінативні образи/реалії: *ворог, армія, військо, загарбати, боронити, поранений (рани), блокпост, солдат, воїн, бронезилет, доброволець, захисник, волонтер, куля, «Гради»*. Така стратегія свідчить про свідоме прагнення авторки мінімізувати травматичний вплив воєнної теми на юного читача, максимально захистити його від жорстоких воєнних реалій.

На перший погляд, ліричний герой цієї збірки сприймає війну через безневинну гру, при тому проживає її, переосмислює цілком по-дорослому, ментально й вербально переймаючи, а подекуди й шаржуючи, переносючи на себе й проговорюючи вголос усталені суспільні бачення та стереотипи.

Концепт *герой* у дитячих творах авторки має виразне моральне наповнення. Герой – це не лише воїн, а й тато, юнак, які на фронті захищають Україну, кожен доброволець, волонтер, той, хто «любить Україну понад усе», кожна дитина, яка допомагає, підтримує, робить усе від неї залежне для наближення перемоги, не втрачає людяності. Таким чином формується розширене розуміння героїзму як внутрішньої сили та відповідальності.

Центральним у мовній картині світу дитячої поетичної збірки Клави Корецької «Маленький український ангел» є концепт *хлопчик*, який постає тут як активний учасник перетвореної авторкою художньої дійсності. Хлопчик у творах письменниці – це суб'єкт переживання війни, носій емпатії та моральної чистоти. Лінгвістично цей концепт реалізується через:

- зменшено-пестливі форми (маленький, солдатик, подряпинка, відеречко, дощик, прапорці, пальтечко, пальчик, краплинки, половинки, пташечка);
- дієслова стану та почуттів (озброївся, обрався, міркує, ніяковіє, розчулився, радіє, дивується, усміхається, сміються, вірить, просить, молимося);
- прості синтаксичні конструкції, що імітують дитяче мовлення.

Концепт *ангел* у збірці Клави Корецької характеризується нечастотністю, навіть певною обмеженістю вживання, представлений більше фоново й виконує роль радше семантичного містка між воєнною реальністю та дитячою свідомістю. Ангел у текстах Корецької – це не стільки релігійний символ, скільки мовна модель захисту та надії, що отожднюється чи асоціюється в більшості мовленнєвих ситуацій із самим хлопчиком. Цей образ поєднує в собі семи *чистота, охорона, світло, любов*, що формують позитивну емоційну домінанту тексту.

Дуже важливим елементом художньої системи збірки є також концепт *баба (бабуся)*, через який у своєрідній символічній формі втілено авторську глибинну ідею неприманності, наступності та зв'язку поколінь, а також найточніше відзеркалено й уособлено мудрість і досвід, які завжди були, є і будуть запорукою цивілізаційного поступу суспільства, навіть у найскладніші, найкритичніші моменти його розвитку.

Показовим у книзі верлібрів, адресованій дитячій аудиторії, є використання авторкою реалій об'єктивної дійсності як виразників семантики національного буття. Природа в дитячих творах Клави Корецької не є нейтральним тлом; вона активно «говорить» мовою символів, відображаючи стан держави загалом та «маленької» людини зокрема. Така персоніфікація сприяє формуванню екологічно й етично зорієнтованої мовної картини світу.

Стилістика дитячих творів Клави Корецької вирізняється поєднанням поетичної образності з мовною простотою. З огляду на це, синтаксична організація її текстів ґрунтується на:

- коротких, переважно простих реченнях («Хлопчик був на Майдані», «Хлопчик збирається на війну», «Замість Букварика у баби «Кобзар», «Бабин сад для хлопчика – цілий Всесвіт», «Горобці обсіли соняхи», «Бджоли кружляють над квітами», «Україну не можна сховати», «Від щирих дитячих слів гояться рани», «Мій тато – герой»);
- називних і безособових реченнях («У них дитинство війною обпалене», «Гроза», «Когось знову хоронять»);
- риторичних питальних реченнях («Ти знайшов Україну?», «До неба далеко?», «А небо належить усім?», «А хіба Бог не в серці?», «Хіба тобі мало світла?», «Хіба тобі мало вітру?», «Хіба тобі мало дощук для дітей твоєї країни?», «Невже і небо стріляє з «Градів»?»);
- риторичних звертань («Бабусю, одягай вишиванку», «Бабусю, виший мені Україну»);
- глибокозмістових порівняльних зворотів і конструкцій («[Хлопчик] уявляє себе маленьким Ісусом, який Україну врятує», «У мамі очі сумні, неначе у Богородиці на іконі»);
- паралельних синтаксичних конструкціях.

Такі засоби виконують не лише естетичну, а й когнітивну функцію, полегшуючи сприйняття складних смислів.

Дитячі твори Клави Корецької функціонують у межах гуманістичного воєнно-патріотичного дискурсу, що принципово відрізняється від мілітаризованих наративів. У ньому відсутня риторика насильства, сліпої ненависті до ворога; натомість акцент зроблено на захисті, підтримці, внутрішній силі.

З погляду дискурс-аналізу, авторка вибудовує комунікативну модель «дорослий – дитина», засновану на довірі й емпатії. Мова

текстів не нав'язує готових ідеологічних схем, а делікатно спрямовує читача до самостійного морального висновку.

У прозовій казці «Хоробрий воїн» зі збірки «Небесні квіти» [Корецька 2018] письменниця розкриває вічне протистояння добра і зла, темряви та світла, відтак концепт *герой* тут зазнає семантичного переосмислення. Це вже не лише той герой, що ототожнюється з воїном як носієм сили, а й такий, котрий утілює в собі найкращі моральні чесноти і якості – відвагу, підтримку, відповідальність за життя інших, беззахисних, здатність до самопожертви. Найприкметніше у лінгвістичному плані це виявляється через поєднання дієслів активної дії (захищатиму, вбережемо, не злякався) з оцінною лексикою (хоробрий, мужній, справедливий). Сам текст казки майстерно стилізований під традиційну народнопоетичну нарацію, з дотриманням відповідно маркованої лексики, символіки і композиції. Застосовано авторкою у творі і кумулятивно-ретардаційні прийоми драматизації дії. Усе це, разом узятє, вкотре засвідчує високу творчу майстерність Клави Корецької, бездоганне володіння мовою та стилем оповіді, розкриває її авторський почерк та індивідуальність.

Висновки. Отже, здійснений нами ґрунтовний лінгвістичний аналіз письменницького доробку Клави Корецької дає підстави стверджувати, що мовна картина світу в її творах для дітей формується як багаторівнева система, в якій лексико-семантичні, концептуальні, стилістичні та дискурсивні елементи перебувають у тісній взаємодії. Саме ця цілісність забезпечує високий виховний і художній потенціал текстів письменниці.

Мовна картина світу у творчості Клави Корецької для дітей на воєнно-патріотичну тематику характеризується цілісністю, простотою, гуманістичною спрямованістю та національною маркованістю. Через систему художніх образів і мовних засобів авторка формує в юного читача уявлення про війну як загрозу, лихо, горе, смерть, небезпеку, водночас виховуючи почуття патріотизму, відповідальності та віри в перемогу.

Твори Клави Корецької є важливим складником сучасного українського літературного процесу, зокрема, потужного та багатого масиву дитячої літератури, й мають значний потенціал у контексті мовно-літературного, морального та громадянського виховання.

Літературна силуетка письменниці.

Клава (Клавдія) Корецька – українська письменниця, представниця творчого феномену «Жіноча віть в українській поезії Волині».

Дитячі роки майбутньої поетеси минули серед мальовничої природи Горохівщини. Від батьків успадкувала любов до художнього мистецтва і навіть мріяла стати художницею.

Перші літературні спроби пов'язані з прозою: сторінки для новел, оповідань надавала районна газета. Пізніше поетичні твори авторки друкувалися у волинській та всеукраїнській періодиці. Дебютні публікації в «Молоді України» й альманахові «Вітрила» з'явилися в 1980-х роках. Лише з проголошенням незалежності України твори Клави Корецької, як і багатьох інших українських письменників Волинського краю, прийшли до свого читача у книжкових варіантах.

Основною формою для творчого самовираження поетеси став верлібр. Лірична героїня Клави Корецької сприймає життя драматично, її слово співзвучне часу. Серед рис, притаманних творчості мисткині, є глибоке проникнення в глибинну суть явищ і подій, причетність авторки до всього, що відбувається навколо. Вона – митець-інтелектуал із самотнім мисленням й оригінальним образним баченням світу. У творчому активі письменниці добрий десяток книг – «Час пік» (1990), «Збирачі купальського вогню» (1993), «Відкрите небо» (1999), «Між зіркою і Аїдом» (2002), «В очікуванні Адама» (2007), «Еміграція в осінь» (2011), «Павутинка» (2012), «Маленький український ангел» (2016), «Небесні квіти» (2018), «Сонячна дівчинка» (2018).

Наприкінці ХХ століття Клава Корецька брала активну участь у діяльності Товариства Лева та Товариства української мови. 1989 року однією з перших вступила до обласної організації Народного руху України, працювала редактором відділу культури і національного відродження місцевої демократичної газети «Народна трибуна». Саме тут повністю було реалізовано її творчий потенціал у публіцистиці. На початку 90-х років минулого століття Клава Корецька як активістка НРУ була депутаткою Луцької міської ради.

Нині вона – на творчій письменницькій роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ангеловська К. В. Національний менталітет та мовна картина світу як складові когнітивної лінгвістики. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. VII(61). С. 10–13.
2. Бікезіна А. Мовна картина світу: лінгвоісторіографічний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Мовознавство. Літературознавство. Вип 48, том 1, 2022. С. 140–156.
3. Волинь літературна : наші сучасники : зб. матеріалів про письменників Волині, членів НСПУ / ред.-упоряд. Н. Горик. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 340 с.
4. Гайдук Н. А. Мовна картина світу як складова частина національної культури. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Т. 2. № 26. С. 128–136.
5. Данилюк Н. О. Мовна картина світу в поетичних текстах збірки Лесі Українки «На крилах пісень». *Українське мовознавство*. 2017. Вип. 1 (47). С. 63–78.
6. Живіцька І. А. Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії*. 2010. Вип. 4. С. 20–25.
7. Заремська І. М. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*, Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 396–401. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6be3d056-631b-48b1-8fdc-74356620982b/content>
8. Качак Т. Сучасна українська література для дітей та юнацтва як зміст літературної освіти. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 17. С. 161–165.
9. Колган О. В., Падалка Р. М., Колган Т. В., Лисенко Н. В., Пономаренко О. А. Мовна картина світу в польській та українській мовах (на прикладі творчості Віслави Шимборської та Анатолія Федя). *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2025. Вип. 2. С. 3–11.
10. Корецька К. Маленький український ангел : поезії. Луцьк : Терен, 2016. 51 с.
11. Корецька К. Небесні квіти : казки для дітей і дорослих. Луцьк : ВМА «Терен», 2018. 44 с.
12. Корецька Клавдія Данилівна / П. Й. Коробчук. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-3574>.
13. Осадча Н. Українська мовна картина світу: інтерпретаційні моделі інтегративного потенціалу. *Українознавство*. 2017. № 3 (64). С. 201–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2017_3_15.
14. Уроки рідного слова. Письменники Волині – дітям / упоряд. М. М. Хомич. Луцьк : Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2003. 242 с.
15. Хлистун О. С. Мовна картина світу: рефлексійний досвід. *Культура і сучасність*. 2015. № 2. С. 106–111.
16. Яремчук А. Мовна картина світу – концептуальна картина світу –художня картина світу: параметричні ознаки й характер співвідношення. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2020. Т. VIII/1. С. 69–76.

REFERENCES

1. Anhelovska K. V. (2019). Natsionalnyi mentalitet ta movna kartyna svitu yak skladovi kohnityvnoi linhvistyky [National mentality and linguistic worldview as components of cognitive linguistics]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VII(61). S. 10–13. [in Ukrainian].
2. Bikezina A. (2022). Movna kartyna svitu: linhvoistoriografichnyi aspekt [The linguistic picture of the world: a linguistic-historiographical aspect]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Movoznavstvo. Literaturyznavstvo. Vyp. 48, tom 1, S. 140–156. [in Ukrainian].
3. N. Horyk (ed.) (2010). Volyn literaturna : nashi suchasnyky : zb. materialiv pro pysmennykiv Volyni, chleniv NSPU [Literary Volhyn: Our Contemporaries: A Collection of Materials about Writers from Volhyn, Members of the National Union of Writers of Ukraine]. Lutsk : VAT «Volynska oblasna drukarnia», 340 s. [in Ukrainian].
4. Haiduk N. A. (2019). Movna kartyna svitu yak skladova chastyna natsionalnoi kultury [The linguistic picture of the world as an integral part of national culture]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. T. 2. № 26. S. 128–136. [in Ukrainian].
5. Danyliuk N. O. (2017). Movna kartyna svitu v poetychnykh tekstakh zbirky Lesi Ukrainky “Na krylakh pisen” [The linguistic picture of the world in the poetic texts of Lesya Ukrainka's collection “On the Wings of Songs”]. *Ukrainske movoznavstvo*. Vyp. 1 (47). S. 63–78. [in Ukrainian].
6. Zhyvitska I. A. (2010). Movna kartyna svitu yak vidobrazhennia realnosti [The linguistic picture of the world as a reflection of reality]. *Filolohichni studii*. Vyp. 4. S. 20–25. [in Ukrainian].
7. Zaremska I. M. (2011). Movna kartyna svitu yak ob'iekt linhvistychnykh doslidzhen [The linguistic picture of the world as an object of linguistic research]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Dragomanova*, Seria 10: Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy. Vyp. 7. S. 396–401. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6be3d056-631b-48b1-8fdc-74356620982b/content>. [in Ukrainian].
8. Kachak T. (2017). Suchasna ukrainska literatura dlia ditei ta yunatstva yak zmist literaturnoi osvity [Contemporary Ukrainian literature for children and young adults as the content of literature education]. *Hirskia shkola Ukrainskykh Karpat*. № 17. S. 161–165. [in Ukrainian].

9. Kolhan O. V., Padalka R. M., Kolhan T. V., Lysenko N. V., Ponomarenko O. A. (2025). Movna kartyna svitu v polskii ta ukrainiskii movakh (na prykladi tvorchosti Vislavy Shymborskoï ta Anatoliia Fedia) [The linguistic picture of the world in Polish and Ukrainian languages (based on the works of Wisława Szymborska and Anatoliy Fed)]. *Akademichni studii. Seriiia «Humanitarni nauky»*. Vyp. 2. S. 3–11. [in Ukrainian].
10. Koretska K. (2016). Malenkyi ukrainskyi anhel : poezii [Little Ukrainian Angel: Poems]. Lutsk : Teren, 51 s. [in Ukrainian].
11. Koretska K. (2018). Nebesni kvity : kazky dlia ditei i doroslykh [Celestial Flowers: Fairy Tales for Children and Adults]. Lutsk : VMA «Teren», 44 s. [in Ukrainian].
12. Korobchuk P. Y. (2014). Koretska Klavdiia Danylivna. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [“Encyclopedia of Modern Ukraine”] [Elektronnyi resurs] / redkol. : I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.] ; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, URL: <https://esu.com.ua/article-3574>. [in Ukrainian].
13. Osadcha N. (2017). Ukrainska movna kartyna svitu: interpretatsiini modeli intehratyvnoho potentsialu [Ukrainian linguistic picture of the world: interpretative models of integrative potential]. *Ukrainoznavstvo*. № 3 (64). S. 201–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2017_3_15. [in Ukrainian].
14. Khomych M. M. (ed.) (2003). Uroky ridnoho slova. Pysmennyky Volyni – ditiam [Lessons of the Mother Tongue: Volyn Writers for Children]. Lutsk: Vydavnytstvo «Volynska oblasna drukarnia», 242 s. [in Ukrainian].
15. Khlystun O. S. (2015). Movna kartyna svitu: refleksiinyi dosvid [The linguistic picture of the world: reflective experience]. *Kultura i suchasnist*. № 2. S. 106–111. [in Ukrainian].
16. Yaremchuk A. (2020). Movna kartyna svitu – kontseptualna kartyna svitu – khudozhnia kartyna svitu: parametrychni oznaky y kharakter spivvidnoshennia [The linguistic picture of the world – the conceptual picture of the world – the artistic picture of the world: parametric features and the nature of the relationship]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. T. VIII/1. S. 69–76. [in Ukrainian].

M. I. MARTYNIUK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology,
Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College”
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: litmapavolyni@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2651-7369>*

L. P. MARTYNIUK

*Teacher-Methodologist, Specialist of the Highest Category,
Lutsk Lyceum No. 1 of the Lutsk City Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: larusalutsk@gmail.com*

THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD IN KLAVA KORETSKA'S CHILDREN'S WORKS ON MILITARY AND PATRIOTIC THEMES

The article examines the peculiarities of the linguistic picture of the world in the children's works of contemporary Ukrainian writer Klava Koretska on military and patriotic themes in the context of the first phase of the Russian-Ukrainian war. The relevance of this scientific research is determined by the growing role of children's literature as an important factor in the formation of national self-awareness, linguistic worldview, and value orientations of young readers in conditions of social upheaval. The theoretical part summarizes contemporary linguistic approaches to the concept of the linguistic picture of the world, its connection with the national mentality, cultural memory, and artistic discourse, and outlines the specifics of its implementation in children's literature.

The main focus is on the analysis of the poetry collection “Little Ukrainian Angel” (2016) and the parable-like fairy tale “The Brave Warrior” from the collection “Celestial Flowers”, (2018) in which the reality of war is interpreted through the prism of a child's perception and reinterpretation of the world. Key lexical-semantic fields and concepts (Ukraine, war, hero, boy, angel, grandmother) are identified, and their role in the formation of a humanistic, nationally marked linguistic picture of the world is determined. It has been demonstrated that the author deliberately avoids traumatic depictions of war, employing symbols, metaphors, euphemisms, diminutive-affectionate forms, and simple syntactic structures, which ensure the psychological safety of the child reader.

It has been established that heroism in Klava Koretska's works is interpreted not only as a military deed, but also as moral responsibility, empathy and inner strength. The linguistic picture of the world in her children's texts appears as a coherent multi-level system that combines artistic imagery, linguistic simplicity, and educational potential. The scientific novelty of the study lies in a comprehensive analysis of the military-patriotic linguistic picture of the world in Klava Koretska's children's works, that allows for a deeper understanding of the role of language in wartime and its significance for the formation of children's national identity.

The final touch to the scientific research was a literary silhouette of the writer Klava Koretska, viewed through the lens of the issue under investigation”.

Key words: linguistic picture of the world, children's literature, artistic verbal creativity, artistic discourse, literature process, literature reading, military-patriotic themes, national identity, Klava Koretska.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'27:070(477.82)"2022

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.3>

Т. В. НИКОЛЮК

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: toma.lntu@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0440-5358>*

Н. В. ШКЛЯЄВА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: ira200601sand@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1324-8841>*

МЕДІАТЕКСТИ ВОЛИНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ

У статті досліджено функціонування військової лексики у волинських медіатекстах у контексті російсько-української війни. Проаналізовано особливості використання термінів «воєнна стратегія», «державна безпека» та їхніх похідних.

Виявлено, що українські медіа репрезентують воєнну стратегію як захист територіальної цілісності та суверенітету, тоді як у контексті РФ цей термін набуває значення тероризму та геноциду, що підтверджується цитатами міжнародних політичних діячів. Окрему увагу приділено появі нової номінації «затяжна війна», яка відображає сучасний етап російсько-українського протистояння. Простежено тенденцію до контамінації та спрощення складних термінів («держбезпека», «держзрада», «держтаємниця», «Генштаб»), що сприяє лаконічності та доступності медіатекстів для широкої аудиторії.

Визначено, що військова лексика у волинських медіа виконує не лише номінативну, а й ідеологічну та мобілізаційну функцію, формуючи дискурс війни та консолідуючи суспільство навколо ідеї захисту державності. Проаналізовано трансформацію первинних понять («збройна агресія», «воєнна загроза», «воєнна безпека») у вторинні та похідні номінації, що відображають нові соціальні та психологічні реалії війни, зокрема «психологічна агресія», «загроза блекауту», «мінна безпека», «ядерна безпека». Виявлено тенденцію до розширення семантики ключових термінів та їх адаптації до актуальних викликів, що постають перед суспільством.

Особливу увагу приділено поняттям «інформаційна операція» та «інформаційна війна», які у сучасному медійному дискурсі набувають негативного відтінку та ототожнюються з дезінформацією, пропагандою та кіберботом.

Простежено активне формування нових лексем із компонентом «кібер» (кібервійська, кіберфронт, кіберпартизани, кіберпростір тощо), що відображають нові форми протистояння у цифровій сфері.

Особливу увагу приділено двозначному прочитанню лексеми «мобілізація», яка в українських медіа щодо Росії маркується як примусова, абсурдна та фіктивна, що підкреслюється використанням часток нібито, начебто, так звана та графічним виділенням лапками. Виявлено появу субстандартної форми «могілізація», яка виконує експресивну та оцінну функцію.

Ключові слова: військова лексика, мобілізація, захист, анексія, безпека, кіберлексика, медіатексти Волині.

Поставлення проблеми. Сучасний український медіапростір зазнав суттєвих трансформацій у зв'язку з повномасштабною війною, розпочатою Росією проти України у 2022 році. Військова тематика стала однією з провідних у регіональних та національних медіа, що зумовило активне використання специфічної лексики, пов'язаної з війною, армією, бойовими діями та безпекою. У цьому контексті

особливого значення набуває аналіз мовних особливостей у регіональних медіа, адже вони відображають не лише загальнонаціональні тенденції, а й локальну специфіку комунікації та сприйняття війни.

Волинь як прикордонний регіон має власні особливості у висвітленні воєнних подій. Медіатексти місцевих видань та онлайн-платформ демонструють поєднання офіційної військової

термінології з елементами публіцистичного стилю, що сприяє формуванню певного дискурсу війни у свідомості аудиторії. Військова лексика у волинських медіа виконує не лише номінативну функцію, а й стає інструментом впливу на громадську думку, мобілізації та консолідації суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення того, як військова лексика функціонує у регіональному медіадискурсі, які стилістичні та семантичні особливості вона набуває, та яким чином відображає соціокультурні процеси воєнного часу.

Мета статті – у визначенні особливостей використання військової лексики у медіатекстах Волині, окресленні її функцій та ролі у формуванні регіонального інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвісти вивчають військову лексику. Так, І. Шайнер у статті «Особливості експлікації військової тематики у лексико-семантичному просторі новітніх британських художніх текстів» робить інтегрований лінгвістичний аналіз жанротвірної лексики та лексичних структур у художніх прозових текстах на військову тематику. Дослідження присвячено вивченню лексико-семантичного простору новітніх британських англомовних художніх прозових текстів на військову тематику, зосереджуючись на особливостях триєдиного напрямку його розбудови, що включає лексико-семантичні, лексико-тематичні та лексико-асоціативні лінії експлікації військової тематики. Особливістю британських текстів початку ХХІ ст. є актуалізація теми війни не лише на першому плані, але й на рівні мікрівкраплень: в образах автором лексичних структурах заковано потужну лейтмотивну ідею – проблему військових конфліктів та їх спустошливі, руйнівні наслідки, яку виведено через експліковані (більше чи менше) лексичні одиниці. Інтерпретація читачем текстів військової тематики залежить безпосередньо від використаних автором мовних засобів, що чітко передають картини воєнної дійсності (або лише наводять згадки військових дій), розставляють експресивно-стилістичні акценти на певних явищах та деталях, та, зрештою, створюють загальний емоційний фон для розвитку сюжетних ліній у творі. Виокремлення лексико-семантичних, лексико-тематичних

і лексико-асоціативних угруповань сприяє детальному аналізу функційної репрезентації лексичних структур у художньому тексті на поверховому та глибинному рівнях [Шайнер: 5].

Т. Чернишова пише про розвиток української військової лексики в період російсько-української війни і визначає основні шляхи поповнення української військової лексики (УВЛ) періоду збройного протистояння російсько-української війни. [Чернишова: 15]

Із 24 лютого 2022 р., з моменту повномасштабного вторгнення російської армії, українські медіа висвітлюють новий етап російсько-української війни, називаючи це війною за незалежність та суверенітет України. Кремлівські медіа розповідають про ескалацію російсько-української війни, продовжуючи називати цю війну «громадянською». Звідси чимало різночитань та трактувань понять. Наприклад, анексію Криму російські пропагандистські медіа називають визволенням, поверненням до лона.

У текстах трапляється термін воєнна стратегія. «Воєнна стратегія – складова частина військового мистецтва, його вища область, що охоплює теорію і практику підготовки країни і збройних сил до війни, планування і ведення стратегічних операцій і війни загалом [Словник військових термінів та скорочень (аббревіатур)].

Поняття воєнна стратегія варто було би інтерпретувати двояко. Воєнна стратегія України спрямована на захист територіальної цілісності держави та на збереження самостійності. Воєнна стратегія РФ – це тероризм та геноцид. У деяких статтях йдеться про воєнну стратегію РФ, але це цитати іноземних діячів. «За все це несе відповідальність один лише російський президент, який цілеспрямовано знищує в Україні елеватори, бомбить поля, руйнує шляхи постачання та свідомо блокує порти, з яких зерно експортується в інші країни; це – свідомо воєнна стратегія для подальшої дестабілізації в усьому світі», – заявила міністр (міністр закордонних справ Німеччини Анналена Бербок. – Т.Н.) («Волинські новини, 18 травня 2022).

У багатьох статтях частіше вживається синонім «*воєнна стратегія РФ*» – геноцид, тероризм: «Прем'єр Канади вважає дії РФ в Україні геноцидом» («Волинські новини, 14 квітня 2022); «В Європарламенті звинуватили РФ в геноциді українців і закликали позбавити

права вето» («Волинські новини», 5 квітня 2022); «Міжнародний суд ООН призначив дату першого розгляду справи проти РФ про геноцид» («Волинські новини», 1 березня 2022).

Синонімом до воєнної стратегії в медіатекстах є поняття «*затяжна війна*». Воно виникло порівняно недавно і визначає нову стратегію російсько-української війни: «Які наслідки може мати затяжна війна для України й чому вона стала новою стратегією?» («Волинські новини», 14 червня, 2022).

Часто вживаним у статтях є термін *державна безпека*. Державна безпека – захищеність державного суверенітету, державної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

Поняття вживається у спрощеному варіанті, який утворився способом контамінації – *держбезпека*. Такі ж варіанти понять *державна зрада* – *держзрада*, *державна тасмниця* – *держтаємниця*, *Генеральний штаб* – *Генштаб*.

Спрощення дає можливість зробити текст лаконічнішим, простішим, зрозумілішим для читача. «Україна активує невідкладні заходи із держбезпеки» («Волинські новини», 15 листопада, 2014); «СБУ затримала ексзаступника міністра економіки за підозрою у держзраді» («Волинські новини», 22 жовтня, 2019); Російський правозахисник Марк Фейгін зауважував, що прямих підтверджень хвороби агресора РФ немає, адже це головна держтаємниця, але це видає його зовнішній вигляд («Волинські новини», 13 травня 2022); «Україна підписала з Польщею договір про держтаємницю» («Волинь Post», 27 серпень, 2023); «Сили оборони відбили ворожі атаки біля 10 населених пунктів, – Генштаб» («Волинські новини», 23 січня 2023).

Після повномасштабного вторгнення у текстах ЗМІ часто вживаються сполучення «*збройна агресія*», «*російська агресія*», «*повномасштабна збройна агресія*». В одному з текстів це первинне поняття трансформується у вторинне – *психологічна агресія*, що виникла внаслідок війни. «Говорити треба впевненим та спокійним тоном, аби людина не земпатувала на наші хвилювання. Не боїмось запитати людину «Як ти?», і отримати пасивно-агресивну відповідь «Ти що, сліпий\дурний?» («Сила правди», 23 січня, 2023).

Поняття «*воєнна загроза*» також розширило свою семантику. Первинне його значення – «наміри або дії однієї із сторін воєнно-політичних

відносин, які свідчать про готовність до застосування воєнної сили проти іншої сторони з метою досягнення власних цілей».

У текстах засобів масової інформації вживаються сполучення *загроза вторгнення*, *загроза ракетного обстрілу*, *загроза блекауту*. «Загроза блекауту також активізувала попит на різноманітні акумулятори, інвертори, ліхтарики, свічки і, звісно, пальне.» («Сила правди», 10 грудня 2022). Подеколи воно набуває узагальненого значення – загроза з Росії. «Підтримка України та нові загрози з Росії: про що писали польські медіа» («Сила правди, 25 квітня, 2022).

Розширила свою семантику і лексема *воєнна безпека*. Первинне значення її таке: «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз. Поруч із поняттям «воєнна безпека» у текстах ЗМІ постійно вживаються такі терміни, як *мінна безпека*, *ядерна безпека*. «Про чергове порушення ядерної безпеки росіянами на ЗАЕС повідомили фахівці «Енергоатому» («Волинські новини», 20 липня, 2022). У текстах «мінна безпека», «ядерна безпека» тотожні «воєнній безпеці».

Термін *інформаційна операція* в публікаціях декількох останніх років має негативний відтінок, оскільки тотожна поняттю *дезінформація* і стосується діяльності російської сторони. Про інформаційні операції йдеться тоді, коли описують релігійну діяльність церкви Московського патріархату, а також дезінформацію з боку росії. «Російські офіційні особи просувають інформаційну операцію, яка помилково представляє війну Росії в Україні як критично важливу для подальшого існування Російської Федерації» («Волинь Post», 28 лютого 2023). «Росія продовжує використовувати релігію як зброю для дискредитації України на міжнародній арені та використовує інформаційні операції на релігійному ґрунті для досягнення військових цілей, незважаючи на те, що сама здійснює грубі порушення релігійної свободи в окупованій Україні» («Волинь Post», 10 квітня, 2023).

Поняття *інформаційна війна* у статтях ЗМІ також має синонім *кіберборотьба*, хоча в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» термін має трохи інше визначення «...кіберборотьба – сукупність взаємоузгоджених за метою, завданнями, місцем та часом заходів визначених

військ (сил), спрямованих на здобуття інформації про кіберінфраструктуру противника, її знищення всіма видами зброї або захоплення (виведення з ладу, отримання контролю), заподіяння їй шкоди шляхом здійснення кібердій, проведення кібероперацій та радіоелектронного подавлення, захист своєї кіберінфраструктури від кіберрозвідки та кібердій противника».

У медіатекстах: «За словами голови британської розвідки, кіберборотьба Росії і України за вплив на думку людей далеко за межами безпосереднього поля бою настільки ж жорстока та руйнівна, як і фізична війна» («Волинські новини», 19 серпня, 2022).

У медійних статтях трапляється чимало текстів про кібервійну. З основою кібер виникло чимало нових понять: *кіберботи*, *кіберфронт*, *кіберармія*, *кіберпартизани*, *кібервійська*, *кіберпростір*, *кібердія*, *кібертематика*, *кіберзусилля*, *кіберарена*, *кібербулінг*, *кіберпірати*. «Все починається з чат-ботів, де охочих ретельно опитують про їхню діяльність, минуле, піднімаються справки через кіберпартизанів, які знаходять всю максимально доступну інформацію про людину» («Волинські новини», 22 листопада, 2022).

Термін мобілізація прочитується у текстах двояко. Якщо йдеться про мобілізацію на росії, то автори статей усіма можливими графічними чи лексичними способами підкреслюють її абсурдність, примус до неї. Один зі способів – це вживання додаткових часток нібито, начебто, так звана, які додають семантиці лексеми значення штучності, нереальності «У першому за тиждень аудіозверненні Пригожин сказав, що однією з цілей його «маршу за справедливість» була нібито мобілізація суспільства». («Суспільне новини», 4 липня, 2023). Іншим способом надання негативної конотації лексемі є графічне позначення – лапки «А 26 вересня стало відомо про «мобілізацію» чоловічого населення Сватівського району Луганської області. («Волинські новини», 27 вересня, 2022). Лексема *мобілізація* трансформувалась у субстандартну лексему *могилізація*, що набула зниженої експресивної функції «Єдине, що хвилює, так це їх славнозвісна «могилізація» власного чоловічого населення» («Суспільне новини», 19 жовтня 2022).

За півтора останні роки зросла кількість лексем зі значенням *захист*: *повітряний захист*,

який набув переносного значення – *повітряний щит*. «Єрмак і Салліван обговорили повітряний щит для України та енергетику» («Суспільне новини», 3 січня, 2023). Лексема метафоризується – захист демократичного світу, захист неба, парасолька: «Допомагаючи Україні, США інвестують в захист демократичного світу...» («Суспільне новини», 4 липня, 2023); «День за днем, місяць за місяцем наша команда діяла заради того, щоб у нас був захист неба» («Суспільне новини», 16 травня, 2023); «Для Євросоюзу всі українці, які прибувають у цей період як біженці, перебувають під парасолькою Директиви про тимчасовий захист» («Суспільне новини», 3 червня, 2023).

Отже, військові терміни у медійних текстах можуть розширювати семантику, як-от поняття *анексія* та *церковна анексія*, що стало своєрідним маркером у текстах, адже в російській пропаганді він не вживається зовсім, а в українських медіа визначає текст як «свій». У публіцистичних текстах з'явився і похідний сленгізм *кримнаш*, що маркує відповідне ставлення до російської пропаганди.

Деякі військові терміни спрощуються: воєнна розвідка-розвідка, державна безпека-держбезпека, державна зрада-держзрада, державна таємниця-держтаємниця. Спрощення дає можливість зробити текст лаконічнішим, простішим, зрозумілішим для читача. Окремі військові терміни набувають подвійного значення, як-от *воєнна стратегія*, а деякі набули нового значення, наприклад, воєнна загроза – це загроза блекауту, загроза ракетного обстрілу, загроза вторгнення. Розширило значення й поняття безпека (мінна, ядерна).

У медійних текстах чимало понять з основою кібер: кіберботи, кіберфронт, кіберармія, кіберпартизани, кібервійська, кіберпростір, кібердія, кібертематика, кіберзусилля, кіберарена, кібербулінг, кіберпірати. Усі вони вказують на сучасні виклики та небезпеку.

Двозначне вживання поняття мобілізація, адже коли йдеться про мобілізацію на росії, то про її фіктивність засвідчують частки нібито, начебто.

Отже, військова лексика у волинських медіатекстах після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну зазнала значних трансформацій, що проявляється у розширенні

семантики, появи нових номінацій та набутті експресивних і оцінних функцій. Традиційні терміни, як-от «воєнна стратегія», «воєнна загроза», «воєнна безпека», виходять за межі своїх первинних значень і позначають нові явища, пов'язані з сучасними викликами війни: загрозу блекауту, ракетних обстрілів, мінну та ядерну небезпеку. У медійному дискурсі простежується тенденція до спрощення складних термінів («держбезпека», «держзрада», «держтаємниця», «Генштаб»), що робить тексти більш лаконічними та доступними для широкої аудиторії. Водночас окремі поняття набувають подвійного значення: «мобілізація» у контексті РФ маркується як примусова й абсурдна, підкреслюється частками «нібито», «начебто», «так звана» та графічним виділенням лапками,

а також трансформується у субстандартну форму «могілізація», яка виконує експресивну функцію. Лексеми зі значенням «захист» активно метафоризуються («повітряний щит», «захист демократичного світу», «захист неба», «парасолька»), що відображає прагнення концептуалізувати нові реалії війни у зрозумілих для суспільства образах. Військові терміни також набувають нових відтінків: «анексія» розширюється до «церковної анексії», з'являється сленгізм «кримнаш» як маркер ставлення до російської пропаганди. Значний пласт нової лексики формується на основі компонента «кібер» («кіберфронт», «кіберармія», «кіберпартизани», «кіберпростір» тощо), що відображає сучасні виклики цифрової війни та інформаційного протистояння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинські новини. Перше інформаційне агентство. URL: <https://www.volynnews.com>
2. Волинь Post. Інформаційне інтернет-видання. URL: <http://surl.li/mxjqu>
3. Словник військових термінів та скорочень (аббревіатур). /Упор. Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних Сил України. К. 2020. 52 с.
4. Чернишова Т. Розвиток української військової лексики в період російсько-української війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 35 (74) № 3 2024. Ч. 1. С.31-37.
5. Шайнер І. Особливості експлікації військової тематики у лексико-семантичному просторі новітніх британських художніх текстів. URL: <http://surl.li/mwlpf>

REFERENCES

1. Volyn News. (n.d.). First information agency. Retrieved from: <https://www.volynnews.com>
2. Volyn Post. (n.d.). Information online publication. Retrieved from: <http://surl.li/mxjqu>
3. Military terms and abbreviations dictionary. (2020). Kyiv: Military-Scientific Directorate of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine.
4. Chernyshova, T. (2024). Development of Ukrainian military vocabulary during the Russian-Ukrainian war. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Journalism*, 35(74)(3, Pt. 1), 31–37.
5. Shayner, I. (n.d.). Features of the explication of military themes in the lexical-semantic space of the latest British fiction texts. Retrieved from: <http://surl.li/mwlpf>

T. V. NIKOLIUK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: toma.lntu@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0440-5358>*

N. V. SHKLIAEVA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: ira200601sand@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1324-8841>*

**VOLYN MEDIA TEXTS IN WAR CONDITIONS: FEATURES OF THE USE OF
MILITARY VOCALOID**

The article examines the functioning of military vocabulary in Volyn media texts in the context of the Russian-Ukrainian war. The peculiarities of the use of the terms “military strategy”, “state security” and their derivatives are analyzed.

It is revealed that Ukrainian media represent military strategy as the protection of territorial integrity and sovereignty, while in the context of the Russian Federation this term acquires the meaning of terrorism and genocide, which is confirmed by quotes from international political figures. Special attention is paid to the emergence of a new nomination “protracted war”, which reflects the current stage of the Russian-Ukrainian confrontation. The tendency to contamination and simplification of complex terms (“state security”, “treason”, “state secret”, “General Staff”) is traced, which contributes to the brevity and accessibility of media texts for a wide audience.

It is determined that military vocabulary in the Volyn media performs not only a nominative, but also an ideological and mobilization function, forming the discourse of war and consolidating society around the idea of protecting statehood. The transformation of primary concepts (“armed aggression”, “military threat”, “military security”) into secondary and derivative nominations that reflect new social and psychological realities of war, in particular “psychological aggression”, “threat of blackout”, “mine safety”, “nuclear safety”, etc., is analyzed. A tendency to expand the semantics of key terms and their adaptation to current challenges facing society is revealed.

Particular attention is paid to the concepts of “information operation” and “information war”, which in modern media discourse acquire a negative connotation and are identified with disinformation, propaganda and cyber warfare.

The active formation of new lexemes with the component “cyber” (cyber troops, cyber front, cyber partisans, cyberspace, etc.) that reflect new forms of confrontation in the digital sphere is traced.

Particular attention is paid to the ambiguous reading of the lexeme “mobilization”, which in the Ukrainian media in relation to Russia is marked as forced, absurd and fictitious, which is emphasized by the use of particles supposedly, as if, so-called and graphic highlighting with quotation marks. The emergence of a substandard form “mogilization” is revealed, which performs an expressive and evaluative function.

Key words: military vocabulary, mobilization, defense, annexation, security, cyber lexicon, media texts of Volyn.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.4>

А. А. ТАРАН

кандидат філологічних наук, доцент,

докторантка кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

м. Черкаси, Україна

E-mail: alla_taran@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8091-1477>

МОВНА КАРТИНА СВІТУ УКРАЇНЦІВ У ПІДРУЧНИКАХ З МАТЕМАТИКИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано мовну картину світу українців на матеріалі навчальних текстів із підручників Я. Чепіги, Ол. Астряба і О. Степовика, що вийшли друком на Наддніпрянщині в першій третині ХХ століття. Універсальне поняття – мовна картина світу – потрактовано як засіб виявлення знань про світ. З'ясовано, що кожна задача – це проживання ситуації, культурний фон, у який занурюються учні в процесі навчання. Значну увагу звернено на лексику торговельно-економічної сфери, оскільки економіка була одним із аспектів вивчення математики. Виокремлено тематичну групу назв учасників торговельно-економічних відносин та підгрупу назв осіб, які займаються перепродажем заради прибутку, здійснено їхнє гіперо-гіпонімічне впорядкування. Простежено, що деякі лексеми не кодифіковані і побутують лише в розмовному мовленні. Зібраний матеріал уможливив виокремлення також таких тематичних груп: назви будівель, господарських споруд та їх частин (тематична підгрупа – назви приміщень чи господарських об'єктів для утримання свійських тварин, птиці, комах); назви споруд, обладнання, машин і механізмів, їхніх частин, що становить основу транспорту; назви ділянок землі. Оскільки одвічним для українців є хліборобство, то в задачах шкільних підручників досліджуваного періоду засвідчено іменники на позначення хлібних злаків. У складі цих тематичних блоків лексем важливі опозиції: *обмолочена* (зерно) – *необмолочена* (помолочена) *зернова культура*. Констатовано, що відображена в навчальних текстах мовна картина світу є фактом національно-культурної спадщини українців.

Ключові слова: мовна картина світу, торговельно-економічна лексика, тематична група, тематична підгрупа, гіперонім, гіпонім.

Поставлення проблеми. По-новому осмислюючи зв'язок мови, людини та світу, антропоцентрична лінгвістична парадигма «розглядає явища мови в тісному зв'язку з людиною, її мисленням та духовно-практичною діяльністю» [Ставицька: 11]. Мова постає основним джерелом і головним чинником духовної діяльності людини. Зовнішні умови життя і матеріальний світ (об'єктивна реальність) визначають свідомість людей і їхню поведінку, що знаходить відображення в мові. Тому актуальною на сьогодні є проблема дослідження взаємодії пізнання, мови і культури. Антропоцентричність картини світу полягає в акцентуванні на значущих для людини об'єктах і поняттях. За Єжи Бартмінським мовна картина світу – це загальне знання про реальний світ, закріплене в мові в лексичних значеннях і семантичних конотаціях смислових одиниць і матеріально виражене в конкретному тексті [Bartmiński : 395].

Світ для дитини починається з відчуттів, а результати пізнання вона фіксує в слові. Про це ще на початку ХХ століття зауважували педагоги в методичних рекомендаціях викладання навчальних предметів: «8–12 років у житті дитини – це доба, коли ...дитина широко розплющеними очима дивиться на світ, пожадливо вбираючи в себе тьмні його звуки так само, як молода рослина вбирає соняшне¹ світло, тепло й пахощі повітря, або марніє й гине так само, як та ж молода рослина, коли навколо неї холод, темрява й задушливе повітря» [Дога : 6]. Шкільні підручники є джерелом знань, засобом впливу на свідомість учнів, формування їхньої культури, ретрансляції концептуальної інформації. Це багатоаспектний і комплексний об'єкт для аналізу мовної картини світу українців.

¹ Тут і далі збережено орфографію авторів цитат. – А. Т.

Основоположник загального мовознавства як окремої дисципліни В. Гумбольдт розглядав мовну діяльність у нерозривному зв'язку з діяльністю мислення. У його розумінні мова – орган, який формує думку. Інтелектуальна діяльність, цілком духовна, глибоко внутрішня і така, що проходить у певному розумінні безслідно, через звук матеріалізується в мовленні і стає доступною для чуттєвого сприймання. Тому інтелектуальна діяльність і мова являють собою єдине ціле [Humboldt : 75]. У розумінні О. О. Потебні мова не лише відома система прийомів пізнання, а водночас один із способів усвідомлення естетичних і моральних ідеалів. Опорним в аргументації дослідника є порівняння мови із зором: як будь-які зміни в будові ока і у функціонуванні зорових нервів неминує дають інші відчуття й зумовлюють зміни у світосприйнятті; так само будь-який дріб'язок у структурі мови повинен давати без нашої згоди комбінації фрагментів думки. Вплив будь-якої мовної дрібниці на думку певною мірою єдине і незамінне [Потебня : 84].

За Гегелем зрозуміти предмет – це усвідомити його поняття, сформоване до нас у нашій мові. Отже, мова є начебто тілом мислення і водночас витвором думки. Через неї нічого не можна виразити, що не було б загальним [Hegel : 82]. В. В. Жайворонок переконливо аргументував важливість слова як засобу перетворення вражень на новий предмет пізнання. Він переконував, що слово, залишаючись завжди засобом вираження думки, відтворює видозміни вражень про предмет, нове його бачення, отже, нове знання про нього, тому виступає також посередником між попереднім і новим поняттєвим смислом і тим самим нарощує значення [Жайворонок : 37].

У лінгвоукраїністиці актуальним сьогодні є дослідження проблем взаємодії пізнання, мови і культури. На думку С. Я. Єрмоленко, термін *мовна картина світу* за всіх його різних тлумачень виявився досить змістовним для пояснення зв'язку між мовними знаками і тим, що і як вони означають. Сучасна лінгвістика для дослідження мовної картини світу активно використовує інструментарій лексико-семантичного поля [Єрмоленко: 40].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвоукраїністиці стрижневі питання

мовної картини світу стали об'єктом наукового розгляду В. В. Жайворонка, Л. А. Лисиченко, В. І. Кононенка, В. П. Сімонок, О. Городецької, С. Я. Єрмоленко, В. М. Манакіна, Ж. Соколовської та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна задача в підручнику з математики першої третини ХХ століття – це проживання ситуації, культурний фон, у який занурювалися учні під час навчання в школі. Економіка була одним із аспектів викладання математики. Учні ознайолювали з реаліями довкілля, основами ринкової економіки, адже діти виростили серед тих, хто вирощував овочі і фрукти, худобу і птицю, продавав їх на ринку, і тих, хто скуповував товар та потім перепродавав. Тому в підручниках з математики йшлося про підприємницьку діяльність як форму господарювання. У процесі означування назв учасників торговельно-економічних відносин гіперонімом є лексема **купець** «особа, що займається приватною торгівлею; покупець» [ЕСУМ, III: 147], напр. : *Купець продав товару на 125000 карб. Купець мав пшениці та жита на 25600 карб.; продавши цей хліб, він на пшениці вбаришував 4560 карб., а на житі своїх не добрав 1275 карб. За скільки продав він увесь хліб?* (Степовик : 48). Цікавим є розвиток синонімічного ряду на основі спільності загального значення – купець – крамар – лавочник – **торговець**, напр. : *Крамарь купив 13 бочонків з олією* (Чепіга : 53). *Крамарь купив краму* (Чепіга : 13); *Лавошник купив чаю. Лавошник купив декілька джеркалець* (Чепіга : 100). У Словнику Б. Грінченка зафіксовано лексему **крамарь** у значенні «1. Купець, торговець, лавочник; 2. Разнощикъ товара, преимущественно красного, коробейникъ [Грінченко : 1136]. В академічному «Російсько-українському словнику» за редакцією А. Кримського і С. Єфремова до російського слова **лавочник** подано українські відповідники *крамар, крамарик, крамарочок, (презр.) крамарчук* (<https://r2u.org.ua>). Цікаво, що в задачниках Я. Чепіги, Ол. Астряба, О. Степовика, надрукованих на Наддніпрянщині, не засвідчуємо слова **торговець**, натомість у «Книжці рахунковій для австрійських звичайних шкіл народних» Франца Мочніка (Відень, 1896) вжито різні варіанти цього слова: *Торговник овочів пересилає кіш морель* (Мочнік : 89); *Торговельник вина*

має 18 hl вина по 56 K (Мочнік: 76); **Торговищик** збіжжа має ячмінь по 10 K 40 h (Мочнік : 77); **Торгуючий** збіжжем купив 42 hl по 13 K (Мочнік : 72). До того ж торговником називали саме купця, напр. : **Торговець (купець)** *убезпечив свої запаси на 3/10 за 6 місяців* (Мочнік : 53). Зібраний матеріал уможлиблює гіпонімічне впорядкування назв осіб, пов'язаних із торговельною діяльністю: **бакалійник** «Торговець бакалейними товарами» [Грінченко : 1006]; **Бакалійщик** *купив 7 однакових бочонків вина за 590 карб.* (Степовик : 93); **різник** «2) Торговець мясомъ»: **Різник** *продав м'яса: в перший день 120 пуд. 25 хун. 16 лот.* (Степовик : 130). У Словнику Грінченка кодифіковані ще такі назви торговців: **кісник** «Торговець косами для косьбы, раз'їзжающий по селамъ» [Грінченко : 1062] **кавунник** «Торговець арбузами» [Грінченко : 1006]; **залізник** «Торговець жел'зомъ» [Грінченко : 799]; **дуганяр** «Торговець табакомъ» [Грінченко : 664]; **бараняр** «Торговець баранами» [Грінченко : 80]; **бакалійник** «Торговець бакалейними товарами» [Грінченко : 71]; **соляр** «2) Торговець солью» [Грінченко : 2463]; **тютюнник** «Табаководъ, торговець табакомъ, рабочий на табачныхъ плантацияхъ» [Грінченко : 2644]; **папірник** «Бумажный фабриканта, торговець бумагой» [Грінченко : 1657]; **щетінник** «Торговець мелкимъ товаромъ, разносящий по селамъ и пром'ївняющий за щетину и другіе сельскіе продукты» [Грінченко : 2944]; **книгарь** «Книжный торговець, книгопродавець» [Грінченко : 1077].

В окрему підгрупу виокремлюємо назви осіб, які займаються перепродажем заради прибутку. Деякі з них не кодифіковані і побутують лише в розмовному мовленні, напр. : **Яєшник** *скупив на селі яйця, по 80 коп. за сотню* (Степовик : 167). У Словнику Грінченка **яєшник** – «Грибъ» [Грінченко : 2957], натомість у контексті йдеться про особу, яка скуповує яйця, а потім перепродує. Слово **баришник** зафіксовано як багатозначне «1) Торговець лошадьми. 2) Торгащъ, барышникъ» [Грінченко : 82]. У «Словарі російсько-українському» М. Уманця, А. Спілки до лексеми **баришник** подано такі українські відповідники: **баришник, менжун, (волами)** – **прасол, кіньми** – **леверант** напр. : *Продавши четверо коней за 168 карб., баришник мав 40 карб. користи. Почім він сам платив за коні,*

котрі купував по одній ціні? (Степовик : 15). **Прасол** у Словнику Грінченка має значення «Мелкій торговец преимущ. вяленой рыбой и солью» [Грінченко : 2087], але в навчальних текстах вжито в значенні «баришник», напр. : **Прасол** *дав за коней 300 карб. Три прасоли, скинувшись порівну грішми, накупили худоби тай вбаришували 690 карб.* (Степовик : 118). Лексему **ліверант** у 3-ьому виданні Словника Грінченка зафіксовано в значенні «1. Барышник лошадьми; 2. Поставщикъ», напр.: **Ліверант** *першого дня продав 14 коней, а другого дня на 10 коней меньше* (Чепіга : 68). Спостерігаємо поодинокі вживання лексеми **перекупщик** порівняно з фемінітивом **перекупка**, бо перекупництвом на базарах займалися переважно жінки – вони скуповували продукцію в одних селян і продавали іншим, пор. : **Перекупка** *продала 800 яблук та 800 дуль* (Астряб : 10); **Перекупка** *купила декільки сотень кавунів* (Чепіга : 102); *У перекупки було 15 пуд. яблук по 1 карб.* (Чепіга : 104). Відповідно до слововжитку початку ХХ ст. слово **перекупщик** має синонімом **перéкупень** «Мелкій торговец; перекупщикъ» [Грінченко : 1696], **перекупець, перекупник**. Спільнокореневі **перекупщик** і **скупщик** мають різну історію функціонування в українській мові. **скупщик** є гіперонімом до гіпонімів **животінник** «Гуртовщикъ, скупщикъ скота на убой» [Грінченко : 702]; **кб́яшник** «Скупщикъ птиць, їздящий для этого съ койцем въ селахъ» [Грінченко : 1133]; **я́лишник** «Скупщикъ скота» [Грінченко : 2961].

Договірні зв'язки передбачають участь підрядників, напр. : **Підрядчик** *згодився поставити чоботи по 5 карб.* (Степовик : 86); **Підрядчик** *заплатив теслярам та мулярам 150 карб.* (Чепіга : 86); У словниках періоду «коренізації» української мови зафіксовано лексеми **рядчик, підрядчик** («Російсько-український словник» за редакцією А. Кримського, С. Єфремова, «Словарь російсько-український» М. Уманця, А. Спілки). Лексема **підрядчик** етимологічно пов'язана з іменником **підряд** «зобов'язання виконувати роботу на чисте-небудь замовлення за певну оплату, робота, що виконується за таким зобов'язанням», **підрядний, підрядити** – запоз. з рос. мови; р. **подряд** [ЕСУМ : 396]. Фіксуємо також лексему **збірщик**, напр. : **Збірщик** *зібрав з чотирьох хуторів по 90 карб.* (Степовик : 24).

У «Російсько-українському словнику» за редакцією А. Кримського, С. Єфремова синонімами до *збіриць* є *правіжник*, *доправиць*, *стягач*, (вульг.) *здириць* як відповідники до рос. *взыскатель*; і *збірець*, *збіриць* до рос. *сбориць*. У «Словарі російсько-українському 1893–1898 рр.» М. Уманця, А. Спілки до рос. *сбориць* подано відповідники *збіриць*, *поборець*, *побірчий*, *побірець*, *побірниця*, мита – *митник*, лайливо або глузливо – *здириць*.

Наступна тематична група – назви будівель, господарських споруд та їх частин, напр. : *Збудовали світлиці та 2 однакові комори* (Чепіга : 4); *Хлопчик вніс у комору 7 разів по кавуну* (Чепіга : 29); *світлиця* «1. Чиста, світла, парадна кімната в будинку. 2. Кімната в будинку. 3. Невелика кімната у верхній частині будинку» [СУМ, IX : 92]; *комора* «1. Окрема будівля для зберігання зерна тощо. 2. Приміщення в житловому будинку, де тримають продукти харчування, хатні речі тощо. 3. рідко. Те саме, що склад» [СУМ, IV : 248]; *Хуторянин купив вітряк, хату та комору і за все віддав 805 карб.* (Степовик : 90). Синонімом до слова *комора* в значенні «4. рідко. Те саме, що склад» [СУМ, IV : 248] є *инбар*, напр. : *В одному инбарі було укупця 900 четвертей зерна* (Чепіга : 4); *В гамазей стільки хліба, що його можна було роздати 15 сім'ям по 8 пудів* (Степовик : 19); *В гамазей привезли: 5 підвід жита по 400 пудів та 20 підвід ячменю по 30 пуд по кожній* (Чепіга : 9) ; *гамазей, ч., гамазея, ж., заст.* «Будівля для зберігання зерна, муки та інших предметів» [СУМ, II : 24]. *До млина привезли гречки* (Чепіга : 5). Представлено тематичну підгрупу назв приміщень чи господарських об'єктів для утримання свійських тварин, птиці, комах, напр. : *Пасішник поставив в-осени в омшаник 60 вуликів* (Чепіга : 4); *омшаник* «Утеплене приміщення для зимівлі бджіл» [СУМ, V : 695]; *У стайні стояло 8 коней* (Чепіга : 30); *стайня* «Спеціальне приміщення, будівля, де тримають коней; конюшня» [СУМ, IX : 30]; *В кошару загнали спериу 50 овець, а потім ще 40* (Чепіга : 41); *кошара* «1. Загорода або хлів для овець, кіз; вівчарня» [СУМ, IV : 315]; *На голубнику сиділо 4 пари голубів* (Чепіга : 30); *голубник* «Приміщення для голубів» [СУМ, II, с. 119]; *В обори 4 корови* (Чепіга : 9); *обора* «Відгороджена частина подвір'я з приміщеннями для худоби» [СУМ,

V : 550]; *Біля ясел стояло 7 коней* (Чепіга : 17); *ясла* «Відгороджене в хліві місце, куди закладають корм для худоби» [СУМ, XI : 665].

Наступна група – назви споруд, обладнання, машин і механізмів, їхніх частин, що становить основу транспорту, напр. : *На чугунку привезли борошно* (Степовик : 4); *чугунка заст., розм.* «Залізниця» [СУМ, XI : 373]. Таке саме значення зафіксовано в «Словнику української мови» 1927–1928 рр. Б. Грінченка (вид. 3-тє, за ред. С. Єфремова, А. Ніковського), у «Словарі російсько-українському» 1893–1898рр. М. Уманця, А. Спілки. Фіксуємо контексти вживання слова *чугунка* в значенні «поїзд», напр. : *Чугунка пробігла в хвилину 375 саж* (Чепіга : 66). Звернемо увагу ще на такі назви: *Поїзд від одного города пробігав що-години на 17 верс. більше поїзда другого города* (Степовик : 85); *Купив дві молотилки* (с. 6); *молотарка* «Машина для обмолочування сільськогосподарських культур» [СУМ, IV : 790]; *6 коней хотять запрягти в 2 брички порівну* (Чепіга : 32); *бричка* «Легкий візок для їзди, іноді з відкидним верхом» [СУМ, I : 237]; *На 4 десятини вивезено по 172 повозки гною* (Чепіга, с. 33); *повозка* «Безресорний простої будови екіпаж на колесах; взагалі будь-який колісний перевізний засіб простої будови» [СУМ, VI : 690]; *Обід переднього колеса повозки 4 аршина навкруги* (Чепіга, с. 41); *обід* «1. Зовнішня частина колеса, звичайно обведена шиною. // Зовнішня частина круглого або циліндричного предмета» [СУМ, V : 502]; *Переднє колесо гарби має навкруги 3 арш., а заднє 4 арш.* (Степовик, с. 55); *9 гарб жита* (Чепіга : 33); *гарба* «Високий віз на двох або чотирьох колесах» [СУМ, II : 29]; *Пан взяв тройку коней, а у майстра тарантас* (Чепіга : 6); *тарантас* «Чотириколісний візок на довгих розворах для далекої дороги» [СУМ, X : 39]; *На чотирьох хурах везли по 40 пудів класі* (с. 13); *хура* «1. Великий віз або сани для перевезення вантажу, людей тощо; підвода. // Віз або сани з поклажею» [СУМ, XI : 173]; *За 656 карб. пан купив молотилку, сіялку та четверо однакових коней* (Астряб : 38); *сіялка* «Те саме, що сівалка»; *сівалка* «Сільськогосподарська машина для висіву насіння сільськогосподарських культур, кормових трав, деревних рослин, а також для внесення добрив у ґрунт» [СУМ, IX : 211]. Слова-назви сільськогосподар-

ських знарядь, їх частин, напр. : *У **букарі** ходять б коней і один кін у **бороні*** (Чепіга : 9); букер «Сільськогосподарське знаряддя для розпушування ґрунту» [СУМ, I : 252]; борона «Сільськогосподарське знаряддя для розпушування землі» [СУМ, I : 219]

Часто опис змісту задачі супроводжується прикладами із тогочасного життя, тому вживаними є водночас і назви предметів, і трудові процеси, напр. : *До **сажалки**, в котрій вміщається 2500 бочок води, прямують три **жолоби*** (Степовик : 85); *До **чану**, мірою на 4 бочки, прироблені 2 **кранти**; через один крант він сповняється водою за 10 годин, а через другий, спідній крант вся вода з його витікає за 16 годин. Скільки води збереться у чані, коли разом пустити обидва кранти на 9 годин?* (О. Степовик : 85); сажалка, сажавка «Невелике штучне водоймище, в якому розводять і утримують рибу; копанка» [СУМ, IX : 15]; **чан** «Посудина, що формою нагадує великий бак або діжку» [СУМ, XI : 267]; жолоб «2. *спец.* Дерев'яний, металевий і т. ін. пристрій для пересипання, пересування, переливання, зсипання, зливання чого-небудь» [СУМ, II : 543]; крант «діал. Кран (див. кран¹)» [СУМ, IV : 324] кран¹ «1. Трубка з затвором, прикріплена до водопроводу, газопроводу чи іншого резервуару для виливання рідини, випускання газу. 2. Пристрій особливої конструкції для перекриття трубопроводу» [СУМ, IV : 323]. Фіксуємо назви ділянок землі: *В одному селі **лучної землі** 100 десятин, **селидїбною** на 20 десятин більш, а **хліборобної** вчетверо більше* (Чепіга : 8); **лучний** «1. Прикм. до лука» [СУМ, IV : 560]; *Скільки коштує **десятинна земля*** (Чепіга : 31); Прикметник **десятинний** не зафіксовано, іменник десятина має значення «1. Стара російська одиниця земельної площі, яка дорівнює 1,09 гектара (2400 кв. сажнів)» [СУМ, II : 256], тому, на нашу думку, десятинна земля – це земля, площа якої дорівнює десятині. Ще один приклад: *В одному повіті **хліборобної землі**, вигонів та під **селидїбами** усього 228742 десятин* (Чепіга : 31); **селитьба** «заст. 1. Селище (у 1 знач.). 2. Ділянка землі біля будинку, зайнята городом, садом; садиба» [СУМ, IX : 118].

Одвічним для українців є хліборобство, тому в задачах досліджуваного періоду засвідчуємо іменники на позначення хлібних злаків,

насамперед це слово **збіжжя**, яке В. В. Жайворонок тлумачить як «1) рослини та зерно хлібних злаків; слово одного кореня зі словом *бог* (означає «те, що подають боги»); символізує багатство і щастя (при засіванні, у весільному обряді) [Жайворонок : 239]. В «Етимологічному словнику української мови» це слово пов'язують з давньоіндійською мовою й реконструюють у ньому значення саме «щастя, багатство» [ЕСУМ, II : 247], напр.: *Скільки змолоти кожного **збіжжя**, коли **жита** було змолото утворює більш, ніж **пшениці**, та ще 9 мірок?* (Степовик : 15). Автори подають цілі тематичні блоки: *збіжжя, жито, пшениця, зерно, змолотили, вітряк* – фрагмент картини світу, господарської діяльності, напр. : *Господарь змолотив 120 кіп **жита** та **пшениці**; кожна копа **пшениці** дала гуртом 8 пуд. 26 хун. зерна, а копа **жита** – 7 пуд. 35 хунт.* (Степовик : 93); *До **вітряка** привезено 22 мірки **збіжжя**; $\frac{5}{8}$ його вже змолоти. Скільки **збіжжя** ще **не змолото?*** (Степовик : 83). Зернові культури складали після жнив по-різному. Це могли бути: **ворох** «рідко. Те саме, що купа» [СУМ, I, с. 742], напр.: *Два **ворохи жита*** (Чепіга : 9); **копа** «1. Стіжок із 60 снопів хліба, складених колоссям усередину й прикритих одним снопом зверху. // Копиця (у 1 знач.)» [СУМ, IV : 278], напр. : *4 **копи** ячменю* (Чепіга : 63); **копиця** «Невеликий стіжок сіна, соломи тощо» [СУМ, IV : 281], напр.: *Хазяїн мав на степу 5 великих **копиць** сіна* (Чепіга : 38); **скирта** «Великий стіг сіна, соломи або немолочених снопів хліба, щільно укладених певним способом для зберігання просто неба. // чого, перен., розм. Велика кількість» [СУМ, IX : 427], напр. : *Господарь продал 4 **скирти** сіна* (Степовик : 5). Фіксуємо синонім до слова **скирта** – **ожеред** «Велика, відповідним чином укладена купа соломи, сіна або помолоченого хліба; скирта» [СУМ, V : 646], напр.: *Пан продал 18 **ожередів** соломи* (Чепіга : 37). Укладали хлібні злаки також у **сніп** «1. Зв'язаний оберемок зрізаних стебел (з колосками) хлібних злаків та інших культур» [СУМ, IX : 709], напр. : *Скільки **снопів** нажали **дівчата?*** (Чепіга : 19); **стіг** «Округла або чотирикутна з заокругленою вершиною щільно укладена велика купа сіна, соломи, снопів хлібних злаків і т. ін., що зберігається просто неба» [СУМ, IX : 709], напр. : *Стоги сіна, мірка вівса*

(Степовик : 21). Щодо складу таких тематичних блоків лексем важливі опозиції: *обмолочена* (зерно) – *необмолочена* (помолочена) *зернова культура*. Маємо приклади вживання іменника **мірка** в різних підзначеннях, а саме: як «2. Народно-побутова одиниця об'єму сипких тіл місткістю від 16 до 25 кг та посудина такої місткості» [СУМ, IV : 746]. *Зерно для продажу та інші сипкі речовини міряли пудами, а в хатньому господарстві – міркою*» (Чепіга : 24), напр. : *У господаря 156 мірок пшениці, а жита вдвоє більш; все збіжжя він висипав в мішки, по 4 мірки в кожний. Скільки у його мішків збіжжя?* (Степовик : 33) – йдеться про міру сипких тіл і порівняймо контекст, де згадується посудина для зберігання зерна, картоплі тощо: *На 25 підводах одправлено 93 четв. 2 мір. 7 гар. пшениці, однаково на кожній. Скільки було наважено на кожну підводу, коли мірка пшениці важила 48 хунтів?* (Степовик : 67) *У господаря було 9 мірок сім'я* (Чепіга : 36) *Один чоловік посадив на в'городі 52 мірки картоплі, а сусід його на такому ж шматку землі у полі – 65 мірок; на в'городі зібрали*

468 мірок, а в полі 520 мірок. Де краший врожай? (Степовик : 84). У різних значеннях вживано лексему **голова**, напр. : **15 голів товару** (Чепіга : 62) «1. Одиниця ліку худоби» [СУМ, II : 109]; **7 голов сахарю по 20 хунтів в кожній** (Степовик : 13); **голова** «9. Продукт харчування у вигляді кулі, конуса» [СУМ, II : 109], а також засвідчуємо функціонування лексеми **голова**: *У льоху в однім кутку лежало 4 головок капусти* (Чепіга : 46); «1. Кулясте чи довгасте суцвіття або кулястий плід окремих рослин на кінці стебла» [СУМ, II : 112].

Отже, у навчальних текстах з математики першої третини ХХ століття цілісно представлено мовну картину світу українців – засіб виявлення різних знань про світ. Відображена в мовних формах і семантиці мовна картина світу – не лише факт національно-культурної спадщини нації загалом, але й джерело уявлень про суспільно-політичний устрій, розвиток економіки того часу. Водночас зібраний матеріал унаочнює неусталеність мовних норм, відсутність системності у відтворенні мовної картини світу українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко Б. Словарь української мови: у 4 т. Київ, 1907–1909.
2. Дога В. Перші роки шкільного навчання. До питання про методи й плани праці в сучасній трудовій школі. Київ : Всеуцито, 1922. 35 с.
3. Етимологічний словник української мови: у семи томах. Т. 1–6. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
4. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ: НДІУ, 2007. 444 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
6. Жайворонок В. В. Лексична система мови і значення мовних одиниць. Мовознавство. 1999. № 6. С. 32–46.
7. Потєбня О. О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Упоряд. Ю. Шевельов. Нью-Йорк, 1992, 155 с.
8. Словник української мови : в 11 т. Ред. : І. К. Білодід, П. Й. Горєцький, А. А. Бурячок та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
9. Чепіга Я. Методика навчання в трудовій школі першого концентру. Київ : Державне видавництво України, 1930. 277 с.
10. Jerzy Bartmiński, Językowe podstawy obrazu świata, Lublin 2006, s. 14.
11. Hegel GWF. Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Hegel,+Georg+Wilhelm+Friedrich/>
12. Humboldt Wilhelm von, Schriften zur Sprache. Hrsg. Michael Böhler. Stuttgart 1973.

ДЖЕРЕЛА

1. Астряб Ол. Арифметичний задачник для села (пристосований до комплексної системи викладання). Перший рік навчання. Випуск 1 (Ознайомлення з першим десятком). Київ : Держ-Грест «Київ-Друк», 1924. 84 с.
2. Степовик О. Арифметичний, або щотний задачник. Полтава : Електрична друкарня Г. І. Маркевича, 1906. 183 с.
3. Чепіга Я. Задачник для початкових народних шкіл. Київ – Відень : Т-во «Дзвін», Видавництво «Українська школа» під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги, С. Черкасенка, 1918. 68 с.

REFERENCES

1. Hrinchenko, B. (1907–1909). Slovar ukrainskoi movy: u 4 t. [Ukrainian language dictionary]. Kyiv.
2. Doha, V. (2022). Pershi roky shkilnoho navchannia. Do pytannia pro metody y plany pratsi v suchasniitrudovii shkoli. [The first years of schooling. On the question of methods and plans of work in a modern labor school]. Kyiv. Pp. 33–41.
3. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. (1982–2012.). [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. T. 1–6. Kyiv.
4. Yermolenko, S. Ya. (2007). Mova i ukrainoznavchyi svitohliad : monohrafiia. [Language and Ukrainian worldview]. Kyiv.
5. Zhaivoronok, V. V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture]. Kyiv.
6. Zhaivoronok, V. V. (1999). Leksychna systema movy i znachennia movnykh odynts. [The lexical system of language and the meaning of linguistic units.]. Movoznavstvo. 1999. № 6. pp. 32–46.
7. Potebnia, O. O. (1992). Mova. Natsionalnist. Denatsionalizatsiia. [Language. Nationality. Denationalization]. Niu-York.
8. Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language]: u 11 t. / hol. red. I. K. Bilodid. Kyiv.
9. Stavytska, L. O. (2015). Hender: mova, svidomist, komunikatsiia. [Gender: language, consciousness, communication]. Kyiv.
10. Jerzy Bartmiński, (2006). Językowe podstawy obrazu świata, Lublin.
11. Hegel GWF. Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Hegel,+Georg+Wilhelm+Friedrich/>
12. Humboldt Wilhelm von, (1973). Schriften zur Sprache. Hrsg. Michael Böhler. Stuttgart.

SOURCES

1. Astriab, Ol. (1924). Arytmetychnyi zadachnyk dlia sela (prystosovanyi do kompleksnoi systemy vykladannia). [Arithmetic problem book for the village (adapted to the integrated teaching system)]. Vypusk 1 (Oznaiomlennia z pershym desiattkom). Kyiv.
2. Stepovyk, O. (1906). Arykhmetychnyi, abo shchotnyi zadachnyk. [Arithmetic problem book]. Poltava.
3. Chepiha, Ya. (1918). Arytmetychni pravyla dlia pochatkovykh shkil. [Arithmetic rules for elementary schools]. Kyiv.

A. A. TARAN

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
E-mail: alla_taran@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8091-1477>*

THE LINGUISTIC WORLDVIEW OF UKRAINIANS IN MATHEMATICS TEXTBOOKS OF THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY

The article offers an analysis of the linguistic worldview of Ukrainians based on instructional texts from problem books for various types of schools authored by Ya. Chepiha, Ol. Astriab, and O. Stepovyk, published in the Dnieper region during the first third of the 20th century. The universal concept of the linguistic worldview is interpreted as a means of revealing knowledge about the world. It is established that each mathematical problem represents an experience of a specific situation and a cultural background into which students are immersed during their schooling.

Particular attention is devoted to the vocabulary of the trade and economic sphere, as economic topics constituted an integral aspect of teaching mathematics. A thematic group of names denoting participants in trade and economic relations is identified, along with a subgroup of terms referring to persons engaged in resale for profit; their hyperonymic–hyponymic structure is systematically organized. It is observed that some of these lexical items are not codified and occur only in colloquial usage. The collected material also enables the identification of additional thematic groups: names of buildings, farm structures, and their parts (including the subgroup designating facilities for keeping domestic animals, poultry, and insects); names of constructions, equipment, machines and mechanisms, and their components that form

the basis of transport; and names of land plots. Because agriculture has been a fundamental element of Ukrainian life since ancient times, the problems in school textbooks of the studied period also contain nouns denoting cereal crops. Within these thematic blocks, important oppositions are noted, such as threshed (grain) vs. unthreshed (unprocessed) cereal crops.

It is concluded that the linguistic worldview reflected in the instructional texts represents a significant component of the national and cultural heritage of the Ukrainian people.

Key words: linguistic worldview, trade and economic vocabulary, thematic group, thematic subgroup, hyperonym, hyponym.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.161.2'06

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.5>

М. Г. ШЛЕНЬОВА

кандидат філологічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри української мови та мовної комунікації,

Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Електронна пошта: m.shleneva@khai.edu

<https://orcid.org/0000-0003-4297-6872>

О. В. КОНОВЧЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та мовної комунікації,

Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Електронна пошта: o.konovchenko@khai.edu

<https://orcid.org/0000-0002-7971-2099>

СЕМАНТИКА І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ПИСЬМЕННИКІВ «РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

У статті здійснено комплексний лінгвостилістичний аналіз семантики та функціонування етикетних формул в епістолярній спадщині представників «розстріляного відродження». Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реконструкції мовної поведінки українських інтелектуалів 1920–1930-х років – періоду, коли приватне листування залишалося одним із небагатьох просторів для збереження національної ідентичності та внутрішньої свободи в умовах посилення тоталітарного тиску.

Метою праці є виявлення специфіки використання традиційних та індивідуально-авторських етикетних конструкцій (звертань, вітань, прощань, підписів) у листах М. Куліша, М. Хвильового, О. Довженка, В. Свідзінського та інших митців. У роботі застосовано методи контекстуально-інтерпретаційного та функціонально-семантичного аналізу, що дозволило розглядати епістолярій як унікальний его-документ, в якому фіксується жива, нецезурована мовна стихія.

З'ясовано, що система етикетних формул у досліджуваних текстах виходить за межі суто фатичної функції (встановлення контакту). Доведено, що вона виступає потужним засобом самопрезентації автора, маркером інтимізації спілкування та інструментом психологічного захисту. Проаналізовано механізми трансформації узусних етикетних моделей в ідіостильові новотвори. Встановлено, що для епістолярію «розстріляного відродження» характерна висока варіативність звертань і підписів, які часто набувають форми іронічної гри, літературної містифікації або ліричної сповіді. Такі мовні жести слугували способом збереження власної гідності та ментальної дистанції від офіційного радянського дискурсу.

У висновках наголошено, що етикетні формули в листах письменників цього періоду є важливим джерелом для відтворення мовної картини світу української еліти. Вони засвідчують високу культуру спілкування, що базується на глибинних національних традиціях, інтелектуалізмі та емоційній щирості. Дослідження підтверджує, що епістолярна спадщина є самодостатнім художньо-естетичним феноменом, який потребує подальшого вивчення в контексті історії української літературної мови.

Ключові слова: епістолярний дискурс, мовний етикет, «розстріляне відродження», етикетні формули, ідіостиль, звертання, мовна особистість, комунікативна стратегія.

Поставлення проблеми. Система етикетних формул, що функціонує в епістолярній спадщині митців «розстріляного відродження», постає важливим засобом вербалізації норм поведінкової культури як окремої мовної особистості, так і соціуму загалом. Упродовж історичного розвитку української мовної традиції викристалізувався комплекс сталих етикетних моделей спілкування, які глибоко корелюють із

культурною пам'яттю народу, віддзеркалюють його ментальні особливості та фіксують накопичений когнітивний, емоційний і комунікативний досвід.

У листах письменників 1920–1930-х років ці моделі реалізуються особливо виразно, адже жанр епістолярію зберігає неформальний, інтимний вимір мовної поведінки. Це дозволяє простежити індивідуальні стратегії

ввічливості, способи самопрезентації та специфічні мовні маркери міжособистісної взаємодії, вільні від офіціозу.

Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу аналізу функціонування етикетних конструкцій, застосовуючи широкий спектр підходів: від опису формально-граматичної організації до вивчення їхньої прагматичної ролі. Не менш актуальними залишаються когнітивні та соціолінгвістичні інтерпретації, які дозволяють розглядати етикетні вислови як механізми конструювання соціальної ідентичності. Важливим методологічним орієнтиром тут слугує думка М. Стельмаховича, який визначав український мовленнєвий етикет як самобутній складник національної культури, невіддільний від світобачення та ментальності українців [Стельмахович: 20].

У контексті спадщини «розстріляного відродження» ці теоретичні положення набувають особливої ваги. У сталінську добу, коли відбувалася примусова «трансформація» літературного процесу та посилювався ідеологічний тиск на всі жанри, саме приватне листування стало простором опору. Епістолярій цієї генерації фіксує живу, «нефільтровану» енергію українського слова та зберігає систему етикетних формул, що відображають високий інтелектуальний рівень, духовну культуру та незламну ментальність його творців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві тему епістолярного стилю та функціонування етикетних формул досліджували С. К. Богдан, Е. С. Ветрова, Л. І. Мацько, В. Ю. Пустовіт, Л. М. Полюга, Г. Мазоха, Н. Павлин, М. Коцюбинська, Ж. Ляхова, А. Ільків та інші. Однак спеціальних монографічних досліджень лінгвостилістики листів українських митців часів тоталітаризму, що тривалий час були під забороною, не публікувалися та не вивчалися, в українському мовознавстві фактично немає. Зацікавлення мовознавців епістолярним стилем зумовлене наближеністю листування до ситуації безпосереднього невимушеного спілкування, свободою вибору мовних засобів, бо епістолярна спадщина, за словами М. Коцюбинської, є «інтелектуальним продуктом особливого роду» [Коцюбинська: 293].

Людину як суб'єкта найвищого рівня соціального та інтелектуального розвитку неможливо розглядати ізольовано від культури

мовленнєвої поведінки, оскільки остання виступає однією з конститутивних ознак людської сутності та антропологічної ідентичності. У цьому контексті слушною є позиція С. К. Богдана, який підкреслює, що мовленнєвий етикет функціонує як своєрідний культурний код нації, експлікуючи її історичні традиції, світоглядні парадигми та усталені морально-етичні цінності [Богдан: 7]. Науковець також акцентує увагу на тому, що повсякденна комунікативна взаємодія є немислимою без володіння нормами мовного етикету, адже процес їхньої інтеріоризації розпочинається на ранніх етапах онтогенезу й супроводжує особистість упродовж усього життя [Богдан: 9].

Екстраполяція цих теоретичних положень на матеріал епістолярної спадщини представників «розстріляного відродження» надає їм особливої ваги: етикетні формули в листуванні письменників реалізують не лише комунікативно-регулятивну функцію, а й слугують інструментом об'єктивації глибинних особистісних цінностей, внутрішньої культури та емоційно-психологічного світу митців цієї доби. Їхня мовна поведінка стала маніфестацією інтелектуального й духовного потенціалу нації, збереженого навіть в умовах тотального ідеологічного тиску.

У сучасному комунікативному просторі нерідко спостерігаються прояви мовного нігілізму, що знаходять вираження в утвердженні байдужості до мовної норми, вербалізованої у типовій формулі: «*Яка різниця, як говорити!*». Водночас слід акцентувати на аксіоматичному положенні: суб'єкти, які демонструють недбале ставлення до рідної мови та мовної культури, зазнають деформації почуття власної гідності та національної ідентичності. Як слушно зазначає Г. Маркузе, «виховані в атмосфері стереотипів бездумної масової культури, вони не можуть бути творцями оригінальних, непересічних ідей» [Маркузе: 85].

На протигагу цим тенденціям, репрезентантом високої мовної культури та національної гідності виступає письменницький епістолярій досліджуваного періоду, який об'єктивує психоемоційний стан та екзистенційні виміри особистості митця-патріота. Епістолярна спадщина українських письменників, громадських і культурних діячів становить джерело

виняткової цінності та евристичного потенціалу для реконструкції їхнього життєвого шляху, етапів творчого становлення й специфіки громадсько-інтелектуальної активності.

Листи закономірно експлікують індивідуальні риси автора, своєрідність його світоглядної парадигми, емоційно-психологічний устрій та ідіостильову манеру. На цьому аспекті наголошував М. М. Пилинський, стверджуючи, що епістолярій фіксує та зберігає індивідуальність і внутрішню самотність таланту митця [Пилинський: 78]. Хоча дослідник аналізував переважно кореспонденцію письменників XIX століття, його теоретичні узагальнення зберігають свою методологічну актуальність і в контексті трагічних соціополітичних трансформацій XX століття, зокрема стосовно покоління «розстріляного відродження».

У період сталінського тоталітаризму, коли, за влучним визначенням сучасних дослідників, відбувалася «трансформація, перехід до інших жанрових форм» епістолярію [Тімофєєва: 417] лист як жанровий різновид зазнав системного ідеологічного пресингу. Висока культура українського епістолярного мовлення поступово зазнавала деградації та нівелювання під впливом агресивної політики русифікації, яка руйнувала засади національної мовної традиції, деформувала природний еволюційний розвиток українського слова, «роз'їдала мовну чарівність» [Письменницький епістолярій: 53] і витісняла автентичні форми комунікативної взаємодії.

Паралельно з девальвацією мови відбувалася ерозія національної духовності: здійснювалося цілеспрямоване нищення історичної пам'яті, фальсифікація культурних смислів, нівелювання побутових і ментальних маркерів української ідентичності, а також руйнація людської психіки під тиском тоталітарної системи. Нація опинялася перед реальною загрозою повного культурного знеособлення. У такій критичній соціокультурній ситуації єдиним доступним інструментом духовного резистансу залишалося слово – живе, експресивне, внутрішньо суверенне. Саме у просторі художніх текстів, щоденникових записів і, передусім, у приватному листуванні продовжував функціонувати автентичний український дискурс як маніфестація національного духу. У цих еґодокументах зберігалася не лише особистісна

емоційність, але й природна динаміка мовного процесу – та, у якій «продовжують своє життя, зникають старі й утворюються нові слова» [Кузьменко: 58.].

У визначеному контексті епістолярний корпус представників «розстріляного відродження» набуває виняткової аксіологічної та джерелознавчої ваги. Він виходить за межі суто інформативного джерела про творчу лабораторію чи побутові реалії митців, фіксуючи живу, нецезуровану енергетику українського слова та систему етикетних формул, що експлікують інтелектуальний рівень, духовну культуру й ментальні доміанти авторів. Саме в епістолярному просторі найвиразніше об'єктивується автентична, спонтанна комунікативна поведінка, вільна від регламентацій офіційного дискурсу: апелятиви, конвенційні форми ввічливості, ритуалізовані вислови, вербальні маркери взаємної поваги чи інтелектуальної афіліації.

Зазначене підтверджується аналізом листів письменників доби «Розстріляного відродження», дослідження яких відкриває перспективи для глибинного пізнання лінгвальних особливостей цього періоду, причому пріоритетний науковий інтерес у цьому ракурсі становлять саме мовноетикетні одиниці.

Мета статті. У центрі уваги нашої статті перебуває семантичне розмаїття і функціонування етикетних формул в епістолярії письменників «Розстріляного відродження». Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження митецьких епістолярій зазначеного періоду, що тривалий час знаходилися під заборонаю. Для досягнення поставленої мети необхідно визначити й описати структуру епістол, особливості їх мови, виявити специфіку етикетних формул письменників, дослідити індивідуально-авторські мовно-етикетні утворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Епістолярні джерела володіють виразною специфікою та перевагою над іншими різновидами текстотворень, оскільки саме в цьому дискурсивному просторі авторська суб'єктність постає максимально наближеною до власного онтологічного «Я»: щирою, відвертою, емоційно розкутою. Зазначена органічність маніфестується у спонтанності та природності добору мовних засобів, у безпосередній експлікації емоційних станів і почуттів, а також у невимушеній

мовленнєвій манері. Саме з огляду на ці чинники листи кваліфікуються як унікальні документи мовної практики, що об'єктивують реальний рівень мовної культури адресанта, демонструють індивідуальні комунікативні компетенції та відображають живі процеси мовлення, вільні від редакційних втручань і не нівельовані жорсткими жанровими чи ідеологічно-політичними імперативами [Мацько: 147].

У найширшому філологічному тлумаченні лист (від грец. *epistolē* – послання, звідси *епістолярний*) визначається як писемно оформлений монолог, адресований конкретному реципієнту або групі осіб, однак за своєю природою він не обмежується суто монологічною формою. Епістолярний дискурс є іманентно інтерактивним: кожне послання імплікує відповідь, тобто конструє діалогічну взаємодію, що розгортається в темпоральному вимірі, формуючи специфічну комунікативну траєкторію та інтерсуб'єктний зв'язок між адресантом і адресатом [Мацько: 153].

Сфера функціонування епістолярного стилю традиційно вирізняється дифузністю меж, оскільки епістолярна комунікація охоплює фактично всі аспекти людської екзистенції. Тематичний діапазон епістолярію варіюється від інтимно-побутових інтеракцій до фахових, наукових, мистецьких, політичних чи громадських вимірів діяльності. У межах кожного із зазначених контекстів лист функціонує як адаптивний і сенситивний жанр, спроможний транслювати не лише фактологічні дані, а й емоційні, етичні та світоглядні концепти. Така функціональна універсальність детермінує поліфонічність і багатовимірність епістолярних текстів, трансформуючи їх у репрезентативну джерельну базу для лінгвістичних, культурологічних та історико-літературних розвідок.

Домінантне функціональне призначення епістолярного стилю полягає в забезпеченні дистантного («заочного») спілкування між комунікантами, що реалізується через письмове монологічне звернення. Процес листування не лише нівелює просторову дистанцію між адресантом і адресатом, але й генерує специфічний інтимний локус комунікації, в якому автор об'єктивує власний психоемоційний стан, аксіологічну систему, мовну норму та культурний рівень. Саме завдяки цьому листи часто

виконують функцію медіатора між індивідуальним і суспільним, між приватною рефлексією та національною мовною традицією.

Структурна організація мови епістолярних текстів базується на дихотомії двох взаємозумовлених компонентів. Перший – соціально-етичний, або етикетний, – інтегрує апелятиви (звертання), ініціальні формули, фіксацію хронотопу (дати й місця написання), привітання, gratulacii, висловлення вдячності, фінальні та побажальні конструкції, а також підпис. Цей пласт формульних одиниць генетично пов'язаний із загальнокультурними традиціями та репрезентує рівень мовленнєвого етикету автора, його національно-мовну ідентичність і сформовану комунікативну компетентність.

Другий компонент – змістовий, або інформаційно-комунікативний, – охоплює основний масив тексту листа, що актуалізується лінгвальними засобами, наближеними до розмовного стилю. Ця частина незмінно вирізняється індивідуально-авторською специфікою: адресант здійснює селекцію лексики та синтаксичних конструкцій суголосно власному темпераменту, освітньому рівню, особистісним інтенціям і конкретній комунікативній ситуації. Саме ідіостильова виразність, емоційна безпосередність та відсутність штучної регламентації трансформують епістолярій в унікальний об'єкт лінгвістичного аналізу, що уможливорює реконструкцію автентичної мовної картини епохи, дозволяє простежити динаміку функціонування етикетних формул та загальномовних тенденцій у конкретному історико-культурному континуумі.

Зазначимо, що у науковому дискурсі сформувався усталена традиція аналізу епістолярію, яка відображає канонічну архітектоніку листа. Ініціальний компонент конституують мовні етикетні формули, що включають апелятиви (*звертання*), вітання, засоби встановлення фатичного контакту з адресатом та експлікацію прихильності. Основна частина репрезентує інформативно-змістовий блок, насичений фактичним матеріалом. Він може реалізуватися через сюжетний наратив, когнітивні рефлексії (вагання міркувань), конкретні пропозиції, а також імперативні інтенції (*прохання і завдання*).

Термінальний (завершальний) сегмент також об'єктивований мовними етикетними формулами із семантикою вибачень, петитивів

(прохань), побажань та прощань [Мацько: 160]. Щодо фіксації часопросторових параметрів (*дати і місця*), то для них характерна варіативність локалізації: вони можуть розміщуватися довільно – або в ініціальній частині епістоли, або у фінальній. Прикметною рисою є також використання постскрипту (*P.S.*), а в окремих випадках – подвійного постскрипту.

Епістоли кожного з авторів транслиують неповторність його мовної особистості та творчу індивідуальність. Отже, конвенційність основних структурних елементів листа не нівелює вияву індивідуально-авторських рис у процесі текстотворення, що знаходить своє безпосереднє відображення й у площині мовного етикету.

Наведені у листах письменників індивідуально-авторські звертання й підписи розгортають перед нами цілісний, багатоплановий художньо-мовний світ, у якому приватне життя, творча саморефлексія та культурно-історичний контекст переплітаються природно й невимушено. У листах Миколи Куліша форму звертання й форму прощання не можна розглядати як звичайні мовні кліше – навпаки, вони стають емоційними маркерами його особистісного стану, своєрідними мікрообразами, через які промовляє сам письменник. Наприклад, листи М.Куліша до дружини, пройняті невдачами початківця-письменника, студента й молодого недосвідченого чоловіка: *«Твій, засмучений бльоццями і взагалі сімейним життям муж»* [Куліш: 660]; *«Ваш, тепер без годинника, М.К.»* [Куліш: 664] це не просто формули самоіменізації, а стилістично забарвлені вислови, які віддзеркалюють побутові реалії, смуток, самоіронію та легку гротескність авторського бачення світу. У них проявляється неприхована інтимність, емоційна відвертість і певний театралізований жест, що властиві епістолярію письменників «розстріляного відродження», котрі часто вдавалися до іронічної гри з мовою, аби замаскувати власні переживання або надати їм естетизованої форми. Коли ж Куліш підписується *«Ваш «он»»* [Куліш: 668], демонстративно засуджуючи використання дружиною російської мови, ми бачимо не просто мовний жарт, а гостру стилістичну репліку, що виявляє його мовні переконання, культурну позицію й водночас філігранне почуття гумору. У подальших

листах *«Твій чоловік і старенький»*, [Куліш: 668] *«Твій старий кавказець»* [Куліш: 669], *«Твій старик»* [Куліш: 667] проступає філософське прийняття плину часу, досвіду, змін, що, однак, передається через ніжну самоіронію та теплу домашню інтонацію. *«Ваш чоловіко-батько»* [Куліш: 670] вводить у поле епістолярної стилістики мотив родинного щастя, відчуття відповідальності, емоційного піднесення від батьківства, де складне словоскладання створює особливий комічно-лагідний ефект, що цілком вито відповідає природі авторського стилю.

Ще промовистішими є індивідуально-авторські звертання до дружини: *«Дорогая, манинопишуция жона»* [Куліш: 658], *«машинопишуция моя»*, [Куліш: 658] *«Дорогая машинпищице»* [Куліш: 660], *«Дорогая моя женомашиннице»* [Куліш: 662]. Ці мовні конструкції, сповнені гри, експресивності, жартівливої творчої словотворчості, відбивають інтелектуальну свободу автора, його здатність перетворювати звичайне побутове явище – роботу дружини за машинкою – на стильовий засіб, на художню метафору їхнього подружнього діалогу. Звернення до родини – *«Дорогая моя бандо»* [Куліш: 664], *«Дорога дружино і чади»* [Куліш: 664] – виявляють теплу фамільярність, м'яку іронію та внутрішню єдність родини як «малого світу», в якому присутня не лише любов, але й доброзичлива пустотливість.

Листи Олександра Довженка, зокрема звернення до Юрія Смолича, також позначені особливою стилістичною виразністю. У фразі *«Юро, коли я приїду, повези мене кудись на Десну половити риби. Хай походжу босий по її чистих незайманих висипах, поп'ю її м'якої рідної води... згадаю дитинство... зовсім була тоді моя Десна другою»* [Довженко: 337] постає інтонація щирої дружби, довіри, задушевності й одночасно тонкої ліричності, притаманної Довженкові як митцеві. Його звернення не просто виконує функцію адресації – воно створює атмосферу спогадів, оживлює пейзаж дитинства, вводить читача в інтимний внутрішній простір автора.

Не менш виразними у плані індивідуально-авторської стилістики є підписи як знаки прихильності, що стають своєрідними «масками» письменників: *«Ваш Дон Квізасто»* [Хвильовий: 867] у Хвильового – іронічна алюзія на Дон

Кіхота, яка розкриває складність його самовідчуття, глибину внутрішньої боротьби між ідеалізмом і трагічністю доби. Підписи Володимира Свідзінського – «Сведлик» [Свідзінський: 429], «Сведлик або Сведляр» [Свідзінський: 434], «Вільний рибалка Сведрик» [Свідзінський: 434] – засвідчують інтимність спілкування, м'яку самоіронію, поетичну грайливість і майже казкове відчуження від жорсткої реальності часу. Кожен підпис стає не лише завершенням листа, але й окремим стилістичним жестом, мікротекстом, у якому закладено комунікативну гру, культурну алюзію, психологічний підтекст.

На наше переконання, весь корпус індивідуально-авторських звертань та формул прощання, зафіксованих у листах письменників «розстріляного відродження», слід інтерпретувати не як спорадичні побутові висловлювання, а як органічні та іманентні компоненти цілісної мовної манери. Остання акумулює в собі широкий спектр інтонаційних модальностей – від самоіронії та ліризму до рафінованої культурної гри й трагізму внутрішнього болю. Саме кризь призму епістолярних апелятивів маніфестується екзистенційна сутність мовної особистості автора, його лінгвальний темперамент, творче самопочуття й та життєва правда, яка в репресивних умовах доби знаходила у слові єдиний можливий простір для вербальної емансипації.

У результаті проведеного дослідження вдалося констатувати, що епістолярна спадщина українських письменників не обмежується статусом допоміжного джерела біографічної фактології, а репрезентує самодостатній художньо-естетичний пласт національної культури. У листуванні митців чітко об'єктивуються їхні індивідуально-авторські стилі, особистісні інтонації, мовні преференції та стильові домінанти, що актуалізує нові ракурси дослідження творчої лабораторії кожного з них.

Епістолярій забезпечує значно глибшу експлікацію внутрішнього світу письменника порівняно з художніми текстами, оскільки в листах, формально вільних від зовнішнього цензурного тиску (хоча в контексті «розстріляного відродження» ця свобода часто мала ілюзорний характер), автор постає максимально щирим, природним, зануреним у власні емоційні стани та повсякденність. Саме тому

епістолярна спадщина митців цієї доби набуває статусу вагомого естетичного факту: вона демонструє динамічну мовну стихію, у якій реалізується синкретизм інтимності висловлення, невимушеності мовних форм та глибинної культурної наснаженості.

Водночас у корпусі епістолярію письменників «розстріляного відродження» ідентифікується складна архітектоніка мовно-етикетних формул, що інтегрує традиційні (узусні), індивідуально-авторські, а подекуди й інтерферентні або запозичені апелятиви, термінальні формули (прощання), сигнатури (підписи), а також вербальні маркери прихильності та самоідентифікації. Зазначені лінгвальні одиниці трансцендують межі суто комунікативної функції, виступаючи чутливими індикаторами психоемоційного стану автора та маркерами, що індексують ступінь міжособистісної дистанції, інтимізації та довірливості стосунків у діаді «адресант – адресат». Вони рельєфно віддзеркалюють емоційну тональність епістолярного дискурсу, амплітуда якої варіюється від тривожності й іронічності до ніжності, автоіронії, відчуття родинного затишку чи екзистенційного творчого неспокою. Саме у формах звертань і підписів об'єктивується внутрішня культура мовної особистості, її етичні та естетичні імперативи, а також специфіка мовного досвіду, що в сукупності конструюють цілісну парадигму комунікативної поведінки досліджуваної епохи.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що системний аналіз епістолярію письменників «розстріляного відродження», зокрема семантики та функціонального навантаження етикетних формул, уможлиблює не лише реконструкцію дискурсивних практик українських інтелектуалів першої третини ХХ століття, а й декодування імпліцитних індивідуально-особистісних кодів. Це дозволяє ідентифікувати домінантні риси характеру, а також відстежити інтелектуальні й емоційні вектори еволюції кожного автора. Наукова рецепція досліджуваного матеріалу фокусує увагу сучасного читача та наукової спільноти на елітарній культурі спілкування, що функціонувала як органічний складник духовного універсуму українських патріотів, митців та носіїв національної ідентичності. Проведене

дослідження актуалізує імператив збереження та популяризації мовної спадщини цих знакових постатей, оскільки їхній епістолярій виступає водночас документальним артефактом

доби та унікальним лінгвокультурним феноменом, у якому об'єктивувалися внутрішня шляхетність, творча енергетика та гуманістичний потенціал українського слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Ветрова Е. С. Семантика і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників XIX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2004. 18 с.
3. Довженко О. Твори: у 5 т. Т. 5. К.: Дніпро, 1985. 359 с.
4. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX ст.: дис. ... д-ра філол. наук. Івано-Франківськ, 2016. 410 с.
5. Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість. К.: Дух і літера, 2001. 300 с.
6. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. К.: Дух і літера, 2009. 582 с.
7. Кузьменко В. Захист перед захистом. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. XX ст. *Слово і час*. 1999. № 2. С. 57–59.
8. Куліш М. Твори: у 2 т. Т. 2: П'єси, статті, виступи, документи, листи, спогади. К.: Дніпро, 1990. 877 с.
9. Ляхова Ж. Історія української епістології: дослідження та видання епістолярної спадщини. *Слово і час*. 2006. № 6. С. 70–82.
10. Мазоха Г. Український письменницький епістолярій другої половини XX століття: жанрово-стильові модифікації. К.: Міленіум, 2006. 344 с.
11. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. С. 87–134. URL: <https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man/>
12. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник. К.: Вища шк., 2003. 462 с.
13. Павлін Н. Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярному мовленні: дис. ... канд. філол. наук. Бердянськ, 2005. 229 с.
14. Пилинський М. М. Розцвітай же слово! К.: Рад. шк., 1983. 327 с.
15. Письменницький епістолярій: філологічний дискурс: посібник / уклад. В. Ю. Пустовіт. К.: Інтерсервіс, 2020. 106 с.
16. Полюга Л. М. Ой ти, дівчино, ясна зоре! (Про звертання до коханої). *Культура слова*. 1984. Вип. 21. С. 40–73.
17. Свідзінський В. Твори: у 2 т. Т. 2: Переклади. Статті. Листи. К.: Критика, 2004. 512 с.
18. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20–21.
19. Тимофєєва К. О. Письменницький епістолярій як об'єкт дослідження в гуманітаристиці. *Культурологічний альманах*. 2025. № 1. С. 413–423. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.48>
20. Український письменницький епістолярій XIX ст.: відображення перебігу літературного процесу. Харків: Видавництво Іванченка І. С. 329 с.
21. Хвильовий М. Твори: у 2 т. Т. 2. К.: Дніпро, 1990. 925 с.

REFERENCES

1. Bohdan S. K. (1998). *Linguistic etiquette of Ukrainians: traditions and modernity*. Kyiv: Ridna mova. 475 p.
2. Vietrova E. S. (2004). *Semantics and functional-communicative aspect of etiquette units in the epistolary heritage of Ukrainian writers of the 19th century* (Extended abstract of candidate's thesis). Donetsk. 18 p.
3. Dovzhenko O. (1985). *Works: in 5 vol. Vol. 5*. Kyiv: Dnipro. 359 p.
4. Ilkiv A. (2016). *Intimate discourse of writer's epistolary of the second half of the 19th - beginning of the 20th century* (Doctoral dissertation). Ivano-Frankivsk. 410 p.
5. Kotsiubynska M. (2001). *Fixed and imperishable. Reflections on epistolary creativity*. Kyiv: Dukh i litera. 300 p.
6. Kotsiubynska M. (2009). *Letters and people. Reflections on epistolary creativity*. Kyiv: Dukh i litera. 582 p.
7. Kuzmenko V. (1999). Defense before defense. Writer's epistolary in the Ukrainian literary process of the 20–50s of the XX century. *Slovo i chas*. 2. P. 57–59.
8. Kulish M. (1990). *Works: in 2 vol. Vol. 2: Plays, articles, speeches, documents, letters, memoirs*. Kyiv: Dnipro. 877 p.
9. Liakhova Zh. (2006). History of Ukrainian epistology: research and publication of epistolary heritage. *Slovo i chas*. 6. P. 70–82.
10. Mazokha G. (2006). *Ukrainian writer's epistolary of the second half of the XX century: genre and style modifications*. Kyiv: Milenium. 344 p.

11. Marcuse H. (1996). One-Dimensional Man. Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society. In *Modern foreign social philosophy: Anthology*. Kyiv: Lybid. P. 87–134. URL: <https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man/>
12. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. (2003). *Stylistics of the Ukrainian language: textbook*. Kyiv: Higher School. 462 p.
13. Pavlyn N. (2005). *Typology of discursive units in Ukrainian epistolary speech* (Candidate's thesis). Berdiansk. 229 p.
14. Pylynskyi M. M. (1983). *Bloom, word!* Kyiv: Rad. shk. 327 p.
15. *Writer's epistolary: philological discourse: manual* (2020). Compiled by V. Yu. Pustovit. Kyiv: Interservis. 106 p.
16. Poliuha L. M. (1984). Oh you, girl, bright star! (About addressing the beloved). *Kultura slova*. 21. P. 40–73.
17. Svidzinskyi V. (2004). *Works: in 2 vol. Vol. 2: Translations. Articles. Letters*. Kyiv: Krytyka. 512 p.
18. Stelmakhovych M. (1998). Ukrainian linguistic etiquette. *Dyvoslovo*. 3. P. 20–21.
19. Timofieieva K. O. (2025). Writer's epistolary as an object of research in humanities. *Culturological almanac*. 1. P. 413–423. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.48>
20. *Ukrainian writer's epistolary of the 19th century: reflection of the literary process flow*. Kharkiv: Ivanchenko I. S. Publishing House. 329 p.
21. Khvylovyyi M. (1990). *Works: in 2 vol. Vol. 2*. Kyiv: Dnipro. 925 p.

M. H. SHLENOVA

*PhD in Philology, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Ukrainian Language and Language Communication,
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine
E-mail: m.shleneva@khai.edu
<https://orcid.org/0000-0003-4297-6872>*

O. V. KONOVCHENKO

*PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Language Communication,
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine
E-mail: o.konovchenko@khai.edu
<https://orcid.org/0000-0002-7971-2099>*

SEMANTICS AND FUNCTIONING OF ETIQUETTE FORMULAS IN THE EPISTOLARY OF WRITERS OF THE "EXECUTED RENAISSANCE"

The article provides a comprehensive linguistic and stylistic analysis of the semantics and functioning of etiquette formulas in the epistolary heritage of the "Executed Renaissance" representatives. The relevance of the study is driven by the need to reconstruct the linguistic behavior of Ukrainian intellectuals of the 1920s–1930s – a period when private correspondence remained one of the few spaces for preserving national identity and inner freedom amidst intensifying totalitarian pressure.

The aim of the work is to identify the specific features of using traditional and individual-author etiquette constructions (forms of address, greetings, farewells, signatures) in the letters of Mykola Kulish, Mykola Khvylovyyi, Oleksandr Dovzhenko, Volodymyr Svidzinskyi, and others. The study employs methods of contextual-interpretative and functional-semantic analysis, which allowed examining the epistolary as a unique ego-document that captures a living, uncensored linguistic element.

It has been determined that the system of etiquette formulas in the analyzed texts goes beyond a purely phatic function (establishing contact). It is proven that this system acts as a powerful means of the author's self-presentation, a marker of communication intimidation, and an instrument of psychological defense. The mechanisms of transforming customary etiquette models into idiosyncratic neologisms are analyzed. It is established that the epistolary of the "Executed Renaissance" is characterized by a high variability of forms of address and signatures, which often take the form of an ironic game, literary mystification, or lyrical confession. Such linguistic gestures served as a way to preserve personal dignity and maintain mental distance from the official Soviet discourse.

The conclusions emphasize that etiquette formulas in the letters of writers of this period are a crucial source for reproducing the linguistic worldview of the Ukrainian elite. They attest to a high culture of communication based on

deep national traditions, intellectualism, and emotional sincerity. The study confirms that the epistolary heritage is a self-sufficient artistic and aesthetic phenomenon that requires further study within the context of the history of the Ukrainian literary language.

Key words: epistolary discourse, linguistic etiquette, “Executed Renaissance”, etiquette formulas, idiostyle, forms of address, linguistic personality, communicative strategy.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'373.22

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.6>

Н. М. ШУЛЬСЬКА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: chulska.natalia@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4703-1798>*

Р. С. ЗІНЧУК

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та лінгводидактики,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: zinchuk.ruslana@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5432-7346>*

Ю. М. КОСТЮК

*доктор філософії з філології,
викладач кафедри української мови та славістики,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
Електронна пошта: yuliia.kostiuk@tnpu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2750-4359>*

**АНТРОПОНІМНА ЛЕКСИКА ЯК ОСНОВА ТВОРЕННЯ ПОЗИВНИХ
УКРАЇНСЬКИХ ЗАХИСНИКІВ І ЗАХИСНИЦЬ: НА МАТЕРІАЛІ МОВИ МЕДІА**

Стаття присвячена комплексному аналізу антропонімної лексики як основи творення позивних українських захисників і захисниць у сучасному медійному дискурсі. З'ясовано, що антропоніми відіграють визначальну роль у формуванні індивідуалізованих найменувань, оскільки забезпечують природний зв'язок між особистою ідентичністю військових та їхньою новою комунікативною роллю в умовах війни. Власні імена, прізвища та їхні асоціативні трансформації формують семантично насичену, впізнавану й стійку базу для позивних. На матеріалі сучасного воєнного медіадискурсу визначено кілька продуктивних груп таких найменувань. До них належать позивні, мотивовані особовими іменами та іменними асоціаціями. Зауважено, що власні особові імена – одна з найактивніших лексичних баз для творення позивних, оскільки офіційні антропоніми відразу пов'язані з носіями, вони часто слугують джерелом прямої та стилізованої номінації. Диференційовано позивні, що постали на основі запозичених англійських чоловічих і жіночих імен. Вони поширені в сучасній військовій комунікації, особливо серед чоловічого антропонімікону. У мові медіа частотні позивні, утворені від офіційних прізвищ, що демонструють високу дериваційну продуктивність завдяки редеривації, усіченню, асоціативному переосмисленню та іншим фонетико-словотвірним модифікаціям. Значну частку становлять позивні, що постали шляхом асоціативного зближення прізвища зі звичними для мовця лексемами. Окрему групу формують найменування, побудовані на подібності до імен і прізвищ відомих діячів, героїв кіно, анімації, фольклорних, біблійних чи міфічних персонажів, що відображають індивідуальний стиль, гумор або прагнення до ототожнення з героїчними образами маскультури. Класифікація найменувань цього лексичного пласту підтверджує багатовекторність джерел номінації та відображає національно-культурну специфіку сучасного українського антропонімікону. Підсумовано, що сукупно ці процеси демонструють складний семантико-мотиваційний механізм творення позивних та їхню важливу соціокультурну функцію в умовах воєнного часу.

Ключові слова: антропонімна лексика, позивний, російсько-українська війна, неофіційний медіадискурс.

Поставлення проблеми. У сучасному українському публічному просторі позивні військовослужбовців Збройних сил України та Сил оборони посідають особливе місце:

вони функціують не лише як засіб комунікації й ідентифікації в бойових умовах, але як важливий елемент національної пам'яті, символічний маркер опору та стійкості. Після 2014 року,

а особливо з початком повномасштабної російсько-української війни, позивні стали повноправними одиницями медійного дискурсу. Вони з'являються в новинах, інтерв'ю, документальних фільмах, соціальних мережах та художніх текстах, формуючи уявлення суспільства про сучасних українських захисників і захисниць. У цьому контексті вивчення неофіційних імен військових стає не лише лінгвістично значущим, а й суспільно необхідним: ці назви є концентрованими смисловими утвореннями, що фіксують особистий досвід, характер, професійну роль або культурну самоідентифікацію.

Особливої уваги потребує антропонімна лексика, яка постає однією з провідних основ творення позивних. Використання особових імен, прізвищ, їхніх варіацій і асоціативних модифікацій, а також запозичених імен формує важливий пласт номінацій, що поєднує приватну ідентичність особи з її новою роллю — воїна / воїнки, командира / командирки, медика / медикіні, розвідника / розвідниці тощо. Антропоніми забезпечують позивним гнучкість і водночас упізнаваність: від прямого використання імен чи скорочених прізвищ до асоціативних форм, які можуть наділяти носія символічними рисами або узагальненими характеристиками. Запозичені й стилізовані імена також легко інтегруються в український воєнний медіапростір, демонструючи відкритість системи позивних та її взаємодію зі світовим культурним контекстом.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, позивні — це частина живої воєнної комунікації, а тому їхній аналіз дає змогу зафіксувати важливі мовні процеси сучасності. По-друге, мова медіа відіграє ключову роль у закріпленні та популяризації позивних, трансформуючи їх із внутрішньовійськового засобу комунікації на суспільно впізнавані антропоніми. По-третє, аналіз антропонімної основи неофіційних імен військових сприяє кращому розумінню того, як українці конструюють образи героїв, як надають значення власним іменам у нових екстремальних умовах та як формують вербалізовані символи опору. Вивчення антропонімної лексики як бази творення позивних українських захисників і захисниць на матеріалі мови медіа — важливий крок до системного

осмислення новітньої української номінативної практики, що відображає історичний досвід, культурні коди та соціальні уявлення про героїзм і національну суб'єктність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній українській науковій та публіцистичній думці простежуємо стійкий інтерес до феномену військових позивних як маркерів ідентичності, соціальної взаємодії та мовотворчої динаміки. Дослідники сьогодні наголошують на культурній символіці та колективній пам'яті, відтворених в антропоніміці сучасного війська [Белей]. О. Лисенко зосереджує увагу на військових позивних українських письменників, демонструючи перетин творчої, особистісної та фронтової ідентичностей [Лисенко]. У студіях О. Мироненко вторинні номінації розглянуто як інструмент соціокультурної самоідентифікації військових. Авторка аналізує мотиваційні моделі та дискурсивні функції позивних, підкреслюючи їхню роль у формуванні групової солідарності та внутрішньої комунікації [Мироненко]. Значний внесок у систематизацію позивних зробила Н. Павликівська. У її працях послідовно висвітлено вторинну номінацію позивних [Павликівська 2019] і їхні семантико-мотиваційні особливості [Павликівська 2023]. Словотвірні параметри позивних розкрито у статті С. Петрової, присвяченій позивним українок-військовослужбовиць [Петрова]. Акцент на гендерному аспекті дає змогу поглибити розуміння механізмів творення номінацій та відобразити особливості мовної поведінки жінок у військовому середовищі. Соціолінгвістичний погляд представлено в роботі О. Филя, який аналізує позивні як комунікативний інструмент та механізм конструювання соціальних зв'язків у фронтовому середовищі на основі інтерв'ю з учасниками війни [Филь]. Комплексний опис мотиваційних і семантичних характеристик представлено у праці Н. Хрустик, С. Петрової та С. Серкала [Хрустик, Петрова, Серкал]. Розширення антропонімного поля у воєнному медіадискурсі аналізують Н. Шульська, О. Кирилюк та В. Салтан, зосереджуючи увагу на специфіці творення неофіційних номінацій та їхній ролі у формуванні нової воєнної терміносистеми [Шульська, Кирилюк, Салтан]. Сьогодні дослідники вивчають мотиваційні, лексико-семантичні особливості

та комунікативні функції військових номінацій [Shulska 2022], торкаються питання міжкультурного виміру, аналізу неофіційних іменувань у політичному медіадискурсі [Shulska 2023]. У сучасній науковій парадигмі дослідницької уваги потребує антропонімна лексика, яка становить ключове підґрунтя для творення позивних українських захисників і захисниць, адже саме вона забезпечує мотиваційну, культурну та символічну основу номінацій. Її вивчення дає змогу зрозуміти механізми формування особистісної та групової ідентичності військових, а також простежити зв'язок між мовою, традицією та живим воєнним досвідом.

Мета статті – аналіз антропонімної лексики як основи творення позивних українських захисників і захисниць на матеріалі сучасного медійного дискурсу, а також встановлення семантичних, мотиваційних і соціокультурних чинників, що визначають формування цих найменувань у мовному просторі воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Антропонімна лексика відіграє ключову роль у творенні позивних українських захисників і захисниць, оскільки вона забезпечує природний зв'язок між індивідуальною ідентичністю бійця чи бійчині та їхньою новою роллю у військовому середовищі. Використання імен, прізвищ та їхніх асоціативних трансформацій створює стабільну, легко впізнавану й водночас семантично насичену основу для появи гетеронімних та напівофіційних позивних.

Комплексний аналіз сучасного воєнного медіадискурсу дає змогу виокремити кілька основних тематичних груп позивних українських захисників і захисниць, що постали на основі антропонімної лексики.

1. *Прізвиська, вмотивовані власними особовими іменами й викликаними іменними асоціаціями.* Власні особові імена – одна з найактивніших лексичних баз для творення позивних, оскільки офіційні антропоніми відразу пов'язані з носіями. Імена постають джерелом прямої та стилізованої номінації. З імен зазвичай утворюють прямі позивні, що підкреслюють індивідуальність носія, пор. *Герой України Євген (Адам) Межєвікін: «Танки і далі залишаються технікою, яка може вирішити результат бою»* (lb.ua/society, 02.11.2024); *Боець полку «Азов» «Георгій» розповів, чому*

захисники Маріуполя раділи найбільше, коли один з гвинтокрилів приземлився в їх розташування (gazeta.ua, 09.07.2022); *«Після теракту в Оленівці я зрозумів, що головне – дожити до обміну»–Дмитро Козацький з позивним «Орест» із Малина* (suspilne.media, 09.01.2024); *Український снайпер на позивний «Олексій» ліквідував російського генерала* (gazeta.ua, 17.04.2022).

Серед номінативних моделей найпоширеніші скорочені форми й зменшено-пестливі варіанти власних імен, асоціативні зближення з особовими іменами, які використовують для спрощення або підкреслення індивідуальної особливості носія. Цим ім'ям бійця могли звати в сім'ї чи серед друзів, пор. *Андрон < Андрій: 9 червня 2025 року на фасаді Шешорської гімназії імені В'ячеслава Чорновола відкрили анотаційну дошку захисникові України Андрієві Козлану (позивний «Андрон») – старшому солдатowi, вірному військовій присязі, який віддав своє життя за нашу свободу* (galychyna.if.ua, 11.06.2025); *Алекс < Олексій: Старший солдат Олексій з позивним «Алекс» служить у 124 окремій бригаді територіальної оборони Збройних сил України* (suspilne.media, 19.06.2024); *Льоха < Олексій: Побратими у Національній гвардії одразу дали чоловіки позивний Льоха* (vsn.ua, 18.04.2025); *Льохіч < Олексій: Пам'яті парамедика, лейтенанта поліції Олексія Наборського (позивний «Льохіч»)* (ukrinform.ua, 12.11.2024); *Ярик < Ярослав: Ніс пораненого побратима 4 км. Як на фронті воює далекобійник з Івано-Франківська на позивний Ярик* (suspilne.media, 01.10.2022); *Дімон < Дмитро: «Дімон» з 58-ї бригади: історія мужності та порятунку на війні* (pravdorub.live, 19.03.2025); *Дімас < Дмитро: «Дімас» і «Богдана»: історія артилериста, що нищить ворога сталевим вогнем* (armyinform.com.ua, 09.02.2025).

2. *Позивні, що постали на основі запозичених (англійських) чоловічих чи жіночих імен.* Позивні, утворені від англійських імен – поширене явище в сучасній українській військовій комунікації, особливо це стосується чоловічого іменування, пор. *«Я роблю все, щоб досягти перемоги»: історія військовослужбовця із Запоріжжя на позивний Джон* (suspilne.media, 20.08.2023); *Про бої на острові Нестрига під Херсоном розповів військовий*

ЗСУ на позивний *«Джсек»*: пекло, що загартувало сталь (rivdenukraine.com.ua, 11.05.2025); *«Восьмеро орків були зі мною в окопі»*: боєць з позивним *«Том»* розповів про пережите на службі (life.pravda.com.ua, 19.04.2024); Боєць спецпідрозділу Військово-морських Сил, кулеметник на позивний *«Нік»*, розповів, що під час операцій у морі захисників супроводжують тварини (glavcom.ua, 10.03.2024); Історія військового зв'язківця на позивний *«Рік»* з Миколаївщини: як відмінні знання тактичної медицини врятували йому життя (rivdenukraine.com.ua, 16.10.2024). Такі імена часто трапляються у фільмах, іграх, військових серіалах, де персонажі мають прості англійські імена. Вони легко запам'ятовуються та асоціюються з хоробрістю, силою або професійністю. Використання імені як позивного створює відчуття індивідуальності, але водночас не розкриває справжнього імені військового – це своєрідна форма маскування з людським обличчям.

Часто позивні, утворені від англійських чоловічих імен, мають індивідуальну мотивацію, пов'язану з власним ім'ям або прізвищем військовослужбовця. Такі неофіційні антропоніми постали на основі асоціативного зближення з офіційними онімами: власними іменами, пор. *Майкл* < Михайло, пор. *Михайло Кмитюк* (*«Майкл»*), командир окремого загону безпілотних систем *«Тайфун»* (ukrinform.ua, 04.03.2025); *Боб* < Богдан, пор. *Богдан*, позивний *Боб*, із Кропивницького. Колись він фарбував машини й ганяв на велосипеді в екстремальних дисциплінах. Тепер – оператор важкого дрона у 2-й РВБнАК 91-го окремого батальйону (91battalion.mil.gov.ua, 15.07.2024); *Сем* < Семен, пор. *Герой Семен Обломей* (позивний *«Сем»*) (life.pravda.com.ua, 19.04.2023); прізвищами: *Боб* < Бобков, пор. *Про це в етері «Суспільне. Студія»* 9 липня розповів старший офіцер відділення комунікацій 37-ї окремої бригади морської піхоти *Денис Бобков* на позивний *«Боб»* (suspilne.media, 09.07.2025); *Сем* < Семенець, пор. *Максим Семенець*, позивний *«Сем»* – начальник групи планування 128 батальйону територіальної оборони Дніпровського р-ну м. Києва (suspilne.media, 09.08.2024); *Білл* < Белов, пор. *Белов Євген Олександрович* (позивний *Білл*) 1973 року народження (suspilne.media, 06.06.2023).

Спорадично фіксуємо жіночий позивний цього типу: *Позивний «Мері»* (від імені *Марія*) (zoloto.city, 11.03.2023). Бачимо, що мовна асоціація в таких позивних робить неофіційне найменування органічним і водночас відмінним, допомагає легко запам'ятати його та надає образу військового сучасного, інтернаціонального забарвлення. Вибір англійських імен свідчить про відкритість українського військового середовища до глобальних культурних впливів і про належність до спільної міжнародної воєнної традиції.

3. *Позивні, мотивовані офіційними прізвищами носіїв*. Група позивних, утворених від прізвищ, є однією з найпродуктивніших у сучасному військовому ономастиконі, оскільки прізвище виконує роль уже готової індивідуалізувальної основи, яку легко піддати різноманітним дериваційним і фонетико-структурним модифікаціям. Такі позивні найчастіше постають унаслідок редеривації, усічення, асоціативного переосмислення, суфіксації та інших способів фонетичного та словотвірного перетворення прізвищевої основи. Саме завдяки цьому вони природно, швидко й ненав'язливо входять у комунікативну практику військового колективу.

Фіксуємо такі неофіційні антропоніми цієї групи: *Мартин* < Мартинов: *Воював у складі Добровольчого Українського Корпусу «Правий сектор», отримав позивний «Мартин»* (memory.dp.ua); *Шева* < Шевченко: *Дмитро Шевченко, військовослужбовець спецпідрозділу ГУР МО України «Kraken» з позивним «Шева NLAW», удостоєний звання Героя України (посмертно)* (mistosumy.com, 11.04.2025); *Сокол* < Соколенко: *Старший солдат Сергій Соколенко, позивний Сокол, загинув 20 квітня 2023 року під час оборони від окупантів міста Бахмут на Донеччині* (memorial.ua).

Значну частку становлять позивні, утворені шляхом асоціативного зближення прізвища зі звичними для мовця словами. Подібні деривати постають спонтанно: звуковий склад прізвища «підказує» певне слово або образ, що стає основою нового найменування. У таких випадках мовці використовують уже наявну лексему, а прізвище лише задає напрям асоціації. З огляду на це, такі позивні можуть набувати додаткових експресивних або символічних

відтінків значення, що підсилює роль антропонімної лексики як маркера неофіційного статусу особи. Так постали прізвиська **Голова** < Головань: *Пам'яті старшого лейтенанта поліції Сергія Голованьова (позивний «Голова»)* (ukrinform.ua, 25.11.2025); **Береза** < Березовський: *Книга пам'яті: Березовий Микола Вікторович (позивний «Береза»)* (memorial.ua).

4. Позивні, що постали на основі подібності до імен і прізвищ інших відомих осіб, кіно- і мультигероїв, фольклорних, біблійних чи міфічних персонажів. Такі позивні відбивають особистий стиль, гумор або асоціацію з героїчними образами маскультури, пор. «**Бетмен**» *упевнений у побратимах. А вони – в ньому* (ukurier.gov.ua, 08.06.2024); *Військовослужбовець Михайло на позивний «Джокер» служить у підрозділі безпілотних літальних апаратів 128-ї окремої гірсько-штурмової Закарпатської бригади* (suspilne.media/uzhhorod, 26.04.2024); *З майстра спорту – в артилерію: історія бійця «Термінатора» із Хмельниччини* (xm-inside.com, 25.05.2025); *Історія «Роккі»: від охоронця – до розвідки ЗСУ* (suspilne.media, 06.06.2023); *Військовий з позивним «Морті», почувши звук дрона, дає вказівку про всяк випадок сховатись під деревом* (suspilne.media, 02.07.2024); *Робін Гуд став оборонцем Києва: поранений на Майдані чоловік пішов у тероборону* (bigkyiv.com.ua, 04.03.2023); *Позивний Том Сойєр: історія нацгвардійця, який врятувався після вибуху міни під Бахмутом* (lifepravda.com.ua, 27.01.2023). Позивні цієї групи сформовані під впливом глобальної масової культури й часто несуть у собі образ героя, архетип або символічну рису, з якою військовослужбовець себе ототожнює. Такі другі

імена військових з'являються через популярність персонажів, які уособлюють сміливість, кмітливість, незалежність або силу. Їхні носії часто вибирають ім'я героя, який став взірцем або джерелом натхнення.

Висновки і пропозиції. Отже, проведене дослідження підтвердило, що антропонімна лексика відіграє визначальну роль у процесі творення позивних українських захисників і захисниць, формуючи семантичне й культурне підґрунтя цих найменувань у сучасному воєнному медіадискурсі. Аналіз матеріалу засвідчив, що позивні не є випадковими або спонтанними одиницями: за ними стоять чіткі мотиваційні, соціокультурні та психолінгвістичні чинники, які відображають як індивідуальні характеристики військових, так і ширші культурні коди українського суспільства в умовах війни. Виокремлені тематичні групи демонструють системність антропонімної бази позивних: це найменування, вмотивовані особливими іменами та породженими ними асоціаціями; позивні на основі англійськомовних імен; номінації, пов'язані з офіційними прізвиськами військових; а також неофіційні антропоніми, що виникли внаслідок подібності до імен і прізвищ відомих осіб, літературних і кіногероїв, фольклорних, міфічних чи біблійних персонажів. Така класифікація підтверджує багатовекторність джерел номінації та відображає національно-культурну специфіку сучасного українського антропонімікону.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому аналізі прагматичних функцій позивних, їхнього поширення у міждискурсивному просторі та еволюції антропонімних моделей у тривалій перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

- Белей Л. Українські позивні – від Байди до Баті. *Uchoose.info*: сайт. 2020. URL: <https://uchoose.info/ukrayinski-pozyvni-vid-bajdy-do-bati/>
- Лисенко О. Імена війни: як військові позивні отримали українські письменники. Читомо: сайт. URL: <https://chytomo.com/imena-vijny-iaki-vijskovi-pozyvni-otrymaly-ukrayinski-pysmenniky/>
- Мироненко О. Вторинні номінації як репрезентанти соціально-культурної ідентифікації українських військових. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 33 (2). С. 25–30. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.4>
- Павликівська Н. «Позивні» як антропоніми вторинної номінації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2019. Вип. 28. С. 139–147. <https://doi.org/10.31652/2521-1293-2019-28-139-147>
- Павликівська Н. Військові псевдоніми: семантико-мотиваційний аналіз. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2023. Вип. 36. С. 126–136 <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-126-136>
- Петрова С. А. Позивні українських військовослужбовців-жінок, учасниць АТО/ООС: словотвірний аспект. *Філологічні студії*. 2020. Вип. 11. С. 74–78.

7. Филь О. Позивні на фронті як комунікативний інструмент і формат соціальних зв'язків (за матеріалами інтерв'ю з учасниками російсько-української війни). *Сторінки воєнної історії*. 2023. Вип. 27. URL: shron1.chtyvo.org.ua/Fyl_Oleksandr/Pozyvni_na_fronti_iak_komunikatyvnyi_instrument_i_format_sotsialnykh_zv'язkiv.pdf
8. Хрустик Н., Петрова С., Серкал С. Позивні українських військовослужбовців: мотиви номінації. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Філологія. 2021. Вип. 26. Ч. 2(24). С. 104–114. [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2\(24\).251860](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2(24).251860).
9. Шульська Н. М., Кирилюк О. Л., Салтан В. Л. Неофіційна антропонімна лексика воєнного медіадискурсу: специфіка творення й номінація. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Т. 35 (74). № 6. С. 27–32. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/6_2024/7.pdf
10. Shulska N., Kostusiak N., Rymar N., Zavarynska I., Mykhalchuk S., Bovda O. Call Names in Unofficial Communication of the Military: Specificity of Creation and Lexico-Semantic Base. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, Issue 2, Spec. Issue XXX. P. 53–60. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120230/papers/A_11.pdf.
11. Shulska N., Kostusiak N., Zubach O., Pakholok V., Bukina N., Kevliuk I., Hammoor M. Unofficial Nominations of Modern Political Discourse in the Media: Intercultural Aspect. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2023. Vol. 13, Issue 1, Spec. Issue XXXII. P. 115–122. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130132/papers/A_21.pdf

REFERENCES

1. Belei, L. (2020). Ukrainian call signs – from Baida to Bati. Uchoose.info. Available at: <https://uchoose.info/ukrayinski-pozyvni-vid-bajdy-do-bati/>
2. Lysenko, O. (n.d.). Names of war: How Ukrainian writers received their military call signs. Chytomo. Available at: <https://chytomo.com/imena-vijny-iaki-vijskovi-pozyvni-otrymaly-ukrayinski-pysmennyky/>
3. Myronenko, O. (2024). Secondary nominations as representatives of socio-cultural identification of Ukrainian servicemen. *Zakarpatski Filologichni Studii*, 33(2), 25–30. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.4>
4. Pavlykivska, N. (2019). “Call signs” as anthroponyms of secondary nomination. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, 28, 139–147. <https://doi.org/10.31652/2521-1293-2019-28-139-147>
5. Pavlykivska, N. (2023). Military pseudonyms: Semantic and motivational analysis. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, 36, 126–136. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-126-136>
6. Petrova, S. A. (2020). Call signs of Ukrainian female servicemen participating in ATO/JFO: Word-formation aspect. *Filologichni Studii*, 11, 74–78.
7. Fyl, O. (2023). Call signs at the frontline as a communicative tool and a form of social connections (based on interviews with participants of the Russian-Ukrainian war). *Storinky Voiennoi Istorii*, 27. Available at: http://shron1.chtyvo.org.ua/Fyl_Oleksandr/Pozyvni_na_fronti_iak_komunikatyvnyi_instrument.pdf
8. Khrustyk, N., Petrova, S., & Serkal, S. (2021). Call signs of Ukrainian servicemen: Motives of nomination. *Odesa National University Herald. Series: Philology*, 26(2[24]), 104–114. [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2\(24\).251860](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2(24).251860)
9. Shulska, N. M., Kyrlyuk, O. L., & Saltan, V. L. (2024). Unofficial anthroponymic vocabulary of war media discourse: Specifics of creation and nomination. *Scientific Notes of Tavria National V. I. Vernadskyi University. Series: Philology. Journalism*, 35(74)(6), 27–32. https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/6_2024/7.pdf
10. Shulska, N., Kostusiak, N., Rymar, N., Zavarynska, I., Mykhalchuk, S., & Bovda, O. (2022). Call names in unofficial communication of the military: Specificity of creation and lexico-semantic base. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 12(2), Special Issue XXX, 53–60. Available at: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120230/papers/A_11.pdf
11. Shulska, N., Kostusiak, N., Zubach, O., Pakholok, V., Bukina, N., Kevliuk, I., & Hammoor, M. (2023). Unofficial nominations of modern political discourse in the media: Intercultural aspect. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 13(1), Special Issue XXXII, 115–122. Available at: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130132/papers/A_21.pdf

N. M. SHULSKA

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of the Social Communications,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: chulska.natalia@ynu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4703-1798>*

R. S. ZINCHUK

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language and Linguodidactics,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: zinchuk.ruslana@ynu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5432-7346>*

YU. M. KOSTIUK

*PhD in Philology, Lecturer at the Department of Ukrainian Language and Slavonic Studies,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine
E-mail: yuliia.kostiuk@tnpu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2750-4359>*

**ANTHROPONYMOUS LEXICAN AS THE BASIS
FOR CREATING NAMES OF UKRAINIAN PROTECTORS:
ON THE MATERIAL OF THE LANGUAGE OF THE MEDIA**

The article is devoted to a comprehensive analysis of anthroponymic vocabulary as the basis for creating call signs of Ukrainian defenders in modern media discourse. It was found that anthroponyms play a decisive role in the formation of individualized names, as they provide a natural connection between the personal identity of the military and their new communicative role in wartime. Proper names, surnames and their associative transformations form a semantically rich, recognizable and stable basis for the emergence of heteronymous and semi-official call signs. Several productive groups of such names have been identified on the basis of modern military media discourse. These include call signs motivated by personal names and name associations. It is noted that proper personal names are one of the most active lexical bases for creating call signs, since official anthroponyms are immediately associated with their bearers, they often become a source of direct and stylized nomination. Callsigns that arose on the basis of borrowed English male and female names are differentiated. They are widespread in modern Ukrainian military communication, especially among the male anthroponymic. In the language of the media, frequent callsigns formed from official surnames demonstrate high derivational productivity due to rederivation, truncation, associative rethinking and other phonetic and word-forming modifications. A significant share is made up of callsigns created by associative rapprochement of the surname with lexemes familiar to the speaker. A separate group is formed by names built on the similarity to the names and surnames of famous figures, heroes of cinema, animation, folklore, biblical or mythical characters, reflecting individual style, humor or the desire to identify with heroic images of mass culture. The classification of call signs of this lexical layer confirms the multi-vector nature of the sources of nomination and reflects the national and cultural specificity of the modern Ukrainian anthroponymicon. It is concluded that together these processes demonstrate a complex semantic and motivational mechanism of call sign creation and their important socio-cultural function in wartime conditions.

Key words: anthroponymic vocabulary, call sign, Russian-Ukrainian war, unofficial media discourse.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'42:811.161.2'38

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.7>

Л. П. ЮЛДАШЕВА

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Електронна пошта: lalimduyl@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

ІМПЛІЦИТНИЙ КОНТРАСТ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ВІЙНИ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено опису імпліцитного контрасту як однієї з провідних когнітивно-прагматичних стратегій сучасної української поезії війни. На відміну від експліцитного контрасту, що спирається на марковані опозиції (антитеза, оксиморон, протиставні конектори), імпліцитний контраст проаналізовано як конфлікт значень, який не вербалізується безпосередньо, але виявляється за допомогою підтекстових зіткнень смислових полів, інтонаційних деформацій, порушення фреймових очікувань, інверсію культурних сценаріїв.

Мета статті – теоретично окреслити поняття імпліцитного контрасту в сучасній українській поезії війни, визначити його місце в системі контрастивних засобів, описати когнітивні, семантичні, прагматичні й інтонаційні механізми формування прихованих опозицій. Теоретичну основу дослідження становлять праці з прагматики (Г. Грайс, Д. Карстон, Л. Хорн, С. Репп), когнітивної лінгвістики (Ч. Філмор, Дж. Лакофф, Р. Ленгакер, Ж. Фокон'є, М. Тернер), когнітивної поетики й теорії дискурсу (П. Стоквелл, М. Гевінс, Дж. Гіора). У методологічному плані стаття спирається на поєднання фреймового аналізу, теорії імплікатур та імплітур, концепції доменів і культурних сценаріїв, а також на когнітивно-поетичний підхід, що враховує інтерпретаційну роль читача як носія культурної пам'яті. На матеріалі сучасної української воєнної лірики простежено, як формується імпліцитний контраст внаслідок невідповідності між денотативним і контекстуальним значенням (*визволяти* як евфемізм руйнування), зіткненням протилежних доменів (*літо без літа, дім як війна, «велика» держава – «огидна пляма»*), інтонаційним фальцем (*урочистий ритм – злочинний зміст*), порушенням масштабів (*зорі – присмак цигарок*), інтертекстуальними ефектами (*глаголом палити серця*). Простежено, як імпліцитний контраст у поезії війни розгортається в просторі когнітивних доменів, фонових знань та емоційної пам'яті, моделюючи смислову правду травматичного досвіду, який не піддається прямому номінуванню.

Ключові слова: імпліцитний контраст, прихована опозиція, когнітивна лінгвістика, прагматика, фреймовий аналіз, воєнна поезія, культурні сценарії.

Поставлення проблеми. У сучасній поезії формується нова мовленнєва парадигма, у якій поєднується експліцитна, відкрито маркована опозиційність і моделі прихованої конфліктності, які виявляються на рівні підтексту, імпліцитної семантики, інтонаційної деформації та фреймової інконгруентності. Досвід війни, радикально травматичний, трансформує механізми мовної репрезентації. У мовленні, яке постає в умовах екзистенційної загрози, пряме номінування часто поступається місцем імпліцитним значенням, недомовкам, смисловим лакунам, де сказане і несказане співфункціують в емоційно-когнітивному просторі. На відміну від експліцитного контрасту, який передбачає чітке лінгвальне маркування протиставлення (антитеза, оксиморон, протиставні конектори тощо), імпліцитний контраст функцієє там, де опозиція не вербалізована безпосередньо, але

виявляється завдяки підтекстовим конфліктам смислових полів, інтонаційним й ритмічним змінам. В імпліцитному контрасті протилежні значення не названі, але виникають у процесі реконструкції та інтерпретації читачем, який помічає конфлікт у перерваності висловлення, у культурних сценаріях, у порівнянні очікуваної норми й травматично зміненої реальності, під впливом фонових знань про війну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці імпліцитний контраст і приховані опозиції проаналізовано в різних аспектах. У прагматиці та теорії дискурсу імпліцитні контрастивні відношення представлені в працях С. Репп [Repp, 2009; 2016], яка досліджує контраст як інформаційно-структурну категорію, акцентуючи увагу на тому, що опозиція може бути не маркованою формально, але відновлюваною за допомогою пресупозиції

та інференції. У межах теорії імпліцитних дискурсивних зв'язків Е. Пілтер і А. Ненкова [Pitler & Nenкова, 2009] аналізують контраст як когнітивний злам між сегментами тексту. Дослідження з теорії когнітивних опозицій та концептуальних конфліктів Дж. Лакоффа [Lakoff, 1987] представляє приховані концептуальні зіткнення як джерело нових сенсів. У сучасній когнітивній поетиці поняття *covert opposition*, *implicit polarity* та *submerged contrast* розроблено в студіях П. Стоквелла [Stockwell, 2017] та Дж. Гавінса [Gavins, 2007]. Усі дослідження засвідчують, що імпліцитний контраст – складна когнітивно-прагматична стратегія.

У цьому контексті українська воєнна поезія стає полем, де приховані опозиції формують глибинний смисловий каркас. Прихована опозиція – це внутрішній когнітивний злам у зоні очікувань, фреймових конфігурацій, культурної пам'яті та афективних механізмів. Якщо експліцитний контраст орієнтований на чіткі маркери, то імпліцитний контраст виникає як наслідок фреймової неузгодженості.

Мета статті – теоретично окреслити поняття імпліцитного контрасту в сучасній українській поезії війни, визначити його місце в системі контрастивних засобів, описати когнітивні, семантичні, прагматичні й інтонаційні механізми формування прихованих опозицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні українські поети, опинившись у ситуації граничного досвіду, створюють тексти, у яких імпліцитний контраст стає одним із провідних механізмів фіксації травми. Його наукове осмислення є необхідним не лише для розвитку української лінгвістики, а й для глибшого розуміння того, як мова відгукується на досвід нації, що переживає війну. У сучасній лінгвістиці імпліцитність кваліфікують як один із базових механізмів творення сенсу, що функціонує як спосіб конструювання значення завдяки прихованим, непрямим заданим смисловим зв'язкам. У прагматиці це явище докладно описане в межах теорії імплікату [Grice, 1975], теорії скалярної імплікатури й контрастивного підсилення [Horn, 1989; Levinson, 2000], експліцитурі й імпліцитурі [Carston, 2002], а також у теорії релевантності [Sperber & Wilson, 1995], де імпліцитне значення постає центральною когнітивною ознакою висловлення.

У когнітивній лінгвістиці імпліцитні структури презентують із використанням понять фрейми [Fillmore, 1982], прототипи і категоризації [Rosch, 1978], ментальні простори та концептуальний блендинг [Fauconnier & Turner, 2002]. В усіх цих теоріях імпліцитність – це не приховування змісту, а спосіб його організації, коли значення виникає завдяки напрузі між очікуванням і реалізацією, між активованим фреймом і тим, що виходить за його межі. У західній лінгвістиці найближчими до поняття імпліцитного контрасту є концепції *implicit polarity* [Horn, 2010], *covert opposition* [Israel, 2011], *default expectations violation* [Giora, 2003], а також концепти *backgrounded contrast* у когнітивній поетиці [Stockwell, 2002].

У поезії війни імпліцитний контраст часто розгортається внаслідок конфлікту між очікуваною семантикою слова і тією, яку задає контекст. У фрагменті *Знов арналім. Знов п'яна москаляня / Нас «визволяє», рве штурвал на себе. / Та хлопці вцілили – скінчилася «гульня», / І «ас» погас, і тиша – на пів неба* (О. Слоньовська). Імпліцитний контраст ґрунтований переважно на семантичному зсуві, інтонаційному переломі та зіткненні культурних фреймів, але без прямої експлікації. Основним осередком прихованої опозиції є дієслово *визволяє*. Імпліцитний контраст тут виявляється у відсутності реального збігу між денотативним і фактичним значенням слова. Денотативно *визволяти* належить до позитивного семантичного поля: це дія, пов'язана з порятунком, допомогою, звільненням від небезпеки. У культурній традиції, особливо в радянському дискурсі, слово *визволити* функціонує як елемент героїчного міфу, що позначає справедливість, визвольну місію, моральну вищість суб'єкта дії. Вербальна форма *нас визволяє* за своєю поверхневою структурою ніби передбачає суб'єкта, який рятує, підтримує, забезпечує безпеку. Проте реальна ситуація, змальована в тексті, перебуває у повній протилежності до цього фрейму. Слова *арналім*, *п'яна москаляня*, *рве штурвал*, *гульня*, *ас погас* вибудовують семантичний простір насильства, деструкції, безвідповідальності, варварської війни. *Визволення* тут не назване брехнею, не подане через заперечення, не протиставлене відкрито. Воно існує як слабе відлуння пропагандистського штампу,

який накладається на абсолютно протилежну, жажливу реальність. Саме це накладання і створює імпліцитний контраст: не між двома формулами в тексті, а між очікуваним значенням слова у мовній свідомості та тим, що реально відбувається у ситуації. Лапки – це засіб іронічного дистанціювання, яке активує механізм імпліцитного контрасту: читач сам реконструює глибокий розрив між офіційною, декларованою дією (*визволяти*) та фактичною дією (*вбивати, руйнувати, атакувати*). Завдяки цьому формується прихована опозиція між денотативним і контекстуальним значенням слова. Наступні рядки (*Та хлопці вцілили – скінчилася «гуляня», / І «ас» погас*) – поглиблюють імпліцитний контраст: суб'єкт, який *визволяє*, миттєво перетворюється на нікчемного *аса*, що гине у цьому *визволенні*. Семантика краху псевдовеличчя, що розгортається через падіння з позиції самопроголошеного *визволителя* до значення *аса*, який *погас*. Слово *визволяє* стає центром прихованого конфлікту між міфом і дійсністю, між пропагандистською самопрезентацією і реальною поведінкою агресора, між денотативним і фактичним значенням. Саме тому цей контраст є імпліцитним: текст не формує антитези, але в його інтонаційному та семантичному плані вимальовується напруга, яку читач неминуче відчуває – як зіткнення двох світів, що не можуть співіснувати без внутрішнього вибуху значення. Імпліцитний контраст у поетичному мовленні набуває особливої сили там, де текст здійснює непомітне перемикання семантичних доменів – концептуальних зон, які організовують досвід. За Дж. Лакоффом і М. Джонсоном [Lakoff & Johnson, 1980], домени структурують метафоричне мислення; за Р. Лангакером [Langacker, 1987], вони визначають когнітивний простір, у межах якого інтерпретовано значення. У сучасній українській військовій поезії імпліцитний контраст часто формується не в зіставленні слів, а саме в перемиканні таких доменів, причому перемиканні неочевидному, не підкресленому, але достатньо різкому, здатному викликати смислову напругу.

Аналіз імпліцитного контрасту вимагає методології, що виходить за межі традиційних стилістичних описів і спирається на синтез когнітивної лінгвістики, прагматики та поетичної семантики. Виявлення прихованих опозицій

у поетичному мовленні можливе лише за умови врахування трьох взаємопов'язаних параметрів: 1) фреймової організації значення; 2) механізмів імпліцитного смислотворення; 3) інтерпретативної участі читача як носія культурної пам'яті. Саме така триєдина методологія дає змогу реконструювати не лише поверхневу структуру поетичного висловлення, а й ті внутрішні семантичні злами, що формують контраст без його експлікації.

Першим методологічним принципом є аналіз фреймових очікувань. У термінах Ч. Філмора [Fillmore, 1982] та М. Мінського [Minsky, 1975] фрейм становить структуру фонових знань, яка автоматично актуалізується під час сприйняття слова. Одним із таких доменів є домен звичності / стабільності, активований у висловленнях на кшталт *Перше літо без літа. / Весна без весни* (К. Лук'яненко). Так, слова *літо, весна* несуть за собою фрейм тепла, сонця, циклічності. У військовій поезії саме ці фрейми стають об'єктом руйнування. Метод фреймового аналізу уможливило фіксування не протиставлених мовних одиниць, а зіткнення фреймової норми з досвідом її руйнування – так виявляється контраст без видимої антитези. В аналізованій конструкції імпліцитний контраст виникає між доменом природного, стабільного, циклічного й доменом аномального порушення, де сама природність стала неможливою. Домени змінюються без жодних опозиційних маркерів, але читач фіксує глибинний конфлікт між *літом* як концептом і *літом* як неможливістю цього концепту.

Другий методологічний принцип пов'язаний із прагматичним описом імпліцитних значень. У теорії релевантності [Sperber & Wilson, 1995] імпліцитне значення постає результатом інференції, тобто когнітивного висновку, який робить реципієнт, зіставляючи висловлення з контекстом і знаннями про світ. Аналіз імплікатур та імпліцитур [Grice, 1975; Carston, 2002] дає змогу визначити ті моменти в поетичному тексті, де активоване прогнозоване значення, яке відразу трансформується на протилежне або неочікуване. Саме на цьому механізмі ґрунтується висловлення *Я батареяка що працює навіть з мінусовим зарядом* (О. Кадалов). Стандартна інтерпретація метафори *батареяка, що працює* імплікує функційність, але додаткова

предикація *мінусовий заряд* створює імпліцитурі виснаження. У такий спосіб контраст між силою і виснаженням не названий, але відтворений інференційно – як наслідок порушення очікуваного семантичного фрейму. У цій фразі відбувається перемикання з тілесної метафорики (людина як жива субстанція) на технічну (тіло як механізм). Імпліцитний контраст виникає між природністю й механічністю, між емоційним і функційним. Домен тілесного передбачає виснаження як межу; домен механічного – можливість працювати з *мінусовим зарядом*. Контраст прихований у тому, що людське і технічне накладаються, але не збігаються – читач відчуває руйнування норми навіть без акцентування на цьому.

Третім методологічним параметром є когнітивно-поетична увага до інтерпретативної ролі читача, описана у працях П. Стокуелла [Stockwell, 2002] та Дж. Гавінс [Gavins, 2007]. У цьому підході контраст постає не властивістю тексту як такого, а властивістю його взаємодії з читачем: прихований злам здійснюється в момент розпізнавання невідповідності між заданою лексемою й пам'яттю читача. Одним із ключових механізмів домислювання є те, що Е. Кінан та Р. Штайн [Keenan, Stainton, 2006] називають «інференційною компенсацією»: коли в тексті навмисно не подано повної інформації, а читач добудовує її, опираючись на прототипи, попередній досвід та культурні сценарії. Так, у рядках поезії *вісім років казати: в мене вдома війна, / щоб нарешті прийняти: мій дім – це війна*. (І. Ківа). Імпліцитний контраст розгортається в зміні перспективи: між зовнішнім повідомленням і внутрішньою трансформацією суб'єкта. Читач осягає цю зміну як розрив ідентичності, інтерпретуючи її через власний досвід війни – саме тому контраст стає когнітивною подією й не потребує експліцитного оформлення. Тут прихований контраст виникає між пресупозицією «*дім ≠ війна*» (модель культурної норми) та новим твердженням «*дім = війна*», у якому порушена структура ідентичності простору. Те, що *дім* передбачає безпеку, тепло, базову стабільність, не проголошено в тексті, але входить до глобальної культурної пресупозиції. Коли ця пресупозиція деформується, контраст народжується як когнітивний шок, а не як лексична опозиція.

Психолінгвістичний вимір імпліцитного контрасту постає як ключова зона взаємодії між текстом і читачем, у якій приховані опозиції не просто передаються, а реконструюються, відтворюються й доповнюються у внутрішньому мовленні реципієнта. На відміну від експліцитного контрасту, який діє на рівні прямої логіко-семантичної опозиції, імпліцитний контраст залежить від тих механізмів обробки інформації, які традиційно описують як *inferencing* – домислювання, добудову, реконструкцію невисражених елементів. Саме тому воєнна поезія, орієнтована на імпліцитну конфліктність, не може бути зрозумілою без залучення психологічних та когнітивних процесів читача, який фактично стає співтворцем смислу.

Методологічно надзвичайно продуктивним є також аналіз порушених метафоричних і культурних прототипів. У праці Дж. Гіора [Giorga 2003] вказано, що найбільший когнітивний ефект мають висловлення, які порушують «режим очікуваної інтерпретації» (*defaultness*). Саме це характерно для поетичного фрагмента *розбомблена школа / тріумф російської зброї* (Д. Лазуткін). Прототип *тріумфу* пов'язаний із перемогою та урочистістю, водночас *розбомблена школа* активує фрейм непоправної руйнації. Контраст виникає між культурною пам'яттю слова й реальністю, яку фіксує текст. В аналізованому рядку слово *тріумф* вписане у домен слави та історичної перемоги, тоді як *розбомблена школа* належить до домену трагедії та етичного зламу. Суперечність між доменами не проголошена, але читач відчуває, що *тріумф* у такому контексті інверсійно знищує власний прототип. Тож через поєднання лексем або структур, що не можуть співіснувати у реальній моделі світу, формується домен абсурду. Це приклад того, що Р. Гіора [Giorga, 2003] описує як концептуальну аномальність, яка викликає інтенсивну обробку тексту та активує приховану опозицію без її вербалізації. Окремий напрям методики стосується аналізу культурних сценаріїв, що стоять за певними образами. У фрагменті *Хлопці належать до великої нації. / Цій нації найліпше вдаються руйнації, / Урочисті атракції, експропріації, / Терористичні акції* (Ареньєв) імпліцитний контраст виникає не з відкритого протиставлення, а з прихованого

зіткнення прототипів, стилістичних структур та культурних очікувань, які вступають у конфлікт усередині мовної свідомості читача. Конструкція *велика нація* активізує позитивну пресупозицію: денотативно й культурно велич асоціюється з розвитком, творчістю, досягненнями, історичною значущістю. Це стандартний семантичний сценарій – словосполучення апелює до уявлення про цивілізаційну вагу, а отже, закладає очікування, що далі буде подано перелік чеснот або здобутків. Проте вже наступний рядок руйнує цей фрейм: замість ознак величі читач отримує низку деструктивних практик – *руйнації, експропріації, терористичні акції*. Виникає напруга між тим, що передбачає слово *великий*, і тим, чим воно фактично наповнене в тексті. Цей конфлікт не названо, не експліковано антонімами чи запереченням, однак семантичне зіставлення двох несумісних когнітивних моделей – *величі та руйнації* – відбувається автоматично. Саме тому контраст є імпліцитним: він не існує у поверхневій структурі речення, натомість наповнює його прихованим дисонансом, який реконструює читач під час інтерпретації. Важливу роль у створенні прихованої опозиційності відіграє також інтонаційне оформлення. Слова *урочисті атракції, експропріації, акції* утворюють ритм парадної, піднесеної офіційності, що у звичайних комунікативних умовах асоціюється зі святковим, значущим, суспільно піднесеним. Але семантика цих слів пов'язана з насильством, мародерством, злочином. Високий регістр накладається на низьку етичну реальність, створюючи дисонанс між стилем і змістом. Контраст виникає у самій колізії між урочистою інтонацією та злочинною сутністю дій, які така інтонація намагається легітимізувати.

Окремим механізмом імпліцитного контрасту є іронічний парадокс: дієслово *вдаються* номінує вдалі, успішні дії, проте об'єкти цих дій – *руйнації, терористичні акції*. Тут простежується зміщення значень, унаслідок чого дієслово з позитивною конотацією й негативно забарвлені іменники створюють приховану напругу між тим, що має бути *успіхом*, і тим, чим цей *успіх* є насправді. Іронічний ефект виникає завдяки невідповідності між очікуваною позитивною спрямованістю дії та фактичним негативним характером названих явищ. Усі

ці рівні разом – інверсія пресупозиції величі, зіткнення реєстрів, іронічна парадоксальність та зіставлення нормованого культурного прототипу з його викривленим наповненням – формують імпліцитний контраст, який не потребує жодних експліцитних маркерів. Його джерелом є внутрішній конфлікт між формою та змістом, між соціально усталеною семантикою слова *великий* і його фактичним значенням у воєнній реальності. Контраст з'являється у момент, коли читач зіставляє власні знання, культурні сценарії й моральні очікування з тим, як поет переосмислює й переформатовує ці сценарії, підмінюючи велич руйнацією, урочистість – терором, успіх – насильством.

З огляду на специфіку воєнної поезії до методології зараховують також елементи аналізу емоційних структур мовлення. Дослідження В. Стайкера [Steiker, 2017] та А. Ковач [Kovács, 2020] свідчать, що імпліцитні значення у травматичних дискурсах часто передаються за допомогою інтонаційного зламу або порушення звичного емоційного регістру. Саме такий механізм спрацьовує у висловленні *Зі сходу припхались до нас барани / для встановлення великої країни* (Т. Боровок), де змінена фонетична форма слова (*встановлення*) активує іронічний регістр, який руйнує пафос і породжує імпліцитний конфлікт між саморепрезентацією агресора та реальністю його дій. Усі зазначені методи – фреймовий, прагматичний, культурно-семіотичний, інтонаційно-емоційний – утворюють цілісну методологічну систему, необхідну для адекватного опису імпліцитного контрасту в поезії війни.

Одним із провідних механізмів імпліцитної контрастивності є семантичне відлуння, або те, що Л. Араноскі [Aranosky, 2016] описує як «контрастивну тінь» значення – ситуацію, коли слово активує семантичний спектр, який залишається в тексті прихованим, але впливає на інтерпретацію. Так функціонує висловлення *У моментах зруйнована вічність / вишиває нам хрестиком долю*: лексема *вічність* активує фрейм безперервності, сакральної тривалості, водночас *руйнування моментами* – фрейм раптовості й несталості. Контраст не вербалізовано, але семантична «тінь» *вічності* різко суперечить *моменту*, і саме ця суперечність формує прихований конфлікт між постійною

тривалістю і відсутністю постійної тривалості. Це відбувається за допомогою накладання двох несумісних семантичних доменів, що не оформлюються граматичною опозицією, а співіснують як різні площини одного образу.

Важливим є також механізм інтонаційного фальцю, коли інтонаційний режим суперечить семантичній площині тексту. Наприклад, у фрагменті «*Будуть глаголом палити серця, / звільнятимуть до кінця*» (Аренєв) використано ритмічно піднесену, майже урочисту інтонацію, яка активує фрейм героїко-романтичного дискурсу. Проте читач, занурений у контекст сучасної війни, розпізнає в цій, на перший погляд урочистій, інтонації іронічний злам – *глаголом палити* в реаліях війни звучить як контамінація патетики та насильства. Контраст не відтворено лексично; він виникає із взаємодії інтонаційної піднесеності та реального змісту, який стоїть за словами. Саме ця суперечність між ритмом і реальністю й становить імпліцитний контраст. Прихований контраст розгортається в межах інтертекстуального зіткнення, але його природа виявляється особливо складною саме тому, що пушкінський образ *пророка* має різні когнітивні статуси у двох культурних традиціях – російській та українській. Рядок *глаголом жги сердца людей* з поезії «Пророк» у російській культурній пам'яті функціонує як архетипове уявлення про пророче слово, яке нібито *очищує, веде, дарує істину*. У російському, а відтак і радянському культурному коді цей фрагмент десятиліттями формувався як еталон високого стилю: пророк – це обранець, слово – це місія, мовлення – це шлях до трансцендентного; слово *глагол* асоціюється з духовною посвятою, сакральним знанням, небесним вогнем, що просвітлює людство. Українська інтерпретація цього інтертексту різко відрізняється. Для українського читача пушкінське пророче слово давно втратило ауричний статус: воно сприймається не як носій істини, а як символ імперської зверхності, колоніального дидактизму, морального пафосу, який прикриває політичне й культурне домінування. Російська традиція бачить у *глаголі* світло; українська – ритуальну пустку, пафос без етики, фігуру, що випромінює не духовність, а нав'язування й претензію на універсальність, відлуння імперського дискурсу, що несе не осяяння й оновлення, а руйнування.

Саме тому використання цього слова українським поетом в умовах війни спричинює не піднесення, а відторгнення, іронічне відчуження, внутрішню несумісність із реальним моральним досвідом нації. Отже, імпліцитний контраст у рядку *глаголом палити серця* виникає між двома несумісними культурними фреймами. Пророчий вогонь тут сприймається не як очищення, а як випалювання. Другий рядок – *Звільнятимуть до кінця* – лише підсилює цю внутрішню опозиційність. Дієслово *звільнятимуть*, яке традиційно асоціюється з добром, порядком і виходом із несвободи, у воєнному українському контексті набуває зворотного значення, бо активує пресупозиції колоніальної риторики про *визволителів*. В українській когнітивній моделі *звільнення* у виконанні агресора означає каральні операції, окупацію, руйнацію, вбивства, депортації. Отже, позитивний семантичний знак слова поступово трансформується у протилежний – без експліцитних лінгвістичних маркерів заперечення чи опозиції. Усе це формує складну систему імпліцитного контрасту, що не артикулюється, а зчитується як конфлікт між пророчим словом у російській традиції – словом як зброєю у нашому досвіді; очищувальним вогнем – випалюванням людського; звільненням як місією – *звільненням* як знищенням; сакральністю слова – порожнечою й фальшуванням смислів; імперською риторикою – українською чутливістю до агресії. Це протиставлення жодного разу не назване, але воно структурує весь смисловий простір вфрази.

Окремий рівень імпліцитної контрастності становить контекстуальна семантична інверсія, коли слово зберігає свою форму, але контекст змінює на протилежну його власну прототипну семантику. Зокрема у фразі *Я тримаю гостинці потворам в руці* (Воїн ССО): слово *гостинці* активує традиційний фрейм дарування, теплоти, людської взаємності, на протигагу цьому лексема *потвори* актуалізує фрейм ворожого, нелюдського, загрозливого. Культурна модель дарування не сумісна з образом адресата. Лінгвістично це є випадком протиставлення на рівні інтерпретаційних схем: фрейм *гостинець* вступає в конфлікт із фреймом *ворог*, але цей конфлікт не маркований експліцитно, а реалізований завдяки культурному й прагматичному досвіду. У цьому разі домен людяності

протиставлено домену дегуманізації. Лінгвістично це приклад семантичного доменно-когнітивного конфлікту: два домени вступають у взаємодію, але не змішуються, створюючи відчуття внутрішнього зламу.

У сучасній військовій поезії часто функціює й механізм порушення масштабів, описаний у дослідженнях когнітивної метафори [Forceville, 2009], коли контраст виникає між мікрообразом і макрореальністю. Так, у рядках *А в нього у ночі не світять зорі, / а в нього тільки присмак цигарок* (А. Войтенко) контраст між макрокосмічною символікою *зорі* та дрібною, буденною, тілесною семантикою *присмаку цигарок* створює різкі диспропорції між очікуваним і реальним. Контраст тут у порушеній відповідності масштабів: небесне й земне накладаються так, що виникає внутрішній дисонанс, який сприймається як імпліцитний конфлікт між мрією й реальністю (виснаженістю), між високим і низьким регістром буття.

Варто також виокремити механізм культурної ретросемантизації, коли слово активує історичний або ідеологічний шар значення, який вступає в конфлікт із сучасною реальністю. Яскравим прикладом є рядки *Там, де велика «расея» «цвела», / На карті Європи – огидна пляма* (О. Слоньовська). Словосполучення *велика расея* активує фрейм імперського самоназвиська, у якому слово *велика* має статус символічної гіперболізації величчя. Проте поетичний контекст примушує читача зіставити цей пропагандистський фрейм із образом *огидної плями*, що символізує не величчя, а зіпсутість, токсичність, руйнівність. Імпліцитний контраст виникає між ідеологемою величчя й реальним образом деградації. Лінгвістично це явище пов'язане з тим, що слово зберігає свою формальну валентність, але отримує протилежне контекстуальне наповнення – напруга між денотативним і конотативним рівнями формує контраст, який текст чітко інтендує. Друга частина висловлення вводить інший сценарій – токсичної присутності, аморальності, руйнівності. Тож метод реконструкції культурних сценаріїв дає змогу пояснити, чому навіть без протиставних маркерів цей контраст сприймається як різкий. Так, у фрагменті *Там, де велика «расея» «цвела», / На карті Європи – огидна пляма* контраст вибудовується не між назвами, а між

семантичними регістрами. Це і є імпліцитний контраст у власному сенсі – контраст між пропагандистським прототипом і його моральною девальвацією в інтерпретації читача.

У фрагменті *ми маємо вибір без вибору, / а тому ми ще досі вільні* (Я. Черногуз) контраст постає на рівні екзистенційної логіки: *вибір без вибору* описує ситуацію примусовості, але завершальне твердження про свободу не суперечить йому прямо, а співіснує з ним у парадоксальній конструкції. Імпліцитний контраст тут є конфліктом між двома моделями суб'єктності – зовнішньою обмеженістю й внутрішньою автономією.

Висновки. Усі ці механізми – семантичне відлуння, інтонаційний фальц, контекстуальна інверсія, порушення масштабів, культурна ретросемантизація, інверсія суб'єктності – у своїй сукупності демонструють, що імпліцитний контраст у сучасній українській поезії є складною лінгвістичною структурою, яка функціює на кількох рівнях одночасно. Він виникає там, де немає відкритої опозиції, але існує системна невідповідність між фреймовими очікуваннями, інтонаційною структурою, культурною пам'яттю та реальністю досвіду. Саме така багаторівнева конфліктність і робить імпліцитний контраст ключовим механізмом воєнного поетичного мовлення – механізмом, що моделює смислову правду про досвід, який не можна передати жодними прямими вербальними засобами. Імпліцитний контраст у поезії війни не є явищем лексичного рівня. Він розгортається у просторі доменів – структур мислення, що організовують мовну картину світу. Різкі, але непомітні доменні перемикавання в поетичному тексті формують смислову повноту воєнного досвіду. Через них поезія не просто фіксує події, а відтворює когнітивний розрив, який війна створила всередині людської свідомості. Імпліцитний контраст функціює як внутрішній механізм доменно-інконгруентності, що стає способом говорити про те, для чого в мові ще не існує прямої форми. Отже, імпліцитний контраст не потребує лексичних маркерів, бо функціює на рівні фонових знань, емоційної пам'яті, фреймової логіки та культурної компетентності. У сучасній українській поезії війни це когнітивний процес, що активує фреймовий

конфлікт, психолінгвістичний механізм переживання, який читач мусить реконструювати, стилістична домінанта, яка формує нову

поетику війни, інструмент фіксації колективної травми, реалізований через мовчання, інтонаційний злам, зміщення й тіньові сенси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юлдашева Л. П. Психолінгвістичні параметри сприйняття та інтерпретації мовного контрасту. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2025. 2(214), 305–313. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-38>.
2. Aranovsky, L., *Shadows of Contrast: Implicit Meaning in Contemporary Poetics*, New York: Routledge, 2016, 198 p.
3. Carston, R. *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell, 2002. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9780470754603> (дата звернення: 02.11.2025).
4. Fauconnier, G., Turner, M., *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*, New York: Basic Books, 2002, 440 p.
5. Fillmore, C. J. *Frame Semantics*. In: The Linguistic Society of Korea (ed.), *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin, 1982, p. 111–137. URL: <https://www1.icsi.berkeley.edu/%7Efillmore/PDF/FrameSemantics1982.pdf> (дата звернення: 02.11.2025).
6. Forceville, C., *Pictorial and Multimodal Metaphor in Persuasion*, Amsterdam: John Benjamins, 2009, 298 p.
7. Gavins, J. *Text World Theory: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. URL: <https://edinburghuniversitypress.com/book-text-world-theory.html> (дата звернення: 02.11.2025).
8. Giora, R. *On Our Mind: Salience, Context, and Figurative Language*. Oxford: Oxford University Press, 2003. URL: <https://global.oup.com/academic/product/on-our-mind-9780195136166> (дата звернення: 02.11.2025).
9. Grice, H. P. *Logic and Conversation*. In: Cole, P., Morgan, J. L. (eds.), *Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 1975, p. 41–58.
10. Horn, L. R. *A Natural History of Negation*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989 (reissued 2001). URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/N/bo3644034.html> (дата звернення: 02.11.2025).
11. Israel, M. *The Grammar of Polarity: Pragmatics, Sensitivity, and the Logic of Scales*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/grammar-of-polarity/4F7D107DBE3840740C8694A8AE6FA8E8> (дата звернення: 02.11.2025).
12. Keenan, E. O., Stainton, R. J., *Arguments and Structure: Studies in the Philosophy of Language*, Oxford: Oxford University Press, 2006, 368 p.
13. Kovács, Á., *Emotion and Poetic Structure: Readers' Response to Trauma Narratives*, Budapest: L'Harmattan, 2020, 212 p.
14. Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/W/bo3637992.html> (дата звернення: 02.11.2025).
15. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/M/bo3623502.html> (дата звернення: 02.11.2025).
16. Langacker, R. W., *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*, Stanford: Stanford University Press, 1987, 516 p.
17. Levinson, S. C. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. URL: <https://mitpress.mit.edu/9780262621511/presumptive-meanings> (дата звернення: 02.11.2025).
18. Minsky, M., *A Framework for Representing Knowledge*, Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, 1975, 79 p.
19. Pitler, E., Nenkova, A. Using Entity-Based Features to Model Coherence in Student Essays. In: *Proceedings of Human Language Technologies: The 2009 Annual Conference of the North American Chapter of the ACL*, 2009, p. 460–467.
20. Repp, S. *Negation in Gapping*. Oxford: Oxford University Press, 2009. URL: <https://global.oup.com/academic/product/negation-in-gapping-9780199543618> (дата звернення: 02.11.2025).
21. Repp, S. Contrast: Dissecting an Elusive Information-Structural Notion. In: Féry, C., Ishihara, S. (eds.), *The Oxford Handbook of Information Structure*. Oxford: Oxford University Press, 2016, p. 270–289.
22. Rosch, E. Principles of Categorization. In: Rosch, E., Lloyd, B. (eds.), *Cognition and Categorization*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1978, p. 27–48.
23. Sperber, D., Wilson, D. *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 1995. URL: https://www.dan.sperber.fr/wp-content/uploads/2009/10/Relevance_Communication_and_Cognition_2nd_edition.pdf (дата звернення: 02.11.2025).
24. Stockwell, P. *Cognitive Poetics: An Introduction*. London – New York: Routledge, 2002. URL: <https://www.routledge.com/Cognitive-Poetics-An-Introduction/Stockwell/p/book/9780415253567> (дата звернення: 02.11.2025).
25. Steiner, W., *The Colors of Trauma: On the Poetics of Catastrophe*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017, 254 p.
26. Stockwell, P. *The Language of Surrealism*. London: Palgrave Macmillan, 2017. URL: <https://link.springer.com/book/10.1057/978-1-137-57066-0> (дата звернення: 02.11.2025).

REFERENCES

1. Yuldasheva, L. P. (2025). Psykholinhvistychni parametry spryiniattia ta interpretatsii movnoho kontrastu [Psycholinguistic parameters of perception and interpretation of linguistic contrast]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky*, 2(214), 305–313. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-38> [in Ukrainian]
2. Aranovsky, L. (2016). *Shadows of contrast: Implicit meaning in contemporary poetics*. Routledge. [in English]
3. Carston, R. (2002). *Thoughts and utterances: The pragmatics of explicit communication*. Blackwell. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9780470754603> [in English]
4. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. Basic Books. [in English]
5. Fillmore, C. J. (1982). Frame semantics. In The Linguistic Society of Korea (Ed.), *Linguistics in the morning calm* (pp. 111–137). Hanshin. <https://www1.icsi.berkeley.edu/~fillmore/PDF/FrameSemantics1982.pdf> [in English]
6. Forceville, C. (2009). *Pictorial and multimodal metaphor in persuasion*. John Benjamins. [in English]
7. Gavins, J. (2007). *Text world theory: An introduction*. Edinburgh University Press. <https://edinburghuniversitypress.com/book-text-world-theory.html> [in English]
8. Giora, R. (2003). *On our mind: Salience, context, and figurative language*. Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/on-our-mind-9780195136166> [in English]
9. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics: Vol. 3. Speech acts* (pp. 41–58). Academic Press. [in English]
10. Horn, L. R. (1989/2001). *A natural history of negation*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/N/bo3644034.html> [in English]
11. Israel, M. (2011). *The grammar of polarity: Pragmatics, sensitivity, and the logic of scales*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/grammar-of-polarity/4F7D107DBE3840740C8694A8AE6FA8E8> [in English]
12. Keenan, E. O., & Stainton, R. J. (2006). *Arguments and structure: Studies in the philosophy of language*. Oxford University Press. [in English]
13. Kovács, A. (2020). *Emotion and poetic structure: Readers' response to trauma narratives*. L'Harmattan. [in English]
14. Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/W/bo3637992.html> [in English]
15. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/M/bo3623502.html> [in English]
16. Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar: Vol. 1. Theoretical prerequisites*. Stanford University Press. [in English]
17. Levinson, S. C. (2000). *Presumptive meanings: The theory of generalized conversational implicature*. MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262621511/presumptive-meanings> [in English]
18. Minsky, M. (1975). *A framework for representing knowledge*. MIT. [in English]
19. Pitler, E., & Nenkova, A. (2009). Using entity-based features to model coherence in student essays. In *Proceedings of Human Language Technologies: The 2009 Annual Conference of the North American Chapter of the ACL* (pp. 460–467). [in English]
20. Repp, S. (2009). *Negation in gapping*. Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/negation-in-gapping-9780199543618> [in English]
21. Repp, S. (2016). Contrast: Dissecting an elusive information-structural notion. In C. Féry & S. Ishihara (Eds.), *The Oxford handbook of information structure* (pp. 270–289). Oxford University Press. [in English]
22. Rosch, E. (1978). Principles of categorization. In E. Rosch & B. Lloyd (Eds.), *Cognition and categorization* (pp. 27–48). Lawrence Erlbaum. [in English]
23. Sperber, D., & Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and cognition* (2nd ed.). Blackwell. https://www.dan.sperber.fr/wp-content/uploads/2009/10/Relevance_Communication_and_Cognition_2nd_edition.pdf [in English]
24. Steiner, W. (2017). *The colors of trauma: On the poetics of catastrophe*. University of Minnesota Press. [in English]
25. Stockwell, P. (2002). *Cognitive poetics: An introduction*. Routledge. <https://www.routledge.com/Cognitive-Poetics-An-Introduction/Stockwell/p/book/9780415253567> [in English]
26. Stockwell, P. (2017). *The language of surrealism*. Palgrave Macmillan. <https://link.springer.com/book/10.1057/978-1-137-57066-0> [in English]

L. P. YULDASHEVA

PhD in Philology, Associate Professor, Doctoral Student at the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

E-mail: lalimduyl@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

IMPLICIT CONTRAST IN CONTEMPORARY UKRAINIAN WAR POETRY: A COGNITIVE-PRAGMATIC ANALYSIS

The article examines implicit contrast as one of the key cognitive-pragmatic strategies in contemporary Ukrainian war poetry. Unlike explicit contrast, which relies on overtly marked oppositions (antithesis, oxymoron, contrastive connectors), implicit contrast is interpreted as a conflict of meanings that is not verbalized directly but emerges through the interaction of underlying semantic fields, intonational distortions, disrupted frame expectations, and the inversion of cultural scripts.

The aim of the article is to theoretically define the notion of implicit contrast in contemporary Ukrainian war poetry, determine its place within the system of contrastive devices, and describe the cognitive, semantic, pragmatic, and intonational mechanisms underlying the formation of covert oppositions.

The theoretical framework is grounded in works on pragmatics (H. Grice, R. Carston, L. Horn, S. Repp), cognitive linguistics (C. Fillmore, G. Lakoff, R. Langacker, G. Fauconnier, M. Turner), cognitive poetics and discourse theory (P. Stockwell, M. Gavins, R. Giora). Methodologically, the study integrates frame analysis, the theory of implicatures and explicatures, the concept of domains and cultural scripts, as well as a cognitive-poetic approach that accounts for the reader's interpretative role as a bearer of cultural memory. Based on contemporary Ukrainian war poetry, the article demonstrates how implicit contrast arises from mismatches between denotational and contextual meaning (e.g., *to liberate* as a euphemism for destruction); from collisions between opposing domains ("summer without summer", "home as war", the "great" state as a "foul stain"); from intonational falsetto (ceremonial rhythm vs. criminal content); from scale disruption (stars vs. the taste of cigarettes); and from intertextual effects ("to burn hearts with the prophetic word"). The analysis shows that implicit contrast in war poetry unfolds within cognitive domains, background knowledge, and emotional memory, modelling the semantic truth of traumatic experience—experience that resists direct naming.

Key words: implicit contrast, covert opposition, cognitive linguistics, pragmatics, frame analysis, war poetry, cultural scripts.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

КЛАСИЧНІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.411.21-31.09"20"

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.8>

С. В. РИБАЛКІН

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри східної і слов'янської філології,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Електронна пошта: serhii.rybalkin@knlu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0194-9395>

ОБРАЗ «ГНІЗДЕЧКА» ЯК ПРОСТІР АВТЕНТИЧНОСТІ У РОМАНІ САМАР ЯЗБЕК «КАПЛИЦЯ ВІТРУ»

У статті проаналізовано символічне значення образу «гніздечка» у романі сирійської письменниці Самар Язбек «Каплиця вітру» (2021) як простору автентичності, що протиставляється тоталітарному насильству та воєнній деструкції. Матеріалом дослідження слугує роман «Каплиця вітру», який репрезентує травматичний досвід сирійської революції та громадянської війни. Об'єктом дослідження є топопоетика роману Самар Язбек, предметом – семантика та функції образу «гніздечка» як архетипного простору в структурі художнього світу твору. Мета статті полягає у розкритті багатовимірності образу халабуди Алі на даху як утопічного локусу, що втілює опір тоталітарній системі, прагнення до свободи та збереження людської гідності в умовах екзистенційної кризи.

Методологічну основу дослідження становлять топопоетичний підхід, архетипна критика, феміністична літературна теорія та елементи психоаналітичного методу. Топопоетичний аналіз дозволяє осмислити просторову організацію роману та символічне навантаження локусу «гніздечка». Архетипна критика допомагає виявити універсальні смисли образу гнізда як первинного притулку, місця народження та відродження. Феміністична оптика уможливорює інтерпретацію «гніздечка» як простору самовизначення та опору патріархальному насильству.

Дослідження демонструє, що халабуда Алі функціонує в романі як багатозначний символ. По-перше, це утопічний простір, що протиставляється воєнній реальності Сирії – селище внизу поглинене хаосом, насильством та страхом, тоді як дах репрезентує вертикальну втечу, прагнення піднятися над деструкцією. По-друге, образ гнізда актуалізує архетипні смисли безпеки, материнської турботи та творчості – саме тут Алі малює, мріє, спостерігає за птахами, зберігає свою внутрішню свободу. Зв'язок із птахами символізує діалектику свободи й неволі, відображає травматичний досвід героя, котрий сам перебуває в «клітці» тоталітарного режиму. Гніздо на даху стає простором гармонії з природою, місцем споглядання неба, хмар, дерев, що зберігає зв'язок із космічним порядком всупереч антропогенній катастрофі війни.

Результати дослідження показують, що образ «гніздечка» у романі Самар Язбек є ключовим для розуміння опозиції «вертикального» і «горизонтального» просторів, свободи й неволі, автентичності й насильства. Цей образ репрезентує не лише фізичний притулок, а й внутрішній психологічний простір, де зберігається людська гідність та можливість мрії. Стаття демонструє, як просторова організація роману відображає екзистенційний вибір героїв між капітуляцією перед насильством і збереженням внутрішньої свободи.

Ключові слова: архетип гнізда, Самар Язбек, символічний простір, сирійська література, топопоетика, травматична пам'ять, утопія.

Поставлення проблеми. Сучасна арабська література, зокрема сирійська проза останнього десятиліття, репрезентує травматичний досвід війни, насильства та екзистенційної кризи через складну систему художніх образів і символів. Роман Самар Язбек «Каплиця вітру» [Yazbek], написаний у роки сирійської революції та громадянської війни, постає як унікальний художній документ доби, що фіксує не лише зовнішні події катастрофи, а й глибинні психологічні та екзистенційні виміри людського буття

в умовах тотального насильства. Просторова організація роману, зокрема образ халабуди на даху – своєрідного «гніздечка», що стає притулком для головного героя Алі, – відіграє ключову роль у художній структурі твору та його ідейно-семантичному навантаженні.

Проблема символічного осмислення простору в літературі травми набуває особливої актуальності в контексті воєнної прози, де топографія не лише окреслює фізичні координати дії, а й репрезентує психологічні стани

персонажів, їхні екзистенційні пошуки та стратегії виживання. Образ «гніздечка» в романі Самар Язбек виходить за межі побутового локусу й актуалізує архетипні смисли притулку, материнського лона, первинного космосу, що протиставляється хаосу війни. Водночас цей образ набуває специфічного звучання в контексті жіночого письма, де простір традиційно осмислюється крізь призму тілесності, пам'яті та опору патріархальному насильству.

Дослідження просторової семантики роману «Каплиця вітру» уможливорює глибше розуміння того, як література репрезентує травматичний досвід, які художні стратегії застосовує автор для відображення екзистенційного вибору між капітуляцією й опором, між втратою ідентичності й збереженням автентичності. Образ «гніздечка» на даху функціонує в тексті як утопічний простір, що протиставляється дистопічній військовій реальності селища, як місце творчості та мрії в умовах тотальної деструкції, як символ внутрішньої свободи в ситуації зовнішньої неволі. Актуальність дослідження цього образу зумовлена необхідністю осмислення художніх механізмів репрезентації опору насильству та збереження людської гідності в літературі про війну, а також потребою розширення методологічного інструментарію аналізу сучасної арабської жіночої прози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження просторової поетики літературного тексту має міцну теоретичну традицію, започатковану працями Гастона Башляра, зокрема його фундаментальною студією «Поетика простору» [Bachelard 1958], де філософ аналізує архетипні образи дому як первинні просторові структури людської свідомості. Башляр осмислює гніздо як образ інтимності, захищеності та повернення до витоків буття, що особливо актуально для інтерпретації роману Самар Язбек. Топопоетичний підхід дозволяє розглядати художній простір не як нейтральне тло подій, а як семантично насичену структуру, що активно формує зміст твору [Cresswell 2017].

Архетипна критика, представлена роботами Карла Юнга [Jung 1969], Нортропа Фрая [Frye 2020] та Мод Бодкін [Bodkin 1934], пропонує інструментарій для виявлення універсальних символічних структур у літературі. Юнг у праці «Архетипи і колективне несвідоме» аналізує

архетип дому-притулку як вираження потреби у безпеці та самоідентифікації. Фрай у «Анатомії критики» розробляє концепцію архетипних образів, що функціонують у різних літературних традиціях. Українська дослідниця Тамара Гундорова у монографії «Транзитна культура» [Гундорова 2012] застосовує архетипний підхід до аналізу пост-тоталітарної літератури, що є методологічно продуктивним для інтерпретації сирійської воєнної прози.

Феміністична літературна теорія, зокрема праці Сандри Гілберт і Сьюзан Губар «Божевільна на горищі» [Gilbert 1979], Гаятрі Співак та Елен Сіксу, розкриває специфіку жіночого письма та репрезентації простору в текстах авторок. Сіксу у есеї «Сміх Медузи» [Sichoux 1976] обґрунтовує концепцію жіночого письма як опору патріархальному дискурсу через створення альтернативних просторів самовираження. Міріам Кук у студії «Women Claim Islam» [Cooke 2001] та «Nazira Zeineddine: A Pioneer of Islamic Feminism» [Cooke 2010] аналізує феміністичні стратегії в арабській літературі, зокрема конструювання автономних жіночих просторів як форми опору.

Психоаналітичний підхід до осмислення простору, представлений у працях Зіґмунда Фрейда «The Uncanny» [Freud 1966] та Жака Лакана [Lacan 1988], дозволяє інтерпретувати топоси як проєкції несвідомих психічних структур. Дональд Віннікотт у теорії «перехідних об'єктів» [Winnicott 1953] розробляє концепцію проміжного простору між внутрішньою та зовнішньою реальністю, що є продуктивним для аналізу образу гніздечка як перехідного локусу між травматичною реальністю та утопічною мрією. Кеті Карут у студії «Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History» [Caruth 1996] досліджує репрезентацію травми в літературі та механізми творення «безпечних просторів» пам'яті.

Мета статті полягає у розкритті багатомірності образу «гніздечка» в романі Самар Язбек «Каплиця вітру» як утопічного локусу, що втілює опір тоталітарній системі, прагнення до свободи та збереження людської гідності в умовах екзистенційної кризи. Дослідження спрямоване на виявлення символічного навантаження халабуди Алі на даху як простору автентичності, що протиставляється воєнній

деструкції, аналіз архетипних смислів образу гнізда як первинного притулку, місця творчості та гармонії з природою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Просторова організація роману Самар Язбек «Каплиця вітру» вибудовується навколо бінарної опозиції вертикального й горизонтального вимірів, що символізують протистояння свободи та неволі, автентичності та насильства, мрії та травматичної реальності. Халабуда на даху, яку хлопчик Алі перетворює на своє «гніздечко», постає як топос утопічної альтернативи воєнному хаосу Сирії. Ця просторова вертикаль – рух угору, на дах – набуває символічного значення трансцендування, подолання земної деструкції через творення власного мікрокосмосу.

Образ гніздечка постає в тексті роману як центральний локус ідентичності головного героя. Авторка підкреслює онтологічну значущість цього простору через пряме отождествлення його з поняттям дому: «Домом Алі було його гніздечко, його прихисток на даху. Він говорив слово "дім" щоразу, коли йшлося про його халабуду, яку він сам змайстрував зі свого улюбленого матеріалу – гілок дерев» [Язбек : 90]. Це отождествлення виходить за межі простої метафори – гніздечко стає справжнім домом, місцем, де Алі може бути собою, де зберігається його автентичність всупереч зовнішнім обставинам.

Архетипна семантика гнізда як первинного притулку, місця народження та відродження виразно проявляється вже в анотації роману, де зазначено, що Алі «повертається думками до свого дитинства і юності в гірському селі, до свого "гніздечка" на даху, сплетеного з гілок дерева, до свого особливого зв'язку з деревами та природою» [Язбек : 26]. Гніздечко функціонує як простір пам'яті, до якого герой повертається в момент екзистенційної кризи – поранений, балансує між життям і смертю після помилкового авіаудару. Цей просторовий архетип стає місцем психологічного порятунку, коли фізична реальність стає нестерпною.

Процес будівництва гніздечка описується в романі як акт творення, що має сакральний характер. Язбек детально фіксує кожен етап цієї роботи, підкреслюючи її символічне значення: «Основою гніздечку слугував дуб, що розгалужувався круговими гілками над дахом будинку – не тягнувся вгору, як дуб біля Каплиці вітру,

а розкидав їх, наче розкрита долоня, залишаючи віття близько до землі» [Язбек : 90]. Образ розкритої долоні тут не випадковий – він символізує прийняття, захист, материнську турботу, що контрастує з агресивністю зовнішнього світу.

Алі будує своє гніздечко з органічних матеріалів, відмовляючись від штучних конструкцій: «Алі не обрізав гілки і не перетворював їх на палиці, щоб зробити рівну й упорядковану стіну – він залишав листя й переплітав між собою: тонкі гілки з товстими, середні – з великими, сплітаючи їх разом, як тканину циновки» [Язбек : 91]. Ця відмова від «рівної й упорядкованої стіни» має глибокий символічний підтекст – Алі протиставляє природну органічність мілітаризованому порядку, що панує в суспільстві. Його гніздечко – це антитеза казармам, укріпленням, бункерам, це простір, де можлива гармонія з природою, а не насильство над нею.

Особливої ваги набуває опис материнської участі в облаштуванні гніздечка. Нагля, мати Алі, шиє для сина унікальну ковдру з клаптів тканин: «Нагля розрізала увесь цей матеріал і зшивала заново своїми голками. Алі краєм ока спостерігав, як вона використовує нитки з білих простирадл і з'єднує різнокольорові та різноманітні шматки – від льону до бавовни, разом із клаптиками старих джинсів. Мати зшивала їх, створюючи різні за розміром візерунки: квадрати, трикутники, кола, квіти та листя дерев» [Язбек : 92]. Ця ковдра стає символом любові, турботи та творчості – здатності створювати щось прекрасне з уламків зруйнованої реальності. Молодший брат називає її «картиною», підкреслюючи естетичний вимір цього твору, що перетворює утилітарний предмет на витвір мистецтва.

Гніздечко на даху функціонує як спостережний пункт, звідки Алі може споглядати світ з безпечної відстані: «Значний досвід він отримав у себе вдома – на даху родинного будинку, коли спостерігав за небом» [Язбек : 11]. Ця вертикальна позиція дозволяє героєві отримати панорамний погляд на реальність, відсторонитися від хаосу горизонтального виміру. Коли в селі починаються трагічні події, Алі спостерігає за ними з даху: «Алі всі забули, тож він так і залишився на даху, притискаючи до грудей м'яча. Він бачив згори своїх близьких» [Язбек : 41]. Ця позиція «згори» надає йому статус свідка,

а не учасника насильства, дозволяє зберегти дистанцію та внутрішню незалежність.

Гніздечко стає також простором творчості та мрії. Текст підкреслює, що саме тут Алі може заплющити очі й відчути себе вільним: «Сни, які можна описати як уламки світла, що пробиваються крізь рух листя, були для Алі чимось простим – тим, що інші назвали б домом або місцем, де вони можуть спокійно заплющити очі» [Язбек : 90]. Метафора «уламків світла, що пробиваються крізь рух листя» створює поетичний образ простору, де можлива медитація, споглядання, де зовнішній світ фільтрується через природне сито листя, втрачаючи свою загрозливість.

Зв'язок гніздечка з природою, зокрема з деревами, становить окремий семантичний шар образу. Дерево, на якому побудоване гніздечко, має власну історію: «Свого часу на цьому дереві, де Алі збудував гніздечко, як розповідають жителі села, місцеві партизани переховувались і від турків, і від французів. У просторі, утвореному розгалуженими гілками дерева, спали троє повстанців, які врятувались від французьких вояків» [Язбек : 90]. Ця історична пам'ять дерева перетворює його на символ опору, свободи, виживання. Алі неусвідомлено продовжує цю традицію, створюючи в кроні дерева свій власний простір спротиву насильству.

Особливого значення набуває мотив птахів, що пов'язаний з образом гніздечка. Сусіди бачать, «як вправно Алі пересувається деревами, як уміє спілкуватися з птахами та як мало при цьому говорить з людьми, тож сільські хлопці придумали йому прізвище – "дрізд Хамейрони"» [Язбек : 31]. Це прізвище не просто метафора – воно фіксує онтологічну близькість Алі до світу птахів, його здатність існувати між землею та небом, його прагнення до польоту як символу свободи.

Алі спостерігає за птахами з особливою увагою: «Він міг бачити, як птахи сідають на верхівки гілля і гойдаються, потім високо злітають і знову спускаються – видно як на долоні. Це був його світ, в якому він дивився на сонце і сидів серед хвостів хмар, що звично пропливали над його головою» [Язбек : 54]. Птахи тут постають як посередники між земним і небесним, як утілення тієї свободи руху, якої позбавлені люди. Гніздечко Алі стає людським еквівалентом

пташиного гнізда – місцем, де можлива ця свобода, де зберігається зв'язок із небом.

Важливим є те, що Алі фізично наслідує поведінку птахів: «Подеколи він намагався балансувати на гілці, здійнявши руки, наче крила, утримуючи своє тіло лишень пальцями ніг, як це роблять соколи за допомогою пазурів» [Язбек : 88]. Це тілесне наслідування птахів виходить за межі гри – це спроба стати птахом, зрости з природою, подолати обмеженість людського існування. Алі демонструє селянам, «як він ходить по деревах, наче птах, не падаючи, як схрещує ноги на гілках, перевертається, мов кажан, і розгойдується» [Язбек : 88]. Ця акробатика на деревах є формою опору гравітації як символу всіх обмежень, що накладає реальність.

Відносини Алі з Хамейроною, ексцентричною жінкою, що живе під деревом біля каплиці, поглиблюють символічне значення образу гніздечка. Хамейрона сама будує собі халабуду: «Хамейрона побудувала свою халабуду прямо під деревом біля сільської святині» [Язбек : 32]. Вона стає для Алі духовною наставницею, що навчає його розуміти мову дерев і природи. Хамейрона «називала себе хранителькою святині» [Язбек : 31] і жила за власними правилами, всупереч суспільним нормам. Її халабуда під деревом і гніздечко Алі на дереві утворюють символічну пару – обидва ці простори є місцями опору, де можлива автентичність існування.

Коли Алі перебуває на фронті, він повертається думками до свого гніздечка як до втраченого раю: «Хоче повернутися до свого сховку на даху будинку. Хоче лише цього» [Язбек : 56]. Це прагнення повернутися стає лейтмотивом його військового досвіду. Гніздечко в його пам'яті постає як антипод війни, як простір, де неможливе насильство. Алі навіть на фронті шукає дерева, намагається відтворити свій зв'язок з природою: «Він притулявся до дерева, обвиваючи його стовбур, а коли посилювався обстріл з протилежного боку, ховався за ним» [Язбек : 53]. Дерево тут функціонує як захисник, як продовження того дому-гнізда, що Алі залишив у селі.

Опозиція гніздечка як простору свободи та воєнної реальності як простору неволі проявляється в контрасті між описами цих локацій. Якщо гніздечко описується через метафорику світла, повітря, руху листя, то війна – через

образи темряви, важкості, смерті. Алі на полі бою спостерігає відсутність звичних ознак життя: «І жодного птаха в небі! Дивно, коли птахи зникають у сонячний літній день» [Язбек : 24]. Зникнення птахів символізує зникнення свободи, руйнування того світу, до якого належить гніздечко.

Архетип гнізда в романі тісно пов'язаний із мотивом материнства та захисту. Мати Алі не просто дозволяє синові будувати гніздечко – вона бере участь у його облаштуванні, створює для нього ковдру-картину. Коли Нагля піднімається в гніздечко, вона «слабко посміхалась і спостерігала за заходом сонця, не промовивши жодного слова» [Язбек : 93]. Це мовчазне споглядання стає актом прийняття, благословення простору сина. Алі дозволяє матері підніматися в гніздечко – «вона була єдиною, кому це було дозволено» [Язбек : 93], що підкреслює інтимність, священність цього простору.

Гніздечко функціонує також як простір ініціації, дорослішання. Селяни помічають, що Алі немов «подорослішав років на двадцять за одну ніч» [Язбек : 91], коли він почав будувати своє гніздо. Праця над гніздечком стає для нього переходом до нової ідентичності, формуванням власного «я». Він «працював із завзяттям сотні чоловіків, прислухаючись до гучного биття власного серця» [Язбек : 90]. Биття серця тут символізує життя, автентичність, протиставлені механістичності та мертвотності зовнішнього світу.

Простір гніздечка характеризується особливою темпоральністю. Час тут сповільнюється, набуває циклічного характеру, пов'язаного з природними ритмами: «Його щоденне сидіння на даху» [Язбек : 75] стає ритуалом, що структурує буття Алі. На даху він спостерігає за рухом сонця, хмар, зміною пір року – тобто за космічним часом, що протиставляється історичному часу війни та насильства. Коли Алі лежить поранений, він згадує це споглядання: «Він міг годинами гладити пальцями кору» [Язбек : 52], підкреслюючи медитативність, неквапливість часу, проведеного з деревами.

Символічне значення має також відкритість гніздечка назовні. Алі планує будівництво так: «як зробити три стіни з гілок дерева, адже четверту треба залишити відкритою із видом на гірські вершини та край моря» [Язбек : 91]. Ця

відкритість є принциповою – гніздечко не ізолює від світу, а створює рамку для його споглядання. Відкрита стіна символізує можливість зв'язку з трансцендентним, з природою, з морем як образом нескінченності. Гніздечко стає медіативним простором, що поєднує захищеність і відкритість, інтимність і космічність.

Важливо, що гніздечко створюється з живих матеріалів, що продовжують рости: «він залишав листя й переплітав між собою» [Язбек : 91]. Це не мертва конструкція, а жива структура, що змінюється разом з деревом, що дихає, росте, реагує на зміни погоди. Така органічність протиставляється мертвій архітектурі насильства – окопам, укріпленням, будівлям, що служать війні.

Коли Алі лежить поранений на горі, він переживає роздвоєння, бачить себе з боку: він «бачив себе зі сторони, і цим відстороненим поглядом спостерігав за власними очима, що ширяли повітрям» [Язбек : 5]. Це відчуття польоту, виходу з тіла пов'язане з досвідом перебування в гніздечку, де Алі навчився дивитися на світ «згори», як птах. Навіть у момент смертельної небезпеки його свідомість повертається до цього досвіду вертикального погляду, погляду з висоти гнізда.

Гніздечко Алі протиставляється також тим просторам, де він змушений перебувати в суспільстві – школі, мечеті, військовим позиціям. У цих просторах Алі відчуває себе чужим, незахищеним. Натомість у гніздечку він відчуває повноту буття: «Прокинувся він наступного ранку з пальцями, побитими холодом» [Язбек : 92], але цей фізичний дискомфорт не порушує його відчуття належності до цього місця. Холод, дощ, сніг – це природні стихії, що не сприймаються як ворожі, на відміну від людського насильства.

Образ гніздечка в романі набуває універсального значення як символ людської потреби в притулку, в просторі, де можлива автентичність. Язбек показує, що в умовах тотального насильства, коли все суспільство мілітаризоване, коли навіть діти стають «мучениками» війни, створення такого автономного простору стає актом опору, збереження людяності. Алі, будуючи своє гніздечко, протиставляє творчість – деструкції, гармонію – хаосу, свободу – неволі.

Фінальний епізод роману, коли поранений Алі лежить під деревом на горі, набуває особливого символічного звучання. Дерево, що захищає його, стає продовженням того дерева, на якому було його гніздечко. Алі повертається до архетипного образу дерева-захисника, дерева-дому. Він «побачив те дерево!» [Язбек : 8], і це впізнавання стає моментом екзистенційного прозріння – усвідомлення того, що справжній дім не в будівлях, не в державі, не в ідеології, а в зв'язку з природою, у гармонії з деревами та птахами, у тому просторі внутрішньої свободи, що він створив собі в гніздечку на даху.

Топопоетика роману вибудовується навколо вертикальної осі, що пронизує всю наративну структуру твору. Гніздечко на даху репрезентує верхню точку цієї осі – простір максимального наближення до неба, до свободи, до трансцендентного. Натомість унизу розташовується горизонтальний вимір людського суспільства з його конфліктами, насильством, війною. Ця вертикальна структура відтворює архетипну опозицію землі та неба, тяжкості та легкості, обмеженості та безмежності.

Алі постійно здійснює рух вгору – на дерево, на дах, на гору. Цей рух має екзистенційне значення: «Потім він підвівся й наблизився до краю даху, що виходив на схил» [Язбек : 41]. Край даху стає межею між двома світами – внизу простір людських трагедій, вгорі – небо як символ іншого виміру буття. Коли Алі спостерігає з даху за похоронною процесією свого брата, він набуває статусу свідка, який не втягнутий у трагедію, а споглядає її з дистанції: «він спостерігає за всім неначе як збоку: як тіло опускають у яму, як бідкаються й голосять жінки» [Язбек : 6].

Особливої ваги набуває мотив пальців Алі, що пов'язаний з образом гніздечка. Його пальці на ногах мають незвичну форму: «ті розгалужувалися, як гілки дерева різного розміру: один короткий, інший довгий, і пальці на правій нозі не мали такої ж довжини, як на лівій!» [Язбек : 88–89]. Ця фізична особливість, що могла б сприйматися як вада, перетворюється на символ органічного зв'язку з деревами. Алі вірить, що «його пальці приростуть до гілок і сплетуться з ними» [Язбек : 88]. Ця віра не є дитячою фантазією – вона відображає глибинне прагнення до

єднання з природою, до подолання розриву між людським та природним.

Хамейрона підсилює цю віру, розповідаючи Алі про те, що «всі святині сплять у стовбурах дерев, і саме тому він відчуває, ніби літає, коли входить до них, адже вони благословенні – охороняються священними деревами, які залишилися такими ж, якими були сотні років тому» [Язбек : 87]. Це сакральне розуміння дерев як носіїв духовності перетворює гніздечко Алі на подобу святині – місце, де можливий контакт з трансцендентним, де час зупиняється, де можна «літати» навіть залишаючись на землі.

Алі переживає в каплиці досвід злиття з деревом через свої пальці: «Він заривав пальці ніг у землю святині, і його охоплювало рідкісне відчуття легкості та саява. Це відчуття несло його, наче легкий вітер, оголеного, ніби він був однією зі своїх улюблених хмар» [Язбек : 87]. Метафора перетворення на хмару символізує граничну легкість, безтілесність, свободу від гравітації як втілення всіх обмежень. У цьому стані Алі досягає того, що можна назвати містичним досвідом – виходу за межі власного «я», розчинення в природі.

Образ хмар у романі тісно пов'язаний з образом гніздечка. Алі «сидів серед хвостів хмар, що звично пропливали над його головою» [Язбек : 54]. Хмари тут не просто декоративний елемент пейзажу – вони символізують мінливість, легкість, здатність до трансформації. Алі ідентифікує себе з хмарами, прагне стати такою ж невловимою, вільною субстанцією. Коли він бачить своє обличчя в момент поранення, воно постає «як хмарина, як ті хмари, що супроводжували його вранці» [Язбек : 53]. Ця ідентифікація з хмарами вказує на прагнення до дематеріалізації, до звільнення від тілесної важкості.

Вітер у романі також набуває особливого символічного значення, що відображено вже в назві твору – «Каплиця вітру». Вітер асоціюється з Алі як його стихія: «Вітер посідає особливе місце в його душі» [Язбек : 74]. У гніздечку на даху Алі найбільш відкритий для вітру, який проникає крізь сплетені гілки, ворухить листя, приносить запахи та звуки. Вітер символізує невидиму присутність, силу, що не можна схопити, але яка безперервно рухає світом. Алі, перебуваючи в гніздечку, стає частиною цього руху, цього невпинного потоку життя.

Простір гніздечка характеризується особливою акустикою. На відміну від галасливого нижнього світу, тут панує інша звукова атмосфера: «Алі також запам'ятовував вірші, Коран, а також звуки дерев і птахів» [Язбек : 34]. Алі вчиться розрізняти «звуки дерев» – шелест листя, скрип гілок, шум вітру в кроні. Ці звуки протиставляються звукам людського світу – крикам, пострілам, вибухам. Коли Алі лежить поранений, він чує «дивний звук», який виявляється «звукм її [гори] болю – не тремтінням листя, не його шелестом» [Язбек : 53]. Ця здатність чути біль природи свідчить про глибинний зв'язок героя з природним світом, про його участь у житті дерев і гір.

Образ гніздечка пов'язаний також із мотивом творчості як опору насильству. Алі в гніздечку не просто відпочиває – він творить свій світ, свою реальність. Процес будівництва гніздечка описується як художній акт: «Він провів багато днів, збираючи палички та гілки» [Язбек : 90–91], працюючи з матеріалом так, як художник працює з фарбами. Результатом стає не просто притулок, а витвір мистецтва, що викликає захоплення навіть у тих, хто спочатку не розумів Алі. Молодший брат, піднявшись у гніздо, «був уражений досконалістю роботи та красою ковдри» [Язбек : 92].

Гніздечко стає також простором, де Алі може виявляти турботу. Він «очистив підлогу свого гнізда, яка була гладкою і м'якою, зовсім не схожою на шорсткий стовбур» [Язбек : 91]. Ця піклувальна діяльність протиставляється деструктивності війни. Алі створює, а не руйнує; доглядає, а не знищує. Його гніздечко стає моделлю альтернативного світу, де можливі інші відносини – не насильства, а співтворчості з природою.

Важливим є те, що Алі дозволяє матері піднятися в гніздечко тільки після того, як воно повністю завершено. Це спільне споглядання заходу сонця стає моментом глибокого взаєморозуміння: «Нагля слабо посміхалась і спостерігала за заходом сонця, не промовивши жодного слова. Коли мати залишила Алі, то вирішила, що настав слухний час поговорити з шейхом про нього» [Язбек : 93]. Мати розуміє, що син знайшов свій шлях, свою форму духовності, яка виявляється не в традиційній релігійності, а в містичному зв'язку з природою.

Опозиція гніздечка і каплиці є важливою для розуміння специфіки духовності Алі. Каплиця – це інституціоналізований релігійний простір, контрольований шейхами, підпорядкований правилам та ритуалам. Натомість гніздечко – це особистий сакральний простір, де Алі сам визначає форми своєї духовної практики. Показово, що найбільш інтенсивні містичні переживання Алі відбуваються не в каплиці, а саме в гніздечку або біля дерев.

Травматичний досвід війни руйнує можливість повернення до гніздечка. Алі на фронті постійно думає про дім: «він просто хоче повернутися до свого гніздечка на даху, і якби йому дозволили покинути цей світ і залишитися зі своїми деревами, він жив би щасливо» [Язбек : 6]. Це прагнення стає нав'язливою ідеєю, що підтримує його волю до життя. Однак текст залишає відкритим питання про можливість такого повернення. Поранений Алі лежить під деревом на горі, і це дерево стає останнім гніздом, останнім притулком. Символічно, що він опиняється саме під деревом – місце його можливої смерті повторює топографію його життя, повертає до витоків.

Гніздечко як топос у романі виконує функцію утопічного простору – місця, якого немає в реальності воєнної Сирії, але яке існує в пам'яті та мріях героя. Це простір, де реалізована альтернативна модель буття – не заснована на насильстві, ієрархії, примусі, а на гармонії з природою, творчості, свободі. Однак ця утопія не є ідеалістичною втечею від реальності – навпаки, вона постає як форма опору, як спосіб збереження людяності в дегуманізованому світі.

Язбек майстерно використовує образ гніздечка для критики патріархального та мілітаристського суспільства. Алі, який будує гніздо з гілок замість того, щоб готуватися до війни, виявляється маргіналом, «дивним» хлопцем. Його прізвисько «дрізд Хамейрони» має зневажливий відтінок у устах односельців. Однак текст однозначно стає на бік Алі, показуючи, що саме його спосіб життя є справді людським, на відміну від тих, хто слухняно йде на забійну війни.

Фінальна сцена роману, де Алі лежить під деревом, поранений і самотній, набуває символічного значення розп'яття. Дерево тут функціонує одночасно як хрест і як життєдайна сила.

Алі спостерігає за листочком, що закриває його око: «Маленький листочок. Один лише маленький листочок, і його сплутані вії заважають йому роздивитися навколо, побачити білий світ під полуденним сонцем! Просто листочок, нічого більше! Дольчастий і зелений» [Язбек : 5]. Цей листочок стає останнім зв'язком із життям, останнім знаком природи, що супроводжує Алі. Навіть у момент смерті він залишається з деревом, з листям – тобто з тим світом, що був його справжнім домом.

Образ гніздечка в романі Самар Язбек виконує множинні функції: це і реальний фізичний притулок, і символ внутрішньої свободи, і утопічний простір альтернативного буття, і місце пам'яті, до якого повертається герой у критичний момент свого життя. Гніздечко репрезентує можливість іншого способу існування – не заснованого на насильстві та підпорядкуванні, а на творчості, гармонії з природою, збереженні автентичності. У контексті воєнної прози образ гніздечка набуває особливого звучання як символ того, що залишається людським навіть тоді, коли все людське, здавалося б, знищене війною.

Висновки та перспективи досліджень. Проведене дослідження образу «гніздечка» у романі Самар Язбек «Каплиця вітру» дозволяє зробити низку важливих висновків. Образ халабуди на даху, що постає в тексті як «гніздечко» головного героя Алі, функціонує як багатовимірний символ, що репрезентує простір автентичності, творчості та опору насильству в умовах воєнної катастрофи.

По-перше, гніздечко актуалізує архетипні смисли притулку, материнського лона та первинного космосу, протиставленого хаосу війни. Процес будівництва гніздечка з природних матеріалів постає як акт творення альтернативного світу, де можлива гармонія з природою.

По-друге, топопоетика роману вибудовується навколо вертикальної осі, де гніздечко на даху репрезентує верхню точку – простір максимального наближення до неба, свободи та трансцендентного, протиставлений горизонтальному виміру людського суспільства з його конфліктами та насильством.

По-третє, зв'язок образу гніздечка з мотивами птахів, вітру та хмар створює семантичне поле свободи, легкості та трансцендування. Алі, наслідуючи поведінку птахів і будуючи гніздо на дереві, символічно долає обмеженість людського існування, підпорядкованого логіці війни та насильства.

Гніздечко функціонує як утопічний простір, що репрезентує альтернативну модель буття – засновану не на деструкції, а на творчості, не на підпорядкуванні, а на гармонії з природою.

Образ гніздечка в контексті жіночого письма набуває особливого звучання як простір, створений всупереч патріархальним і мілітаристським нормам суспільства. Участь матері Алі в облаштуванні гніздечка підкреслює альтернативну, піклувальну модель відносин, протиставлену чоловічому світу війни.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в компаративному аналізі топопоетики творів сучасної арабської воєнної прози, зокрема зіставленні репрезентації простору в романах Самар Язбек з творами інших сирійських авторів. Продуктивним видається також дослідження екокритичних аспектів роману «Каплиця вітру», аналіз образів природи як форми опору антропогенній катастрофі війни. Окремої уваги заслуговує вивчення специфіки дитячої та підліткової перспективи в літературі про травму, що дозволить глибше осмислити механізми репрезентації воєнного досвіду в сучасній арабській прозі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми. Київ: Грані-Т, 2012.
2. Язбек С. Каплиця вітру: роман / Самар Язбек; пер. З араб. С. Рибалкіна. – Київ: Ніка-Центр, 2025. 136 с.
3. Bachelard G. The Poetics of Space. Beacon Press, 1958.
4. Bodkin M. Archetypal Patterns in Poetry: Psychological Studies of Imagination. Oxford University Press, 1934.
5. Caruth C. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Johns Hopkins University Press, 1996.
6. Cixous H. The Laugh of the Medusa. Signs, 1(4), 875–893, 1976.
7. Cooke M. Women Claim Islam: Creating Islamic Feminism through Literature. Routledge, 2001.
8. Cooke M. Nazira Zeineddine: A Pioneer of Islamic Feminism. Oneworld Publications, 2010.
9. Cresswell T. Towards Topopoetics. Space, Place and the Poem. Place, Space, and Hermeneutics. Springer International, 2017.

10. Freud S. The Uncanny. In The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Hogarth Press, 1966.
11. Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays. Princeton University Press, 2020.
12. Gilbert S., & Gubar, S. The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination. Yale University Press, 1979.
13. Jung C. The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press, 1969.
14. Lacan J. The Seminar of Jacques Lacan, Book I: Freud's Papers on Technique, 1953-1954 (J. Forrester, Trans.). W. W. Norton & Company, 1988.
15. Winnicott D. Transitional Objects and Transitional Phenomena. International Journal of Psycho-Analysis, 34, 89–97, 1953.
16. Yazbek S. Maqam al-Rih [Where the Wind Calls Home]. Milano: Al-Mutawassit, 2021.

REFERENCES

1. Hundorova T. (2012). Tranzhytna kul'tura: Symptomy postkolonial'noyi travmy [Transient culture: Symptoms of postcolonial trauma]. Kyiv: Hrani-T. [in Ukrainian].
2. Yazbek S. (2025). Kaplytsya vitru [Where the Wind Calls Home]. Kyiv: Nika-Center, 136 p. [in Ukrainian].
3. Bachelard G. (1958). The Poetics of Space. Beacon Press.
4. Bodkin M. (1934). Archetypal Patterns in Poetry: Psychological Studies of Imagination. Oxford University Press.
5. Caruth C. (1996). Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Johns Hopkins University Press.
6. Cixous H. (1976). The Laugh of the Medusa. Signs, 1(4), 875–893.
7. Cooke M. (2001). Women Claim Islam: Creating Islamic Feminism through Literature. Routledge.
8. Cooke M. (2010). Nazira Zeineddine: A Pioneer of Islamic Feminism. Oneworld Publications.
9. Cresswell T. (2017). Towards Topopoetics. Space, Place and the Poem. Place, Space, and Hermeneutics. Springer International.
10. Freud S. (1966). The Uncanny. In The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Hogarth Press.
11. Frye N. (2020). Anatomy of Criticism: Four Essays. Princeton University Press.
12. Gilbert S., & Gubar, S. (1979). The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination. Yale University Press.
13. Jung C. (1969). The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press.
14. Lacan J. (1988). The Seminar of Jacques Lacan, Book I: Freud's Papers on Technique, 1953-1954 (J. Forrester, Trans.). W. W. Norton & Company.
15. Winnicott D. (1953). Transitional Objects and Transitional Phenomena. International Journal of Psycho-Analysis, 34, 89–97.
16. Yazbek S. Maqam al-Rih [Where the Wind Calls Home]. Milano: Al-Mutawassit, 2021.

S. V. RYBALKIN

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Eastern and Slavic Philology,

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

E-mail: serhii.rybalkin@knu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0194-9395>

THE IMAGE OF THE “NEST” AS A SPACE OF AUTHENTICITY IN SAMAR YAZBEK'S NOVEL *WHERE THE WIND CALLS HOME*

The article analyzes the symbolic meaning of the image of the “nest” in the novel by the Syrian writer Samar Yazbek “Where the Wind Calls Home” (2021), as a space of authenticity, which is opposed to totalitarian violence and military destruction. The material for the study is the novel “Where the Wind Calls Home”, which represents the traumatic experience of the Syrian revolution and civil war. The object of the study is the topopoetics of Samar Yazbek's novel; the subject is the semantics and functions of the image of the “nest” as an archetypal space in the structure of the artistic world of the work. The aim of the article is to reveal the multidimensionality of the image of Ali's hut on the roof as a utopian locus that embodies resistance to the totalitarian system, the desire for freedom and the preservation of human dignity in conditions of existential crisis.

The methodological basis of the study is the topopoetic approach, archetypal criticism, feminist literary theory and elements of the psychoanalytic method. Topopoetic analysis allows us to comprehend the spatial organization of the novel and the symbolic load of the “nest” locus. Archetypal criticism helps to reveal the universal meanings of the image of the nest as a primary refuge, a place of birth and rebirth. Feminist optics makes it possible to interpret the “nest” as a space of self-determination and resistance to patriarchal violence.

The study demonstrates that Ali’s hut functions in the novel as a multi-valued symbol. Firstly, it is a utopian space, contrasting with the wartime reality of Syria – the town below is engulfed in chaos, violence and fear, while the roof represents vertical escape, the desire to rise above destruction. Secondly, the image of the nest actualizes archetypal meanings of security, maternal care and creativity – it is here that Ali draws, dreams, watches birds, and preserves his inner freedom. The connection with birds symbolizes the dialectic of freedom and captivity, reflecting the traumatic experience of the hero, who himself is in the “cage” of the totalitarian regime. The nest on the roof becomes a space of harmony with nature, a place of contemplation of the sky, clouds, trees, which maintains a connection with the cosmic order despite the anthropogenic catastrophe of war.

The results of the study show that the image of the “nest” in Samar Yazbek’s novel is key to understanding the opposition of “vertical” and “horizontal” spaces, freedom and captivity, authenticity and violence. This image represents not only a physical shelter, but also an internal psychological space where human dignity and the possibility of dreaming are preserved. The article demonstrates how the spatial organization of the novel reflects the existential choice of the characters between surrendering to violence and preserving inner freedom.

Key words: nest archetype, Samar Yazbek, symbolic space, Syrian literature, topopoetics, traumatic memory, utopia.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 81'37:81'42]:82.312.4.09

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.9>

О. О. БЄЛЯКОВ

*старший викладач кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: beljakov_alex@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-5132-7703>*

Н. В. ПОЖАРСЬКА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: natashasunshine385@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1463-5472>*

О. А. ШКАМАРДА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: shkamarda.oksana@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2531-6442>*

СПЕЦИФІКА КЛАСИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ: СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті досліджено специфіку класичного детективу крізь призму семантичних і структурних особливостей наративу. Основна увага приділяється аналізу фабули, сюжету, нарації, фокалізації, частотності подій та часових характеристик оповіді, які визначають унікальні риси детективного жанру. Показано, що класичний детектив вирізняється ретроспективним викладом подій, відсутністю детектива на місці злочину, повторенням ключових подій (подій-кernels) і сценічним виділенням найважливіших моментів. Особливу роль у структурі твору відіграє поєднання аналітичності головного героя та обмеженої, фіксованої перспективи наратора, що забезпечує як напруження сюжетної лінії, так і поступове розкриття інформації для читача.

На прикладі новели Едгара По «Вбивство на вулиці Морґ» показано, як у класичному детективі організоване його означальне поле: певні події повторюються, інші навмисно пропускаються або приховуються, що дозволяє створити інтелектуальний виклик для читача та вибудувати логіку розслідування. У статті також окреслено значення часових і просторових стрибків, ретельного планування фабульних епізодів і структурування подій таким чином, щоб читач поступово виявляв ключові деталі, зберігаючи зацікавленість та інтригу.

Дослідження демонструє, що семантичні та структурні параметри наративу детективного твору тісно взаємопов'язані й разом формують його художню специфіку, що дає змогу глибше зрозуміти жанрові закономірності класичного детективного тексту, принципи побудови інтриги та механізми взаємодії читача з текстом. У підсумку зроблено висновок, що класичний детектив функціонує як чітко організована система, у якій поєднання ретельно вибудованого сюжету, обмеженої точки зору наратора та повторюваних ключових подій забезпечує логічність, напруженість і цілісність наративу.

Ключові слова: класичний детектив, наратив, наратор, фабула, сюжет, фокалізація, подія-кernels, подія-сателіт.

Поставлення проблеми. Детектив як жанр і як тип художнього тексту завжди перебував у полі зору літературознавців різних шкіл і напрямків. Постійний інтерес дослідників до творів детективної літератури пояснюється тим, що вони, на наш погляд, якнайкраще відповідають новітнім даним фізіології, нейролінгвістики та психолінгвістики. Відомо, що мозок людини складається із двох півкуль, кожна з яких виконує певні функції. Так, права півкуля відповідає за абстрактно-образне мислення, а ліва – за логічно-аналітичне. Саме детективний жанр матеріалізує базові когнітивні очікування людини загалом і читача зокрема. У детективі питання «Хто скоїв злочин?» і «Чому було скоєно злочин?» гармонійно віддзеркалюють потреби людського способу мислення: відповідь на перше знаходиться у «сфері компетенції» лівої півкулі, тобто у сфері логічного, а на друге – у сфері образно-емоційного, або ж у правій півкулі. Стає зрозумілим, таким чином, величезна популярність творів детективного жанру з часу його виникнення і до сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку філологічної науки загалом і поетики художнього тексту зокрема характеризується зростаючим інтересом до наративного дискурсу. За порівняно невеликий період (починаючи із 60-х років ХХ століття, коли наратологія сформувалася як окрема наукова дисципліна) з'явився потужний корпус досліджень, присвячених структурі та функціонуванню оповіді (Ж. Женетт, Ц. Тодоров, С. Чатмен, С. Кохан, Дж. Прінс, Р. Барт, Я. Манфред та ін.). В українському літературознавстві також активно розробляється наративна проблематика (Л. Мацевко-Бекерська, М. Ткачук, Р. Гром'як, Т. Кушнірова та ін.). Крім того, увага сучасних науковців спрямована також на вивчення специфіки детективного дискурсу [Рамазан та ін.], жанрових і стильових доміант детективної прози [Калюжна; Шерстюк та ін.].

Мета статті – здійснити комплексний аналіз семантичних і структурних особливостей класичного детективу та визначити ключові параметри, що формують його жанрову специфіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наратологія (теорія оповіді) стала сьогодні окремою галуззю міждисциплінарного знання, у якій накопичено значний досвід

аналізу та інтерпретації наратологічних дискурсів. Особливого значення в цьому аспекті набувають теорія події у наративі, аналітика інтриги, спостереження за перспективою (фокалізацією) або точкою зору оповіді, методика аналітичного членування тексту, визначення позиції оповідача (наратора) у комунікативному просторі твору.

Наратив – це «об'єкт та акт повідомлення про справжні чи фіктивні події, здійснюваний одним чи кількома нараторами, адресований одному або кільком нарататорам» [Гром'як : 476]. Іншими словами, це будь-який текст (вербальний або невербальний), що повідомляє про певну подію чи низку подій і передбачає наявність відправника повідомлення (у термінах нашого дослідження – автора детективу), самого повідомлення (наративу) і одержувача повідомлення (читача детективу).

В окресленому контексті застосовуємо такі ключові наратологічні поняття:

Фабула – чинник сюжету, його ядро, що визначає межі руху сюжету в часі й просторі [Гром'як : 690]. Фабула розкриває послідовність подій у хронологічному порядку.

Нарація – дискурс, що представляє одну чи кілька подій; організація викладу подій [Ткачук : 85].

Подія – зміна стану, представлена у дискурсі через процесуальне твердження у модусі *робити* чи *траплятися*. Події можуть бути *керналами* (*kernels*) та *сателітами* (*satellites*) [Chatman]. Події-кernels – це фундаментальні, сюжетотворчі події, без яких оповідь втрачає логічну послідовність або ключовий причинно-наслідковий ланцюг. Вони становлять опорний каркас сюжету, визначають напрямок розвитку дії та не можуть бути вилучені без істотної трансформації фабули. Події-сателіти – це допоміжні, другорядні події, які розширюють, пояснюють чи деталізують основну сюжетну лінію, але не є критичними для логіки оповіді. Вони слугують для характеристики персонажів, створення атмосфери і можуть бути опущені без втрати основного змісту;

Персонаж – актант наративу, наділений антропоморфними рисами і включений у дію. Персонажі можуть бути головними чи другорядними (з погляду текстуальної значимості), динамічними (коли змінюються, зазнають

еволюції у своєму духовному розвитку), або статичними (незмінними).

Точка зору або фокалізація – перцепційна чи концептуальна позиція, за допомогою якої представлено наратовані ситуації і події; перспектива, погляд [Гром'як; Ткачук; Prince]. Відтак перейдемо до аналізу специфіки класичного детективу.

Детектив, у традиційному трактуванні, – це «прозовий твір, зовнішній сюжет якого послідовно розкриває якусь заплутану таємницю, пов'язану зі злочином та його розслідуванням, а внутрішній є когнітивною історією розв'язання логічної задачі» [Ковалів : 271].

Канон класичного детективу, закладений Е. По у 1840-х роках, має чітку композицію: 1) *експозиція* (уведення детектива у слідство); 2) *огляд місця злочину, збір доказів* (можливі хибні докази, які вводять в оману; відхилення від правильної версії, що надає автору можливість аналітичної пригоди); 3) *представлення підозрюваних і з'ясування їхньої ролі* (за допомогою допитів або запланованої автором ускладненої бесіди); 4) *перша спроба вирішення*: часткові або хибні висновки, спростування яких водночас є розгадкою таємниці; 5) *переосмислення фактів*; 6) *формальне розкриття злочину*; 7) *логічне пояснення: встановлення істини за допомогою доказів*.

Ланцюг вищезгаданих епізодів можна розділити на дві незалежні одна від одної точки зору, в результаті чого ми отримаємо принципово і методологічно визначені варіанти. Детективний твір має два полюси: він може бути поділений на задачу та її розв'язання. З іншої сторони, у ньому можна визначити пов'язаний з дією об'єктивний аспект (відповідне до дійсності

групування предметного світу та інформації, обставин) і суб'єктивний аспект (індивідуальне тлумачення фактів, що не відповідає дійсності, хибне групування предметів, інформації та обставин). За допомогою теорії комунікації можна представити структуру детективу класичного типу наступним чином (рис. 1):

Так угорський дослідник Тібор Кестхейї бачить структурний канон класичного детективу [Kesthelyi : 209]. Визнаючи очевидні переваги такої моделі, зауважимо, що ця схема не відображає структури детективу як твору художньої літератури, «естетичного дискурсу».

Наша гіпотеза полягає в тому, що детектив варто розглядати як наративну структуру, що має специфічні наратологічні характеристики. Відтак перейдемо до розгляду закономірностей організації (структури і семантики) детективних творів класичної школи крізь призму наратології.

На прикладі новели Едгара По «Вбивство на вулиці Морг» розглянемо фабульні компоненти, персонажів і розгортання подій. Найперше окреслимо коло персонажів цієї новели:

а) Огюст Дюпен – молодий чоловік із неабиякими аналітичними здібностями; б) наратор – молодий чоловік; в) орангутанг; г) матрос – власник орангутанга; д) мадам Л'Еспане та мадемуазель Л'Еспане – жертви.

Фабулу новели Едгара По «Вбивство на вулиці Морг» можна викласти у такий спосіб: а) наратор знайомиться з Дюпеном; б) наратор і Дюпен винаймають будинок і живуть разом; в) прогулянка Дюпена і наратора, Дюпен демонструє свої аналітичні здібності; г) матрос торговельного судна знаходить орангутанга на Борнейских островах;

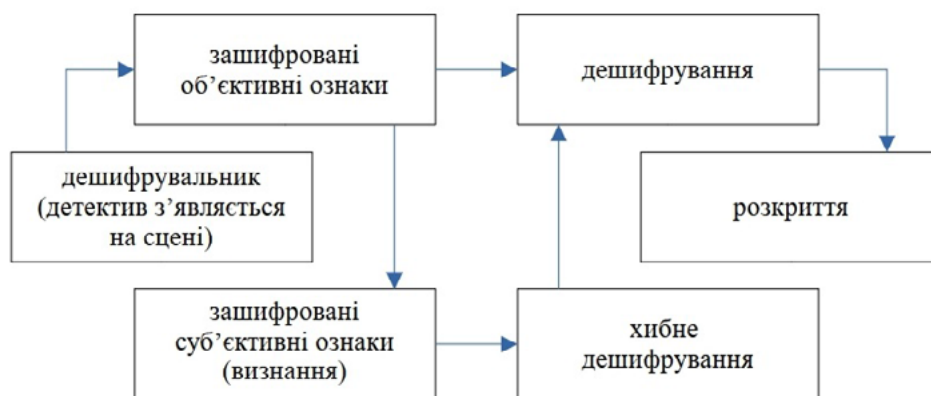

Рис. 1. Структурний канон класичного детективу

д) у Парижі орангутанг втікає з-під опіки господаря; е) орангутанг убиває мадам Л'Еспане і її дочку; ж) поліція опитує свідків, оглядає місце злочину і заарештовує касира банку Лебона; з) наратор і Дюпен читають про убивство й обставини розслідування в газетах; і) Дюпен і наратор починають власне розслідування; к) Дюпен і наратор, розмовляючи, чекають приходу матроса; л) матрос приходить; м) Дюпен переконує матроса усе розповісти; н) матрос розповідає; о) ввіймання орангутанга і його продаж у зоопарк; п) звільнення безневинно заарештованого Лебона.

Фабулу необхідно аналізувати не лише синтагматично, а й парадигматично, щоб з'ясувати, що залишилося поза її рамками, оскільки фабула організовує своє означальне поле для подій і персонажів шляхом включення одних і виключення інших. Водночас обмеження аналізу наративу лише фабульним рівнем не дозволяє повністю відтворити художній текст. Реальний виклад подій у тексті завжди виходить за межі викладу фабульних подій. Наприклад, подія фабули «Наратор знайомиться з Дюпеном» у тексті розгортається через короткий опис попереднього життя Дюпена, першу зустріч наратора і Дюпена, подальші зустрічі, а також опис почуттів і вражень наратора:

Residing in Paris during the spring and part of the summer of 1841 there became acquainted with a Monsieur C. Auguste Dupin. This young gentleman was of an excellent, indeed of an illustrious family, but, by a variety of untoward events, had been reduced to such poverty that the energy of his character succumbed beneath it, and he ceased to bestir himself in the world, or to care for the retrieval of his fortunes <...>.

Our first meeting was at an obscure library in the Rue Montmartre<...>. We saw each other again and again and I was deeply interested in the little family history, which he detailed to me with all that candor which a Frenchman indulges whenever mere self is the theme. I was astonished, too, at the vast extent of his reading; and, above all, I felt my soul enkindled within me by the wild fervor, and the vivid freshness of his imagination Seeking in Paris the objects I then sought, I felt that the society of such a man would be to me a treasure beyond price; and this feeling I frankly confided to him [Poe : 3].

Усі фабульні події не відбуваються безпосередньо перед читачами, вони представлені в мові, тобто оповідаються. Нарація представляє події або риси персонажів за допомогою певної знакової системи.

Розглянемо наведений приклад з позиції базових понять наратологічного аналізу: темпоральність, фабула, сюжет, час нарації, частотність нарації та фокалізація.

Аналізована новела починається з події (а), потім слідує події (б) і (в), після чого відбувається просторово-часовий стрибок до події (з), а далі йдеться про події (і) – (п).

Для поетики класичного детективу надзвичайно важливо, що детектив не присутній у момент здійснення злочину на місці. Тому аналепсис у класичному детективному творі є необхідним. Аналізуючи, які події подаються ретроспективно та за яких обставин, можна зробити висновок, що читач не «побачить» злочин самостійно – про нього йому повідомлять, напишуть у газеті тощо.

Частотність події також вказує на відмінність між фабульним часом і часом нарації. У новелі «Вбивство на вулиці Морґ» повторюються три події, а саме: «у Парижі орангутанг втікає з-під опіки господаря», «орангутанг убиває мадам Л'Еспане та її дочку» і «поліція опитує свідків, оглядає місце злочину і заарештовує касира банку Лебона». Решта подій є сингулярними. Подія «орангутанг втікає з-під опіки господаря» згадується в нарації двічі: перший раз у здогадках Дюпена, другий – у розповіді матроса:

1. A Frenchman was cognizant of the murder. It is possible – indeed, it is far more than probable – that he was innocent of ail participation in the bloody transactions which took place. The Ourang-Outang may have escaped from him. He may have traced, it to the chamber; but, under the agitating circumstances which ensued, he could never have recaptured it. It is still at large [Poe : 21].

2. Returning home from some sailors frolic on the night, or rather in the morning, of the murder, he found the beast occupying his own bedroom, into which it had broken from a closet adjoining, where it had been, as was thought, securely confined. Razor in hand, and fully lathered, it was sitting before a looking-glass attempting the operation of shaving, in which it had no doubt previously watched its master through the keyhole of the closet.

Terrified at the sight of so dangerous a weapon in the possession of an animal so ferocious, and so well able to use it, the man, for some moments, was at a loss what to do. He had been accustomed, however, to quiet the creature, even in its fiercest moods, by the use of a whip, and to this he now resorted. Upon sight of it, the Ourang-Outang sprang at once through the door of the chamber, down the stairs, and thence, through a window, unfortunately open, into the street [Poe : 24].

Зауважимо, що у першому фрагменті опис події займає одне речення, у той час як у другому фрагменті оповідь про цю ж саму подію охоплює п'ять поширених складнопідрядних речень, що деталізують обставини втечі. Повторення подій сприяє текстовій гіперсемантизації, виділяючи їх на передньому плані фабули. Таке явище є типовим для класичного детективу: ключові «умови задачі» повторюються, подібно до шкільної вправи, коли її умови перечитують кілька разів.

Темп нарації новели «Вбивство на вулиці Морг» змінюється залежно від типу сцени. У діалогах час нарації і часовий проміжок у фабулі збігаються; подібне спостерігається і у деяких наративних «недіалогових» епізодах. Наприклад, прогулянка Дюпена і наратора, під час якої Дюпен демонструє свої аналітичні здібності, та прихід матроса до Дюпена оповідаються сценічно, що підкреслює події-кернели на тлі подій-сателітів. Подія демонстрації аналітичних здібностей Дюпена і подія, де матрос підтверджує їх, стають подіями-кернелами новели. Саме аналітичність, торжество розуму над невіглаством, втілює концептуальну інформацію твору Е. По.

Наступним важливим аспектом аналізу наративу є проблема агенції: хто розповідає події в тексті, тобто хто є наратором. Поняття «наратора» пов'язане з «точкою зору», але не тотожне їй. Точка зору визначає, чия перспектива формує наратив.

Наратор «Вбивства на вулиці Морг» є експліцитним і першоособовим. Він є частиною дієгезису (світу історії, який створює наратор і в якому «живуть» персонажі), який представляє, тобто гомодієгетичним; а також інтрадієгетичним, оскільки бере участь у подіях. У новелі, що аналізується, читач має справу з наратором-персонажем, надійність якого не викликає сумнівів.

Точку зору наратора можна трактувати як внутрішню та фіксовану. На це вказують певні індикатори точки зору в художньому тексті, запропоновані англійським дослідником Майклом Шортом [Short]. Для ілюстрації цього твердження проаналізуємо кульмінаційний епізод новели, а саме – прихід невідомого підозрюваного:

At this moment we heard a step upon the stairs. «Be ready», said Dupin, «with your pistols, but neither use them nor show them until at a signal from myself».

The front door of the house had been left open, and the visitor had entered, without ringing, and advanced several steps upon the staircase. Now, however, he seemed to hesitate. Presently we heard him descending. Dupin was moving quickly to the door, when we again heard him coming up. He did not turn back a second time, but stepped up with decision, and rapped at the door of our chamber. «Come in», said Dupin, in a cheerful and hearty tone <...>

Dupin said the last words in a very low tone, and very quietly. Just as quietly, too, he walked toward the door, locked it, and put the key in his pocket. He then drew a pistol from his bosom and placed it, without the least flurry, upon the table.

The sailor's face flushed up as if he were struggling with suffocation. He started to his feet and grasped his cudgel; but the next moment he fell hack into his seat, trembling violently, and with the countenance of death itself. He spoke not a word. I pitied him from the bottom of my heart. <...>

The sailor had recovered his presence of mind in a great measure, while Dupin uttered these words; but his original boldness of bearing was all gone.

«So help me God», said he, after a brief pause, «I will tell you all I know about this affair; but I do not expect you to believe one half I say – I would be a fool indeed if I did. Still, I am innocent, and I will make a clean breast if I die for it» [Poe : 22–24].

На початку епізоду наратор використовує вказівний займенник «*this*», для ідентифікації моменту події. Особовий займенник «*we*» вказує на те, що наратор залучений до подій разом із кимось іншим. Неозначений артикль позначає нову для наратора інформацію. Наратор наводить прямі репліки персонажів, створюючи дискурсивну дистанцію між ним та двома іншими персонажами. Вживання означеного

та неозначеного артиклів демонструє позицію оповідача. Як відомо, семантика артикльованого *the*, в загальному плані, передбачає, що мається на увазі конкретний, уже відомий чи раніше згадуваний об'єкт. Проте, ця означеність об'єкта не є універсальною. У художньому тексті, як вторинній семіотичній системі вона, як правило, суб'єктивна, зумовлена сприйняттям суб'єкта нарації. Перцептивною є також неозначеність того чи іншого об'єкта.

Дієслова руху, прислівники, що передають місце дії і розміщують певну подію у просторі, слугують індикаторами точки зору в нарації. Дієслово *advance* свідчить про суб'єктивність сприйняття події. Персонаж, що рухається, наближується до наратора; відносно іншої якоїсь дійової особи, розташованої на іншій позиції, цей персонаж, можливо, не буде наближатися, а, навпаки, віддалятися. Минулий час дієслів в нарації вказує на часову дистанцію, що відділяє наратора від описаних подій.

На «внутрішність» точки зору нарації у цьому епізоді вказують такі індикатори: дієслова сприймання: *to hear; to pity*; модальні

вирази, що окреслюють ступінь вірогідності подій: *to seem, evidently, to appear to be*. Оскільки в аналізованому епізоді не знаходимо жодних індикаторів точки зору інших персонажів, крім наратора, доходимо до висновку, що точка зору нарації в ньому епізоді є фіксованою.

Висновки. Отже, аналіз новели Едгара По «Вбивство на вулиці Морг» показує, що класичний детектив ґрунтується на чіткій наративній структурі, де фабула організована подіями-кернелами та подіями-сателітами. Наратор-персонаж із фіксованою точкою зору контролює сприйняття читача, а ретроспективне подання злочину і повторювані події посилюють інтригу. Аналітичність головного героя формує концептуальну основу твору, демонструючи торжество розуму над невіглаством. Таким чином, взаємодія фабули, нарації та фокалізації створює характерну для жанру логіку розслідування та напруження.

Перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямку вбачаємо у дослідженні наративних стратегій детективу на матеріалі англо-американської літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
2. Калужна А. Б. Ключові концепти англomовного детективного дискурсу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. Вип. 83. 2016. С. 79–86. URL: <https://orcid.org/0000-0003-4305-5311>
3. Кушнірова Т. В. Наративні стратегії у романних формах кінця XX – початку XXI століття. Полтава: Видавництво «Сімон», 2018. 121 с.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2-х./ авт.-укл. Ю. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 1. : А–Л. 609 с.; Т. 2. М–Я. 608 с.
5. Мацевко-Бекерська Л. В. Наратив як засіб організації просторово-часової конфігурації літературного твору. *Вісник Львів. ун-ту ім. І. Франка*. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2011. Вип. 18. С. 52–59.
6. Рамазан Ф. Д. Р. Жанрові і стильові домінанти детективної прози Агати Крісті : дис. ... д-ра філософії / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2024. 267 с.
7. Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.
8. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / [пер. з фр.]. К.: ВД «Києво-Могилянська Академія», 2006. 162 с.
9. Шерстюк Н. The types of the chronotope in the short story «The Murders in the Rue Morgue» by Edgar Poe *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Philology»*, 2020. № 83. С. 26–30.
10. Barthes R. Introduction to the Structural Analysis of Narratives. Image, Music, Text. Trans. by Stephen Heath. New York : Hill and Wang, 1977 (1966). P. 79–124.
11. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film. Ithaca; London: Cornell University Press, 1978. 277 p. https://www.researchgate.net/publication/259833523_Story_and_Discourse_Narrative_Structure_in_Fiction_and_Film_by_Seymour_Chatman (дата звернення: 8.11.2025)
12. Cohan S., Shires L. M. Telling Stories. A Theoretical Analysis of Narrative Fiction. N.Y. and L. : Routledge, 1988. 197 p.
13. Genette G. Narrative Discourse Revisited. Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1983. 175 p.
14. Kesthelyi T. Anatomy of a detective : Investigation of a detective case. Budapest : Korvina, 1989. 262 с.
15. Manfred Jahn. Narratology 3.0: A Guide to the Theory of Narrative. English Department, University of Cologne, 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/344239602_Narratology_30_A_Guide_to_the_Theory_of_Narrative (дата звернення: 1.10.2025)

16. Poe E. The Murders in the Rue Morgue. URL : https://www.libraryofshortstories.com/storiespdf/the-murders-in-the-rue-morgue.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.10.2025)
17. Prince G. Dictionary of Narratology. Lincoln and L.: University of Nebraska Press, 1987. 118 p.
18. Short M. Understanding Texts: Point of View. Language and Understanding. Ed. by G. Brown and others. Oxford, N. Y. : Oxford University Press, 1995. P. 169–190.

REFERENCES

1. Hromiak, R. T. (2006). Literaturoznavchy slovnyk-dovidnyk [Literary Studies Dictionary]. Kyiv: VTs "Akademiia".
2. Kaliuzhna, A. B. (2016). Key concepts of English-language detective discourse. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methodology of Foreign Languages Teaching*, (83), 79–86. <https://orcid.org/0000-0003-4305-5311>
3. Kushnirova, T. V. (2018). Naratyvni stratehii u romannykh formakh kintsia XX – pochatku XXI stolittia [Narrative Strategies in Novel Forms of the Late 20th – Early 21st Centuries]. Poltava: Simon Publishing House.
4. Kovaliv, Yu. (Ed.). (2007). Literaturoznavcha entsyklopediia [Literary Studies Encyclopedia] (Vols. 1–2). Kyiv: Akademiia.
5. Matsevko-Bekerska, L. V. (2011). Naratyv yak zasib orhanizatsii prostorovo-chasovoi konhihuratsii literaturnoho tvoriv [Narrative as a Means of Organizing the Spatiotemporal Configuration of a Literary Text]. *Visnyk of Lviv University, Series Philology*, 18, 52–59.
6. Ramazan, F. D. R. (2024). Zhanrovi i styl'ovi dominanty detektyvnoi prozy Ahaty Kristi [Genre and stylistic dominants of Agatha Christie's detective prose] (Doctoral dissertation, Taras Shevchenko Kyiv National University). Kyiv.
7. Tkachuk, O. (2002). Naratolohichniy slovnyk [Narratological Dictionary]. Ternopil: Aston.
8. Todorov, T. (2006). Poniattia literatury ta inshi ese [The Concept of Literature and Other Essays] (transl. from French). Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House.
9. Sherstiuk, N. (2020). The types of the chronotope in the short story "The Murders in the Rue Morgue" by Edgar Poe. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, 83, 26–30.
10. Barthes R. Introduction to the Structural Analysis of Narratives. Image, Music, Text. Trans. by Stephen Heath. New York : Hill and Wang, 1977 (1966). P. 79–124.
11. Chatman, S. (1978). *Story and discourse: Narrative structure in fiction and film*. Ithaca, NY; London: Cornell University Press. Retrieved November 8, 2025, from https://www.researchgate.net/publication/259833523_Story_and_Discourse_Narrative_Structure_in_Fiction_and_Film_by_Seymour_Chatman
12. Cohan, S., & Shires, L. M. (1988). *Telling stories: A theoretical analysis of narrative fiction*. New York; London: Routledge.
13. Genette, G. (1983). *Narrative discourse revisited*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
14. Kesthelyi, T. (1989). *Anatomy of a detective: Investigation of a detective case*. Budapest: Korvina.
15. Manfred, Jahn. (2025). *Narratology 3.0: A guide to the theory of narrative*. English Department, University of Cologne. Retrieved October 1, 2025, from https://www.researchgate.net/publication/344239602_Narratology_30_A_Guide_to_the_Theory_of_Narrative
16. Poe, E. A. *The Murders in the Rue Morgue*. Retrieved October 12, 2025, from <https://www.libraryofshortstories.com/storiespdf/the-murders-in-the-rue-morgue.pdf>
17. Prince, G. (1987). *Dictionary of narratology*. Lincoln, NE; London: University of Nebraska Press.
18. Short, M. (1995). *Understanding texts: Point of view*. In G. Brown et al. (Eds.), *Language and understanding* (pp. 169–190). Oxford; New York: Oxford University Press.

O. O. BELIAKOV

*Senior Lecturer at the English Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: beljakov_alex@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-5132-7703>*

N. V. POZHARSKA

*PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the English Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: natashasunshine385@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1463-5472>*

O. A. SHKAMARDA

*PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the English Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: shkamarada.oksana@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2531-6442>*

**SPECIFICITY OF THE CLASSICAL DETECTIVE STORY:
SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES**

The article examines the specificity of the classical detective story through the lens of its semantic and structural narrative features. The focus is placed on the analysis of the fabula, plot, narration, focalization, frequency of events, and temporal characteristics of the narrative, which together shape the distinctive traits of the detective genre. It has been shown that the classical detective story is characterized by a retrospective presentation of events, the detective's absence from the crime scene, repetition of key events (kernel events), and the scenic highlighting of the most significant moments. A special role in the structure of the detective story is played by the combination of the protagonist's analytical thinking and the narrator's limited, fixed perspective, which ensures both narrative tension and the gradual disclosure of information to the reader.

Using Edgar Allan Poe's short story «The Murders in the Rue Morgue» as an illustrative example, the article demonstrates how the classical detective narrative organizes its signifying field: some events are repeated, while others are deliberately omitted or concealed, creating an intellectual challenge for the reader and reinforcing the logic of the investigation. The study also outlines the importance of temporal and spatial shifts, careful planning of fabula episodes, and the structuring of events in a way that allows the reader to uncover key details gradually, maintaining engagement and intrigue.

The research shows that the semantic and structural parameters of the detective narrative are closely interconnected and jointly shape its fictional specificity. This interconnectedness enables a complete understanding of the genre conventions of the classical detective story, the principles of constructing intrigue, and the mechanisms of reader-text interaction. The study concludes that the classical detective functions as a highly organized system in which the interplay of a meticulously constructed plot, a restricted narrative viewpoint, and recurrent key events ensures coherence, logicity, and narrative tension.

Key words: classical detective story, narrative, narrator, fabula, plot, focalization, kernel event, satellite event.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111:811.161.2'255.2:070.16:355

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.10>

Л. К. МАЛІМОН

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: malimon@vnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0001-6740-0701>*

А. Б. ПАВЛЮК

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: allapavlyuk@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-6037-4819>*

С. Б. ШЕЛУДЧЕНКО

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: svitlanka1207@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-5998-1531>*

ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНИХ ВІЙСЬКОВИХ НОВИННИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті на матеріалі англomовних новин, що висвітлюють події сучасних військових конфліктів, та їх українських перекладів досліджено особливості перекладу англomовних військових новинних текстів українською мовою. Увагу зосереджено на специфіці та труднощах відтворення військової термінології, аббревіатур та фразеологічних одиниць, що формують основу військових новинних текстів. Складність процесу перекладу військових текстів зумовлена як специфічною лексикою та термінологією, так і культурними, політичними та соціальними аспектами, що впливає на точність відтворення та зрозумілість іншомовного матеріалу. Перекладач повинен вчасно реагувати на появу нових понять, шукати або створювати еквіваленти українською мовою, враховувати мовні норми та професійний контекст. У статті охарактеризовано труднощі, з якими стикаються перекладачі під час роботи з текстами військової тематики, зокрема у новинному форматі, оскільки у військових новинних текстах важливо забезпечити оперативність і стилістичну нейтральність повідомлення. Матеріалом дослідження слугували реальні приклади перекладу англomовних військових текстів з BBC Military Section, The War Zone, BBC Україна та Радіо Свобода. Виявлено, що тексти військових новин часто містять: емоційно забарвлену лексику, яка потребує стилістичної нейтралізації; евфемізми для приховування жорстких дій; неологізми, пов'язані з новітніми технологіями та новими видами озброєння. Встановлено, що ефективність перекладу досягається за допомогою різних стратегій, а саме: калькування, транслітерацію, описовий переклад і конкретизацію, з метою зберегти точність, природність та стилістичну узгодженість. Окреслено типові помилки, пов'язані з міжмовними розбіжностями у військовій терміносистемі. Правильний переклад має особливе значення в умовах сучасних міжнародних відносин та збройних конфліктів, зокрема в контексті війни в Україні.

Ключові слова: переклад, військові новинні тексти, стратегії перекладу, адаптація, калькування, пояснювальний переклад.

Поставлення проблеми. Сучасний світовий інформаційний простір характеризується стрімким поширенням військових новин, що зумовлено високою інтенсивністю збройних конфліктів і глобальною увагою до питань безпеки. В умовах глобалізації англomовні

військові новинні тексти посідають провідне місце серед джерел інформації, а їх переклад українською мовою набуває особливої ваги. Від точності перекладу таких матеріалів залежить не лише якість інформування громадськості, але й коректність відтворення подій,

що мають політичне та соціальне значення. Проблема полягає в тому, що англomовні військові новинні повідомлення часто містять лексичні, стилістичні та культурно зумовлені елементи, які не мають прямих відповідників в українській мові, а перекладач має не лише передавати фактичний зміст, а й інформувати швидко, точно й нейтрально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання перекладу спеціалізованих текстів, зокрема військової тематики, неодноразово розглядалося у працях українських і зарубіжних дослідників. Військові новинні тексти зазвичай розглядають як фахові тексти, що функціонують у межах військової сфери та слугують для передачі інформації, пов'язаної з безпекою, військовими операціями, озброєнням. Зарубіжні науковці наголошують, що військових тексти мають функціональну природу. Так, за визначенням М. Роджерс, військові тексти належать до категорії LSP (Language for Specific Purposes), і мають високий ступінь спеціалізації, що зумовлює наявність вузькогалузевої термінології, обмеженої синтаксичної варіативності та прагнення до однозначності [Rogers : 62].

Дослідники зазначають, що переклад військових текстів має низку особливостей: значну кількість аббревіатур, сталих термінів, метафоризованих найменувань, а також синтаксичних конструкцій, характерних для офіційно-інформаційного стилю. Складність полягає в тому, що англomовні військові новини часто орієнтовані на швидке сприйняття широкою аудиторією, а тому містять елементи публіцистичного впливу. Це ускладнює переклад, оскільки потрібно зберегти як змістову точність, так і стильову нейтральність.

На думку Ю. Складарова важливою рисою військової лексики є її класифікаційна чіткість, оскільки терміни групуються відповідно до роду військ, виду операцій, логістики, тощо [Складаров]. Аббревіатури та акроніми займають значне місце у лексичному складі, що дозволяє суттєво скорочувати обсяг інформації, не втрачаючи змісту повідомлення. О. Беард розглядає військові акроніми як прояв лінгвістичної економії, притаманної військовій комунікації [Beard]. Важливою рисою військовий новинних текстів є часте використання евфемізмів, наприклад: «вбивство» – «нейтралізація цілі»,

«війна» – «збройний конфлікт», «миротворча операція». Це пов'язано з політичним та пропагандистським завданням тексту – мінімізувати психологічний ефект на сприймача [Lakoff].

Серед мовних засобів варто виділяється часте використання скорочень на позначення часу для спрощення розуміння часових рамок дій: 0600 hrs, D-Day, T-minus, що на думку С. Гуменюк є частиною стандартизації комунікації в умовах бойового стресу [Гуменюк]. Для військових новинних текстів притаманне вживання пасивних конструкцій, наприклад: *“The target was neutralized by a drone strike”* («Операція була проведена силами ССО.»), що відповідає принципам офіційної нейтральності. Ще однією рисою таких текстів є використання модальних дієслів (must, should, shall, may): *“Personnel must report to the command post”* («Засоби ППО мають бути приведені у бойову готовність»). Як зазначає Н. Свен, у військових текстах модальність виконує нормативно-регулятивну функцію, яка визначає допустимі межі дії [Swan].

Постановка завдання. Водночас порівняно мало уваги приділено перекладу саме новинних військових текстів, де важливими є оперативність і дотримання журналістських стандартів. Це зумовлює потребу в окремому аналізі специфіки відтворення таких матеріалів українською мовою.

Метою статті є визначення основних принципів перекладу англomовних військових новинних текстів українською мовою, виявлення основних труднощів перекладу та способів їх подолання, що забезпечить адекватність і зрозумілість змісту для українського читача.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початку повномасштабної війни в Україні у лютому 2022 року англomовні засоби комунікації почали активно висвітлювати реалії та особливості збройного конфлікту, а це, у свою чергу, призвело до появи нових термінів, які швидко ввійшли у вжиток і вимагали адекватного перекладу. Однією з ключових проблем військового перекладу є передача термінології, яка має високий ступінь спеціалізації, оскільки значна частина військових термінів англійської мови не має усталених українських відповідників або має декілька можливих варіантів перекладу. Саме тому калькування є одним із найпродуктивніших

прийомів при перекладі військових текстів, адже воно дозволяє зберегти точність і термінологічну послідовність. Однак у випадках, коли буквальний переклад не передає суті терміну, доцільним є описовий переклад або конкретизація значення. Наприклад, *peacekeeping forces* може бути перекладено як миротворчий контингент, а не буквально сили з підтримання миру, що є стилістично громіздким і менш природним для українського контексту.

Особливу складність становлять аббревіатури, поширені у військових повідомленнях. Багато з них є уніфікованими (NATO, UAV, IED, POW), проте у деяких випадках перекладачеві доводиться наводити розшифрування при першому вживанні або добирати український відповідник: UAV (unmanned aerial vehicle) – безпілотний літальний апарат, IED (improvised explosive device) – саморобний вибуховий пристрій, POW (prisoner of war) – військовополонений. Інколи для збереження оперативності тексту перекладач залишає аббревіатуру в оригіналі, якщо вона є загальновідомою для українського читача (NATO, UN, EU).

Ще один важливий аспект – відтворення фразеологічних одиниць, які часто трапляються у військових новинах. Вони можуть мати метафоричний або евфемістичний характер, наприклад: *to take out the target* – знищити ціль, *boots on the ground* – сухопутні війська, *friendly fire* – вогонь по своїх. Такі вислови не можна перекладати дослівно, адже це призведе до смислових спотворень (дружній вогонь у буквальному перекладі не відображає сутності виразу). Тому перекладач мусить враховувати контекст і прагматичну функцію вислову.

Крім лексичних особливостей, англійські військові новини мають і специфічні синтаксичні риси – короткі, чіткі речення, використання дієслів у минулому часі (*The troops advanced northwards. The airstrike was launched at dawn.*). В українських перекладах ці конструкції часто передаються через інверсію для досягнення природності звучання: *The operation was launched at dawn* – Операцію розпочали на світанку. [Radio]

Серед найпоширеніших перекладацьких стратегій можна виділити калькування, транслітерацію, адаптацію, описовий та антонімічний переклади, конкретизацію змісту.

Калькування використовують для точного відтворення термінів або усталених словосполучень: *air defense system* – система протиповітряної оборони; *missile strike* – ракетний удар. Такий підхід забезпечує збереження змістової точності та відповідність офіційно-протокольному стилю військових повідомлень. У матеріалах BBC Military Section за 2024 р. речення *“Ukrainian forces successfully employed HIMARS systems to disrupt Russian supply routes in the south.”* перекладено «Українські війська успішно застосували системи HIMARS для порушення російських логістичних маршрутів на півдні» [BBC]. Термін-акронім HIMARS (High Mobility Artillery Rocket System) не перекладається, а транслітерується, оскільки він є власною назвою типу озброєння. Дієслово *“to disrupt”* може означати «знищувати» або «порушувати», в цьому випадку застосовано контекстуальний переклад, а саме: «порушення маршрутів».

Транслітерацію застосовують переважно для власних назв, аббревіатур або найменувань зброї та техніки: Patriot, HIMARS, Abrams, Leopard, Challenger. У цьому випадку перекладач повинен враховувати вже усталені у ЗМІ варіанти написання, щоб уникнути термінологічних розбіжностей. У виданні The War Zone у 2024 році йшлося про розміщення росією гіперзвукових ракет: *“Russia’s deployment of Kinzhal hypersonic missiles raised concerns among NATO officials”* [BBC]. У перекладі «Розгортання Росією гіперзвукових ракет «Кинджал» викликало занепокоєння у представників НАТО» має місце збереження назви ракети у транслітерованому вигляді – «Кинджал», як притаманно для власних назв. Слово *“deployment”* можна перекладати «впровадження», проте у військовому контексті правильно передано як «розгортання», що відображає стратегічну військову дію.

Адаптація спрямована на пристосування змісту оригіналу до мовних та культурних норм цільової аудиторії. Наприклад, у перекладі виразу *The Pentagon reported...* доцільно використовувати формулу За повідомленням Пентагону... або Як інформують у Міністерстві оборони США..., що є більш природним для українського інформаційного контексту. У статті The War Zone використано термін

“no-fly zone”: “The coalition enforced a no-fly zone over the region” [The War]. Калькований переклад: «Коаліція запровадила зону, заборонену для польотів над регіоном». Хоча термін-калька «зона, заборонена для польотів» є зрозумілим, проте менш природним для української мови. Тому прийнятним варіантом є адаптований переклад: «Коаліція запровадила безпльотну зону над регіоном».

Описовий переклад допомагає пояснити сталий вираз або фразеологізм, який не має прямого відповідника в іншій мові. Такий спосіб сприяє точнішому відтворенню змісту, але може зменшити лаконічність повідомлення. У статті BBC Defence News йдеться: “The battalion was ordered to stand down after completing the mission” [BBC], де дослівний переклад «to stand down» «стояти вниз». Проте це фразове дієслово означає «відступити» або «припинити бойову готовність». Саме тому адекватний переклад: «Батальйону було наказано відступити після завершення місії», оскільки дослівний переклад не передає правильного значення та може спричинити непорозуміння.

Конкретизацію використовують тоді, коли англійський термін має ширше значення, ніж український еквівалент. Наприклад, «forces» може передаватися як війська, підрозділи, контингент, залежно від контексту. Термін «training» може використовуватися стосовно підготовки військових до певних операцій чи бойових дій або щодо підготовки цивільних до надання гуманітарної допомоги чи участі в миротворчих місіях.

Антонімічний переклад передбачає заміну стверджувальної конструкції на заперечну, або навпаки, з використанням антонімів для збереження змісту оригінального тексту для передачі негативної характеристики чи ситуації. У статті BBC Military Section зазначено: “The area is unsafe for civilians”, проте антонімічний переклад «Місцевість не є безпечною для цивільних» [BBC]. Використання антонімічного перекладу допомагає адаптувати висловлювання до граматичних та стилістичних норм української мови.

Комбінація різних стратегій уможливорює досягнення оптимального балансу між точністю, зрозумілістю та стилістичною природністю перекладу. Успішність перекладу визначається

тим, наскільки ефективно перекладач відтворює не лише зміст повідомлення, а й його комунікативну функцію – оперативно, точно й без ідеологічного викривлення подати інформацію українському читачеві. Використання надійних термінологічних баз даних та словників є необхідною умовою забезпечення точності перекладу. Одним з таких ресурсів є IATE (InterActive Terminology for Europe), оскільки він містить терміни, що використовуються в офіційних документах Європейського Союзу, включно з військовою термінологією. Важливим джерелом є Military Terminology Dictionary від НАТО, який пропонує визначення військових термінів та їх переклади різними мовами. Такий словник є незамінним для перекладачів, які працюють з текстами, що стосуються міжнародних військових операцій. Завдяки використанню спеціалізованих термінологічних довідників, таких як The Oxford Dictionary of Military Terms чи The Cambridge Military Dictionary, перекладачі можуть швидко знаходити відповідні терміни та отримувати точні дефініції, що сприяє кращому розумінню контексту.

Переклад військових новинних повідомлень пов’язаний із низкою специфічних труднощів, що зумовлені лексичними й стилістичними особливостями вихідного матеріалу. Серед труднощів перекладу насамперед варто виокремити термінологічну багатозначність та контекстуальну варіативність лексем, які у різних джерелах можуть мати різні переклади. Відповідно, перекладач мусить аналізувати ситуативне оточення, щоб обрати точний варіант перекладу. Військовий дискурс нерідко використовує евфемізми для пом’якшення сприйняття інформації. Такі фрази, як neutralize the target, collateral damage, surgical strike, мають на меті зменшити емоційний ефект повідомлення. Перекладач має знайти баланс між збереженням оригінального змісту та адекватною передачею значення українською мовою. Наприклад: neutralize the target – ліквідувати ціль. У цьому разі переклад не лише передає фактичний зміст, але й дотримується стилістичної нейтральності.

Англомовні військові тексти відзначаються високим рівнем компактності, широким використанням іменникових груп, наприклад: missile defense capability upgrade program. У перекладі

українською таку конструкцію доцільно трансформувати в розгорнуте речення: програма модернізації можливостей системи протиракетної оборони. Таке перетворення дозволяє уникнути перевантаження тексту та забезпечує зрозумілість для читача.

Таким чином, труднощі перекладу англomовних військових новин полягають у необхідності поєднати точність відтворення змісту вихідного тексту, відповідність термінології та дотримання норм нейтрального, об'єктивного викладу матеріалу. Ефективний переклад забезпечується лише тоді, коли перекладач володіє не лише лінгвістичною компетентністю, а й достатнім рівнем обізнаності у сфері військових комунікацій та журналістики.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що переклад англomовних військових новинних текстів українською мовою є складним і багаторівневим процесом, який поєднує лінгвістичні, когнітивні та прагматичні аспекти. Основна складність полягає у відтворенні спеціалізованої термінології, аббревіатур, фразеологізмів та синтаксичних конструкцій, характерних для військово-інформаційного стилю.

З'ясовано, що ефективний переклад військових новинних текстів передбачає застосування комплексу перекладацьких стратегій, таких як: калькування, транслітерація, описовий переклад, адаптація, конкретизація та ін. Використання відповідних підходів забезпечує баланс між точністю, доступністю та стилістичною природністю тексту. Для дотримання журналістських стандартів при перекладі важливо уникати оцінних суджень, зберігати нейтральний тон та дотримуватися об'єктивного погляду на ситуацію. Таким чином, переклад англomовних військових новин потребує не лише глибокого знання мови, а й розуміння специфіки військової сфери та інформаційного контексту. Компетентність перекладача полягає у здатності точно передати зміст, забезпечити комунікативну еквівалентність і водночас дотриматися мовних норм цільової культури.

Перспективи подальших досліджень. Подальші розвідки у цьому напрямі можуть бути пов'язані з дослідженням особливостей автоматизованого перекладу таких текстів, а також розробленням методичних рекомендацій для підготовки перекладачів у сфері військової журналістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beard, O. T. *Language in Military Contexts: A Critical Perspective*. London: Routledge, 2011.
2. Lakoff, G. *Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*. *Journal of Political Psychology*, 24(2), 2003, с. 255–278.
3. Rogers, M. *Specialized Translation: Theoretical Issues, Operational Perspectives*. *Translation and Interpreting Studies*, 3(1), 2008, с. 59–79.
4. Swan, M. *Practical English Usage*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
5. Гуменюк, С. І. *Стандартизація мовної комунікації в армії*. Львів: Видавництво ЛНУ, 2014.
6. Склярів, Ю. В. Термінологічна система військової справи в сучасному українському мовному просторі. *Мовознавство*, 3, 2010, с. 20–35.
7. BBC Defence News. *Military news updates*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/defence> (дата звернення: 03.04.2025).
8. BBC Україна. *Переклади військових новин*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukraine> (дата звернення: 03.04.2025).
9. The War Zone. *Latest military conflicts and operations*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.thedrive.com/the-war-zone> (дата звернення: 04.04.2025).
10. Радіо Свобода. *Військові новини та аналітика*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org> (дата звернення: 04.04.2025).

REFERENCES

1. Beard, O. T. (2011). *Language in military contexts: A critical perspective*. London: Routledge.
2. Lakoff, G. (2003). *Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the Gulf*. *Political Psychology*, 24(2), 255–278.
3. Rogers, M. (2008). *Specialized translation: Theoretical issues, operational perspectives*. *Translation and Interpreting Studies*, 3(1), 59–79.
4. Swan, M. (2005). *Practical English usage*. Oxford: Oxford University Press.
5. Humeniuk, S. I. (2014). *Standardization of language communication in the army*. Lviv: Vydavnytstvo LNU.
6. Skliarov, Yu. V. (2010). *Terminologichna systema viiskovoi spravy v suchasnomu ukrainskomu movnomu prostori* [Terminological system of military affairs in modern Ukrainian language space]. *Movoznavstvo*, 3, 20–35.

7. BBC Defence News. (2025, April 3). Military news updates. Retrieved from <https://www.bbc.com/defence>
8. BBC Ukraina. (2025, April 3). Pereklady viiskovykh novyn [Translations of military news]. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukraine>
9. The War Zone. (2025, April 4). Latest military conflicts and operations. Retrieved from <https://www.thedrive.com/the-war-zone>
10. Radio Svoboda. (2025, April 4). Viiskovi novyny ta analityka [Military news and analytics]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org>

L. K. MALIMON

*PhD in Philology,
Associate Professor at the Conversational English Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: malimon@vnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0001-6740-0701>*

A. B. PAVLIUK

*PhD in Philology,
Associate Professor at the Conversational English Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: allapavlyuk@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-6037-4819>*

S. B. SHELUDCHENKO

*PhD in Philology,
Associate Professor at the Conversational English Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: svitlanka1207@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-5998-1531>*

TRANSLATION OF ENGLISH MILITARY NEWS TEXTS INTO UKRAINIAN

The article deals with the translation of English-language military news texts into Ukrainian. The translation of military texts is a complex process due not only to specific vocabulary and terminology, but also to cultural, political and social aspects that affect the accuracy and comprehensibility of the foreign-language material. Military news texts serve as a tool for exchanging critically important information between military structures, analytical institutions and the public through the media. It is important to take into account the dynamic nature of military vocabulary, which is constantly changing under the influence of technological progress, new types of weapons, warfare tactics and information exchange between the parties of the conflict. The translator should feel these changes subtly and respond to the emergence of new concepts, seeking or creating Ukrainian equivalents while taking into account language norms and professional context. Real examples of the translation of English-language military texts from BBC Military Section, The War Zone, BBC Ukraine and Radio Liberty have been analyzed. It has been found that military news texts often contain: emotionally colored vocabulary that requires stylistic neutralization; euphemisms that hide harsh actions; neologisms associated with the latest technologies and types of weapons. It has been found that effective translation can be achieved by applying different strategies. In some cases, literal translation is effective, in others adaptation, tracing or explanatory translation should be applied. The choice of strategy depends on the desire to maintain accuracy, naturalness and stylistic consistency, which is key to creating a high-quality and professional military translation. Proper translation is of particular importance in the conditions of modern international relations and armed conflicts, in particular in the context of the war in Ukraine.

Key words: translation, military news texts, translation strategies, adaptation, tracing, explanatory translation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 811.111'276.6:61:378.147

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.11>

O. O. NAHORNA

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,
Khmelnytskyi, Ukraine
E-mail: olha-nahorna@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1848-4368>*

YA. V. NAHORNYI

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,
Khmelnytskyi, Ukraine
E-mail: piavegrappa@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2381-2194>*

**MEANS OF MEDICAL TERMS TRANSLATION WHILE TEACHING
NEW VOCABULARY AT THE PRACTICAL COURSE OF ENGLISH LANGUAGE
(WITHIN THE TOPIC “MEDICINE”) FOR FUTURE PHILOLOGISTS**

The article explores effective means of translating medical terminology within the practical English language course for future philologists. It highlights the importance of mastering medical vocabulary as a crucial aspect of professional communication, particularly in translation, interpretation, and cross-cultural interaction in healthcare contexts. Medical terminology poses significant linguistic challenges due to its Latin and Greek origins, polysemy, and contextual specificity.

The paper identifies and analyses four main translation methods – literal, calque, descriptive, and transliteration – emphasizing their pedagogical relevance. Choice of strategy correlated strongly with term type: internationalisms and well-established borrowings tended to be rendered literally or by established equivalents, multiword lexicalized items often appeared as calques, and highly culture- or system-specific items required descriptive paraphrase. Proper names and Latin anatomical terms frequently received transliterations.

It also presents practical strategies for teaching medical terms through contextual learning, comparative analysis, terminological games, and translation practice. Each method is illustrated with examples that foster linguistic accuracy, cross-linguistic awareness, and communicative competence. The integration of translation techniques with communicative activities enhances students' ability to comprehend and correctly apply specialized terminology in professional and academic settings. Ultimately, the study concludes that teaching medical vocabulary through translation is not only a linguistic exercise but an essential component of professional English training. This integrated approach supports the formation of analytical, cultural, and communicative skills necessary for future philologists to effectively engage with medical discourse in international contexts.

Future research should expand to larger cohorts and diverse linguistic backgrounds, conduct longitudinal studies to assess retention, and explore digital corpus tools for translation training.

Key words: communicative competence; English language teaching; medical terminology; philological education; translation methods.

Introduction. Mastery of medical terminology in English is an essential competence for philologists who will work as translators, terminologists, editors, or mediators in interdisciplinary and international contexts. Accurate translation of medical texts such as patient records, consent forms, pharmaceutical information, and research articles is not merely an academic skill but a matter of practical consequence for patient safety, legal compliance, and scientific communication. The conditions of modernity highlight the need for specialists

skilled in rendering medical knowledge across languages and cultural contexts. These realities make the pedagogical design of medical English courses, including translation-focused vocabulary work, a pressing issue for philological education and for broader public health communication.

Analysis of previous studies. Over the last decade, English for Medical Purposes (EMP), medical translation, and translation pedagogy have evolved along several complementary lines: corpus-based instruction, task-based and context-driven learning,

and the incorporation of digital tools for terminology learning and translation support. Corpus-based approaches allow systematic study of collocations and register in authentic texts, providing empirical input for classroom tasks. Studies have shown that bilingual and parallel medical corpora benefit comprehension and translation training, helping learners detect authentic usage patterns and normative translation choices [Kocbek].

Recent studies (Ageicheva, A. O., & Rozhenko, I. V., Arango-Ibañez, J. P., Posso-Núñez, J. A., Díaz-Solórzano, J. P., & Cruz-Suárez, G., Mohamed, A. M., El-Saed, E. K. A., & Al-Tameemi, N., Pilegaard, M., Rath, A., Fuhrman, J. B., & Saini, R., Weller, P. F., & Adami, G. F.) also address pedagogical implications of emerging technologies. Mobile learning applications, AI chatbots, and large language models (LLMs) are being piloted to support autonomous vocabulary learning and post-editing practice. Early evidence suggests that digital tools can increase engagement and provide tailored feedback but should be integrated carefully to avoid overreliance or inaccuracies. Pedagogical research further stresses context-based and task-oriented instruction as effective in building lexical precision and communicative competence [Jinping & Hong].

Although empirical progress has been made, there remains a need for pedagogical models specifically targeted at philology students rather than medical professionals. This study explores how translation of medical terms within an undergraduate practical English course can enhance both linguistic and communicative competence.

The aim of the article. To identify and classify the main means of translating medical terms encountered in student translations (literal translation, calque, descriptive, transliteration, and hybrid strategies).

1. To design and implement a pedagogical programme that integrates contextual tasks, comparative analysis, terminological games, and translation practice.

2. To assess the pedagogical outcomes of this programme in terms of terminological accuracy, morphological/etymological awareness, and communicative competence among undergraduate philology students.

3. To examine how contemporary tools (corpora, digital glossaries) can be incorporated into

translation-focused medical vocabulary instruction.

Presentation of the main material. A qualitative pedagogical experiment was conducted to examine the effects of translation-centered vocabulary instruction. Qualitative methods were chosen to capture nuanced changes in student competence and strategy use. The study involved 13 undergraduate students enrolled in the Practical Course of English Language at Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law during the 2024–2025 academic year (one semester). Participation was voluntary. Students were informed about the research aims and gave consent for the use of the results for scholarly purposes.

The pedagogical package included four complementary strands:

1. Contextual learning tasks – translation and analysis of authentic simplified medical documents (patient summaries, lab reports, consent forms) and multimedia materials (short educational videos, excerpts from medical dramas). These tasks aimed to pose terms in real communicative frames and train students in pragmatic selection of equivalents. For example, students analyze authentic or simplified hospital documents, lab reports mentioning: *hemoglobin*, *glucose level*, *white blood cell count*. Students interpret what each value means and summarize the report using correct terminology.

Students can be asked to watch medical dramas, educational videos, or VR simulations. For instance, while watching a video on surgery, students identify terms like *anesthesia*, *incision*, *sterile field*, *suture*, *recovery*.

An effective method to work with medical terms is to research a disease and present it using proper terminology.

2. Comparative morphological and etymological analysis – guided activities to dissect prefixes, roots, and suffixes (Greek and Latin), and to compare English medical lexical items with Ukrainian counterparts. This strand emphasized pattern recognition and transfer.

In medical terminology learning, comparative analysis involves examining similarities, differences, and relationships among terms to deepen understanding and improve recall. Here are clear and practical examples of using comparative analysis in learning medical terminology, especially useful in medical English or professional training contexts.

To reinforce precision and context-awareness in medical communication students:

- analyze how different prefixes change the meaning of the same root (*therm/o* and prefix *hyper-* means hyperthermia (above normal body temperature));
- compare terms used for similar clinical conditions or procedures (*hypertension* / *high blood pressure*, *myocardial infarction* / *heart attack*);
- compare word roots from Latin and Greek (*cor* / *cardi/o* – heart, *ren/o* / *nephro* – kidney);
- analyze directional or positional terms (*anterior* / *posterior* – front vs. back, *medial* / *lateral* – toward the midline vs. away from midline);
- compare diseases with similar symptoms but different causes or systems (*bacterial pneumonia* / *viral pneumonia* – same organ affected, but different etiologies and treatments, *diabetes mellitus* / *diabetes insipidus* – both cause frequent urination; different pathophysiology);
- clarify commonly confused abbreviations in clinical documentation (*MI* – myocardial infarction, not mitral insufficiency, *BP* – blood pressure, not boiling point (in lab context));
- compare etymological components (*gastroenterology* – *gastr/o* (stomach) + *enter/o* (intestine) + *logy* (study of), *cardiology* = *cardi/o* (heart) + *logy* (study of)).

3. Terminological games and active practice – matching, crosswords, role-plays, and “prefix-suffix assembly” games to reinforce recognition and retrieval of terms, and to practice doctor–patient dialogues using appropriate collocations and fixed expressions.

Here are examples of terminological games and exercises that make learning medical terminology active, memorable, and fun.

Each student gets a bingo card with medical terms (e.g., *hypertension*, *diagnosis*, *fracture*, *antibiotic*), and the teacher calls out definitions, translation or symptoms, e.g., «Перелом» – *fracture*.

Students match cards or digital tiles with prefixes, roots, and suffixes which are mixed to form correct terms (*hyper-* + *tens* + *ion* → *hypertension*, *cardi* + *itis* → *carditis*).

Different visual aids are commonly used to teach and learn medical terminology, accompanied by bilingual term lists to reinforce translation associations, for instance anatomical charts and diagrams, disease classifications, visual posters, slides,

illustrated medical dictionaries and atlases (a labeled diagram of the respiratory system helps students learn terms such as *trachea*, *bronchi*, *alveoli*, *diaphragm*, etc).

4. Translation practice and reflection – graded translation assignments (term lists → phrases → sentences → short abstracts), followed by peer- and instructor-led error analysis focusing on translation decisions and rationale. Therefore, students may perform translation of short medical abstracts, focusing on accuracy and consistency of terminology.

Here are clear and practical examples of translation practice from English into Ukrainian used in teaching medical terminology. These activities help students understand the meaning, structure, and usage of medical terms while developing both linguistic and professional competence:

- Term-to-term translation builds students’ basic terminological vocabulary and recognition of Greek/Latin roots (*hypertension* – гіпертонія, *fracture* – перелом, *inflammation* – запалення).

- Phrase translation (medical collocations) helps students learn how medical words function together naturally in context (*blood pressure measurement* – вимірювання артеріального тиску, *heart rate* – частота серцевих скорочень, *medical examination* – медичний огляд, *side effects* – побічні ефекти).

- Sentence translation (clinical context) reinforces contextual meaning and grammatical accuracy in medical language (*The patient suffers from chronic bronchitis* / Пацієнт страждає на хронічний бронхіт. *The doctor prescribed antibiotics for the infection* / Лікар призначив антибіотики від інфекції. *Blood tests revealed elevated glucose levels* / Аналіз крові показав підвищений рівень глюкози).

- Translation of definitions develops the ability to understand and express medical concepts clearly in both languages (Anemia – a condition in which the blood has a reduced number of red blood cells / Анемія – стан, за якого в крові зменшується кількість еритроцитів. *Arthritis* – *inflammation of the joints* / Артрит – запалення суглобів).

- Comparative translation exercise teaches students to choose between general and professional terms depending on context and find the most accurate medical equivalent (*heart attack* / серцевий напад / інфаркт міокарда).

– Reverse translation (back-translation) enhances precision and awareness of term consistency (Пациєнту зробили рентген грудної клітки / *The patient had a chest X-ray*).

– Translation of case reports or dialogues improves communicative competence and medical phraseology (*Doctor: I'll prescribe some antibiotics* / Я призначу вам антибіотики).

– Error correction in translations develops critical thinking and accuracy in medical translation.

– Translation of texts with terminological glossary encourages independent terminology research and retention (Example topic: The Structure and Function of the Human Brain. Glossary sample: *neuron* – нейрон, *cerebellum* – мозочок, *spinal cord* – спинний мозок).

– Contextual translation in clinical documents trains students in professional translation skills used in hospitals or clinical settings (*Diagnosis: Acute appendicitis* / Діагноз: гострий апендицит. *Treatment: Surgical removal of the appendix* / Лікування: хірургічне видалення апендикса. *Recommendations: Rest and antibiotics* / Рекомендації: відпочинок і антибіотики).

To support these activities, students were given a small corpus of medical English texts curated by the instructor (simplified patient reports, public-health communications, and short research abstracts) and were taught basic corpus consultation skills (searching for collocations, frequency) [Kocbek].

Such data collection instruments and procedures were applied:

1. Pre- and post-course translation tasks: term lists, short sentences, and abstracts were translated at the start and end of the semester to detect improvement in accuracy, lexical choice, and collocation use.

2. Student glossaries and portfolio: students compiled bilingual glossaries and preserved translations and lesson products.

3. Classroom observation notes: the instructor/researcher documented classroom interactions, participation in games, and group dynamics.

4. Interviews: conducted with 8 purposively selected students after the course to check attitudes and strategy shifts.

Through these methods, students not only acquire vocabulary but also develop analytical skills and linguistic awareness, which are essential for professional medical communication.

Analysis revealed that student translations primarily employed four strategies – literal translation, calque (loan translation), descriptive (explanatory) translation, and transliteration – in ways consistent with theoretical expectations. Choice of strategy correlated strongly with term type: internationalisms and well-established borrowings tended to be rendered literally or by established equivalents (e.g., *anemia* – анемія), multi-word lexicalized items often appeared as calques (*high blood pressure* – високий кров'яний тиск), and highly culture – or system-specific items required descriptive paraphrase (*informed consent form* – документ, що інформує пацієнта про ризики і дозволяє погодитися на лікування). Proper names and Latin anatomical terms frequently received transliterations (*bronchus* – бронх).

Quantitative comparison of pre- and post-course translations showed measurable gains: the proportion of correct term equivalents increased from baseline to post-test; collocation accuracy (correct pairing of medical nouns with standard modifiers, e.g., *blood pressure measurement*, *elevated glucose levels*) also improved. Specifically, 87% of students demonstrated improved precision in selecting established equivalents and collocations by the end of the semester (in line with the sample results noted in the pilot summary). Many errors corrected over the course of training involved false friends, inappropriate calques, and misinterpretation of abbreviations (e.g., confusion between *BP* contextual meanings). These improvements were reinforced by corpus consultation activities which allowed students to validate collocational patterns in authentic usage.

Students' reflective journals and interview data indicated that the integrated package (contextual tasks + comparative analysis + games + translation practice) fostered both cognitive and affective gains:

– Cognitive: better morphological awareness (ability to segment and interpret Greek/Latin morphemes), improved procedural knowledge for choosing translation strategies, and increased efficiency in building bilingual glossaries.

– Affective/motivational: higher engagement and confidence in handling medical texts; games and role-plays were reported as particularly motivating.

Detailed coding of translation errors highlighted current problem areas, such as:

– Polysemy and context-dependent meanings: e.g., *conduction* misinterpreted in cardiology vs. electrophysiology contexts.

– Abbreviations and acronyms: students sometimes failed to identify context-appropriate expansions (*BP, MI*).

– False friends: lexical items resembling Ukrainian words produced mistranslations.

– Neologisms and culture-specific items: terms introduced during the pandemic (e.g., *long COVID* – related phraseology) required descriptive strategies.

These issues suggest that learning medical vocabulary is not merely about memorizing term lists but about developing diagnostic reading strategies and contextual sensitivity.

The current study's findings corroborate and extend prior research in several respects. Corpus-based and comparative approaches have been proved in recent translation pedagogy literature as ways to ground learners' choices in authentic usage; the students benefited from relevant evidence and frequency checks when making collocation decisions, confirming the claims of corpus-based translation studies.

Likewise, the observed motivational gains from active games and role-plays are consistent with empirical studies in medical English teaching that report improved retention and communicative readiness following interactive tasks. The integration of terminological games thus appears to be a practical complement to analytic activities (morphology and corpus research).

This study specifically addresses philology students rather than medical trainees or professional translators and demonstrates how translation-centered vocabulary instruction can be adapted to their disciplinary profile – combining morphological/etymological inquiry with practical translation and communicative tasks. The hybrid model presented here (linguistic analysis + corpus

consultation + interactive practice) provides a concrete, transferable design for similar contexts.

Despite limitations, several pedagogical implications have been outlined:

1. Integrate morphological and etymological training early to give learners analytical tools for decoding neologisms.

2. Use prepared corpora and relevant exercises to provide empirical evidence for collocations and standard phraseology.

3. Employ interactive exercises (games, role-plays) to increase engagement and situational awareness for communicative scenarios.

4. Emphasize the ethical and safety dimensions of medical translation, training students to recognize when specialist consultation is required.

Conclusions. The translation of medical terminology in undergraduate philological education should be pedagogically active, contextually grounded, and theoretically informed. The present study shows that a translation-centred instructional design, combining literal, calque, descriptive, and transliteration strategies with contextual tasks, comparative analysis, terminological games, and translation practice can experience measurable improvements in terminological accuracy and learner confidence. Corpus consultation provide practical application for validating translation choices and supporting learner autonomy, but must be integrated with explicit critical-evaluation training. Thus, translation-based vocabulary instruction strengthens not only lexical knowledge but also analytical skills and professional readiness for philologists who will be engaged with medical translation.

Future research should expand to larger cohorts and diverse linguistic backgrounds, conduct longitudinal studies to assess retention, and explore digital corpus tools for translation training. Investigating cross-linguistic transfer, and ethical dimensions of medical translation will provide valuable insights for enhancing future pedagogical models.

BIBLIOGRAPHY

1. Ageicheva, A. O., & Rozhenko, I. V. Medical Texts Translation Peculiarities. *Молодий вчений*, 2019. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/7182/1/%D0%90%D0%B3%D0%B5%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B0_5.1_69.1_2019.pdf
2. Arango-Ibañez, J. P., Posso-Nuñez, J. A., Díaz-Solórzano, J. P., & Cruz-Suárez, G. Evidence-based learning strategies in medicine using AI. *JMIR Medical Education*, 2024. 10, e54507. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38801706/> <https://doi.org/10.2196/54507>
3. Jinping, L., & Hong, L. Construction of medical academic English translation model driven by bilingual corpus-based. *Journal of Healthcare Engineering*, 2022. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1155/2022/2264235> <https://doi.org/10.1155/2022/2264235>

4. Kocbek, A. Medical translation: The structure of medical terms and their translation equivalents. *The Journal of Specialized Translation*, 2008, (10). P.77–88.
5. Mohamed, A. M., El-Saed, E. K. A., & Al-Tameemi, N. The role of AI chatbots in nursing students' autonomous learning in mastering medical vocabulary: A quasi-experimental study. *Nurse Education Today*. 2025, URL: https://www.researchgate.net/publication/395400818_The_role_of_AI_chatbots_in_nursing_students'_autonomous_learning_in_mastering_medical_vocabulary_A_quasi-experimental_study
6. Pilegaard, M. Translation of medical terminology and patient information. *Perspectives: Studies in Translatology*, 2011, 19 (4), P. 289–305.
7. Rath, A., Fuhrman, J. B., & Saini, R. Leveraging ChatGPT to support terminology learning in oral anatomy: a mixed-methods study among linguistically diverse dental students. *BMC Medical Education*, 2025, 25 (1), 1425 p. <https://doi.org/10.1186/s12909-025-07968-0>
8. Weller, P. F., & Adami, G. F. Teaching medical English in multilingual contexts. *ESP Today*, 2015, 3(2), P. 145–160.

REFERENCES

1. Ageicheva, A. O., & Rozhenko, I. V. (2019). Medical Texts Translation Peculiarities. *Molodyi Vchenyi*, URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/7182/1/%D0%90%D0%B3%D0%B5%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B0_5.1_69.1_2019.pdf
 2. Arango-Ibañez, J. P., Posso-Núñez, J. A., Díaz-Solórzano, J. P., & Cruz-Suárez, G. (2024). Evidence-based learning strategies in medicine using AI. *JMIR Medical Education*, 10, e54507. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38801706/> <https://doi.org/10.2196/54507>
 3. Jinping, L., & Hong, L. (2022). Construction of medical academic English translation model driven by bilingual corpus-based. *Journal of Healthcare Engineering*, 2022. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1155/2022/2264235> <https://doi.org/10.1155/2022/2264235>
 4. Kocbek, A. (2008). Medical translation: The structure of medical terms and their translation equivalents. *The Journal of Specialized Translation*, (10). P.77–88.
 5. Mohamed, A. M., El-Saed, E. K. A., & Al-Tameemi, N. (2025). The role of AI chatbots in nursing students' autonomous learning in mastering medical vocabulary: A quasi-experimental study. *Nurse Education Today*. URL: https://www.researchgate.net/publication/395400818_The_role_of_AI_chatbots_in_nursing_students'_autonomous_learning_in_mastering_medical_vocabulary_A_quasi-experimental_study
 6. Pilegaard, M. (2011). Translation of medical terminology and patient information. *Perspectives: Studies in Translatology*, 19 (4), P. 289–305.
 7. Rath, A., Fuhrman, J. B., & Saini, R. (2025). Leveraging ChatGPT to support terminology learning in oral anatomy: a mixed-methods study among linguistically diverse dental students. *BMC Medical Education*, 25 (1), 1425 p. <https://doi.org/10.1186/s12909-025-07968-0>
 8. Weller, P. F., & Adami, G. F. (2015). Teaching medical English in multilingual contexts. *ESP Today*, 3(2), P. 145–160.
-

О. О. НАГОРНА

доктор педагогічних наук, професор,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

м. Хмельницький, Україна

E-mail: olha-nahorna@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1848-4368>

Я. В. НАГОРНИЙ

кандидат філологічних наук, доцент,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

м. Хмельницький, Україна

E-mail: piavegrappa@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2381-2194>

**ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ
НОВОЇ ЛЕКСИКИ НА ПРАКТИЧНОМУ КУРСІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
(У МЕЖАХ ТЕМИ «МЕДИЦИНА») ДЛЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ**

У статті досліджено ефективні засоби перекладу медичної термінології в межах практичного курсу англійської мови для майбутніх філологів. Наголошено на важливості опанування медичної лексики як ключового аспекту професійної комунікації, зокрема в перекладі, усному тлумаченні та міжкультурній взаємодії у сфері охорони здоров'я. Медична термінологія становить значні лінгвістичні труднощі через її латинське та грецьке походження, полісемію та контекстуальну специфіку.

У роботі визначено й проаналізовано чотири основні методи перекладу – буквальний, калькування, описовий та транслітерацію – із наголосом на їхній педагогічній значущості. Вибір стратегії тісно корелює з типом терміна: інтернаціоналізми та усталені запозичення здебільшого перекладаються буквально або за допомогою відповідників; багатокомпонентні лексикалізовані одиниці часто передаються кальками; культурно чи системно специфічні поняття потребують описового перекладу. Власні назви та латинські анатомічні терміни переважно передаються шляхом транслітерації.

Також подано практичні стратегії навчання медичної лексики через контекстуальне опрацювання, порівняльний аналіз, термінологічні ігри та перекладацькі вправи. Кожен метод ілюструється прикладами, які сприяють мовній точності, міжмовній обізнаності та формуванню комунікативної компетентності. Інтеграція перекладацьких технік із комунікативними завданнями підвищує здатність студентів розуміти та правильно застосовувати спеціалізовану термінологію в професійному й академічному середовищі. Зрештою, дослідження доводить, що навчання медичної лексики через переклад є не лише мовною підготовкою, а й важливою складовою професійної підготовки майбутніх філологів. Такий інтегрований підхід забезпечує формування аналітичних, культурних і комунікативних навичок, необхідних майбутнім філологам для ефективної роботи з медичним дискурсом у міжнародних контекстах.

Подальші дослідження варто спрямувати на розширення вибірки, врахування різних мовних контекстів, проведення тривалих досліджень для збереження даних та вивчення можливостей цифрових корпусних інструментів у процесі навчання перекладу.

Ключові слова: комунікативна компетентність; викладання англійської мови; медична термінологія; філологічна освіта; методи перекладу.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'25:070

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.12>

Н. А. САЛАМІН

викладач кафедри українознавства та міжкультурної комунікації,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,

м. Львів, Україна

Електронна пошта: salaminnadia2@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3403-9918>

ФРАЗЕОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (АНАЛІЗ СТАТЕЙ BBC)

У статті здійснено глибокий аналіз та систематизацію методів перекладу фразеологічних одиниць з англійської на українську мову на матеріалі публікацій впливового міжнародного інтернет-ресурсу BBC News. Актуальність обраної теми зумовлена значущою роллю медіакомунікації у сучасному світі, стрімким зростанням обсягів міжнародного інформаційного обміну та потребою у високоякісному, культурно адекватному перекладі новинних текстів. Джерело BBC News обрано як еталонний приклад англомовних ЗМІ, що характеризується високою стилістичною насиченістю та активним використанням ідіоматичних зворотів для досягнення прагматичного ефекту.

Особливу увагу зосереджено на функціональних особливостях фразеологізмів у медіатекстах, зокрема на їхній здатності формувати оцінність та надавати повідомленню емоційності. У роботі детально розглянуто, як саме фразеологічні одиниці впливають на емоційне забарвлення новини, її стилістичну виразність та безпосередньо на читачке сприйняття, що є критично важливим в умовах сучасної медійної динаміки та швидкого поширення інформації.

Проаналізовано та класифіковано основні методи перекладу фразеологізмів, виявлені у корпусі досліджених текстів. Серед них виділено такі ключові стратегії: калькування, синонімічна заміна, описовий переклад та емоційно-експресивна адаптація.

У роботі наведено низку конкретних прикладів фразеологізмів із медіатекстів, які охоплюють важливі воєнні та політичні події. Ці приклади ілюструють ті типові проблеми, які найчастіше постають перед перекладачем: передавання образності, контекстуальна багатозначність, алюзії та культурні відсилання.

Зроблено висновок, що ефективний переклад фразеологізмів у сучасному медіапросторі є багатоаспектним завданням, яке вимагає від перекладача не лише високої мовної компетентності та досконалого володіння обома мовами. Це завдання також вимагає творчого підходу, глибокої культурної обізнаності та вміння оперативно адаптувати англійські вирази до українських реалій та стилістичних норм. Кінцева мета полягає у збереженні комунікативної сили оригіналу, його стилістичної специфіки та досягненні максимальної адекватності перекладу, що сприятиме більш точному та емоційно насиченому інформуванню українського читача про міжнародні події.

Ключові слова: фразеологізм, переклад, BBC News, емоційне забарвлення, медіатекст, воєнна лексика, публіцистика.

Поставлення проблеми. Стрімкий розвиток подій, насичене сучасне життя та велика кількість інформації потребують наявності якісної комунікації. У сучасному світі, де інформація постає як основна цінність, неможливо уявити інформаційно-комунікативний процес без засобів масової інформації. За останні роки засоби масової інформації забезпечують свободу слова, вираження демократичних думок та слугують засобом комунікації у суспільстві.

В умовах глобалізації, розвиненого інформаційного простору та жорсткої конкуренції ЗМІ прагнуть якомога привабливіше донести до читача певну інформацію. Тобто для того, щоб розвинути та зафіксувати інтерес читача, вони використовують так звану «мовну

гру» – інтелектуальну розминку. Таким чином формується політичний, соціальний та психологічний інтерес у читачів. Це зумовлює широке використання фразеологічного матеріалу як невід'ємної частини мовної системи. Саме тому постійно зростає значення перекладацької діяльності, а разом із цим досліджуються проблеми та практики перекладу з англійської мови на українську та навпаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі проведеного аналізу, дослідження фразеології в англомовному медіадискурсі має міцну теоретичну базу, сформовану працями, що охоплюють систематизацію, семантичний аналіз та культурну сутність фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці.

Зокрема дослідження М. Veresh, N. Demianenko, O. Rud, N. Bytsko, S. Nastenka – це фундаментальна основа яка дозволяє детально вивчати прикладні аспекти функціонування фразеологічних одиниць, зокрема їхню прагматичну та стилістичну роль у медіасередовищі [М. Veresh etc. 2023 : 428–448]. Також О. Матвієнків відзначає, що фразеологічні одиниці є потужним інструментом для створення образу політичних лідерів, де вони застосовуються поряд із неологізмами та метафорами для формування чіткого медіаобразу [О. Матвієнків 2013 : 37–43].

Крім того, В. Дроботенко, з акцентом на англomовний медіадискурс підтверджує, що фразеологізми активно використовуються для виконання функцій критики та надання текстові специфічного іронічного чи саркастичного ефекту, підкреслюючи їхню важливість як засобу оцінної маніпуляції та стилістичної експресії у мас-медійному просторі. [В. Дроботенко 2023 : 170–174]

Мета статті. Головна мета статті полягає у комплексному аналізі та систематизації методів перекладу фразеологічних одиниць з англійської на українську мову на матеріалі публікацій міжнародного інтернет-ресурсу BBC News.

Кінцева мета дослідження – визначити найефективніші стратегії перекладу, які дозволяють зберегти комунікативну силу, стилістичну специфіку та прагматичний ефект оригінальних ідіоматичних виразів, забезпечуючи при цьому максимальну адекватність та відповідність українським культурним і стилістичним нормам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологія, як глибоко досліджуване, невід’ємне та невичерпне джерело збагачення англійської мови, відіграє вирішальну роль у посиленні її виразності, додаючи глибини та насиченості спілкуванню та займає значне місце у світовому інформаційному просторі. Кількість текстів, що публікуються англійською мовою, перевищує будь-яку іншу мову, а тематика публікацій охоплює не лише питання конкретної країни, а й міжнародні зв’язки. Це призводить до тісної взаємодії різних мов, що, у свою чергу, сприяє появі нових фразеологізмів і збагаченню словникового складу мови загалом. Оскільки фразеологізми виступають засобом художнього відображення

світу та дозволяють мовцям передавати більш нюансовані й точні значення, які неможливо виразити окремими словами.

Використання фразеологічних одиниць у ЗМІ додає мові преси метафоричності, забарвленості, образності, виразності та викликає інтерес до дослідження мовних засобів.

Д. Сизонов, медіалінгвіст, зазначає, що фразеологізми з точки зору використання в текстах медіа можна охарактеризувати високою вживаністю та тиражованістю: «У науці давно вже підкреслювалося, що фразеологічна одиниця найчастіше концентрується в кульмінаційних місцях медіатексту, наприклад, у заголовку, підзаголовковій частині, слогані (якщо це реклама), рухому рядку (якщо це телебачення чи інтернет-канал)» [Д. Сизонов 2014 : 155].

Ще однією ознакою фразеологізмів у мові ЗМІ є експресивність. Наприклад: «*They are only equipment. At the maximum. We have people in addition to the equipment. Top-notch.*» [Zelenskyu_official 2024] Вони – просто техніка. Максимум, що можуть. А в нас є ще й люди – першокласні. Така експресивність допомагає емоційно підсилити повідомлення, створити образність і передати авторське ставлення до подій чи явищ. У цьому прикладі використовується коротка, енергійна фраза «Top-notch», що підкреслює виняткову якість або високий рівень людей у порівнянні з технікою. Подібні фразеологізми часто застосовуються для посилення патріотичного, мотиваційного або критичного ефекту в журналістських текстах, особливо в умовах війни, коли емоційна складова комунікації стає надзвичайно важливою.

Загалом, фразеологія – це цікавий і складний феномен, який не можна звести до старого кліше. Тому семантичну структуру фразеологізмів можна розглядати як мікросистему, де всі елементи перебувають у тісному взаємозв’язку. Фразеологізми приречені на масове використання у мовленні, оскільки є загальнозрозумілими.

Особливої уваги заслуговують матеріали новинних платформ світового рівня, зокрема BBC News, де активно вживаються фразеологізми для створення образності, драматизму та емоційного впливу. Переклад таких одиниць є складним завданням, оскільки вимагає не лише знання мовної структури, а й розуміння

культурного контексту, стилістичної функції та прагматичної мети повідомлення.

У процесі аналізу були застосовані такі методи: суцільна вибірка фразеологізмів із автентичних текстів, порівняльний аналіз оригіналу та перекладу, а також класифікація перекладацьких прийомів (калькування, синонімічна заміна, описовий переклад, емоційно-експресивна адаптація).

Тож розглянемо декілька прикладів фразеологічних одиниць:

*“We have been **under constant stress** from 24 February and that does not relent,” she said. [Williams B. S. 2022] “Ми перебуваємо в **ночтій-ному стресі** з 24 лютого, і це не послаблюється”, – сказала вона.*

Ідіома **under stress** перекладена українською мовою методом калькування як **в стресі**. Тобто український варіант фразеологізму відтворено за зразком англійської мови.

Подібним за методом перекладу є приклад трансформації фразеологізму в наступному реченні:

*Ukraine war: Why so many Russians **turn a blind eye** to the conflict [Goryanov B. A. 2023]*

*Війна в Україні: чому так багато росіян **закривають очі** на конфлікт*

Ідіома **turn a blind eye** перекладена українською мовою за допомогою похідного словосполучення **закривати очі**, що означає навмисно ігнорувати щось або не визнавати цього. У цьому випадку український фразеологізм також є калькою з англійського варіанта, збережено образність та семантичну структуру.

*US President Joe Biden is expected to **lay out his view** of the war in Ukraine as a battle for democracy during a speech later on Tuesday. [Armstrong B. K. 2023]*

*Очікується, що президент США Джо Байден **викладе своє бачення війни** в Україні як битви за демократію під час виступу пізніше у вівторок.*

У поданому вище прикладі використано фразеологізм **lay out**, який у прямому значенні перекладається як «виймати», «викладати». Проте фразеологічне словосполучення **lay out his view** перекладається як **викласти свою точку зору**, тобто чітко й організовано представити свої ідеї або думки.

Такий переклад передбачає обдуманий і структурований підхід до передавання власної

позиції у спосіб, який буде зрозумілим для інших. У цьому контексті «його бачення» означає конкретну точку зору або позицію особи щодо певної теми, яку вона висловлює зрозуміло й логічно.

Прикладом використання методу калькування є також передача фразеологізму у наступному реченні:

*A new wave of sanctions against individuals and companies “that are **trying to evade** or backfill Russia’s war machine” will also be announced later this week. [Armstrong B. K. 2023]*

Пізніше цього тижня також буде оголошено про нову хвилю санкцій проти осіб і компаній, «які **намагаються ухилитися** від військової машини Росії або компенсувати її втрати».

Фразеологічне словосполучення **trying to evade** означає **спробу уникнути або втекти від чогось чи когось**. Ця фраза передбачає активні зусилля, спрямовані на уникнення певної ситуації, особи або відповідальності. Вона також може вказувати на навмисне приховування інформації або дій з метою уникнення наслідків чи негативних результатів.

Отже, переклад фрази **trying to evade** є точним, адже повністю передає зміст і контекст вислову, а отже може вважатися дослівним перекладом із використанням елементів калькування.

Ще одним із методів перекладу фразеологізмів є синонімічна заміна, або частковий еквівалент, коли фразеологічна одиниця має однакове значення, але може відрізнятися лексично чи граматично.

Наприклад:

*And in a further comment on Saturday, he called it “a **slap in the face** – to the international community”. [Wright B. G. 2023]*

*А в наступному коментарі в суботу він назвав це «**ляпасом** міжнародній спільноті».*

A slap in the face – ідіоматичний вислів, який уживається для опису ситуації, коли хтось відчуває себе глибоко скривдженим, приниженим або ображеним, зазвичай унаслідок раптової, принизливої дії. Хоча буквально вислів може означати фізичний удар по обличчю, найчастіше він уживається метафорично – для вираження сильної емоційної реакції на зневагу чи неповагу.

У цьому випадку переклад виконано не дослівно, проте переносне значення збережено повністю, а український відповідник «ляпас»

виконує ту саму функцію. Це приклад синонімічної заміни, де передано емоційний ефект без буквального калькування.

За аналогією розглянемо ще один приклад:

Opposition parties are trying to "throw mud" at the Conservatives in a bid to frustrate the Brexit process, it has been claimed. [BBC News 2019]

Стверджується, що опозиційні партії намагаються «облити брудом» консерваторів, намагаючись зірвати процес Brexit.

Фразеологізм **to throw mud (at someone)** – це стійке вираження, що означає намагатися дискредитувати, звинуватити або принизити когось шляхом поширення негативної інформації, часто – неправдивої. Український фразеологізм «облити брудом» є частковим еквівалентом, адже передає аналогічний зміст та образ, хоча й відрізняється за лексичним складом.

Обидва приклади ілюструють фразеологічну єдність – тип фразеологізмів, у яких зберігається переносне значення всього вислову, водночас окремі компоненти залишаються семантично відносно самостійними.

"Just look back at our history," he says. "We have always had problems with our neighbour." [Goryanov B. A. 2023]

«Просто погляньте на нашу історію», – каже він. «У нас завжди були проблеми з нашим сусідом».

Фразове дієслово **look back at** означає озиратися на минуле, тобто розмірковувати або переосмислювати події, що вже відбулися. Цей вираз зазвичай передбачає усвідомлену спробу осмислити минулі події, щоб краще їх зрозуміти або отримати нову перспективу. Його можна вживати в різних контекстах: у роздумах над історичними подіями, особистими спогадами, минулими рішеннями чи стосунками.

У наведеному прикладі переклад фрази **look back at** реалізовано методом синонімічної заміни (часткового еквівалента): замість буквального варіанту «озирніться назад» використано «погляньте на», що передає той самий зміст природною українською мовою.

Will Vladimir Putin ever face a war crimes trial? But the US has said its hands were tied as the UN charter does not allow for the removal of a permanent member. [Wright B. G. 2023]

Чи постане Володимир Путін коли-небудь перед судом за військові злочини? Але США

заявили, що їхні руки зв'язані, оскільки Статут ООН не дозволяє відкликати постійного члена.

Вираз **hands were tied** є ідіомою, що означає неможливість діяти через зовнішні обмеження або обставини, на які особа не має впливу. Ця фраза передає ситуацію, коли хтось змушений бездіяльно спостерігати, навіть якщо має бажання втрутитися. Попри можливість використання методу калькування, у цьому прикладі переклад «руки зв'язані» є прикладом синонімічної фразеологічної заміни, адже в українській мові такий вислів має аналогічне значення, хоча і дещо іншу граматичну структуру.

У тих випадках, коли у мові перекладу відсутній еквівалентний фразеологізм, перекладачі вдаються до описового перекладу. Такий підхід дозволяє передати зміст, емоційне забарвлення та функцію ідіоми, навіть без дослівного відповідника.

Наприклад:

Mr Trudeau then replies: "Oh yeah, yeah, he announced... [inaudible]. You just watched his team's jaw drop to the floor." [Trump 2019]

Тоді містер Трюдо відповідає: «О так, так, він оголосив... [нерозбірливо]. Ви щойно спостерігали, яким було їхнє здивування».

Ідіома **jaw drop to the floor** буквально означає, що щелепа впала на підлогу – емоційно-образний вираз, що передає величезне здивування або шок. Український переклад передає суть цієї реакції описово, без дослівного збереження образу, що є прикладом описового перекладу з адаптацією.

Ще один приклад:

In Russia, the exit from Kherson has been played down by officials and styled as a "redeployment", despite criticism from pro-war commentators on social media. [By Paul Adams 2022]

У Росії вихід з Херсона був применшений чиновниками та названий «передислокацією», – незважаючи на критику провояєнних коментаторів у соціальних мережах.

Фразове дієслово **play down** означає зменшувати значущість, важливість або серйозність події, часто з метою пом'якшити її вплив на громадську думку. Переклад виконано описово, через дієслово «применшити», що точно передає функцію оригінального фразеологізму в контексті.

Передача ідіоми за допомогою емоційного забарвлення застосована і в наступному прикладі:

*Ukraine's energy infrastructure has **come under attack** from Russia once again this week, leaving millions without power. As temperatures drop below freezing around the country, there are fears Moscow – struggling to win the war it started – is "weaponising winter". [Abdurasulov B. A. 2022]*

Цього тижня енергетична інфраструктура України знову **зазнала атаки** з боку Росії, залишивши мільйони людей без світла. Оскільки температура по всій країні опускається нижче нуля, існують побоювання, що Москва, намагаючись виграти розпочату нею війну, розпочне «озброєння зими».

Ідіома **come under attack** означає стати об'єктом атаки – як у буквальному, так і в переносному сенсі. У цьому випадку вона передає факт збройного нападу на критично важливу інфраструктуру, що створює емоційно насичене повідомлення про уразливість, небезпеку й загрозу. У перекладі використано емоційно забарвлений описовий відповідник – «зазнала атаки», який точно передає суть події, хоча й не є дослівним відтворенням фразеологізму. Це приклад описового перекладу з емоційною адаптацією, що зберігає функцію ідіоми в контексті – створення відчуття загрози та агресії.

*Ukrainian Foreign Minister Dmytro Kuleba hailed the "**game-changing decision**" from the EU. [Gregory B. J. 2023]*

Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба привітав **«рішення, що змінює хід подій»** ЄС.

Ідіома **game-changing decision** означає рішення, яке докорінно змінює ситуацію або відкриває нові можливості. Вона вказує на значущу подію, що змінює правила гри, впливаючи на перебіг подій у масштабах усієї системи. У цьому прикладі використано описовий переклад, який передає смисл та емоційне забарвлення ідіоми, зберігаючи її комунікативну функцію. Варіант «перемінне рішення» є калькою і не звучить природно в українській мові. Доцільніше – «доленосне рішення», «вирішальне рішення», «рішення, що змінює гру/хід подій».

*Current ammunition production in Europe is **said to be lagging behind** the levels Ukraine insists it needs to fight Russia. [Gregory B. J. 2023]*

Стверджується, що нинішнє виробництво боєприпасів у Європі **відстає** від рівня, якого, за наполяганням України, потрібно для боротьби з Росією.

Фраза **said to be lagging behind** вживається для передачі неофіційної або загальноприйнятої думки, згідно з якою щось відстає або розвивається повільніше, ніж очікується. Тут також застосовано описовий переклад, який допомагає уникнути буквральності і забезпечує зрозумілість змісту для україномовного читача.

*There are also questions about how much EU countries can share from their own stockpiles **without leaving themselves vulnerable**. [Gregory B. J. 2023]*

Постає також питання, скільки країни ЄС **залишивши** себе вразливими.

Ідіома **without leaving themselves vulnerable** передає ризик самостійного послаблення через передачу ресурсів. У перекладі також застосовано описовий метод, що дозволяє зберегти логіку, емоційну насиченість та причиново-наслідковий зв'язок: передача боєприпасів може поставити під загрозу власну безпеку країн ЄС.

Висновки. Аналізуючи статті найпопулярнішого інтернет-ресурсу BBC News, використовуючи перекладацькі прийоми, можна зробити висновок, що фразеологічні одиниці відіграють важливу роль у формуванні емоційної, експресивної та образної складової текстів. Їхнє вживання у публіцистиці не лише підсилює смислове навантаження, а й створює живу, динамічну мову, здатну впливати на свідомість читача.

У ході дослідження було виявлено, що найчастіше при перекладі фразеологізмів вживаються такі методи, як калькування, синонімічна заміна, описовий переклад та емоційно – експресивна адаптація. Вибір перекладацького прийому залежить від контексту, структурних особливостей мови-оригіналу та мови перекладу, а також від бажання зберегти стилістичну насиченість та прагматичну функцію фразеологізму.

Таким чином, переклад фразеологічних одиниць є не лише технічним, а й творчим процесом, що вимагає від перекладача глибокого розуміння мовних норм, культурного контексту і функціонального призначення мовних одиниць. Успішне відтворення фразеологізмів в українському перекладі з англійської публіцистики забезпечує адекватність, точність та естетичну виразність перекладеного тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дроботенко В. Використання фразеологізмів у новинному медіадискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Т. 1, № 61. С. 170–174. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_3/39.pdf.
2. Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2013. № 21. С. 37–43. URL: https://doi.org/file:///C:/Users/user/Downloads/Vlnu_in_mov_2013_21_7.pdf.
3. Сизонов Д. Ю. Стилистична трансформація фразеологізмів в українських мас-медіа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. Т. 3, № 37. С. 154–157. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_3/39.pdf.
4. Abdurasulov B. A. Ukraine war: Facing a harsh winter on the front line. *BBC Home – Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63730419>.
5. Armstrong B. K. Ukraine war: Biden to frame conflict as battle for democracy. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-64716380>.
6. BBC News. Ukraine round-up: UK helps Ukraine in cyber war and Russian banker defies Putin. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63477744>.
7. BBC News. Opponents 'throwing mud' to frustrate Brexit process. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-wales-politics-49864921>.
8. By Paul Adams and James FitzGerald. Ukraine war: Celebrations as Kyiv takes back key city Kherson. *BBC Home – Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63601312>.
9. Gregory B. J. EU gives Ukraine €2bn of ammunition after shell plea. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-65018434>.
10. Goryanov B. A. Ukraine war: Why so many Russians turn a blind eye to the conflict. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-64703768>.
11. Lawrie B. T. E. & E. 'We'll be lucky to keep our heads above water'. URL: <https://www.bbc.com/news/business-63007990>.
12. PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN LINGUISTICS / M. Veresh та ін. *Conhecimento & Diversidade*. 2023. Т. 15, № 40. С. 428–448. URL: <https://doi.org/10.18316/rcd.v15i40.11245>.
13. Shevchenko B. V. Ukraine war: Who are Russia's war bloggers and why are they popular? URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-65179954>.
14. Trump says Justin Trudeau is "two-faced" in reply to video. URL: <https://www.bbc.com/news/av/uk-politics-50664438>.
15. Wright B. G. Russia assumes UN Security Council presidency despite Ukrainian anger. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-65146557>.
16. Williams B. S. 'Ukraine is under constant stress' – First Lady Olena Zelenska. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-62334879>.
17. Zelenskyy V. Zelenskyy_official [Електронний ресурс] // Telegram. Режим доступу: https://t.me/V_Zelenskiy_official

REFERENCES

1. Drobotenko, V. (2023). Vykorystannya frazeolohizmiv u novynnomu mediadyskursi [The use of phraseological units in news media discourse]. *Aktual'nī pytannya humanitarnykh nauk*, 1(61), 170–174. Retrieved from http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_3/39.pdf
2. Matviyenko, O. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannya frazeolohichnykh odynts' u khudozhn'omu teksti [Peculiarities of the functioning of phraseological units in literary texts]. *Vіsnyk L'viv's'koho unіversytetu. Serīya inozemnī movy*, (21), 37–43.
3. Sizonov, D. Y. (2018). Stylistychna transformatsiya frazeolohizmiv v ukrayins'kykh mas-media [Stylistic transformation of phraseological units in Ukrainian mass media]. *Naukovyy vіsnyk Mіzhnarodnoho humanіtarneho unіversytetu*, 3(37), 154–157. Retrieved from http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v37/part_3/39.pdf
4. Abdurasulov, B. A. (n.d.). *Ukraine war: Facing a harsh winter on the front line*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-63730419>
5. Armstrong, B. K. (n.d.). *Ukraine war: Biden to frame conflict as battle for democracy*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-64716380>
6. BBC News. (2019, September 29). *Opponents 'throwing mud' to frustrate Brexit process*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-wales-politics-49864921>
7. BBC News. (2022, November 2). *Ukraine round-up: UK helps Ukraine in cyber war and Russian banker defies Putin*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-63477744>
8. Adams, P., & FitzGerald, J. (n.d.). *Ukraine war: Celebrations as Kyiv takes back key city Kherson*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-63601312>

9. Gregory, B. J. (n.d.). *EU gives Ukraine €2bn of ammunition after shell plea*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-65018434>
 10. Goryanov, B. A. (n.d.). *Ukraine war: Why so many Russians turn a blind eye to the conflict*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-64703768>
 11. Lawrie, B. T. E., & E. (n.d.). *'We'll be lucky to keep our heads above water'*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/business-63007990>
 12. PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN LINGUISTICS / M. Veresh et al. (2023). Phraseological units in modern linguistics. *Conhecimento & Diversidade*, 15(40), 428–448. <https://doi.org/10.18316/rcd.v15i40.11245>
 13. Shevchenko, B. V. (n.d.). *Ukraine war: Who are Russia's war bloggers and why are they popular?* BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-65179954>
 14. Trump says Justin Trudeau is "two-faced" in reply to video. (2019, December 4). BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/av/uk-politics-50664438>
 15. Williams, B. S. (n.d.). *'Ukraine is under constant stress' – First Lady Olena Zelenska*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-62334879>
 16. Wright, B. G. (n.d.). *Russia assumes UN Security Council presidency despite Ukrainian anger*. BBC. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-65146557>
 17. Zelenskyy, V. (n.d.). *Zelenskyy_official* [Telegram profile]. Telegram. Retrieved from https://t.me/V_Zelenskiy_official
-

N. A. SALAMIN

*Lecturer at the Department of Ukrainian Studies and Intercultural Communication,
Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine
E-mail: salaminnadia2@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3403-9918>*

PHRASEOLOGY IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE (AN ANALYSIS OF BBC ARTICLES)

The article provides an in-depth analysis and systematization of translation methods for phraseological units from English into Ukrainian, based on materials from publications of the influential international online resource BBC News. The relevance of the chosen topic is determined by the significant role of media communication in the modern world, the rapid growth of international information exchange, and the need for high-quality, culturally adequate translation of news texts. BBC News was selected as an exemplary source of English-language media, characterized by rich stylistic variation and active use of idiomatic expressions to achieve pragmatic effect.

Special attention is given to the functional features of phraseological units in media texts, particularly their ability to convey evaluation and add emotional colouring to the message. The study examines in detail how phraseological units influence the emotional tone of a news story, its stylistic expressiveness, and the reader's perception—factors that are critically important in contemporary media dynamics and the fast circulation of information.

The principal methods of translating phraseological units identified in the analysed corpus are examined and classified. Among them, the key strategies highlighted include calquing, synonymic substitution, descriptive translation, and emotional-expressive adaptation.

The article provides a number of concrete examples of phraseological units drawn from media texts covering significant wartime and political events. These examples illustrate typical challenges faced by translators, such as preserving imagery, dealing with contextual polysemy, and conveying allusions and cultural references.

The study concludes that the effective translation of phraseological units in today's media space is a multifaceted task that requires from the translator not only high linguistic competence and excellent command of both languages. It also demands a creative approach, deep cultural awareness, and the ability to promptly adapt English expressions to Ukrainian realities and stylistic norms. The ultimate goal is to preserve the communicative power of the original text, its stylistic specificity, and to achieve maximum translation adequacy, contributing to more precise and emotionally rich communication of international events to Ukrainian readers.

Key words: phraseological unit, translation, BBC News, emotional coloring, media text, military vocabulary, journalism.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 070:81'23:159.9

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.13>

О. Г. ГУДЗЕНКО

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри психології,

Горлівський інститут іноземних мов

Донбаського державного педагогічного університету, м. Дніпро, Україна

Електронна адреса: olena.gudzenko00@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2028-7697>

Т. В. БОРОЗЕНЦЕВА

кандидат психологічних наук, доцент,

завідувач кафедри психології,

Горлівський інститут іноземних мов

Донбаського державного педагогічного університету, м. Дніпро, Україна

Електронна адреса: t.borozentseva@forlan.org.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7251-0590>

А. І. АЛЕКСАНДРУК

здобувачка ступеня вищої освіти «бакалавр» освітньо-професійної програми

«Середня освіта. Німецька та англійська мови. Зарубіжна література»,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Електронна адреса: Aleksandruk.Anastasiia2025@vnu.edu.ua

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У МЕДІАПРОСТОРІ: ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Стаття присвячена комплексному аналізу механізмів реалізації маніпулятивних стратегій у сучасному медіапросторі з позицій лінгвопсихологічного підходу. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтенсивності інформаційних потоків, трансформацією медіакомунікації та посиленням прихованого психологічного впливу на масову свідомість у цифровому середовищі. У роботі розглянуто маніпуляцію як цілеспрямований психолінгвістичний процес, що ґрунтується на взаємодії мовних засобів, когнітивних упереджень та емоційних реакцій реципієнта.

На основі аналізу сучасних наукових джерел охарактеризовано основні лінгвістичні й психологічні механізми маніпулятивного впливу в медіадискурсі, зокрема сугестивність, фреймінг, апеляцію до емоцій, використання оцінної лексики, метафоризацію, повторюваність повідомлень і прецедентні одиниці. Показано, що маніпулятивні стратегії реалізуються не лише через зміст медіатекстів, а й через специфічну організацію мовленнєвих і позамовних компонентів, включно з візуальними та невербальними елементами, особливо в соціальних мережах.

Особливу увагу приділено ролі емоційного чинника та блокуванню критичного мислення як ключовим умовам ефективності маніпуляції. Обґрунтовано, що медіаманіпуляція є системним явищем, яке охоплює політичний, релігійний, військовий та повсякденний дискурси, формуючи викривлені когнітивні моделі сприйняття реальності. Автором зроблено висновок про необхідність розвитку психолінгвістичної грамотності та медіаосвіти як важливих інструментів протидії маніпулятивному впливу й забезпечення інформаційно-психологічної безпеки суспільства.

Ключові слова: маніпулятивні стратегії, медіапростір, медіадискурс, лінгвопсихологія, психолінгвістичний вплив, масова свідомість, інформаційна маніпуляція, медіакомунікація.

Поставлення проблеми. Сучасний медіапростір формується в умовах інтенсивних інформаційних потоків, високої конкуренції за увагу аудиторії та зростання впливу цифрових платформ на суспільну свідомість. За таких обставин медіакомунікація перестає бути нейтральним каналом передавання інформації й дедалі частіше набуває характеру цілеспрямованого психологічного впливу. Маніпулятивні стратегії стають невід'ємною складовою медіадискурсу, оскільки вони дозволяють коригувати сприйняття подій, формувати оцінки та установки реципієнтів, а також моделювати бажані моделі поведінки.

У процесі медіавпливу маніпуляція реалізується не лише через зміст повідомлення, а й через специфічну організацію мовних і позамовних засобів. Вибір лексики, синтаксичних конструкцій, образних ресурсів, а також апеляція до емоцій, стереотипів і когнітивних схем адресата створюють підґрунтя для прихованого впливу на свідомість і підсвідомість аудиторії. Саме тому аналіз маніпулятивних стратегій потребує лінгвопсихологічного підходу, який дозволяє розкрити взаємодію мовленнєвих форм і психічних механізмів сприйняття, інтерпретації та прийняття інформації.

Лінгвопсихологічний вимір дослідження маніпуляції в медіапросторі зосереджується на виявленні тих механізмів, за допомогою яких мовні структури активізують емоційні реакції, когнітивні упередження та настанови реципієнта. Маніпулятивний вплив реалізується через сугестивність, фреймінг, повторюваність повідомлень, символічну насиченість і стратегічне використання оцінної лексики, що сприяє зниженню критичного осмислення інформації. У цьому контексті мова виступає не лише інструментом комунікації, а й засобом психологічного програмування масової свідомості.

Аналіз наукових праць засвідчує, що проблема маніпулятивних стратегій у медіадискурсі розглядається на перетині психолінгвістики, когнітивної психології, теорії масової комунікації та медіалінгвістики. Водночас динамічний розвиток інформаційного середовища, поява нових форматів медіаконтенту та зростання ролі соціальних мереж актуалізують потребу в комплексному осмисленні механізмів маніпулятивного впливу. Отже,

дослідження лінгвопсихологічних механізмів реалізації маніпулятивних стратегій у медіапросторі є важливим кроком до глибшого розуміння природи сучасної медіакомунікації та вироблення ефективних стратегій протидії інформаційно-психологічному впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реалізації маніпулятивних стратегій у медіапросторі активно досліджується в межах лінгвістики, психолінгвістики та теорії масової комунікації. Науковці наголошують, що медіадискурс є особливим типом комунікації, у якому мовні засоби використовуються не лише для інформування, а й для прихованого психологічного впливу на масову свідомість. Маніпуляція в медіа розглядається як цілеспрямований процес формування інтерпретацій, оцінок і емоційних реакцій адресата шляхом стратегічної організації мовлення.

У дослідженні В. Іващенко та М. Гришина маніпулятивні стратегії в соціальних медіа описуються як складова ширшої системи комунікативних стратегій, що реалізуються через управління увагою, повторюваність повідомлень і апеляцію до емоційних та ціннісних орієнтацій аудиторії [Іващенко 2024]. Автори підкреслюють, що саме цифровий медіапростір посилює психологічний ефект маніпуляції завдяки швидкості поширення інформації та інтерактивному характеру комунікації. Термінологічні засади аналізу маніпуляції та інформаційного впливу подає О. Кирилюк, наголошуючи, що мовні механізми маніпуляції є ключовими в умовах інформаційної війни та спрямовані на зміну когнітивних моделей сприйняття реальності [Кирилюк 2020].

Психолінгвістичні аспекти маніпулятивного впливу розкриваються в дослідженнях О. Левка, де маніпулятивні прийоми аналізуються як результат взаємодії мовних форм і психологічних механізмів сугестії [Левко 2018]. Автор доводить, що використання прецедентних одиниць активізує колективні знання та емоційні асоціації реципієнтів, посилюючи ефективність маніпуляції [Левко 2020]. Подібну ідею висловлює А. Кондрук, який розглядає маніпулятивну стратегію позитиву як спосіб прихованого впливу, що маскується під доброзичливу та емоційно привабливу комунікацію [Кондрук 2019].

Узагальнення зазначених досліджень свідчить, що маніпулятивні стратегії в медіапросторі реалізуються через поєднання мовних, прагматичних і психологічних механізмів. Вони ґрунтуються на активації емоцій, когнітивних стереотипів і зниженні критичного осмислення інформації, що підтверджує доцільність аналізу цієї проблематики в лінгвопсихологічному вимірі.

Мета статті полягає у систематизації та теоретичному осмисленні лінгвопсихологічних механізмів реалізації маніпулятивних стратегій у сучасному медіапросторі. Дослідження спрямоване на виявлення мовних і психічних чинників маніпулятивного впливу, аналіз стратегій та мовленнєвих засобів, за допомогою яких формується емоційне й когнітивне сприйняття медіаповідомлень, а також на з'ясування особливостей їхнього впливу на масову свідомість і комунікативну поведінку реципієнтів.

Методи дослідження. У статті застосовано міждисциплінарний підхід, який поєднує психолінгвістику, когнітивну лінгвістику та аналіз медіадискурсу. Це дозволяє розглядати маніпуляцію як процес психологічного впливу, що реалізується через мову та способи подачі інформації. Основним методом є когнітивно-прагматичний аналіз мовних засобів, які використовуються для впливу на емоції та думки аудиторії. Це дає змогу виявити, які слова, вирази або стилістичні прийоми допомагають формувати певне сприйняття інформації та керувати реакціями людей. Також порівнюються різні підходи та наукові погляди на маніпулятивні стратегії, що допомагає зрозуміти їхні психолінгвістичні особливості та способи реалізації у медіапросторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний інформаційний простір характеризується надзвичайною динамічністю та високим рівнем емоційної напруги, що зумовлює трансформацію засобів масової комунікації з інструментів інформування на знаряддя цілеспрямованого психологічного впливу. Питання маніпуляції інформацією сьогодні розглядається як складний системний процес, що має глибоке психолінгвістичне підґрунтя. Методи маніпулювання у медіа мають безпосередній вплив на стабільність суспільства, оскільки вони здатні непомітно змінювати ціннісні

орієнтири та моделі соціальної поведінки великих мас людей [Гудзенко 2024].

Маніпулятивний вплив у медіадискурсі спрямований на деформацію карти світу індивіда. Це досягається шляхом експлуатації вразливих зон людської психіки через специфічно структуровані мовленнєві повідомлення, де вибір слова, тон та контекст відіграють вирішальну роль. Маніпуляція – це завжди прихований вплив, де реципієнт вважає прийняті рішення власними, не усвідомлюючи зовнішнього програмування своєї свідомості [Гудзенко 2024]. Психолінгвістичні механізми такого впливу базуються на створенні специфічного емоційного фону, який пригнічує раціональне сприйняття інформації. Це досягається через цілеспрямований добір лексики, синтаксичну організацію речень та використання сугестивних технік, що робить медіаспоживача керованим об'єктом [Щетініна 2019].

Розуміння лінгвопсихологічного виміру маніпуляцій вимагає аналізу не лише самого тексту, а й тих реакцій, які він викликає у підсвідомості. Емоційна вразливість аудиторії стає фундаментом, на якому медіа будують свої стратегії, використовуючи мову як тригер для запуску афективних станів. Таким чином, мова медіа виступає як засіб маніпулювання, що потребує детального вивчення для розробки способів розпізнавання та протидії [Гудзенко 2024].

Отож, медіаманіпуляція є системним психолінгвістичним процесом, який використовує мову для прихованого впливу на підсвідомість. Вона базується на деформації сприйняття реальності через блокування критичного мислення та активізацію емоційних реакцій аудиторії.

Маніпулятивні стратегії реалізуються через низку конкретних лінгвістичних інструментів, що діють на рівні семантики, прагматики та стилістики. Важливим аспектом є використання емоційно-оцінної лексики, яка замість об'єктивних фактів пропонує аудиторії вже готові, «правильні» з погляду маніпулятора інтерпретації подій. О. Нагорна підкреслює, що мова у політичному та діловому дискурсі часто стає інструментом «маркування» реальності, де використання стилістично забарвлених слів дозволяє штучно створювати образи «героїв» та «ворогів» [Нагорна 2023].

Окрему увагу дослідники приділяють лінгвістичному виміру політичної реклами, де маніпулятивний вплив досягає своєї концентрації. Аналіз свідчить про використання сугестивних конструкцій, повторів та риторичних запитань, що апелюють до базових інстинктів та підсвідомих страхів аудиторії [Kuzmenko 2023]. У німецькомовному медіадискурсі, наприклад, зафіксовано активне вживання евфемізмів та специфічних метафор, які «розмивають» негативну інформацію або, навпаки, гіперболізують певні явища для досягнення потрібного емоційного ефекту [Король 2020].

Використання мовних засобів у маніпулятивних цілях не обмежується лише прямим медіатекстом, а проникає в глибинні пласти комунікації. Лінгвопрагматичні аспекти маніпуляцій можна простежити навіть у класичних літературних текстах, що відображають універсальні стратегії людської взаємодії та психологічного тиску [Павлів 2023]. Це підтверджує, що маніпулятивні механізми є частиною загальної мовленнєвої поведінки, яка в медіапросторі набуває масштабів масового впливу.

Отож, реалізація маніпуляцій у медіа відбувається через багаторівневу систему мовних засобів – від оцінної лексики до складних метафоричних конструкцій. Ці інструменти дозволяють нав'язувати аудиторії певні оцінки та моделі сприйняття під виглядом об'єктивної інформації.

Маніпулятивний вплив у медіапросторі часто маскується під виглядом ціннісно орієнтованого або етичного спілкування, що робить його особливо небезпечним для критичного сприйняття. Окремим напрямом досліджень є український релігійний медіадискурс, де маніпуляція базується на апеляції до духовних авторитетів та сакральних текстів. О. Левко доводить, що психолінгвістичний вимір такої комунікації включає використання прецедентних одиниць – добре відомих аудиторії цитат, імен чи подій, які сприймаються без сумнівів через їхню релігійну значущість. Це дозволяє маніпулятору легітимізувати власні ідеї, видаючи їх за вищу істину.

Ще одним витонченим механізмом є так звана «маніпулятивна стратегія позитиву». А. Кондрук описує її як поведінкову модель «комуніканта-лицеміра», який через надмірну ввічливість, компліментарність та підкреслену

доброзичливість приховує реальні прагматичні цілі. У медіа це виглядає як створення ілюзії повної згоди та підтримки інтересів аудиторії, що послаблює критичне сприйняття реципієнта та змушує його легше приймати нав'язані установки. Такий підхід базується на психологічному феномені «гало-ефекту», де загальне приємне враження від джерела інформації автоматично переноситься на зміст самого повідомлення [Кондрук 2019].

Використання подібних стратегій демонструє, що маніпуляція не завжди пов'язана з агресією. Навпаки, використання позитивно забарвлених лінгвістичних маркерів та духовних символів дозволяє маніпулятору інтегруватися в систему цінностей особистості, здійснюючи вплив зсередини.

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що специфічні стратегії маніпуляції часто використовують «маски» позитиву або релігійного авторитету для обходу раціональних фільтрів свідомості. Це дозволяє впроваджувати маніпулятивні сенси через механізм довіри до ціннісних та етичних категорій.

У період збройних конфліктів та гібридної агресії медіапростір перетворюється на поле битви, де мовні засоби стають інструментами інформаційно-психологічного впливу (ІПСО). О. Луценко та співавтори зазначають, що сучасна гібридна війна характеризується використанням мови як засобу безпосередньої деструкції свідомості противника та мобілізації власного суспільства. Важливу роль тут відіграє термінологія інформаційної війни, яка включає лексеми-маркери, що формують у реципієнта відчуття небезпеки або неминучості певних процесів [Луценко 2025].

Аналіз текстів у медіадискурсі під час військових дій виявляє маніпулятивні ефекти PsyOps (психологічних операцій), які реалізуються через соціальні мережі та короткі медіаповідомлення. Д. Телпіс наголошує, що такі пости спрямовані на створення хаосу, паніки або недовіри до органів влади, причому вплив здійснюється за рахунок високої швидкості поширення та емоційної інтенсивності контенту. Мовні засоби в таких випадках обираються так, щоб викликати миттєву афективну реакцію, блокуючи можливість перевірки фактів [Телпіс 2025].

Крім того, типологічні різновиди стратегій у соціальних медіа дозволяють маніпуляторам сегментувати аудиторію та надсилати кожній групі саме ті меседжі, які найкраще резонують з їхніми переконаннями. Це створює ефект «інформаційної бульбашки», де людина чує лише те, що підкріплює маніпулятивну лінію, не маючи доступу до альтернативних точок зору.

Отож, інформаційна війна використовує мову як зброю для деморалізації противника та маніпулювання настроями суспільства через соціальні мережі. Психолінгвістичні операції базуються на використанні специфічної термінології та технологій швидкого емоційного зараження аудиторії.

Сучасний медіапростір зазнав докорінних змін із появою соціальних мереж, які створили нові типологічні різновиди комунікативних стратегій. Маніпуляція в цифровому середовищі характеризується високим рівнем інтерактивності та використанням специфічних форматів, таких як пости, що стають основними одиницями впливу в межах психологічних операцій (PsyOps). Д. Телпіс зазначає, що такі повідомлення конструюються за принципом максимального емоційного резонансу, де мовні засоби спрямовані на швидку корекцію поведінкових установок аудиторії [Telpis 2025].

Особливе значення має поєднання вербальних та невербальних компонентів впливу. У соціальних мережах маніпулятивні стратегії реалізуються через лінгвопрагматичний симбіоз тексту, зображень, відео та графічних символів. І. Помазан та О. Іліна доводять, що невербальні елементи часто відіграють роль «психологічного якоря», який закріплює потрібну маніпулятору емоцію, поки вербальний текст подає викривлену інтерпретацію фактів. Це дозволяє маніпулятору діяти на рівні підсвідомих асоціацій, що значно ускладнює процес логічного спростування інформації реципієнтом [Pomazan 2025].

Крім того, у медіадискурсі соціальних медіа активно використовується сегментація аудиторії, що дозволяє підбирати конкретні маніпулятивні тактики під індивідуальні психологічні особливості користувачів. В. Іващенко та М. Гришин виокремлюють стратегії, засновані на алгоритмах поширення контенту, де штучне створення «інформаційного шуму»

або «ехо-камер» ізолює споживача від альтернативних джерел інформації [Іващенко 2024].

Отож, соціальні мережі змінили механіку маніпуляцій, поєднавши мовний вплив із візуальними ефектами та алгоритмами швидкого поширення. Це створює середовище, у якому маніпулятивні пости сприймаються як частина особистої комунікації, що знижує рівень критичної пильності споживача.

В умовах тотального маніпулятивного тиску питання інформаційної та психологічної безпеки набуває статусу пріоритетного національного інтересу. Y. Krylova-Grek та O. Korniyaka наголошують, що ефективна протидія впливу можлива лише за умови впровадження психолінгвістичного компонента в систему медіаосвіти [Krylova-Grek 2023]. Це передбачає навчання громадян розпізнавати не лише фейки, а й складні мовні моделі навіювання, які використовуються для корекції суспільної думки. Психолінгвістична грамотність дозволяє реципієнту переводити автоматичне сприйняття тексту в режим свідомого аналізу лінгвістичних маркерів.

Важливу роль у нейтралізації деструктивного впливу відіграє запобігання міжкультурним та соціальним конфліктам, що часто штучно провокуються маніпуляторами. Роль розуміння та діалогу є вирішальною у подоланні маніпулятивних стратегій, оскільки маніпуляція завжди поширена там, де присутня емоційна поляризація та відсутність комунікації між групами. Відкритість до діалогу та здатність до емпатійного слухання виступають природними бар'єрами для стратегій розпалювання ворожнечі [Гудзенко 2023].

Ми вважаємо, що комплексна система протидії маніпуляціям повинна базуватися на наступних кроках: верифікація джерел та деконструкція смислів (перевірка автентичності інформації та аналіз прихованих інтенцій автора повідомлення); емоційна саморегуляція (розпізнавання спроб медіа викликати сильні афективні стани (страх, гнів) як ознаки маніпулятивного втручання); лінгвістична експертиза (виявлення в тексті специфічних маркерів інформаційної війни, евфемізмів та оцінних стереотипів); освітня діяльність (систематичне вивчення способів маніпулювання масовою аудиторією для формування колективного імунітету до сугестивного впливу).

Виходячи з вищезазначеного, психолінгвістична безпека базується на вмінні особистості розпізнавати механізми мовного впливу та зберігати критичну дистанцію до емоційних тригерів медіа. Розвиток медіаосвіти та культури діалогу є основними інструментами захисту суспільної свідомості від деструктивних маніпуляцій.

Отож, дослідження механізмів реалізації маніпулятивних стратегій у медіапросторі з лінгвопсихологічного погляду дозволяє стверджувати, що сучасні медіа перетворилися на сферу високих психолінгвістичних технологій. Маніпуляція не є випадковим явищем, а виступає як цілеспрямований процес використання мови для корекції когнітивних структур особистості. Залучення всіх розглянутих джерел свідчить про те, що маніпулятивні практики охоплюють усі сфери людського буття: від політичної та військової до релігійної та побутової комунікації.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного дослідження лінгвопсихологічних механізмів реалізації маніпулятивних стратегій дозволяє стверджувати, що сучасний медіапростір трансформувався у сферу високих психолінгвістичних технологій, де мова виступає не лише інструментом комунікації, а й засобом цілеспрямованого психологічного програмування масової свідомості. Маніпуляція в медіадискурсі – це складний системний процес, що ґрунтується на прихованому впливі, де реципієнт схильний вважати нав'язані оцінки та рішення власними, не усвідомлюючи зовнішнього втручання у свої когнітивні структури.

Маніпуляція в медіа стає успішною завдяки двом головним речам: використанню емоцій людей, коли вони найбільш вразливі, та створенню спеціально побудованих текстів, які заважають людині логічно міркувати та ставити інформацію під сумнів. Встановлено, що маніпулятивні стратегії реалізуються через багаторівневу систему засобів. Зокрема, на лінгвістичному

рівні: через стратегічне використання емоційно-оцінної лексики, евфемізмів, метафор та сугестивних конструкцій, що дозволяють «маркувати» реальність і створювати потрібні образи «героїв» та «ворогів»; на прагматичному рівні: через управління увагою, фреймінг, повторюваність повідомлень та апеляцію до колективних знань і прецедентних одиниць, що активізують емоційні асоціації реципієнтів; на рівні психології: маніпулятори створюють потрібний їм настрій (наприклад, тривогу або надмірне піднесення) і використовують «маску» доброзичливості, щоб приховати свої справжні погані наміри. Також вони розраховують на «ефект першого враження» (гало-ефект): якщо джерело інформації нам подобається або здається приємним, ми автоматично починаємо йому довіряти й не помічаємо обману.

Особливу небезпеку становлять маніпуляції в умовах гібридної війни та цифрової комунікації. Соціальні мережі посилюють маніпулятивний ефект завдяки швидкості поширення інформації, інтерактивності та поєднанню вербальних стратегій із невербальними «психологічними якорями». Використання специфічної термінології інформаційної війни та ефектів PsyOps спрямоване на деструкцію свідомості противника та формування «інформаційних бульбашок».

Перспективи протидії маніпулятивному впливу лежать у площині впровадження психолінгвістичного компонента в систему медіаосвіти та розвитку культури діалогу. Психолінгвістична безпека особистості базується на вмінні деконструювати смисли, розпізнавати емоційні тригери та здійснювати лінгвістичну експертизу текстів, що дозволяє зберігати критичну дистанцію до медіаповідомлень. Тільки інтеграція зусиль психологів, лінгвістів та фахівців із комунікацій дозволить виробити дієві механізми захисту суспільної свідомості від деструктивного інформаційно-психологічного впливу в умовах сучасних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудзенко, О. Мова медіа як засіб маніпулювання масовою аудиторією: способи розпізнавання та протидії. Соціокомунікаційна наука в парадигмі смислових трансформацій: суспільні виклики, тренди освіти і професійної діяльності. Ірпінь: Державний податковий університет. 2023. 134–137.
2. Гудзенко, О., Пастрик, Т., Лазько, А., & Гальчун, Н. Психолінгвістичні механізми маніпуляції у сучасному інформаційному просторі: стратегії впливу та протидії. Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки», 2024. (4), 66–76. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.4.10>
3. Іващенко, В., & Гришин, М. Типологічні різновиди стратегій у соціальних медіа. Інтегровані комунікації, 2024. 2(18), 15–26.

4. Кирилюк, О. Термінологія інформаційної війни. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*, 2020. (3(407)), 33–39.
5. Кондрук, А. Маніпулятивна стратегія позитиву як одна зі стратегій комуніканта-лицеміра. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*, 2019. 30(69), 3(1), 127–132.
6. Король, А., & Волошук, В. Засоби маніпулятивного впливу в сучасному німецькомовному медіадискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2020. 31(2), 80–85. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_31\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_31(2)_16)
7. Левко, О. Маніпулятивні прийоми в українському релігійному медіадискурсі. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика, 2018. (35), 44–55. <https://apultp.knu.ua/index.php/APULTP/article/view/27>
8. Левко, О. Прецедентні одиниці як засоби маніпуляції в українському релігійному медіадискурсі: психо-лінгвістичний вимір. *Психолінгвістика*, 2020. 28(2), 99–127. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-2-99-127>
9. Луценко, О., П'ятецька, О., & Овсейчик, С. Мовні засоби інформаційно-психологічного впливу сучасної гібридної війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 2025. 2(38), 71–77. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.10>
10. Нагорна, О. О. Мова як інструмент маніпуляції: стилістичний аналіз використання лексики у політичному й діловому дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*, 2023. 32(2), 54–68.
11. Павлів, О. Лінгвопрагматичні аспекти маніпулятивних стратегій у мовленні персонажів А. Мандзони «Заручені». *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*, 2023. 1(43), 65–80. <https://doi.org/10.17721/2663-6530.2023.43.06>
12. Щетініна, Л. В., Рудакова, С. Г., & Труш, О. А. Маніпулятивний вплив масмедіа: механізм, наслідки та рекомендації щодо протидії. *Бізнес Інформ*, 2019. (5), 246–252. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-5-246-252>
13. Krylova-Grek, Y., & Korniyaka, O. Information and psychological security of the media space. Ukrainian experience of implementation of psycholinguistic component into media education. *Psycholinguistics*, 2023. 34(1), 111–128. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-1-111-128>
14. Kuzmenko, O., Kyryliuk, O., Bublyk, T., Boyko, Y., & Ruban, V. Linguistic dimension of political advertising: Analysis of linguistic means of manipulative influence. *World Journal of English Language*, 2023. 13(1), 205–211. <https://doi.org/10.5430/wjel.v13n1p205>
15. Pomazan, I., & Ilina, O. Вербальні та невербальні маніпулятивні стратегії в соціальних мережах: лінгво-прагматичний аспект. *Modern Philology*, 2025. (4), 155–163. <https://doi.org/10.32782/modernph-2025.4.24>
16. Telpis, D. M. Posts in the media discourse: The manipulative effects of PsyOps. In *Man and law in the language of modern mass media: Scientific monograph* (Vol. 1, pp. 274–291). Riga, Latvia: Baltija Publishing. 2025. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-554-9-15>

REFERENCES

1. Hudzenko, O. (2023). Mova media yak zasib manipuliuvannia masovoiu audytoriiu: sposoby rozpiznavanni a ta protydii. [Media language as a means of manipulating mass audience: Methods of recognition and counteraction]. In N. Zykun, Z. Sharlovych, & T. Hyryna (Eds.), *Sotsiokomunikatsiina nauka v paradyhmi smyslovykh transformatsii: suspilni vyklyky, trendy osvity i profesiinoi diialnosti* (pp. 134–137). Irpin: Derzhavnyi podatkovyi universytet. [in Ukrainian]
2. Hudzenko, O., Pastryk, T., Lazko, A., & Halchun, N. (2024). Psykholinhvistychni mekhanizmy manipuliatsii u suchasnomu informatsiinomu prostori: stratehii vplyvu ta protydii. [Psycholinguistic mechanisms of manipulation in the modern information space: Strategies of influence and counteraction]. *Akademichni studii. Seriiia "Humanitarni nauky"*, (4), 66–76. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.4.10> [in Ukrainian]
3. Ivashchenko, V., & Hryshyn, M. (2024). Typolohichni riznovydy stratehii u sotsialnykh media. [Typological varieties of strategies in social media]. *Intehrovani komunikatsii*, 2(18), 15–26. [in Ukrainian]
4. Kyryliuk, O. (2020). Terminolohiia informatsiinoi viiny. [Terminology of information warfare]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriiia "Filolohichni nauky"*, (3(407)), 33–39. [in Ukrainian]
5. Kondruk, A. Yu. (2019). Manipuliatyvna stratehiia pozytyvu yak odna zi stratehii komunikanta-lytsemira. [Manipulative strategy of positivity as one of the strategies of a hypocritical communicator]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia "Filolohiia. Sotsialni komunikatsii"*, 30(69), 3(1), 127–132. [in Ukrainian]
6. Korol, A., & Voloshchuk, V. (2020). Zasoby manipuliatyvnoho vplyvu v suchasnomu nimetskomovnomu mediady skursi. [Means of manipulative influence in modern German-language media discourse]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 31(2), 80–85. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_31\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_31(2)_16) [in Ukrainian]
7. Levko, O. (2018). Manipuliatyvni pryimy v ukrainskomu relihiinomu mediadyskursi. [Manipulative techniques in Ukrainian religious media discourse]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, (35), 44–55. <https://apultp.knu.ua/index.php/APULTP/article/view/27> [in Ukrainian]

8. Levko, O. (2020). Pretsedentni odynytsi yak zasoby manipuliatsii v ukrainskomu relihiinomu mediadyskursi: psykhoholinhvistychnyi vymir. [Precedent units as means of manipulation in Ukrainian religious media discourse: A psycholinguistic dimension]. *Psycholinguistics*, 28(2), 99–127. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-28-2-99-127> [in Ukrainian]
 9. Lutsenko, O., Piatetska, O., & Ovseichyk, S. (2025). Movni zasoby informatsiino-psykholohichnoho vplyvu suc hasnoi hibrydnoi viiny. [Linguistic means of information and psychological influence in modern hybrid warfare]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*, 2(38), 71–77. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.10> [in Ukrainian]
 10. Nahorna, O. O. (2023). Mova yak instrument manipuliatsii: stylistychnyi analiz vykorystannia leksyky u politych nomu y dilovomu dyskursi. [Language as an instrument of manipulation: Stylistic analysis of vocabulary usage in political and business discourse]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 32(2), 54–68. [in Ukrainian]
 11. Pavliv, O. (2023). Linhvoprahmatychni aspekty manipulyativnykh stratehii u movlenni personazhiv A. Mandzon i “Zarucheni”. [Linguopragmatic aspects of manipulative strategies in the speech of characters in A. Manzoni’s “The Betrothed”]. *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky*, 1(43), 65–80. <https://doi.org/10.17721/2663-6530.2023.43.06> [in Ukrainian]
 12. Shchetinina, L. V., Rudakova, S. H., & Trush, O. A. (2019). Manipulyativnyi vplyv masmedia: mekhanizm, naslidky ta rekomendatsii shchodo protyidii. [Manipulative influence of mass media: Mechanisms, consequences and recommendations for counteraction]. *Biznes Inform*, (5), 246–252. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-5-246-252> [in Ukrainian]
 13. Krylova-Grek, Y., & Korniyaka, O. (2023). Information and psychological security of the media space. Ukrainian experience of implementation of psycholinguistic component into media education. *Psycholinguistics*, 34(1), 111–128. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-34-1-111-128> [in English]
 14. Kuzmenko, O., Kyrlyuk, O., Bublyk, T., Boyko, Y., & Ruban, V. (2023). Linguistic dimension of political advertising: Analysis of linguistic means of manipulative influence. *World Journal of English Language*, 13(1), 205–211. <https://doi.org/10.5430/wjel.v13n1p205> [in English]
 15. Pomazan, I., & Ilina, O. (2025). Verbalni ta neverbalni manipulyativni stratehii v sotsialnykh merezhakh: linhvoprahmatychnyi aspekt. [Verbal and non-verbal manipulative strategies in social networks: A linguopragmatic aspect]. *Modern Philology*, (4), 155–163. <https://doi.org/10.32782/modernph-2025.4.24> [in Ukrainian]
 16. Telpis, D. M. (2025). Posts in the media discourse: The manipulative effects of PsyOps. In *Man and law in the language of modern mass media: Scientific monograph* (Vol. 1, pp. 274–291). Riga, Latvia: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-554-9-15> [in English]
-

O. H. HUDZENKO

*Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology,
Horlivka Institute of Foreign Languages of the Donbas State Pedagogical University, Dnipro, Ukraine
E-mail: olena.gudzenkooo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2028-7697>*

T. V. BOROZENTSEVA

*Candidate in Psychology (Ph.D.), Associate Professor,
Head of the Department of Psychology,
Horlivka Institute of Foreign Languages of the Donbas State Pedagogical University, Dnipro, Ukraine
E-mail: t.borozentseva@forlan.org.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7251-0590>*

A. I. ALEKSANDRUK

*Applicant for the Bachelor's Degree in the Educational and Professional Program "Secondary Education.
German and English Languages. Foreign Literature",
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: Aleksandruk.Anastasii2025@vnu.edu.ua*

**MECHANISMS FOR IMPLEMENTING MANIPULATIVE STRATEGIES
IN THE MEDIA SPACE: LINGUISTIC-PSYCHOLOGICAL DIMENSION**

The article is devoted to a comprehensive analysis of the mechanisms of manipulative strategies in the modern media space from the perspective of a linguistic-psychological approach. The relevance of the study is determined by the growing intensity of information flows, the transformation of media communication, and the strengthening of hidden psychological influence on mass consciousness in the digital environment. The work considers manipulation as a purposeful psycholinguistic process based on the interaction of linguistic means, cognitive biases, and emotional reactions of the recipient.

Based on an analysis of contemporary scientific sources, the main linguistic and psychological mechanisms of manipulative influence in media discourse are characterized, in particular, suggestiveness, framing, appeal to emotions, use of evaluative vocabulary, metaphORIZATION, repetition of messages, and precedent units. It is shown that manipulative strategies are implemented not only through the content of media texts, but also through the specific organization of speech and extra-linguistic components, including visual and non-verbal elements, especially in social networks.

Particular attention is paid to the role of the emotional factor and the blocking of critical thinking as key conditions for effective manipulation. It is argued that media manipulation is a systemic phenomenon that encompasses political, religious, military, and everyday discourse, forming distorted cognitive models of perception of reality. The author concludes that it is necessary to develop psycholinguistic literacy and media education as important tools for counteracting manipulative influence and ensuring the informational and psychological security of society.

Key words: manipulative strategies, media space, media discourse, psycholinguistics, psycholinguistic influence, mass consciousness, information manipulation, media communication.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 004.9:17.023.36

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.14>

О. В. ДОБРОДУМ

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри журналістики та реклами,
Державний торгово-економічний університет, м. Київ, Україна
Електронна адреса: dobrodum.olga@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>*

КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ СВОБОДИ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ: ВІД ГУМАНІЗМУ ДО ПОСТГУМАНІЗМУ

У статті розглядаються комунікаційні стратегії, через які конструюються та реалізуються поняття свободи та справедливості в перехідний період від гуманістичної до постгуманістичної парадигми. Комунікація виступає не нейтральним каналом передачі смислів, а активним полем нормативного конструювання: архітектури комунікаційних систем, алгоритмічні правила та платформенні практики формують умови видимості, легітимації та оскарження, в яких свобода та справедливість набувають конкретного змісту.

У гуманістичному дискурсі свобода традиційно розумілася як автономія раціонального суб'єкта, а справедливість – як результат процедурної рівності в діалозі рівних учасників; комунікація в цьому контексті функціонувала як простір аргументації та взаємного визнання. Сучасна цифрова трансформація руйнує ці передумови: масові платформи, персоналізація контенту та автоматизовані модераторські практики роблять видимість та доступ до аудиторії ключовими ресурсами свободи, а справедливість – питанням прозорості та підзвітності технічних та інституційних механізмів.

Постгуманістична перспектива зміщує акцент з індивідуальної суб'єктності на розподілену, гібридну суб'єктність, в якій людські та нелюдські агенти (алгоритми, боти, інтерфейси) спільно формують комунікативні практики. У таких умовах свобода визначається не тільки правом висловлюватися, але й алгоритмічною видимістю, швидкістю поширення та стійкістю присутності в інформаційному полі; справедливість вимагає процедур, що гарантують рівний доступ до каналів поширення, право на пояснення алгоритмічних рішень та механізми колективного перегляду правил.

У висновку підкреслюється, що реконструкція свободи та справедливості в постгуманістичну епоху можлива лише за визнання комунікації як активного конструктора соціального та нормативного порядку та за розробки політик, які забезпечують підзвітність, інклюзивність та колективну участь у формуванні правил мережевої взаємодії.

Ключові слова: комунікаційні стратегії, свобода, справедливість, гуманізм, постгуманізм, людина.

Поставлення проблеми. В епоху прискореної цифровізації, біотехнологічного прориву та глобальних екологічних криз категорії свободи та справедливості, традиційно укорінені в антропоцентричній парадигмі гуманізму, зазнають фундаментального переосмислення. Ця стаття присвячена аналізу еволюції цих концептів через призму комунікації – ключового механізму, за допомогою якого соціальні актори не тільки артикулюють і легітимізують цінності, але й конституують саму тканину соціальної реальності. Комунікація тут розуміється не як нейтральний канал передачі інформації чи простий обмін повідомленнями, а як перформативна та конститутивна практика, що створює, підтримує та трансформує структури свободи та справедливості в дискурсивному та матеріальному просторі одночасно.

Гуманістична традиція позиціонувала комунікацію як раціональний дискурс автономних суб'єктів, де публічна сфера та аргументативний обмін слугували гарантією емансипації та рівності, а консенсус, досягнутий без спотворень і примусу, забезпечував легітимність норм. Однак алгоритмічна реальність, розширення агентності на нелюдські сутності та кризи антропоцену виявили обмеження цієї моделі: комунікація все частіше стає ареною асиметричного домінування, де доступ до голосу, видимості та репрезентації визначається не раціональністю учасників, а прихованими інфраструктурами влади – алгоритмами, датасетами та матеріальними потоками. Постгуманізм пропонує радикальну відповідь: комунікація перестає бути антропоцентричною і перетворюється на розподілену, гетерогенну

мережу, що включає алгоритми, біоматерію, екосистеми та машинні інтелекти, де свобода та справедливість виникають не з діалогу рівних, а з постійної взаємодії різнорідних акторів в умовах радикальної взаємозалежності.

Актуальність теми зумовлена кількома факторами. По-перше, цифровізація радикально змінила комунікативні інфраструктури: платформи не просто медіагують дискурс, а активно його формують, перетворюючи свободу вираження на функцію алгоритмічної видимості, а справедливість – на проблему розподілу уваги, даних та репрезентації. По-друге, глобальні виклики – від кліматичної кризи до біотехнологій – вимагають включення нелюдського в комунікативний простір: справедливість повинна враховувати права екосистем, майбутніх поколінь та штучних інтелектів, а свобода – сумісність людських та нелюдських форм агентності в гібридних мережах. По-третє, пандемічний та екологічний досвід показав неспроможність традиційних моделей: комунікація в умовах кризи перестає бути діалогом рівних і стає боротьбою за репрезентацію в розширеній онтології, де матеріальність та алгоритми визначають можливості висловлювання та визнання.

Сучасна епоха глобальних трансформацій та тотальної цифрової медіатизації суспільного простору вимагає критичного переосмислення фундаментальних концептів свободи та справедливості. Історично комунікаційні стратегії виступали як центральна арена, на якій ці цінності артикулювалися, захищалися та реалізовувалися, встановлюючи раціональну, автономну людину як ключовий суб'єкт публічного дискурсу. Ця конфігурація, центральна для класичного гуманізму, забезпечувала стратегії відкритого діалогу та вільної преси, трактуючи свободу як індивідуальну автономію, а справедливість – як інтерсуб'єктивний консенсус, досягнутий через розумне обговорення. Однак прискорюваний зсув у бік постгуманістичної парадигми, зумовлений розвитком штучного інтелекту (ШІ) та інтеграцією нелюдських сутностей у соціальну та політичну тканину, радикально оскаржує цю антропоцентричну комунікативну модель. Головний аналітичний виклик полягає в тому, щоб зрозуміти, як трансформується природа комунікативного суб'єкта і, як наслідок, механізми забезпечення свободи

та справедливості, коли комунікація переходить від переважно риторичного та людсько-опосередкованого до алгоритмічного та розподіленого характеру. Це дослідження спрямоване на компаративний аналіз еволюції цих стратегій, вивчаючи перехід від гуманістичного ідеалу комунікативної компетенції до складнощів алгоритмічного управління та протокольної справедливості, що дозволяє виявити як епістемологічні розриви, так і потенційні стратегічні спадкоємності в досягненні цих незмінних соціальних благ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гуманістична парадигма конституєвала свободу та справедливість через комунікацію, що можна розуміти як раціонально-критичний дискурс автономних суб'єктів, здатних до рефлексії та взаємного визнання, як це розвивав Юрген Хабермас. У цій моделі комунікація виступала інструментом і гарантією емансипації: публічна сфера забезпечувала аргументативний обмін, мовленнєвий акт створював правовий порядок через перформативну силу слів, як аналізували Джон Ленгшо Остін і Джон Роджерс Серл, а консенсус без примусу слугував критерієм легітимності норм. Свобода мислилася як негативна автономія від тиску і позитивна здатність до самовизначення по Айзаї Берліну, а справедливість – як універсальна рівність раціональних істот по Джону Ролзу. Комунікація залишалася строго антропоцентричною, виключаючи нелюдські форми агентності.

Критичний поворот виявив владу всередині дискурсу: гуманістичні категорії завжди були пронизані домінуванням, де комунікація дисциплінує і виключає несумісних з нормативним образом суб'єкта, як показував Мішель Фуко. Алгоритмічна епоха радикалізувала цю критику: платформи визначають можливість комунікації, створюючи асиметричні структури видимості, де свобода вираження залежить від модерації, а справедливість – від розподілу уваги та даних, як досліджували Тарлтон Гілеспі та Шошана Зубофф.

Постгуманізм руйнує антропоцентричну передумову комунікації, пропонуючи онтологічний зсув від суб'єкта до мережі, як розвивали Розі Брайдотті та Донна Харауей. Комунікація стає гетерогенною, де агентність розподілена між людськими та нелюдськими

вузлами – алгоритмами, датасетами, біоматерією та екосистемами, по Джейн Беннетт, Бруно Латур і Карен Барад. Свобода перевизначається як сумісність і доступ в гібридних системах по Лучано Флоріді та Кетрін Хейлз, а справедливість вимагає репаративного та інфраструктурного вимірів – компенсації боргів перед нелюдським і рівності в комунікативних потоках.

Емпірично перехід проявляється в алгоритмічних платформах, що перетворюють свободу слова на боротьбу за видимість і створюють цифрове відчуження; в біоетичних дебатах, де комунікація включає генетичний код як дискурсивний елемент по Шейлі Ясановф; в кліматичному русі з мультивидовою репрезентацією нелюдського по Бруно Латур; в пандемічному досвіді конфлікту автономії та контролю по Меліссе Френч і Торину Монахану.

У постгуманістичній конфігурації комунікація перестає бути засобом і стає онтологічною інфраструктурою, де свобода та справедливість виробляються через матеріально-дискурсивні взаємодії різнорідних акторів по Карен Барад і Кетрін Хейлз. Це постійна мультивидова переговорна практика, де людина – лише один учасник без привілейованого статусу по Донні Харауей та Кері Вулфу. Саме в цій комунікативній екології слід шукати стратегії свободи та справедливості в техноцені, що вимагає етичної відповідальності перед взаємозалежністю людини, машини та середовища по Бернару Стиглеру та Бруно Латур.

Мета статті полягає в аналітичному та компаративному зіставленні комунікаційних стратегій, спрямованих на реалізацію та забезпечення принципів свободи та справедливості, при їх еволюційному та парадигмальному переході від антропоцентричної моделі гуманізму до гібридної, пост-антропоцентричної парадигми постгуманізму.

Методологія дослідження має інтегративний характер, об'єднуючи підходи з критичної теорії комунікації, політичної філософії та науково-технічних досліджень. Аналіз починається з критичного дискурс-аналізу, спрямованого на виявлення риторичних стратегій та лінгвістичних конструктів свободи та справедливості в гуманістичному дискурсі (наприклад, хабермасівська деліберация), з подальшим зіставленням їх деконструкції в постгуманізмі.

Ключовим є порівняльний аналіз медіа-екосистем, що протиставляє традиційну публічну сферу та її комунікаційні канали (де стратегія – переконання) розподіленим мережевим протоколам та алгоритмам ШІ (де стратегія – верифікація та код). Це доповнюється критичною оцінкою технологій, зосередженою на алгоритмічній справедливості та проблематиці FAT (Fairness, Accountability, Transparency) для оцінки етико-політичних наслідків впровадження нелюдських комунікативних акторів. Нарешті, нормативно-філософський аналіз використовується для розробки концептуальної рамки переосмислення гібридної суб'єктності та формулювання етичних вимог до постгуманістичних комунікаційних стратегій, забезпечуючи при цьому людський контроль та підзвітність у нових системах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманістична парадигма конституєвала свободу та справедливість через комунікацію, яку можна розуміти як раціонально-критичний дискурс автономних суб'єктів, здатних до рефлексії та взаємного визнання [Habermas, 1989]. У цій моделі комунікація виступала одночасно інструментом і гарантією емансипації: публічна сфера забезпечувала умови для аргументативного обміну, де раціональність гарантувала свободу від спотворень і примусу [Kant, 1784/1991; Arendt, 1958], мовленнєвий акт створював правовий порядок через перформативну силу слів, що конституують соціальну реальність [Searle, 1969; Rawls, 1971], а консенсус, досягнутий в ідеальній мовленнєвій ситуації, слугував критерієм легітимності норм. Свобода мислилася як негативна автономія від зовнішнього тиску і позитивна здатність до самовизначення, де індивід реалізує себе через раціональний вибір [Berlin, 1969], а справедливість – як універсальна рівність раціональних істот перед законом і моральним імперативом, де категоричний імператив забезпечує етичну симетрію. Комунікація тут залишалася строго антропоцентричною: тільки людина володіла здатністю до мови, відповідальності та визнання іншого як рівного, що підкреслювало картезіанський дуалізм розуму та матерії [Taylor, 2007].

Критичний поворот починається з виявлення влади всередині самого дискурсу, де гуманізм постає не як емансипаторний проект, а як маска

для нормалізації домінування. Фуко [Foucault, 1978] показує, що гуманістичні категорії свободи та справедливості завжди були пронизані відносинами домінування: комунікація не звільняє, а дисциплінує, включаючи через виключення тих, хто не відповідає нормативному образу раціонального суб'єкта, і виробляючи суб'єктивність як ефект біовлади, де знання та влада нерозривні. Постструктуралістська критика поглиблює цей аналіз: комунікація, нібито вільна, на ділі відтворює гегемонію, маскуючи її під універсалізм [Lyotard, 1979]. Алгоритмічна епоха радикалізує цю критику: платформи, що керують потоками інформації, не просто модерують комунікацію, а визначають її можливість, створюючи асиметричні структури видимості та невидимості, де доступ до публічності стає функцією прихованих алгоритмічних рішень та економічних інтересів [Zuboff, 2019]. Свобода вираження перетворюється на свободу бути почутим алгоритмом, а справедливість – на справедливість розподілу уваги та даних, де капітал даних колонізує людський досвід, посилюючи нерівність через «цифрову експлуатацію» [Couldry & Mejias, 2019].

Постгуманізм руйнує саму передумову антропоцентричної комунікації, пропонуючи онтологічний зсув від суб'єкта до мережі. Брайдотті [Braidotti, 2019] та Харауей [Haraway, 2016] деконструюють привілейоване становище людського суб'єкта, пропонуючи розглядати комунікацію як гетерогенну мережу, в якій агентність розподілена між людськими та нелюдськими вузлами, включаючи матеріальні та віртуальні сутності. Суб'єкт більше не є єдиним джерелом і адресатом смислу: в дискурс включаються алгоритми, датасети, біоінженерні організми, кліматичні системи, тварини та речі, де матеріальність сама по собі стає агентом комунікації [Latour, 2017; Barad, 2007]. Свобода втрачає індивідуалістичний характер і перевизначається як сумісність і доступ: здатність взаємодіяти з іншими видами інтелекту та матеріальності без примусу до гомогенізації чи антропоморфізації, що передбачає етику «симбіотичного становлення» [Floridi, 2014; Hayles, 1999]. Справедливість, у свою чергу, виходить за рамки дистрибутивної та визнальної моделі і вимагає репаративного та інфраструктурного вимірів – компенсації історичних

боргів перед нелюдським [тваринами, екосистемами, майбутніми поколіннями] та забезпечення рівності доступу до каналів комунікації та репрезентації, де справедливість стає «практикою турботи» [Costanza-Chock, 2020; Puig de la Bellacasa, 2017; Wolfe, 2010].

Емпірично цей перехід проявляється в кількох ключових аренах, ілюструючи онтологічну перебудову комунікації. Алгоритмічні платформи перетворюють свободу слова на боротьбу за видимість: те, що не потрапляє в рекомендації, онтологічно не існує, створюючи нові форми цифрового відчуження та алгоритмічного виключення, де влада проявляється не в прямому примусі, а в прихованих механізмах сортування. Біоетичні дебати навколо редагування генома виявляють новий тип справедливості – хто має право говорити від імені майбутнього організму чи виду, ще не володіючого голосом, і як враховувати агентність нелюдського в етичних рішеннях, де комунікація включає генетичний код як дискурсивний елемент [Jasanoff, 2016; Ferrando, 2019]. Кліматичний рух демонструє комунікацію, в якій нелюдське (океан, ліс, атмосфера) отримує політичну репрезентацію через людських посередників, радикально розширюючи коло суб'єктів справедливості та вимагаючи «парламенту речей» як нової форми дискурсу. Пандемічний досвід COVID-19 показав конфлікт між індивідуальною автономією та колективним виживанням в умовах цифрового трекінгу, де свобода тіла стала функцією алгоритмічної епідеміології та біополітичного контролю, підкреслюючи необхідність постгуманістичної етики турботи [Stiegler, 2018].

Висновки. Еволюція від гуманізму до постгуманізму переводить комунікаційні стратегії свободи та справедливості з площини інтерсуб'єктивного діалогу в площину проектування та етичного налаштування гібридних мереж. Якщо раніше завдання полягало в тому, щоб забезпечити всім людям право голосу в публічному просторі, то тепер виклик полягає в тому, щоб розробити такі комунікаційні екосистеми, які враховуватимуть, артикулюватимуть та гармонізуватимуть інтереси множини різnorідних акторів – від людини та спільнот до алгоритмів, тварин та навколишнього середовища. Це вимагає не тільки нових політичних

та етичних рамок (права роботів, права природи), але й нових мов, інтерфейсів та медіа-архітектур, здатних до рефлексії над власною матеріальністю та владними ефектами. Майбутнє свободи та справедливості залежить від нашої здатності мислити та організовувати комунікацію по той бік антропоцентризму.

Комунікація виступає не просто каналом передачі смислів, а активним конструктором свободи та справедливості: її технічні архітектури, платформенні правила та алгоритми формують видимість голосів, процедури легітимації та можливості оскарження, що вимагає переосмислення суб'єктності та нормативних критеріїв у постгуманістичну епоху. Комунікація в постгуманістичному ключі перестає бути нейтральною рамкою для людського діалогу і перетворюється на поле гібридних зв'язків, де межі між «людиною» та «машиною» розмиваються. Образ кіборга руйнує традиційні бінарні опозиції та дозволяє побачити технології як співтворців соціальних форм, а не просто інструменти; це зміщення радикально змінює розуміння того, хто і як може претендувати на свободу вираження та участь у публічному дискурсі.

В українському контексті питання видимості та голосу набуває особливої гостроти: відновлення публічного слова та боротьба з нав'язаним мовчанням стають не тільки етичним завданням, але й комунікативною стратегією виживання суспільства в умовах кризи. Як зазначають сучасні українські мислителі, повернення голосу та створення платформ для його вираження – ключові елементи демократичної реконструкції, причому ці процеси залежать від того, які комунікаційні інфраструктури доступні та хто контролює їх правила.

Синтезуючи ці перспективи, стає очевидним, що комунікаційна справедливість вимагає не тільки нормативних декларацій, але й інституційних та технічних рішень: прозорості алгоритмів, процедур апеляції, інклюзивного дизайну інтерфейсів та освітніх програм з цифрової грамотності. Реконструкція свободи та справедливості в постгуманістичну епоху можлива лише через проектування комунікаційних архітектур, які визнають гібридну суб'єктність і забезпечують процедурну підзвітність мережевих механізмів, що й становить практичний порядок денний подальших досліджень та політичних реформ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Arendt, H. *The human condition*. University of Chicago Press. 1958.
2. Barad, K. *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press. 2007. <https://doi.org/10.1215/9780822388128>
3. Berlin, I. Two concepts of liberty. In I. Berlin, *Four essays on liberty* (pp. 118–172). Oxford University Press. 1969.
4. Braidotti, R. *Posthuman knowledge*. Polity Press. 2019.
5. Costanza-Chock, S. *Design justice: Community-led practices to build the worlds we need*. MIT Press. 2020. <https://doi.org/10.7551/mitpress/12255.001.0001>
6. Couldry, N., & Mejias, U. A. *The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism*. Stanford University Press. 2019.
7. Ferrando, F. *Philosophical posthumanism*. Bloomsbury Academic. 2019. <https://doi.org/10.5040/9781350059511>
8. Floridi, L. *The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality*. Oxford University Press. 2014.
9. Foucault, M. *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books. 1978.
10. Habermas, J. *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. MIT Press. 1989.
11. Haraway, D. J. *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press. 2016. <https://doi.org/10.1215/9780822373780>
12. Hayles, N. K. *How we became posthuman: Virtual bodies in cybernetics, literature, and informatics*. University of Chicago Press. 1999.
13. Jasanoff, S. *The ethics of invention: Technology and the human future*. W. W. Norton. 2016.
14. Kant, I. *Groundwork of the metaphysics of morals* (M. Gregor, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1785). 1998.
15. Latour, B. *Down to earth: Politics in the new climatic regime*. Polity Press. 2018.
16. Lyotard, J.-F. *The postmodern condition: A report on knowledge*. University of Minnesota Press. 1979.
17. Puig de la Bellacasa, M. *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. University of Minnesota Press. 2017. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816696260.001.0001>

18. Rawls, J. A theory of justice. Harvard University Press. 1971.
19. Searle, J. R. Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge University Press. 1969.
20. Stiegler, B. The neganthropocene. Open Humanities Press. 2018.
21. Taylor, C. A secular age. Harvard University Press. 2007.
22. Wolfe, C. What is posthumanism? University of Minnesota Press. 2010.
23. Zuboff, S. The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs. 2019.

REFERENCES

1. Arendt, H. (1958). The human condition. University of Chicago Press.
 2. Barad, K. (2007). Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822388128>
 3. Berlin, I. (1969). Two concepts of liberty. In I. Berlin, Four essays on liberty (pp. 118–172). Oxford University Press.
 4. Braidotti, R. (2019). Posthuman knowledge. Polity Press.
 5. Costanza-Chock, S. (2020). Design justice: Community-led practices to build the worlds we need. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/12255.001.0001>
 6. Couldry, N., & Mejias, U. A. (2019). The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism. Stanford University Press.
 7. Ferrando, F. (2019). Philosophical posthumanism. Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781350059511>
 8. Floridi, L. (2014). The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality. Oxford University Press.
 9. Foucault, M. (1978). Discipline and punish: The birth of the prison. Pantheon Books.
 10. Habermas, J. (1989). The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society. MIT Press.
 11. Haraway, D. J. (2016). Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822373780>
 12. Hayles, N. K. (1999). How we became posthuman: Virtual bodies in cybernetics, literature, and informatics. University of Chicago Press.
 13. Jasanoff, S. (2016). The ethics of invention: Technology and the human future. W. W. Norton.
 14. Kant, I. (1998). Groundwork of the metaphysics of morals (M. Gregor, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1785)
 15. Latour, B. (2018). Down to earth: Politics in the new climatic regime. Polity Press.
 16. Lyotard, J.-F. (1979). The postmodern condition: A report on knowledge. University of Minnesota Press.
 17. Puig de la Bellacasa, M. (2017). Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds. University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816696260.001.0001>
 18. Rawls, J. (1971). A theory of justice. Harvard University Press.
 19. Searle, J. R. (1969). Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge University Press.
 20. Stiegler, B. (2018). The neganthropocene. Open Humanities Press.
 21. Taylor, C. (2007). A secular age. Harvard University Press.
 22. Wolfe, C. (2010). What is posthumanism? University of Minnesota Press.
 23. Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.
-

O. V. DOBRODUM

DSc, Professor,

Professor at the Department of Journalism and Advertising,

State Trade and Economic University, Kyiv, Ukraine

E-mail: dobrodum.olga@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>

COMMUNICATION STRATEGIES OF FREEDOM AND JUSTICE: FROM HUMANISM TO POSTHUMANISM

The article examines the communication strategies through which the concepts of freedom and justice are constructed and realized during the transitional period from the humanistic to the posthumanistic paradigm. Communication functions not as a neutral channel for transmitting meanings, but as an active field of normative construction: the architectures of communication systems, algorithmic rules, and platform practices shape the conditions of visibility, legitimation, and contestation within which freedom and justice acquire their concrete content.

In humanistic discourse, freedom was traditionally understood as the autonomy of the rational subject, and justice as the outcome of procedural equality in dialogue among equals; communication in this context operated as a space of argumentation and mutual recognition. Contemporary digital transformation dismantles these premises: mass platforms, content personalization, and automated moderation practices make visibility and access to audiences the key resources of freedom, while justice becomes a question of transparency and accountability of technical and institutional mechanisms.

The posthumanist perspective shifts the focus from individual subjectivity to distributed, hybrid subjectivity in which human and non-human agents (algorithms, bots, interfaces) jointly shape communicative practices. In such conditions, freedom is defined not only by the right to speak but also by algorithmic visibility, speed of dissemination, and persistence of presence in the information field; justice requires procedures that guarantee equal access to distribution channels, the right to explanation of algorithmic decisions, and mechanisms for collective revision of rules.

In conclusion, it is emphasized that the reconstruction of freedom and justice in the posthumanist era is possible only by recognizing communication as an active constructor of social and normative order and by developing policies that ensure accountability, inclusivity, and collective participation in shaping the rules of networked interaction.

Key words: communication strategies, freedom, justice, humanism, posthumanism, human.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'27:81'33-111-161.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.15>

Д. П. ІЛЬНИЦЬКИЙ

*аспірант факультету іноземної та слов'янської філології,
провідний фахівець відділу міжнародних зв'язків,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна*

Електронна пошта: d.ilnitskiy@donnu.edu.ua

<http://orcid.org/0009-0001-1675-956X>

СТРАТЕГІЇ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена порівняльному аналізу стратегій мовленнєвого етикету в англійськомовних та українськомовних лінгвокультурних просторах із застосуванням функційно-прагматичного підходу. У дослідженні проаналізовано компліменти, вибачення, скарги та фатичні акти як ключові прояви мовленнєвого етикету, виявлено їх прагматичні функції та культурно-специфічні особливості. Теоретично робота ґрунтується на концепціях мовленнєвих актів Остіна та Сьорла, а також на теорії ввічливості Брауна і Левінсона, що дозволяє зіставити стратегії позитивної та негативної ввічливості, окреслити принципи скромності, схвалення та щедрості в мовленні. Методологія містить якісний та кількісний аналіз 200 прикладів мовленнєвих актів із художньої літератури, ділової кореспонденції та повсякденної комунікації, що забезпечує надійність і репрезентативність даних.

Результати свідчать, що англійськомовні лінгвокультурні простори характеризуються переважанням негативної ввічливості з непрямыми, формально дистанційованими висловленнями, що відображає індивідуалістську природу культури. Компліменти найчастіше стосуються навичок і виконуються опосередковано, вибачення та скарги формуються непрямо для мінімізації порушення «обличчя» співрозмовника, а фатичні акти виконують функцію формального підтримання контакту. Натомість українськомовний простір вирізняється позитивною ввічливістю, емоційністю та контекстною гнучкістю. Компліменти зосереджені на зовнішності та часто супроводжуються зменшувальними формами, вибачення та скарги мають яскраве емоційне забарвлення, а фатичні акти підтримують атмосферу близькості і доброзичливості. Порівняльний аналіз виявляє суттєві лінгвокультурні відмінності, що можуть спричинити міжкультурні непорозуміння, особливо у бізнесових і цифрових комунікаціях.

Практичне значення роботи полягає у формуванні рекомендацій для викладання іноземних мов, перекладознавства та міжкультурної комунікації. Зокрема, для ефективного навчання англійської мови українським студентам важливо підкреслювати значення непрямих, формальних висловлень, тоді як для англомовних, що вивчають українську, – значущість емоційно забарвлених маркерів. У сфері бізнес-комунікації та перекладу розуміння культурних норм мовленнєвого етикету допомагає уникати конфліктів і непорозумінь, зберігаючи культурний контекст та соціальну гармонію. Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз впливу цифрових платформ і соціальних мереж на трансформацію мовленнєвого етикету та вивчення діалектних і регіональних особливостей української мови.

Ключові слова: ввічливість, фатичні акти, англійськомовні лінгвокультурні простори, українськомовний лінгвокультурний простір, міжкультурна комунікація.

Поставлення проблеми. Мовленнєвий етикет є ключовим компонентом прагматичної компетенції, що регулює соціальну взаємодію через норми ввічливості та стратегії комунікації [Leech : 25–27]. У межах функційно-прагматичного підходу етикет постає як сукупність мовленнєвих актів, спрямованих на збереження соціального «обличчя» співрозмовника та підтримання гармонії у взаємодії [Brown, Lewinson : 78]. Англійськомовні та українськомовні лінгвокультурні простори, як представники індивідуалістичної та колективістської культур відповідно [Hofstede : 70],

демонструють різні підходи до реалізації етикету, що зумовлено історичними, соціальними та культурними чинниками [Wierzbicka : 52]. Наприклад, ввічливість в англійськомовних лінгвокультурних просторах тяжіє до формальності та непрямих висловлювань, тоді як в українськомовному середовищі – до емоційності та контекстної гнучкості [Wierzbicka : 53].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням міжкультурних контактів у глобалізованому світі, де неправильне трактування стратегій етикету може спричинити комунікативні невдачі [Shevchenko, Gutorov, : 317]. Наприклад,

прямота в українських скаргах може сприйматися як грубість в англійськомовних культурах, а методи вираження непрямоти в англійськомовних лінгвокультурних середовищах – як відстороненість в українському [Shevchenko, Gutorov, : 317]. Метою статті є зіставлення стратегій мовленнєвого етикету в англійськомовних й українськомовному лінгвокультурних просторах на фактичному матеріалі компліментів, вибачень, скарг і фатичних актів, визначити їх прагматичні функції та запропонувати рекомендації для освіти, перекладознавства та міжкультурної комунікації. Об'єктом дослідження постає мовленнєвий етикет, предметом – прагматичні стратегії та їх культурні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функційно-прагматичний підхід ґрунтується на теорії мовленнєвих актів, розробленій Остіном і Сьорлом [Austin]. Згідно з Остіном, мовленнєві акти поділяються на локутивні (висловлювання), ілокутивні (намір) та перлокутивні (ефект) [Austin : 28]. Сьорл розвинув цю концепцію, класифікувавши акти за їхньою ілокутивною силою, наприклад, вибачення як експресивний акт чи компліменти як акт схвалення [Searle : 105–109]. У цьому контексті, мовленнєвий етикет постає сукупністю ілокутивних актів, що регулюють соціальну взаємодію через ввічливість.

Теорія Брауна і Левінсона запроваджує концепцію «обличчя» (face), де ввічливість поділяється на позитивну (підтримка соціального схвалення) та негативну (уникнення нав'язливості) [Brown, Lewinson : 114]. Позитивна ввічливість реалізується через стратегії солідарності, зокрема компліменти чи висловлювання, тоді як негативна через дистанціювання, наприклад непрямі вибачення чи прохання [Brown, Lewinson : 114–120]. Ліч пропонує принцип ввічливості з максимами скромності («не хвали себе»), схвалення («хвали інших») і щедрості («пропонуй більше, ніж вимагаєш») [Leech : 159–160]. Наприклад, англійська фраза «I'd be grateful for your help» відповідає максимі скромності, тоді як українська «Буду дуже вдячний за твою поміч» додає емоційний відтінок [Leech : 159–160].

Дослідниця Анна Вежбицька наголошує на культурно-специфічних сценаріях ввічливості, де ментальні моделі взаємодії залежать

від культурних цінностей [Wierzbicka : 16–17]. Наприклад, в індивідуалістичних культурах ввічливість спрямована на повагу до автономії, тоді як у колективістських – на зміцнення соціальних зв'язків [Wierzbicka : 16–17]. Культурні виміри Хофстеде, зокрема індивідуалізм проти колективізму, пояснюють ці відмінності: англійськомовні культури (високий індивідуалізм, IDV=89) тяжіють до формальних стратегій, а українськомовна (колективізм, IDV=25) – до емоційних [Hofstede : 61–63]. Ці теорії створюють теоретичне підґрунтя для аналізу стратегій етикету, даючи змогу виявити їх прагматичні функції та культурні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження ґрунтується на якісному та кількісному аналізі суцільної вибірки з 200 прикладів мовленнєвих актів (100 англійськомовних, 100 українськомовних), узагальнених на основі рецензованих джерел і доповнених ілюстративними прикладами з художньої літератури, ділової кореспонденції та повсякденної комунікації. Приклади компліментів, вибачень, скарг і фатичних актів дібрано з художніх творів (наприклад, романи Джейн Остін для англійської та Івана Франка для української), ділових листів із відкритих бізнес-корпусів (зокрема, листи з бази Enron та бізнес-листи з відкритих джерел) і повсякденних розмов із медіа (подкасти, як BBC Radio, чи форуми, такі як DOU). Частотний аналіз стратегій здійснено на основі даних, що підвищує надійність отриманих результатів. Аналіз фокусується на ілокутивній силі актів (наприклад, схвалення в компліментах, корекція у вибаченнях) та їх культурній специфіці. Попри обмеження, пов'язані з використанням вторинних даних, синтез і порівняльний підхід забезпечують наукову новизну роботи.

Аналіз стратегій в англійськомовних лінгвокультурних просторах

Англійська мова характеризується тяжінням до негативної ввічливості, що реалізується через непрямі стратегії і відображає індивідуалістичний характер [Hofstede].

Компліменти

Компліменти в англійськомовних лінгвокультурних коцептосферах зосереджені на навичках (36.45%) і рідше на зовнішності (20.4%) [Pavlik : 127–139]. Вони виконують функцію позитивної ввічливості, але з дистанцією.

Наприклад, у романі Дж. Остін «Гордість і упередження» персонаж зауважує: «You are quite charming, Miss Bennet» [Pavlik : 127–139], підкреслюючи соціальну привабливість адресата. У діловому контексті: «Great job on the project» [Pavlik : 127–139]. Частота: кожні 58 годин розмови [Pavlik : 127–139]. Непрямі форми, як «I like your style», мінімізують нав'язливість, відповідаючи максимі скромності Ліча [Leech : 119]. У неформальному спілкуванні поширені більш експресивні варіанти: «You're awesome at this» [Pavlik : 127–139].

Вибачення

Вибачення є гібридними мовленнєвими актами, серед яких найпопулярнішою формою виступає «I'm sorry» (55%) [Fatullayeva : 20–25]. Вони корегують «обличчя» співрозмовника, часто з поясненнями: «I'm sorry, it's nothing, I assure you» (з роману Дж. Остін) [Shevchenko, Gutorov : 320]. Профілактичні вибачення, як «Will you excuse me», відповідають стратегіям негативної ввічливості [Brown, Lewinson : 45]. У ділових листах типовими є формули на зразок: «I apologize for the delay in responding» [Fatullayeva : 20–25]. Частотність вибачень вища у формальних контекстах (35% проти 20% у неформальних) [Fatullayeva : 20–25].

Скарги

Скарги зазвичай мають більш прямий характер і зосереджуються на самій проблемі [Olshtynska : 93–109]. Наприклад, «Why are you late?» висловлює незадоволення, але водночас форма питання частково пом'якшує конфлікт [Olshtynska : 93–109]. У ділових листах типовою є форма на зразок: «I'm concerned about the delay in delivery» [Olshtynska : 93–109]. Частота прямих скарг – 45%, непрямих (з «I think») – 22% [Olshtynska : 93–109].

Фатичні акти

Фатичні акти виконують функцію підтримання контакту, з частотою запитів про здоров'я 24%: «How are you?» [Pavlik : 127–139]. У ділових листах поширеною є формула: «Hope you're well» [Pavlik : 127–139]. Такі вирази зазвичай нейтральні та зосереджені на формальності.

Аналіз стратегій в українськомовному лінгвокультурному просторі

Для української мови характерна орієнтація на позитивну ввічливість з використанням емоційно забарвлених форм, що відображає колективістську природу культури [Hofstede].

Компліменти

Дослідниця Любомира Гнатюк зосереджує увагу на прагматичній суті компліменту: «для встановлення приязного тла в умовах міжособистісної інтеракції через виявлення симпатії, піднесення настрою співрозмовника, засвідчення йому приємності, прихильності, існує комплімент» [Гнатюк : 101–104]. В українському мовленнєвому середовищі частково збереглося первинне значення компліментів, які часто вживаються замість вітань, як-от: «Ви сьогодні чарівна як завжди!» [Гнатюк : 101–104]. Компліменти в українській мові найчастіше спрямовані на зовнішність (42.4%) і нерідко супроводжуються використанням зменшувальних суфіксів [Pavlik : 127–139]. Наприклад, у романі І. Франка «Перехресні стежки»: «Ти така гарненька, панно Маріє» [Pavlik : 127–139]. У неформальному спілкуванні поширені вислови на зразок: «У тебе дуже гарні очі» [Pavlik : 127–139]. Їхня частотність становить у середньому 1 комплімент на кожні 37 годин [Pavlik : 127–139]. У ділових листах трапляються формули: «Ви виглядаєте дуже елегантно» [Pavlik : 127–139]. Основна функція компліментів полягає у зміцненні соціальних зв'язків.

Вибачення

У вибаченнях часто використовується форма плуралісу для поваги: «Пробачте» (48%) [Shevchenko, Gutorov : 312–328]. Наприклад, «Пробачте, пане, я не мав наміру вас образити» (з роману І. Франка) [Shevchenko, Gutorov : 312–328]. У неформальних контекстах поширеними є індивідуалізовані форми: «Вибач, я не хотів тебе засмутити» [Shevchenko, Gutorov : 312–328]. У ділових листах типовими є формули: «Просимо вибачення за затримку в обробці замовлення» [Shevchenko, Gutorov : 312–328]. Емоційні форми переважають у неформальних ситуаціях.

Скарги

Скарги в українському мовленні більш опосередковані та супроводжуються емоційним забарвленням (35% з маркерами, як «будь ласка») [Olshtynska : 93–109]. Наприклад, «Чому ти запізнився, скажи, будь ласка?» [Olshtynska : 93–109]. У ділових листах типовими є висловлення на кшталт: «Просимо звернути увагу на затримку в поставці» [Olshtynska : 93–109]. Емоційні маркери відіграють роль у пом'якшенні потенційного конфлікту.

Фатичні акти

Фатичні акти в українському мовленні переважають у формі побажання здоров'я (12%): «Здоровенька була!» [Pavlik : 127–139]. У ділових листах поширені формули: «Бажаємо успіхів у вашій роботі» [Pavlik : 127–139]. Вищезгадані висловлення мають яскраво виражений емоційний характер і спрямовані на створення атмосфери близькості та доброзичливості.

Таблиця 1

Частота стратегій [Pavlik]
Порівняльний аналіз

Стратегія	Англійськомовні лінгвокультурні простори (%)	Українськомовний лінгвокультурний простір (%)
Компліменти (навички)	36.45	27
Компліменти (зовнішність)	20.4	42.4
Вибачення (sorry/пробачте)	55	48
Скарги (прямі)	45	30
Скарги (непрямі)	22	35
Фатичні акти (здоров'я)	24	12

В англійськомовних лінгвокультурних просторах ввічливість має переважно формальний характер, з наголосом на негативну ввічливість, тоді як в українськомовному середовищі вона постає емоційною та орієнтованою на позитивну [Olshtynska : 93–109]. Компліменти в англійськомовних середовищах непрямі, зосереджені на вміннях («You're awesome at this»), в той час як в українськомовному – прямі, з акцентом на зовнішність («Ти така гарненька») [Pavlik : 127–139], [Ivanova : 88–101]. Англійськомовні вибачення зазвичай дистанційні («I apologize for the delay»), тоді як українськомовні – емоційні («Пробачте, я не хотів») [Shevchenko, Gutorov : 319–321]. Скарги в англійськомовних лінгвопросторах – проблемно-орієнтовані («I'm concerned about the delay»), в українськомовному – орієнтовані на міжособистісні стосунки («Чому ти запізнився, будь ласка?») [Olshtynska : 93–109]. Англійськомовні фатичні акти – нейтральні («How are you?»), тоді як в українськомовному лінгвокультурному середовищі – вони більш емоційно забарвлені («Здоровенька була!») [Pavlik : 136].

Міжкультурні непорозуміння виникають власне через лінгвокультурні відмінності, як-от: скарга «I'm concerned about the delay» може здаватися українцям надто формальною, а українська формула «Чому ти запізнився?» – не ввічливою для носіїв англійської мови [Olshtynska : 93–109]. У ділових листах висловлення «Could you please clarify?» контрастує з українською етикетною формулою «Прошу пояснити», де остання видається більш прямою [Shevchenko, Gutorov : 319–321]. У цифровому дискурсі (соціальні мережі) англійські форми скорочуються («Thx»), водночас українські зберігають емоційність («Дякую, сонечко») [Pavlik : 137], [Kovalenko : 59]. Наприклад, на форумах Reddit: «Thx for the help», а на DOU: «Дякую, ти молодець!» [Pavlik : 137].

Висновки. Стратегії мовленнєвого етикету в англійськомовних й українськомовному лінгвопросторах відображають культурні норми індивідуалізму та колективізму. В англійській мові домінує негативна ввічливість з опосередкованими висловленнями, тоді як українська вирізняється позитивною ввічливістю та емоційними стратегіями. Такі відмінності впливають на міжкультурну комунікацію, створюючи певні виклики для перекладу й освітніх практик.

Практичні рекомендації охоплюють інтеграцію аналізу мовленнєвого етикету в курси іноземних мов для розвитку прагматичної комунікативної компетенції. Зокрема, у викладанні англійської мови для українців важливо підкреслювати значення опосередкованих висловлень на зразок «Could you help?», тоді як вивчення української мови англійськомовними студентами має зосереджуватись на емоційно забарвлених маркерах, як-от: «Допоможи, будь ласка». У перекладі важливо зберігати культурний контекст: українське «будь ласочка» може передаватися як «pretty please» у неформальних ситуаціях. У сфері міжкультурного бізнесу розуміння комунікативних стратегій сприяє уникненню непорозумінь, наприклад, інтерпретуючи українську безпосередність як вияв доброзичливості, а не вияв невивічливості.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз цифрового дискурсу, де гібридизація форм, як-от: слово «сорі» в українській мові, модифікує традиційні норми мовленнєвого етикету. Вивчення впливу

соціальних мереж, як Twitter чи Instagram, на стратегії ввічливості виявить новітні тенденції. Окрему увагу варто зосередити на діалектних і регіональних особливостях української

мови, зокрема, на вживанні фатичних актів у західноукраїнських діалектах, що уможливить глибше осмислити динаміку розвитку мовленнєвого етикету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Austin, J. L. *How to do things with words*. Oxford : Oxford University Press, 1962. P. 15–98
2. Brown, P., Levinson, S. C. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. P. 45–210.
3. Fatullayeva, N. Speech formulas of apology in English. *APhN Journal*. 2020. Vol. 34, No. 5. P. 20–25.
4. Ivanova, T. (2023). Pragmatic markers of politeness in digital communication. *Linguistic Studies*, 47(2), 88–101.
5. Kovalenko, O. (2024). Intercultural politeness strategies in business correspondence. *Modern Philology Review*, 12(1), 54–69
6. Olshtynska, O. Why are you late? Cross-cultural pragmatic study of complaints. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*. 2008. No. 21. P. 93–109.
7. Pavlik, N. The speech act of complimenting. *Journal of Language and Cultural Education*. 2018. Vol. 6, No. 2. P. 127–139.
8. Shevchenko, L., Gutorov, V. A cognitive-pragmatic perspective on apologies. *Journal of Language and Literary Studies*. 2019. No. 2. P. 312–328.
9. Hofstede, G. *Culture's consequences*. 2nd ed. Thousand Oaks : Sage, 2001. P. 55–130.
10. Leech, G. N. *Principles of pragmatics*. London : Longman, 1983. P. 22–175.
11. Searle, J. R. *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. P. 30–115.
12. Wierzbicka, A. *Cross-cultural pragmatics*. Berlin : Mouton de Gruyter, 1991. P. 12–98.
13. Гнатюк, Л. Я. Технології міжперсонального спілкування у міжкультурній взаємодії : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2013. С. 47–132.

REFERENCES

1. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford : Oxford University Press. pp. 15–98.
2. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge : Cambridge University Press. pp. 45–210.
3. Fatullayeva, N. (2020). Speech formulas of apology in English. *APhN Journal*, 34(5), 20–25.
4. Ivanova, T. (2023). Pragmatic markers of politeness in digital communication. *Linguistic Studies*, 47(2), 88–101.
5. Kovalenko, O. (2024). Intercultural politeness strategies in business correspondence. *Modern Philology Review*, 12(1), 54–69
6. Olshtynska, O. (2008). Why are you late? Cross-cultural pragmatic study of complaints. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, 21, 93–109.
7. Pavlik, N. (2018). The speech act of complimenting. *Journal of Language and Cultural Education*, 6(2), 127–139.
8. Shevchenko, L., & Gutorov, V. (2019). A cognitive-pragmatic perspective on apologies. *Journal of Language and Literary Studies*, 2, 312–328.
9. Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA : Sage. pp. 55–130.
10. Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. London : Longman. pp. 22–175.
11. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge : Cambridge University Press. pp. 30–115.
12. Wierzbicka, A. (1991). *Cross-cultural pragmatics*. Berlin : Mouton de Gruyter. pp. 12–98.
13. Hnatiuk, L. Ya. (2013). *Tekhnolohii mizhpersonalnoho spilkuvannia u mizhkulturnii vzaiemodii : monohrafiia* [Technologies of interpersonal communication in intercultural interaction: A monograph]. Donetsk : Knowledge. [in Ukrainian]. pp. 47–132.

D. P. ILNITSKYI

*Postgraduate Student at the Faculty of Foreign and Slavic Philology,
Leading Specialist of the International Relations Department,
Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine
E-mail: d.ilnitskiy@donnu.edu.ua
<http://orcid.org/0009-0001-1675-956X>*

STRATEGIES OF SPEECH ETIQUETTE IN ENGLISH AND UKRAINIAN: A FUNCTIONAL-PRAGMATIC APPROACH

The article is devoted to a comparative analysis of speech etiquette strategies in English and Ukrainian linguocultural spaces through the application of a functional-pragmatic approach. The study examines compliments, apologies, complaints, and phatic acts as key manifestations of speech etiquette, identifying their pragmatic functions and culture-specific features. The research is theoretically grounded in Austin's and Searle's speech act theory as well as Brown and Levinson's politeness theory, which enables a comparison between positive and negative politeness strategies and outlines the principles of modesty, approval, and generosity in speech behavior. The methodology combines qualitative and quantitative analysis of 200 examples of speech acts drawn from literary texts, business correspondence, and everyday communication, ensuring the reliability and representativeness of the data.

The findings reveal that English-speaking linguocultural spaces are characterized by the predominance of negative politeness with indirect and formally distanced expressions, reflecting the individualistic nature of English-speaking culture. Compliments most frequently concern skills and are expressed indirectly; apologies and complaints are formulated in ways that minimize the threat to the interlocutor's «face», while phatic acts serve primarily to maintain formal contact. In contrast, the Ukrainian linguocultural space demonstrates positive politeness, emotionality, and contextual flexibility. Compliments often focus on appearance and are accompanied by diminutive forms; apologies and complaints bear expressive emotional coloring, and phatic acts foster an atmosphere of closeness and goodwill. The comparative analysis highlights significant linguocultural differences that may lead to intercultural misunderstandings, particularly in business and digital communication.

The practical value of the study lies in its contribution to foreign language teaching, translation studies, and intercultural communication. For effective English language instruction among Ukrainian learners, it is important to emphasize the use of indirect, formal expressions, whereas for English-speaking learners of Ukrainian, the focus should be placed on the emotional and expressive markers of communication. In business interaction and translation practice, understanding speech etiquette norms helps to avoid conflicts and misunderstandings while preserving cultural context and social harmony. Future research perspectives include exploring the influence of digital platforms and social media on the transformation of speech etiquette and studying dialectal and regional variations within the Ukrainian language.

Key words: politeness, phatic acts, English-speaking linguocultural spaces, Ukrainian linguocultural space, intercultural communication.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 811.111'42:378.147-056.263

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.16>

O. H. KOTYS

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Applied Linguistics Department,
Lesia Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: olena.kotys@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3360-8288>*

T. H. BONDAR

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: t.bondar@lntu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9421-264X>*

**SUPPORTING STUDENTS WITH ADHD IN ACADEMIC WRITING:
STRATEGIES FOR INCLUSIVE INSTRUCTION**

The article explores the academic writing challenges experienced by students with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) and identifies effective, research-based strategies for inclusive instruction. Although ADHD has historically been perceived as a condition primarily diagnosed in the United States, contemporary international studies demonstrate its global prevalence, revealing that underrecognition frequently stems from diagnostic inconsistencies, cultural misconceptions, and sociopolitical factors. Recent findings indicate rising ADHD rates among children exposed to armed conflict, underscoring the broader environmental and psychological dimensions of the disorder. The article reviews neurodevelopmental mechanisms underlying ADHD, including dysfunctions in the frontal cortex and impairments in executive functions such as sustained attention, planning, organization, impulse regulation, and working memory. These factors significantly influence students' performance in written expression. Studies by A. Casas, M. Ferrer, I. Fortea, S. Molitor, J. Langberg and others show that writing difficulties among learners with ADHD arise not from isolated linguistic deficits but from complex interactions between attentional control, executive functioning, and metacognitive processes.

Drawing on empirical evidence and more than twenty years of practice, the authors outline pedagogical approaches that support neurodivergent learners in academic writing. Effective strategies include reducing anxiety and perfectionism, using collaborative and time-structured writing activities, segmenting tasks into manageable stages, and employing iterative drafting cycles. Visual scaffolds, templates, graphic organizers, and freewriting techniques enhance clarity, engagement, and confidence. The article also highlights the benefits of integrating supportive digital tools (voice-to-text systems, organizational platforms, color-coding, and focus applications) tailored to students' cognitive profiles. Emphasis is placed on individualized feedback, goal-setting, and affirming learning environments that prioritize progress over perfection. The authors argue that institutional commitment to universal design for learning, neurodiversity training, and coordinated support services is essential for creating sustainable, inclusive writing instruction. Ultimately, intentional and flexible pedagogical interventions can significantly enhance the academic writing productivity, autonomy, and well-being of students with ADHD.

Key words: ADHD; academic writing, neurodiversity, executive functioning, inclusive instruction, cognitive profiles, learning strategies.

Introduction. Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) is a “common neurodevelopmental disorder most frequently diagnosed in children” [Holland] identified in the elementary school years. Interestingly, boys are more prone to ADHD than girls [Data]. However, new research shows that females are often diagnosed with ADHD later in life, in adulthood [Attoe], and thus undiagnosed young girls may not

receive adequate support and instruction during their school years. This issue of underrecognition, however, is not limited to gender or age; it also appears across national and cultural contexts. The predominance of American research over recent decades has fostered the perception that ADHD is primarily a U.S.-based condition, influenced by sociocultural factors unique to American society. However, subsequent international studies suggest

that ADHD is a global neurobehavioral disorder present across diverse populations, though often underrecognized due to diagnostic inconsistencies and cultural misconceptions. A review of 50 prevalence studies (1982–2001) indicated comparable ADHD rates among U.S. and non-U.S. children, underscoring that ADHD is not confined to the American context but represents a widespread public health concern [Faraone].

Research objectives. The article aims to examine the academic writing difficulties experienced by students with ADHD and explore the neurocognitive and environmental factors that contribute to these challenges; to review current empirical research on executive functioning, attentional control, and writing performance of students with ADHD; to identify effective, evidence-based inclusive instructional strategies; to highlight the role of digital tools, collaborative activities, and individualized feedback in supporting neurodivergent learners and enhancing their academic writing outcomes.

Results and Discussion. The global prevalence of attention-deficit/hyperactivity disorder has been rising, although the underlying causes remain insufficiently understood. Environmental contaminants with neurotoxic properties, particularly persistent organic pollutants, have been hypothesized as potential contributing factors. However, current evidence suggests that exposure to such pollutants during pregnancy and early childhood is not significantly associated with an ADHD diagnosis among children aged 3 to 10 years, at exposure levels representative of the general European population [Forns].

Exposure to armed conflict and military aggression has been shown to produce enduring and multifaceted effects on children's physical and mental health, with far-reaching implications for their developmental trajectories. Such consequences often arise from a combination of factors, including insufficient healthcare provision, malnutrition, exposure to infectious diseases, and heightened familial distress. Collectively, these conditions contribute to an increased risk of psychological difficulties. Notably, recent findings indicate a rise in the prevalence of attention deficit hyperactivity disorder among affected children, from 10.2% to 12.6% [War].

Genetic factors underlying ADHD-related neurodevelopmental impairments have been linked to dysfunctions in the frontal areas of the cerebral

cortex, the brain regions involved in controlling outward behavioral responses [Martin]. Attention-deficit/hyperactivity disorder is often linked to learning difficulties, particularly in writing. A. Casas, M. Ferrer and I. Fortea, in their study "Written Composition Performance of Students with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder" found that written composition among children with ADHD relies heavily on self-regulation and attentional control. In a comparison of 50 children with ADHD and 50 typically developing peers matched for age and IQ, those with ADHD performed significantly worse on measures of planning, translation, and revision in writing tasks. The authors suggest that deficits in executive functioning or linguistic and metalinguistic skills may underlie these difficulties, emphasizing the need for further research into the mechanisms affecting writing performance in this population [Casas].

Students with attention-deficit/hyperactivity disorder frequently experience academic challenges, including difficulties in reading, mathematics, and written expression. Although writing problems in this population have been less studied, a longitudinal study of 104 middle school students with ADHD (Grades 6–8) found that baseline written expression skills significantly predicted both grade point average and parent-rated academic impairment 18 months later, even after accounting for reading ability, ADHD symptoms, and other covariates. No single component of writing was uniquely predictive, indicating that writing should be addressed as a comprehensive process in educational interventions [Molitor].

The dysfunction of these neural mechanisms impairs executive functions of the brain, including the capacity to anticipate outcomes, analyze situations, draw appropriate conclusions, organize behavior, maintain attention, and regulate impulses, as well as motor and verbal activity. Consequently, the core manifestations of ADHD comprise hyperactivity, impulsivity, and inattention. The predominant etiological factor is believed to be a genetic dysregulation of the neurotransmitters dopamine and norepinephrine within the frontal regions of the cerebral cortex [Nigg].

Students with ADHD frequently encounter challenges related to executive functioning, sustained attention, task initiation and completion, working memory, and emotional regulation. Recognizing

these as neurodevelopmental variations – rather than deficits – is essential for inclusive pedagogy. The experience of the authors of this article in the domain of teaching writing (more than 20 years) has shown that there are some instructional strategies to be applied when teaching students with diagnosed ADHD and with those who demonstrate certain signs like inattention or poor memory.

One of the crucial aspects of successful teaching to write is to reduce anxiety and perfectionism in students. If the learning space is safe, friendly and there is no one to judge, students will be more collaborative and effective. Curriculum permitting, some writing activities – particularly during the drafting stage – may take a collaborative form. Dividing the class into smaller groups and encouraging peer-to-peer learning can be effective when students need support in brainstorming ideas for their writing projects.

Research indicates that students with ADHD often make noticeable progress when writing under time constraints [Bishop]. Although this approach may appear stressful, it can actually have the opposite effect by helping students focus on short-term, manageable goals and giving them a sense of control over their immediate progress. For example, teachers may give students 10 minutes to plan their writing task, 10 minutes to draft and 10 minutes to review. The amount of time may vary depending on the complexity of a task. Instructors must make sure that students are well aware of the final result of their writing process (the output). This helps them structure their work more effectively.

Many ADHD learners write in segments rather than sequentially. Teachers should emphasize the iterative nature of drafting – cycles of drafting, reviewing, revising, and editing – and use freewriting to reduce perfectionism and writing avoidance. It is worth supporting students by segmenting writing into stages (e.g., brainstorming, outlining, drafting, revising) and providing structured timelines, templates, graphic organizers, and progress checklists. Collaborative writing, informal journals or blogs, “explain-it” assignments, visual-to-text exercises, and choice-based formats promote engagement, accountability, and clarity. For students with ADHD, task structure is often more crucial than content. Writing activities that are segmented, visually organized, interactive, and feedback-oriented foster both confidence and competence.

Contemporary writing is no longer limited to paper-and-pen or basic word-processing formats. Although some instructors believe students should avoid technological tools when writing, it is often beneficial for learners – especially those with diverse attentional profiles – to use tools and environments that support their cognitive needs. Such options include voice-to-text technology, visual organizers, color-coding systems, and varied writing spaces. Students should be encouraged to identify effective writing routines through experimentation (e.g., writing sprints, Pomodoro), guided reflection, self-assessment. Organizational platforms (Scrivener, Notion, Obsidian, OneNote), focus applications (Freedom, Cold Turkey, Forest), and planning tools (Trello, Todoist, Google Calendar) can help manage distraction and structure writing tasks.

When providing feedback and evaluation, it is essential to use an individual goal-setting approach. Even when a piece of writing is not perfect, teachers should highlight the student’s improvements relative to their previous work, thereby boosting confidence, demonstrating personal progress, and encouraging continued effort and development of writing skills.

Effective support extends beyond the efforts of individual teachers and students. Educational institutions should prioritize faculty development on neurodiversity, the integration of universal design for learning, and active collaboration with disability services to ensure that students receive appropriate, individualized accommodations.

Although individual cognitive abilities are fundamental to the writing process, the social context and environmental interactions in which writing takes place significantly influence its development and effectiveness. Strategies such as actively addressing perfectionism, adopting collaborative approaches to writing, and providing supportive and affirming feedback can help reduce anxiety and foster a more inclusive environment for neurodivergent writers. Emphasizing collaborative writing practices and related strategies may therefore be essential in designing programs and interventions aimed at enhancing the academic writing productivity of neurodivergent graduate students. Participation in peer writing groups, in particular, can strengthen accountability, motivation, and overall productivity [Steinert].

Moreover, students should be encouraged to intentionally adopt writing interventions that align with their individual cognitive profiles, rather than depending solely on standardized approaches. Interventions designed to accommodate diverse cognitive variations should also aim to normalize non-traditional writing practices, such as composing text in varied physical environments [Berg], [Amoly].

Conclusions. The academic writing challenges experienced by students with ADHD arise from the interplay of executive functioning difficulties,

attentional variability, and environmental stressors rather than isolated linguistic deficits. The analysis shows that targeted instructional strategies (such as structured writing processes, collaborative activities, supportive digital tools, and individualized feedback) significantly enhance students' writing performance and confidence. Implementing these inclusive, flexible approaches at both classroom and institutional levels can foster more equitable learning environments and improve academic outcomes for neurodivergent learners.

REFERENCES

1. Amoly E., Dadvand P., Forns J., López-Vicente M., Basagaña X., Julvez J., et al. (2014). Green and blue spaces and behavioral development in Barcelona schoolchildren: the BREATHE project. *Environmental Health Perspectives*. 122(12): 1351–1358. DOI: 10.1289/ehp.1408215.
2. Attoe D. E., Climie E. A. (2023). Miss. Diagnosis: A Systematic Review of ADHD in Adult Women. *J Atten Disord*. 27(7): 645–657. DOI: 10.1177/10870547231161533.
3. Bishop J. (1999). *Strategies for tutoring written expression in students with ADHD and learning difficulties*. Edith Cowan University. https://ro.ecu.edu.au/theses_hons/482
4. Casas A. M., Ferrer M. S., Fortea I. B. (2013). Written composition performance of students with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Applied Psycholinguistics*. 34(3): 443–460. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0142716411000828>
5. Data and Statistics on ADHD. <https://www.cdc.gov/adhd/data/>
6. Faraone S. V., Sergeant J., Gillberg C., Biederman J. (2003). The worldwide prevalence of ADHD: is it an American condition? *World Psychiatry*. 2(2):104–13. PMID: 16946911; PMCID: PMC1525089. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16946911/>
7. Forns J., Stigum H., Bjerre Høyer B., Sioen I., Sovcikova E., Nowack N., Lopez-Espinosa M-J., Guxens M., Ibarluzea J., Torrent M., Wittsiepe J., Govarts E., Trnovec T., Chevrier C., Toft G., Vrijheid M., Iszatt N., Eggesbø M. (2018). Prenatal and postnatal exposure to persistent organic pollutants and attention-deficit and hyperactivity disorder: a pooled analysis of seven European birth cohort studies, *International Journal of Epidemiology*. Volume 47, Issue 4: 1082–1097. DOI: <https://doi.org/10.1093/ije/dyy052>
8. Holland K. (2024). The History of ADHD: A Timeline. <https://www.healthline.com/health/adhd/history>
9. Martin J., Hamshire M. L., Stergiakouli E., O'Donovan M. C., Thapar A. (2014). Genetic risk for attention-deficit/hyperactivity disorder contributes to neurodevelopmental traits in the general population. *Biol Psychiatry*. 76(8): 664–71. DOI: 10.1016/j.biopsych.2014.02.013. PMID: 24673882; PMCID: PMC4183378.
10. Molitor S. J., Langberg J. M., Bourchtein E., Eddy L. D., Dvorsky M. R., Evans S. W. (2016). Writing abilities longitudinally predict academic outcomes of adolescents with ADHD. *Sch Psychol Q*. 31(3): 393–404. DOI: 10.1037/spq0000143. PMID: 26783650; PMCID: PMC5134247.
11. Nigg J., Nikolas M., Burt S. A. (2010). Measured gene-by-environment interaction in relation to attention-deficit/hyperactivity disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 49(9): 863–73. DOI: 10.1016/j.jaac.2010.01.025. PMID: 20732623; PMCID: PMC2928573.
12. Steinert Y., McLeod P. J., Liben S., Snell L. (2008). Writing for publication in medical education: the benefits of a faculty development workshop and peer writing group. *Med. Teach*. 30(8): e280–285. DOI: 10.1080/01421590802337120
13. Van den Berg A. E., van den Berg C. G. (2011). A comparison of children with ADHD in a natural and built setting. *Child Care Health Dev*. 37: 430–439. DOI: 10.1111/j.1365-2214.2010.01172.x
14. War in Ukraine is increasing the prevalence of mental health conditions in children, new study finds. *Medical Express*. https://medicalxpress.com/news/2024-04-war-ukraine-prevalence-mental-health.html?utm_source

О. Г. КОТИС

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: olena.kotys@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3360-8288>*

Т. Г. БОНДАР

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: t.bondar@lntu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9421-264X>*

**ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ З РОЗЛАДОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ
ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ В АКАДЕМІЧНОМУ ПИСЬМІ:
СТРАТЕГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

У статті досліджуються труднощі академічного письма, яких зазнають студенти з розладом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ), а також визначаються ефективні, науково обґрунтовані стратегії інклюзивного навчання. Хоча СДУГ тривалий час вважали переважно «американським» діагнозом, сучасні міжнародні дослідження підтверджують його глобальну поширеність і демонструють, що недооцінювання часто зумовлене культурними уявленнями, діагностичною непослідовністю та соціополітичними чинниками. Нещодавні дані свідчать про зростання кількості випадків СДУГ серед дітей, які пережили збройні конфлікти, що підкреслює вплив стресогенних середовищ на нейророзвиток.

У статті розглядаються ключові нейророзвиткові механізми СДУГ, зокрема порушення у роботі лобних часток кори та виконавчих функцій: концентрації уваги, планування, контролю імпульсивності, організації й робочої пам'яті. Ці чинники значною мірою визначають успішність студентів у процесі письмового висловлення думок. Дослідження А. Casas, М. Ferrer, І. Fortea, S. Molitor, J. Langberg та ін. засвідчують, що труднощі письма у здобувачів із СДУГ виникають не через окремі мовні дефіцити, а через комплексну взаємодію уваги, виконавчих функцій і метакогнітивних процесів.

Спираючись на емпіричні дані та досвід роботи, автори окреслюють стратегії підтримки студентів з розладом дефіциту уваги та гіперактивності. Ефективними є методи зниження тривожності й перфекціонізму, використання колаборативних та структурованих за часом завдань, поділ письма на послідовні етапи та застосування циклів багаторазового редагування. Візуальні підказки, шаблони, графічні організатори та техніка фрірайтингу сприяють підвищенню ясності й упевненості. Окремо підкреслено переваги цифрових інструментів – голосового введення, організаційних платформ, кольорового кодування та застосунків для концентрації. Наголошено на важливості індивідуалізованого зворотного зв'язку, реалістичних цілей та підтримувального освітнього середовища. Автори стверджують, що інституційна прихильність до поглибленої підготовки з питань нейрорізноманіття та координованих сервісів підтримки є необхідною умовою сталого, інклюзивного навчання письма. Цілеспрямовані й гнучкі педагогічні втручання здатні значно підвищити продуктивність, автономію та психологічний добробут студентів із СДУГ у процесі академічного письма.

Ключові слова: СДУГ, академічне письмо, нейрорізноманітність, виконавчі функції, інклюзивне навчання, когнітивні профілі, стратегії навчання.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'37

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.17>

В. М. КУДЛЯК

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник відділу створення і використання інтелектуальних мережних інструментів,

Національний центр «Мала академія наук України», м. Київ, Україна

Електронна пошта: masterds56@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3500-1639>

О. О. ПАРХОМЕНКО

провідний програміст відділу створення і використання інтелектуальних мережних інструментів,

Національний центр «Мала академія наук України», м. Київ, Україна

Електронна пошта: oleksiy_parkhomenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4386-1049>

Т. І. БЄЛАН

провідна інженерка відділу створення і використання інтелектуальних мережних інструментів,

Національний центр «Мала академія наук України», м. Київ, Україна

Електронна пошта: t.belan08@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8138-9614>

Є. А. ШАПОВАЛОВ

кандидат економічних наук,

науковий співробітник відділу інформаційно-дидактичного моделювання,

Національний центр «Мала академія наук України», м. Київ, Україна

Електронна пошта: Evgeny.ukr@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-3759-3506>

В. В. ЄМЕЦЬ

науковий співробітник відділу інформаційно-дидактичного моделювання,

Національний центр «Мала академія наук України», м. Київ, Україна

Електронна пошта: evvenv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4352-7190>

**ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ DEEP ZOOM ТА БІБЛІОТЕКИ
OPENSEADRAGON ДЛЯ ВИСОКОДЕТАЛІЗОВАНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ЖИВОПИСУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Стаття присвячена комплексному аналізу застосування технологій Deep Zoom та OpenSeadragon у контексті цифрової репрезентації українського живопису кінця ХІХ – початку ХХ століття. Розглянуто історико-культурні чинники, що визначили художню еволюцію періоду, а також технічні аспекти створення ієрархічних зображень надвисокої роздільної здатності. Художники цього періоду зосереджені на двох ключових напрямках: зображенні реалій українського побуту та осмисленні національного характеру через поетизацію природи й традицій. Історико-культурний контекст впливає на експериментальність художників у фактурі: густі лессировки, пастозні мазки, комбінована техніка – усе це створює фактурну складність для простої фіксації традиційною фотографією, що підкреслює важливість високодеталізованої цифрової репрезентації.

Простежено перспективи використання цифрових масштабованих репродукцій у музейній справі, мистецтвознавчих дослідженнях та реставраційній практиці. Окрема увага приділена принципам XML-структури DZI-файлів, механізмам генерування тайлів, а також інтеграції з веб-платформами на основі бібліотеки OpenSeadragon. Технології Deep Zoom та OpenSeadragon відкривають новий рівень представлення українського живопису кін-

ця XIX – початку XX століття. Гігапиксельні зображення дозволяють аналізувати фактуру, мазки, колористику та композиційні рішення з точністю, недоступною для стандартних цифрових копій. Оцифрування культурної спадщини забезпечує збереження, дистанційний доступ, інтерактивність та підтримку наукових досліджень. Інтеграція DZI-структур із веб-інструментами формує основу для цифрових музеїв, освітніх платформ та інновацій у реставраційній практиці.

Ключові слова: український живопис, Deep Zoom, OpenSeadragon, цифрова спадщина, гігапиксельні зображення, музейні технології, цифрова гуманітаристика.

Поставлення проблеми. Оцифрування культурної спадщини є одним із ключових напрямів сучасної музейної та наукової діяльності, особливо з огляду на зростання потреби у відкритому доступі до художніх колекцій. Українська живописна традиція кінця XIX – початку XX століття характеризується винятковим багатством стилістичних технік, складними фактурними рішеннями та тонкими колористичними нюансами, що робить її особливо складною для якісного цифрового відтворення [Marengo: 1-14]. Технології Deep Zoom та OpenSeadragon дозволяють створювати масштабовані репродукції, які зберігають усі особливості авторської манери, відкриваючи нові можливості для мистецтвознавців, реставраторів та широкої аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки дослідження у сфері цифрової репрезентації культурної спадщини зміщуються від окремих технічних демонстрацій до комплексних робочих процесів, де Deep Zoom та OpenSeadragon виступають перевіреними інструментами для подання високодеталізованого контенту в мережі. Одночасно зростає інтерес до методик документування полотен за допомогою гігапиксельної фотографії та фотограмметрії [Alonso], що дозволяє отримувати мікродеталі живопису для консервації та досліджень. Широке розповсюдження IIIF як інфраструктури для доставлення плиток зображень значно полегшило інтеграцію Deep Zoom-вьюерів у музеї та бібліотеки, що підвищує інтероперабельність і відтворюваність проєктів. Паралельно дослідники і практики звертаються до віртуальних виставок і мультимодальних платформ як засобу масової популяризації й дистанційного доступу до мистецтва, що особливо актуально для українського контексту цифрової трансформації та збереження культурної спадщини під час кризи. У методологічному плані публікації підкреслюють необхідність стандартизації метаданих, документації

зйомки та робочих процесів (від оцифрування до розміщення в мережі) для забезпечення надійності досліджень і довготривалого зберігання цифрових архівів. Тож сучасна література формує зрілу екосистему практик – від технічних гайдів і кейс-стаді до міждисциплінарних платформ – що робить застосування Deep Zoom + OpenSeadragon обґрунтованим і перспективним підходом для високодеталізованої репрезентації українського живопису кінця XIX – початку XX ст.

Мета статті: проаналізувати можливості використання технології Deep Zoom та бібліотеки OpenSeadragon для створення високодеталізованих цифрових репрезентацій українського живопису кінця XIX – початку XX століття, а також обґрунтувати їхню ефективність у збереженні, дослідженні й популяризації культурної спадщини завдяки інтерактивній роботі з великими зображеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське мистецтво кінця XIX – початку XX століття виникає в умовах посилення культурно-національних процесів. Під впливом суспільних змін формується нова художня інтелігенція, яка прагне самостійності у творчих підходах та орієнтується на поєднання народних традицій із сучасними на той час європейськими тенденціями. Київська рисувальна школа, Львівська школа мистецтв, Одеське художнє училище та приватні студії стають місцем підготовки митців нового покоління.

Художники цього періоду зосереджені на двох ключових напрямках: зображенні реалій українського побуту та осмисленні національного характеру через поетизацію природи й традицій. Наприклад, Микола Пимоненко створює глибоко психологічні та соціально точні жанрові сцени, Іван Труш досягає вишуканості у плернерному трактуванні світла, а Федір Кричевський формує українську версію модерну, де символізм поєднується зі складною композицією [Google Arts & Culture].

Історико-культурний контекст впливає на експериментальність художників у фактурі: густі лессировки, пастозні мазки, комбінована техніка – усе це створює фактурну складність для простої фіксації традиційною фотографією, що підкреслює важливість високодеталізованої цифрової репрезентації.

Український живопис кінця XIX – початку XX століття характеризується винятковою багатогранністю, яка відображає як соціально-культурні трансформації того часу, так і художні пошуки митців у різних стилях. Художня мова того періоду не обмежується якимось одним напрямком; натомість реалізм, романтизм, імпресіонізм і модерн співіснують, формуючи унікальний культурний синтез. Така стилістична різноманітність не лише підкреслює багатство української мистецької традиції, але й створює складну структуру, яку важливо досліджувати на рівні деталей.

Реалісти прагнули до максимальної документальної точності, передаючи повсякденне життя селян, святкові обряди, релігійні сцени, а також портрети людей у традиційному одязі. У їхніх полотнах увага до деталей, до дрібних елементів побуту та архітектури, є критично важливою для розуміння соціального контексту епохи. Романтичні тенденції у той же час акцентували на емоційному сприйнятті пейзажу та портретів, надаючи значення світлу, кольорним контрастам та внутрішньому настрою композиції.

Імпресіоністи, що з'являються в українському мистецтві на початку XX століття, концентруються на передачі ефемерних світлових явищ, мінливості атмосфери, природних кольорних переходів і відчуття руху часу. В їхніх роботах основний акцент зміщується з точності контурів на динаміку кольору, світла і тіні, що робить відтворення оригінальної картини без втрати деталей надзвичайно складним завданням.

Модерністичні пошуки в українському живописі відзначаються експериментами з формою, композицією та кольоровою гамою. Художники активно використовують декоративні мотиви, орнаментальні елементи, стилізовані контури і складні кольорові гармонії, що ускладнює завдання дослідника, який прагне повністю відтворити нюанси їхньої творчості [Міністерство культури та інформаційної політики України].

Техніка живописців стає дедалі більш складною і багатошаровою. Важливу роль у створенні образу відіграють фактура пензля, тонкі мазки, мікроскопічні деталі композиції та кольорні нюанси. Саме ці елементи утворюють значну частину художньої інформації, яку не завжди можна побачити навіть на високоякісних фотографіях або у стандартних цифрових зображеннях. Традиційні способи репродукції часто не здатні зафіксувати такі дрібниці, і втрати інформації можуть бути критичними для атрибуції, дослідження авторської техніки або виявлення реставраційних втручань.

Саме у цьому контексті технологія Deep Zoom демонструє свою надзвичайну ефективність. Вона дозволяє створювати гігапиксельні зображення, що зберігають не лише колір і форму, а й кожен деталь фактури, кожен мазок пензля, кожен нюанс поверхні. Така цифрова репрезентація дає змогу дослідникам і мистецтвознавцям виконувати аналіз на рівні окремих фрагментів полотна, спостерігати взаємодію кольорів, структуру фарбового шару та дрібні особливості техніки, недоступні при стандартному огляді. Це відкриває нові можливості для вивчення українського живопису, поєднуючи художню естетику та науковий аналіз у єдиному інформаційному просторі.

У сучасній музейній, архівній та реставраційній практиці питання достовірного цифрового відтворення мистецьких об'єктів посідає одне з ключових місць. Традиційні фотографії, навіть виконані з використанням високоякісного обладнання, залишаються суттєво обмеженими можливостями стандартних форматів і звичайних матриць. Навіть ультрависока роздільна здатність – зокрема 8K – не забезпечує достатнього рівня деталізації для фіксації мікроструктури фарбового шару, надтонких тріщин у лаковому покритті, зачисток, авторських виправлень чи інших дрібних особливостей, що мають вирішальне значення для наукових досліджень. Для мистецтвознавства, техніко-технологічного аналізу й атрибуції твору саме мікродеталі часто є визначальними, тому високодеталізовані цифрові копії перестають бути інструментом виключно візуальної презентації – вони перетворюються на повноцінний засіб дослідження.

У музеях та реставраційних лабораторіях високоточно оцифровані зображення

використовуються не лише для створення віртуальних галерей. Передусім вони виконують роль джерела первинної наукової інформації, яка дозволяє працювати з об'єктом без прямого фізичного контакту. Такий підхід мінімізує ризики механічних пошкоджень і забезпечує можливість багаторазового перегляду та аналізу деталей, що в реальних умовах можуть бути майже непомітними або взагалі недоступними [Cheban: 44–52].

Високодеталізовані цифрові репрезентації надають низку переваг, зокрема дозволяють досліджувати техніку письма на рівні окремих мазків пензля та мікроскопічних слідів інструментів, аналізувати стан збереження поверхні без необхідності демонтажу полотна чи його переміщення, проводити 3D-реконструкції рельєфу фарбового шару, фіксувати зміни, що відбуваються із твором під час реставраційних втручань або тривалого експонування. Крім того, гігапиксельні панорами формують фундамент для створення цифрових архівів, призначених для довготривалого зберігання інформації та забезпечення доступності матеріалів для дослідників у майбутньому.

Окремої уваги заслуговує значення таких цифрових копій у контексті культурної безпеки. У випадку пошкодження, часткової втрати чи повної втрати оригінального твору мистецтва надвисокодеталізоване зображення виступає унікальним документом, що зберігає максимальний обсяг інформації про авторську техніку, колористику, фактуру і структурні особливості поверхні. Подібні цифрові записи виконують функцію страхового матеріалу, який може стати основою для подальших реконструкцій або відновлювальних робіт.

У підсумку високодеталізована цифрова репрезентація стає не лише інструментом технологічного прогресу, але й необхідною умовою сучасної наукової практики. Вона інтегрує можливості точного вимірювання, моніторингу стану, дистанційного доступу та збереження культурного надбання, формуючи нову парадигму роботизованого мистецтва у цифрову епоху.

Deep Zoom – це інноваційна технологія представлення зображень надвисокої роздільної здатності, яка дозволяє ефективно працювати з гігапиксельними файлами без перевантаження оперативної пам'яті або мережевого трафіку. Основна ідея полягає у поділі великого

зображення на набір невеликих квадратних елементів – тайлів, що зберігають інформацію про окремі фрагменти. Завдяки цьому браузер або клієнтська програма підвантажують лише ті ділянки зображення, які реально потрібні користувачу у поточний момент, а не весь файл цілком [Microsoft].

Технологія реалізується за допомогою концепції піраміди роздільностей (рис. 1).

На верхньому рівні піраміди зображення існує у найменшій роздільності, що дозволяє відобразити загальний вигляд твору, а на нижчих рівнях зберігаються все детальніші копії, розбиті на квадратні тайли фіксованого розміру, зазвичай 256×256 пікселів. Кожний рівень містить усю інформацію попереднього, але з більшою деталізацією, що забезпечує плавне масштабування та високоточний огляд навіть окремих мазків або текстур поверхні.

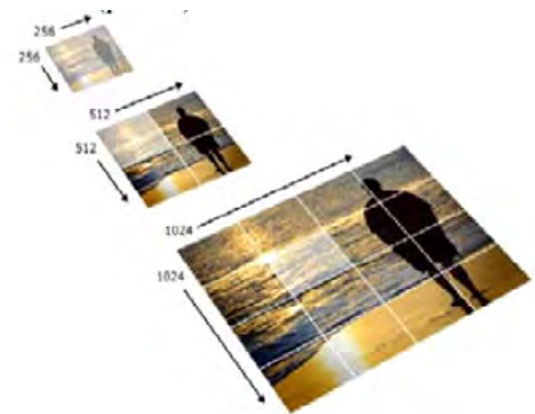

Рис. 1. Приклад структури Deep Zoom Image (DZI)

Для опису структури Deep Zoom Images (DZI) використовується XML-файл, який визначає параметри зображення та організацію тайлів.

Приклад XML-структури:

```
<?xml version="1.0" encoding="UTF-8"?>
<Image TileSize="256" Overlap="1"
Format="jpg" xmlns="http://schemas.microsoft.
com/deepzoom/2008">
<Size Width="12000" Height="8500" />
</Image>
```

У цьому файлі задаються такі ключові параметри:

TileSize – розмір одного тайлу у пікселях;

Overlap – кількість пікселів перекриття між сусідніми тайлами, що запобігає появі видимих швів при масштабуванні;

Format – формат збереження тайлів, зазвичай JPEG або PNG;

Size – розміри повного зображення у пікселях.

Принцип роботи Deep Zoom включає кілька етапів. Спершу повне зображення конвертується у піраміду роздільностей, де кожен рівень представляє певну деталізацію. Потім кожен рівень ділиться на окремі квадратні тайли. Під час перегляду браузер або додаток запитує тільки ті тайли, які відповідають поточній видимій області на екрані, що значно економить ресурси та забезпечує швидке завантаження. Користувач при цьому отримує відчуття миттєвого масштабування і безшовного переходу між рівнями деталізації [7, с. 17–28].

Архітектура Deep Zoom також дозволяє ефективно працювати з великими обсягами даних. Файли розміром у сотні мегабайт можна переглядати на стандартному комп'ютері або в браузері без необхідності попередньо завантажувати весь файл. Завдяки такому підходу технологія широко використовується у віртуальних музеях, наукових архівах та цифрових бібліотеках, де збереження високої деталізації при обмежених ресурсах є критично важливим.

Таким чином, Deep Zoom поєднує високу ефективність зручного перегляду, оптимізацію ресурсів та точне збереження деталей, що робить цю технологію незамінною для дослідження, збереження та популяризації творів мистецтва, особливо тих, які потребують детального аналізу фактури, колориту та структури поверхні.

Генерація тайлів є ключовим етапом підготовки зображень для технології Deep Zoom, оскільки саме від цього процесу залежить точність відтворення деталей та ефективність подальшого перегляду. Незалежно від вибору програмного забезпечення, основна мета полягає у перетворенні великого оригінального зображення у структурований набір маленьких квадратних тайлів різних рівнів деталізації. Серед сучасних інструментів для професійної роботи з гігапксельними зображеннями особливою стабільністю та швидкістю відзначається бібліотека libvips, яка оптимізована для обробки великих обсягів даних і дозволяє економно використовувати оперативну пам'ять [8].

Типовий приклад команди для генерації Deep Zoom Image за допомогою libvips виглядає так:

```
vips dzsave painting.jpg dz_output --tile-size=256 --overlap=1
```

У цій команді параметри визначають ключові аспекти формування тайлів:

--tile-size=256 задає розмір одного тайлу у пікселях, що забезпечує оптимальне співвідношення між деталізацією і кількістю файлів;

--overlap=1 встановлює ширину перекриття між сусідніми тайлами у пікселях, що запобігає появі помітних швів при масштабуванні;

dz_output – це директорія, куди будуть збережені всі результати генерації, включаючи DZI-файл та структуроване дерево тайлів.

Процес генерації тайлів включає кілька ключових кроків. Перш за все, програма створює DZI-файл, який описує параметри зображення, включно з розмірами, форматом, розміром тайлу та кількістю рівнів масштабування. Далі автоматично генерується піраміда роздільностей, де кожен рівень представляє зменшену копію оригінального зображення з поступовим зростанням деталізації на нижчих рівнях. Кожен рівень ділиться на квадратні тайли, що зберігаються у спеціальній дерево-подібній структурі директорій, яка забезпечує легкий доступ до потрібного тайлу при перегляді.

Однією з важливих функцій libvips є оптимізація JPEG-компресії, яка дозволяє зменшити обсяг даних без помітної втрати якості. Це критично для гігапксельних зображень, обсяг яких може сягати сотень мегабайт або навіть кількох гігабайт. Завдяки оптимізації зберігається баланс між якістю відтворення дрібних деталей, таких як текстура фарбового шару або мазки пензля, і швидкістю завантаження тайлів у браузері або клієнтській програмі.

Крім того, генерація тайлів включає врахування множинних рівнів масштабування. Кожен рівень відповідає певній відстані перегляду або збільшенню, що дозволяє користувачу плавно збільшувати масштаб без необхідності завантажувати повне гігапксельне зображення одразу. Така організація даних є фундаментальною для забезпечення високої продуктивності веб-застосунків та віртуальних музеїв, де користувачі очікують миттєвого реагування на масштабування та панорування.

Таким чином, технологічний процес генерації тайлів є критично важливим для успішної інтеграції Deep Zoom у наукову, музейну або цифрову архівну практику. Він забезпечує точне відтворення оригінальної картини, ефективне використання ресурсів та можливість глибокого аналізу художніх об'єктів без фізичного контакту, зберігаючи при цьому максимальну інформацію про фактуру, кольорову палітру та авторські техніки.

Для перегляду та інтерактивної роботи з гігапксельними зображеннями, створеними за технологією Deep Zoom, критично важливо мати інструмент, який забезпечує плавне масштабування, панорування та навігацію. Одним із найбільш ефективних рішень у цьому контексті є OpenSeadragon – відкрита JavaScript-бібліотека, спеціально розроблена для роботи з високодеталізованими зображеннями у веб-браузері. Вона підтримує формати DZI, PIF, Zoomify та інші стандарти, що дозволяє інтегрувати різні джерела та архіви у єдину платформу для дослідження та презентації.

OpenSeadragon забезпечує інтерактивну візуалізацію на рівні окремих тайлів, завдяки чому користувач може збільшувати або зменшувати масштаб без необхідності завантаження всього гігапксельного файлу одразу. Це робить можливим аналіз тонких деталей полотна, таких як мазки пензля, текстура фарби, тріщини лаку чи інші мікродеталі, що мають наукове і мистецтвознавче значення. Бібліотека також підтримує функції панорування, навігатора та індикації видимої області, що суттєво підвищує зручність роботи з великими зображеннями.

Приклад ініціалізації OpenSeadragon виглядає так:

```
const viewer = OpenSeadragon({
  id: "openseadragon",
  prefixUrl: "https://cdnjs.cloudflare.com/ajax/
  libs/openseadragon/4.1.0/images/",
  tileSources: "dz_output.dzi",
  showNavigator: true,
  maxZoomPixelRatio: 5,
  visibilityRatio: 1.0,
  gestureSettingsTouch: { pinchRotate: true } });
```

У цьому прикладі параметри виконують такі функції:

id – ідентифікатор HTML-елемента, у якому буде відображатися візуалізатор;

prefixUrl – шлях до зображень елементів керування (кнопки масштабування, панорама тощо);

tileSources – посилання на DZI-файл або інший підтримуваний формат;

showNavigator – увімкнення міні-карти навігатора, що відображає поточну видиму область та дозволяє швидко орієнтуватися на великому полотні;

maxZoomPixelRatio – максимальне співвідношення між пікселями зображення і розміром екрану для деталізації;

visibilityRatio – визначає, яку частину екрану має займати активна область перегляду;

gestureSettingsTouch – параметри для сенсорних пристроїв, наприклад підтримка жесту pinch-to-zoom та обертання.

OpenSeadragon також дозволяє реалізувати додаткові функції аналітики та інтерактивного дослідження. Серед них – накладення позначок, порівняння двох зображень, інтеграція з базами метаданих, відображення шарів реставраційних змін, вимірювання відстаней або площ на полотні. Це робить бібліотеку незамінним інструментом для цифрових музеїв, наукових лабораторій та освітніх платформ, де користувачі можуть вивчати мистецтво на максимально деталізованому рівні.

Завдяки поєднанню пірамідальної структури тайлів, оптимізованої генерації DZI-файлів та функцій OpenSeadragon користувач отримує можливість безперервного масштабування і швидкої навігації навіть по гігапксельним зображенням, що займають сотні мегабайт або більше. Такий підхід не лише покращує доступність інформації, але й зберігає усі критичні деталі, необхідні для наукового аналізу, реставрації або вивчення художніх технік.

В підсумку OpenSeadragon забезпечує інтерактивний, швидкий і ресурсоефективний інструмент для візуалізації високодеталізованих цифрових копій, поєднуючи переваги сучасних веб-технологій із потребами мистецтвознавства та музейної практики.

Реалізація веб-сайту, що використовує технологію Deep Zoom, передбачає складну, але гнучку систему взаємодії між користувачем і контентом, а також можливість динамічного завантаження та обробки зображень високої роздільної здатності. Такий сайт виконує роль

цифрового архіву або віртуальної галереї, де відвідувач може переглядати гігапксельні зображення, аналізувати їх деталі, взаємодіяти з додатковими даними та метаданими, не стикаючись із проблемами обмеженої пропускної здатності або ресурсів клієнтського пристрою [OpenSeadragon].

Архітектура подібної системи зазвичай включає кілька взаємопов'язаних компонентів. Перш за все, серверна частина відповідає за зберігання DZI-файлів та тайлів, формування структури каталогів і забезпечення швидкого доступу до окремих тайлів за запитами користувача. Сервер також може містити систему кешування, що прискорює повторні звернення до часто перегляданих частин зображення, забезпечуючи плавний досвід масштабування.

Другим компонентом є система керування контентом (CMS), що дозволяє адміністраторам і дослідникам завантажувати великі оригінали у форматах TIFF, PNG або високоякісних JPEG. Після завантаження серверний модуль автоматично обробляє ці файли, використовуючи інструменти генерації тайлів, наприклад `viprs dsave` або скрипти на кшталт `deerzoom.py`. Цей процес включає створення DZI-файлу, генерацію всіх рівнів масштабування та формування дерева-подібної структури директорій із тайлами, які одразу стають доступними для клієнтського інтерфейсу.

Клієнтська частина сайту, реалізована на основі бібліотеки OpenSeadragon, забезпечує інтерактивну роботу з гігапксельними зображеннями. Користувач може плавно масштабувати і переходити між різними областями полотна, а також переглядати дрібні деталі, які важливі для мистецтвознавчих і наукових цілей. Інтерфейс може включати список галерей, навігаційні панелі, відображення метаданих та описів, а також налаштування режимів перегляду для оптимального досвіду на різних пристроях.

Для забезпечення зручності додавання нових робіт передбачено інтерактивну форму завантаження, яка підтримує великі обсяги даних і автоматично запускає процес генерації тайлів. Така інтеграція дозволяє створити динамічний цифровий архів мистецтва, що постійно поповнюється новими роботами, не вимагаючи ручного втручання в структуру файлів чи серверні налаштування [OpenSeadragon Community].

Розглянемо повне, чітке й науково-орієнтоване описання скриншоту та інструкцію користування сайтом, створеним на основі технології Deep Zoom з використанням OpenSeadragon (рис. 2).

На скриншоті зображено веб-сторінку, побудовану за принципом гігантського масштабованого полотна, що складається з сотень дрібних мініатюр – репродукцій творів живопису.

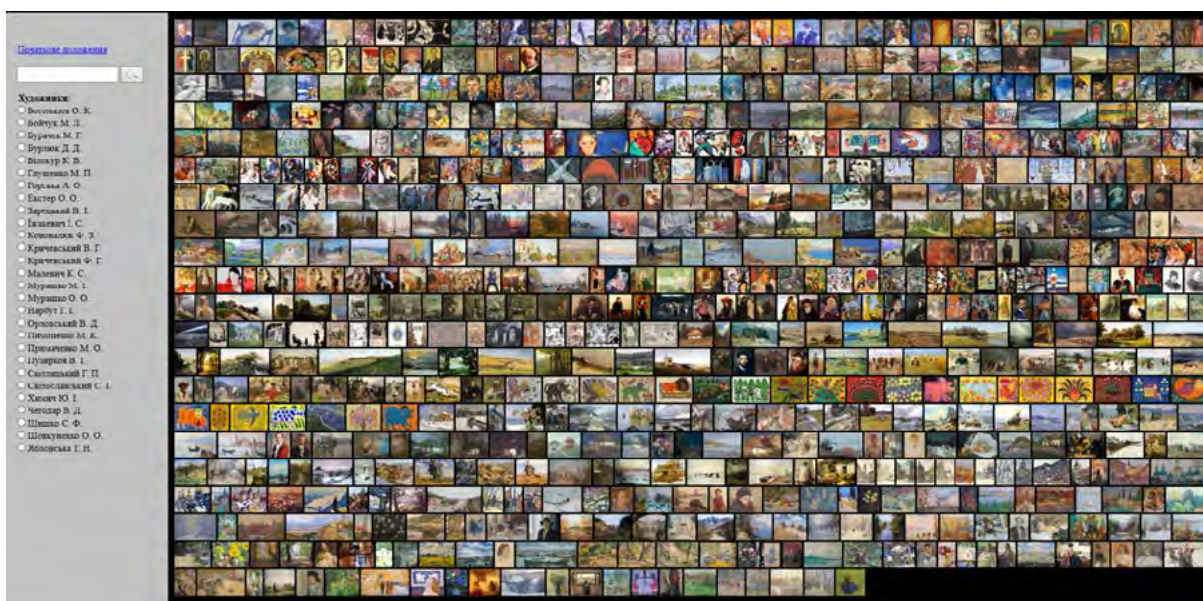

Рис. 2. Скриншот веб-сторінки сайту на основі технології Deep Zoom

Це типова реалізація Deep Zoom, де всі зображення об'єднані в одну мозаїчну панель з можливістю безперервного наближення.

Ліва панель (панель керування). Зліва розташована вертикальна сіра панель, яка виконує роль меню фільтрації та керування. На ній видно:

1. Кнопка «Початкове положення» – дозволяє швидко повернути масштаб і позицію огляду до початкового вигляду мозаїки.

2. Поле пошуку – невелике текстове поле для введення ключових слів, імен художників або назв картин.

3. Список художників.

Під пошуком розміщено дуже довгий список українських художників: Богомазов О. К., Бойчук М. Л., Бурачек М. Г., Васильківський С. І., Глушенко М. П., Світличний П. П., Примаченко М. О., Шевченко О. О. та багато інших (понад 40 позицій).

Користувач може обрати конкретного художника – після цього на мозаїчному полотні лишаються тільки роботи цього автора.

Центральна частина – Мозаїка Deep Zoom. У центральній частині екрана знаходиться величезне поле з сотнями маленьких зображень, розташованих щільною сіткою.

Мозаїка виглядає як один гігантський «колаж», але за допомогою Deep Zoom можна наблизити будь-яку мініатюру до великого формату з високою деталізацією.

Висновки. Отже, технології Deep Zoom та OpenSeadragon відкривають новий рівень представлення українського живопису кінця XIX – початку XX століття. Гігапиксельні зображення дозволяють аналізувати фактуру, мазки, колористику та композиційні рішення з точністю, недоступною для стандартних цифрових копій.

Оцифрування культурної спадщини забезпечує збереження, дистанційний доступ, інтерактивність та підтримку наукових досліджень. Інтеграція DZI-структур із веб-інструментами формує основу для цифрових музеїв, освітніх платформ та інновацій у ресурсній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Marengo, M. (2022). Documenting Paintings with Gigapixel Photography. *Heritage Science*, с. 1–14.
2. Alonso, G. (2021). Gigapixel Museum: Практичні методи зйомки високодеталізованих зображень: <https://gigapixel-museum.com>.
3. Google Arts & Culture. (2024). Дослідження користувацького досвіду цифрових музейних платформ: <https://artsandculture.google.com>
4. Міністерство культури та інформаційної політики України. (2023). Цифровізація Музейного фонду України: <https://mkip.gov.ua>.
5. Cheban, O. (2020). Outstanding Representatives of Modern Movements in Ukrainian Art of the Late 19th – Early 20th Century. *Journal of Cultural Studies*, с. 45–52.
6. Microsoft. (2020). Deep Zoom: технологія багаторівневого масштабування зображень: <https://docs.microsoft.com>.
7. Remondino, F. (2011). Heritage Recording and 3D Modeling. *MDPI*, с. 17–28.
8. IIIF Consortium. (2023). IIIF. Як це працює: <https://iiif.io>.
9. OpenSeadragon. (2024). Офіційна документація: базові принципи та використання: <https://openseadragon.github.io>.
10. OpenSeadragon Community. (2023). Практичні інструменти для генерації DZI: <https://github.com/openseadragon>.

REFERENCES

1. Marengo, M. (2022). Documenting Paintings with Gigapixel Photography. *Heritage Science*, pp. 1–14.
2. Alonso, G. (2021). Gigapixel Museum: Practical Methods for Capturing High-Resolution Images: <https://gigapixel-museum.com>.
3. Google Arts & Culture. (2024). User Experience Research of Digital Museum Platforms: <https://artsandculture.google.com>.
4. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2023). Digitization of the Museum Fund of Ukraine: <https://mkip.gov.ua>.
5. Cheban, O. (2020). Outstanding Representatives of Modern Movements in Ukrainian Art of the Late 19th – Early 20th Century. *Journal of Cultural Studies*, pp. 45–52.
6. Microsoft. (2020). Deep Zoom: Technology of Multilevel Image Scaling: <https://docs.microsoft.com>
7. Remondino, F. (2011). Heritage Recording and 3D Modeling. *MDPI*, pp. 17–28.
8. IIIF Consortium. (2023). IIIF: How It Works: <https://iiif.io>.
9. OpenSeadragon. (2024). Official Documentation: Basic Principles and Usage: <https://openseadragon.github.io>.
10. OpenSeadragon Community. (2023). Practical Tools for Generating DZI: <https://github.com/openseadragon>.

V. M. KUDLIAK

*Candidate of Engineering Sciences, Senior Researcher at the Department of Creation and Use of Intelligent Network Tools,
Scientific Research Center "Junior Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine
E-mail: masterds56@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3500-1639>*

O. O. PARKHOMENKO

*Lead Programmer at the Department of Creation and Use of Intelligent Network Tools,
Scientific Research Center "Junior Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine
E-mail: oleksiy_parkhomenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4386-1049>*

T. I. BELAN

*Lead Engineer at the Department of Creation and Use of Intelligent Network Tools,
Scientific Research Center "Junior Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine
E-mail: t.belan08@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8138-9614>*

E. A. SHAPOVALOV

*Candidate of Economics, Research Fellow at the Department of Information and Didactic Modeling,
Scientific Research Center "Junior Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine
E-mail: Evgeny.ukr@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0000-3759-3506>*

V. V. EMETS

*Research Fellow at the Department of Information and Didactic Modeling,
Scientific Research Center "Junior Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine
E-mail: evvevv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4352-7190>*

**USING DEEP ZOOM TECHNOLOGY AND OPENSEADRAGON LIBRARY
FOR HIGH-DETAIL REPRESENTATION OF UKRAINIAN PAINTING
FROM THE LATE 19TH TO EARLY 20TH CENTURY**

The article is devoted to a comprehensive analysis of the application of Deep Zoom and OpenSeadragon technologies in the context of digital representation of Ukrainian painting of the late 19th and early 20th centuries. The historical and cultural factors that determined the high artistic evolution of the period are considered, as well as the technical aspects of creating hierarchical images over resolution. Artists of this period focused on two key areas: depicting the realities of Ukrainian life and understanding the national character through the poeticization of nature and tradition. The historical and cultural context influences the artists' experimentation in texture: thick glazes, pasty strokes, combined techniques – all this creates textural complexity for simple fixation by traditional photography, which emphasizes the importance of highly detailed digital representation. The prospects for the use of digital scaled reproductions in museum work, art historical research, and restoration practice are traced. Special attention is paid to the principles of XML structures of DZI files, tile generation mechanisms, as well as integration with web platforms based on the OpenSeadragon library. Deep Zoom and OpenSeadragon technologies open a new level of representation of Ukrainian painting of the late 19th and early 20th centuries. Gigapixel images do not allow analyzing texture, strokes, color and compositional solutions with an accuracy unavailable for standard digital copies. Digitization of cultural heritage ensures preservation, remote access, interactivity and support for scientific research. Integration of the DZI structure with web tools forms the basis for digital museums, educational platforms and innovations in restoration practice.

Key words: Ukrainian painting, Deep Zoom, OpenSeadragon, digital heritage, gigapixel images, museum technologies, digital humanities.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'25:80

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.18>

Я. Г. МАР'ЯНКО

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса, Україна
Електронна пошта: maryanko.yanina@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-7936-2562>*

Т. С. БОСА

*старший викладач кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса, Україна
Електронна пошта: tatabosaya2007@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0806-6528>*

С. Ф. ЛАЗАРЧУК

*старший викладач кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса, Україна
Електронна пошта: lazarchuk7@odaba.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-0745-9151>*

**СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ:
МОВНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ**

Стаття пропонує глибокий аналіз лінгвістичних, комунікативних та культурних аспектів перекладу з огляду на сучасні теорії та практичні підходи. Перекладач розглядається не лише як посередник між двома мовними системами, а й як активний учасник діалогу культур – відповідальний за ефективну передачу значень, цінностей і стилістичних відтінків.

Особлива увага приділяється лінгвістичним трансформаціям, включаючи лексичні, граматичні та фонолістичні зміни, що відбуваються під час перекладу. Ці трансформації представлені як необхідні інструменти для досягнення еквівалентності та збереження експресивного потенціалу вихідного тексту. На комунікативному рівні стаття досліджує стратегії адаптації до очікувань цільової аудиторії, підтримку прагматичної функції оригіналу та врегулювання міжкультурних відмінностей у конструюванні значення.

Культурний вимір перекладу аналізується через відтворення культурних кодів і символів, а також передачу національно-специфічних елементів, таких як реалії, метафори, ідіоми та форми звертання. У статті стверджується, що переклад виходить за межі формальної заміни та вимагає глибокої міжкультурної компетентності – здатності передбачати сприйняття цільовою аудиторією та тонкої чутливості до динаміки культурної взаємодії.

Дослідження інтегрує ідеї з лінгвістики, комунікативних досліджень, теорії перекладу та культурології. Приклади, взяті з художніх текстів, журналістського дискурсу та соціальних медіа, ілюструють різноманітні виклики перекладу та стратегії, що використовуються для їх подолання. Результати підкреслюють необхідність гнучких та творчих підходів у практиці перекладу, підкреслюючи подвійну роль перекладача як інтерпретатора та співтворця значення в глобалізованому комунікативному просторі.

Ключові слова: переклад, трансформації, художній текст, культурологія, дискурс, реалії, адаптації, простір.

Поставлення проблеми. Сучасне перекладознавство визначається інтеракцією культур, що забезпечує виявлення специфіки міжмовної взаємодії та інтеграцію наукових підходів. Його теоретичні засади формувалися від античної філософії перекладу (Цицерон) та середньовічної традиції (Ієронім) до філософії

мови (В. Гумбольдт, І. Гердера), герменевтики (Х. Гадамер, М. Хайдеггер) і методології перекладу (Ф. Шлейєрмахер). Вагомий внесок у розвиток дисципліни зробили зарубіжні дослідники О. Швейцер, Ж. Мунен, Т. Сейворі, Дж. Штайнер, а також представники сучасної західної думки – С. Басснетт, Л. Бенуті,

В. Беньямін, Ж. Дерріда, У. Еко, П. Рікер, Дж. Турі. Вітчизняна традиція (І. Франко, М. Рильський, П. Тичина, О. Кундзіч, І. Заславський) зосереджена на питанні художнього перекладу, зокрема на відтворенні стилю, культурних кодів та естетичного впливу оригіналу. Таким чином, дослідження перекладу поєднують мовознавчі, культурологічні й естетичні аспекти, акцентуючи на ролі лінгвокультурних особливостей і національного колориту [Bosa, Maryanko 2024 : 246].

Об'єктом дослідження є переклад як форма міжмовної комунікації в умовах сучасних європейських і національних викликів. **Предметом** дослідження є лінгвальні, комунікативні й культурологічні аспекти перекладу у контексті взаємодії європейських і вітчизняних наукових підходів. **Мета** статті полягає у з'ясуванні специфіки та функцій перекладу в контексті сучасних наукових тенденцій, а також у визначенні впливу цих тенденцій на розвиток перекладознавства та міжкультурної комунікації. Основна **проблема** дослідження полягає у відсутності комплексного аналізу перекладознавчих студій у контексті взаємодії європейських і національних тенденцій, а також у недостатній розробленості взаємодії лінгвальних, комунікативних і культурологічних аспектів перекладу.

Досягнення мети потребує вирішення таких **завдань**:

- 1) розкрити сутність поняття “*лінгвістичні студії перекладу*” у сучасному науковому дискурсі;
- 2) проаналізувати європейські та вітчизняні тенденції розвитку перекладознавства;
- 3) виявити особливості лінгвальних, комунікативних та культурологічних аспектів перекладу;
- 4) визначити спільні та відмінні риси в підходах до перекладацьких студій у європейському й українському контекстах;
- 5) окреслити перспективи розвитку перекладознавчих досліджень в умовах глобалізації та зростання міжкультурних контактів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що у ХХІ ст. переклад постає як багатовимірне явище, що поєднує мовні, комунікативні та культурні аспекти. Його значення зростає в умовах глобалізації та міжкультурної комунікації, що зумовлює потребу в інтеграції європейських

і національних підходів та вироблення нових наукових моделей аналізу.

Засади теорії та практики перекладу були сформульовані у працях багатьох мовознавців (Зорівчак 1989; Карасика 2004; Кияка 2006; Коломійця 2004; Некряч 2008; Чалої 2006; Чередниченко 2007; Benjamin 1973; Catford 1965; Danks 1997; Duff 1989; Hatim 1990; House 1997; Newmark 1993; Nida 1964; Steiner 1992; Werner 1987 та ін.). Таким чином, проблематику перекладу як творчого процесу не можна вважати новою, адже її опрацювання відбувалося на належному науковому ґрунті. Відтоді актуальними залишаються проблеми історії, теорії та практики перекладу, що досліджуються в межах україністики (Т. Гаврилів, Н. Дзюбишин-Мельник, М. Зарицький, Р. Зорівчак, Т. Іваніна, Т. Кияк, С. Ковганюк, В. Коптілов, І. Корунець, А. Левицький, А. Науменко, О. Огуй, В. Радчук, М. Рильський, П. Тичина, І. Франко та інші); і в зарубіжній лінгвістиці (Г. Гьоніг, К. Райс та інші).

Лінгвальні аспекти перекладу послідовно досліджуються у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві (Демецької 2020; Кальниченко 2018; Nida 1964; Catford 1965). Комунікативні проблеми перекладу розробляють українські (Охременова 2019; Коломієць 2016) та зарубіжні дослідники (House 2015; Vermeer 1989). Культурологічний вимір перекладу акцентовано у працях С. Баснетт (2002), Л. Венуті (1995), А. Лефевра (1992), а також українських учених (Басай 2021; Радчук 2017). Адаптацію й адекватність перекладу, дискурсивні й текстові аспекти досліджують В. Демецька, О. Кальниченко, В. Подміногін. Попри значну кількість праць, системних студій щодо лінгвокультурної специфіки перекладних текстів наразі бракує.

У процесі перекладу відбувається діалог культур оригіналу та перекладу, що зумовлює необхідність вибору стратегії лінгвокультурної адаптації. Це питання залишається актуальним як для перекладознавства, так і для лінгвокультурології, адже стосується взаємодії мови та культури. У перекладознавстві важливим є принцип еквівалентності, сформульований К. Шродером: визначальною ознакою перекладу має бути комунікативно-функціональний ефект, еквівалентний впливу оригіналу на адресата [Schroder 1990 : 43].

Отже, завдання перекладача – створити текст перекладу, здатний викликати аналогічну реакцію в іншомовного читача. На думку К. Шродера, перекладачеві не слід вводити до тексту елементи власного світосприйняття. Проте така позиція видається дискусійною, адже перекладач водночас виступає адресатом вихідного тексту й інтерпретує його крізь призму мовної системи та культурного середовища, формуючи власну систему культурних маркерів, які надають тексту перекладу додаткової смислової та культурологічної насиченості. Таким чином, переклад стає носієм як національної, так і чужої культури, формуючи особливий лінгвокультурний простір.

Перекладознавство як наука перебуває на перетині лінгвістики й літературознавства, у межах якої ключовими є текст оригіналу та мовні особистісті автора й перекладача, що відображають культуру-джерело й культуру-сприймача. Втім, у процесі перекладу перекладач “проникає у структуру оригіналу, в якому кристалізується відтворена автором модель світу. Це підштовхує перекладача до правильного, адекватного авторському задуму виділення основного в першотворі з урахуванням необхідних взаємозв’язків основних компонентів, а також усвідомлення структури глибокого розуміння оригіналу, оскільки у тексті художньої літератури як мовленнєвому мікроявищі кожна автономна мовна одиниця стає компонентом цілого, втрачаючи свою словникову самостійність і отримуючи нерозривні зв’язки з сусідніми одиницями та з усім висловлюванням загалом” [Кияк, Огуй, Науменко : 66].

Переклад є важливим видом мовної діяльності, необхідним для роботи фахівців різних сфер і подолання мовних бар’єрів. Його роль у міждержавній комунікації та обміні інформацією зростає, про що свідчить розширення ринку перекладу, підготовка фахівців і розвиток автоматичних перекладацьких систем, що стимулює розвиток науки про перекладознавство. Переклад є ключовою складовою національно-літературного процесу, виступає посередником між літературами. Художній переклад передає не стільки зміст, скільки стає “відображенням думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої

мови” [Зарицький : 56]. Це вимагає від перекладача високої ретельності й ерудованості, адже у перекладеному творі відображаються не лише певні події, а й філософські та естетичні погляди автора.

Однією з проблем художнього перекладу є співвідношення авторського та перекладацького контекстів. Автор відображає дійсність через власне сприйняття, тоді як перекладач має справу вже з текстом і його “вторинним” відображенням, створюючи новий художній образ у перекладі. Під контекстом у науковій літературі (Г. Колшанський, О. Селіванова, З. Хованський, В. Ярцевої) розуміють мовне оточення мовної одиниці й розрізняють кілька типів контексту – вузький, тобто “текстовий фрагмент, речення, словосполучення, які визначають семантику певної мовної одиниці” [Селіванова 2006 : 252], широкий – “з цілим текстом, зважаючи на те, що лише цілісний текст забезпечує тлумачення змісту його одиниці” [Там само : 253], – і екстралінгвістичний. Широкий контекст може охоплювати абзац, розділ або весь твір загалом. Якщо широкого контексту недостатньо, перекладач звертається до позалінгвістичного (екстралінгвістичного) контексту, який передбачає “глобальні умови оптимального забезпечення комунікації, зокрема, її мети, рольової природи комунікантів, їхніх тезаурусів, соціального й культурного середовища комунікації і т. ін.” [Селіванова : 254].

Таким чином, художній переклад визначається як об’єктивними чинниками, так і суб’єктивними. Абсолютної точності досягти неможливо: мовна система приймаючої літератури не здатна повністю передати зміст оригіналу, тож перекладач завжди вносить власну інтерпретацію. У художньому перекладі значну роль відіграє особистість перекладача, який певною мірою виступає співтворцем, адже твір має народитися в новій мовній ситуації завдяки майстерності перекладача. Однією з ключових проблем художнього перекладу є проблема точності та вірності перекладу. У прозі головним є змістове та стилістичне навантаження слова, тоді як у поезії воно підпорядковується ритмічній організації тексту, що впливає на його стилістичні й смислові властивості [Зарицький 2004 : 56].

Ідею “всесвітньої літератури” обґрунтував Й. Гете, який вважав працю перекладача “однією з найважливіших і гідних справ, що зв’язують воедино всесвіт” [Гете 1982 : 7]. У добу глобалізації роль перекладу зростає, навіть попри поширення міжнародних мов, адже він часто здійснюється через посередництво інших мов. Переклад збагачує мову й культуру новими образами, жанрами та концептами, прискорює зовнішні й внутрішні впливи, продовжуючи буття твору й культури та сприяючи їхньому подальшому розвитку.

Головними проблемами сучасного перекладознавства є:

- 1) розробка поняття еквівалентності оригіналу й перекладу в її співвідношенні з поняттями адекватності, релевантності, інваріантності тощо;
- 2) установлення типів еквівалентності та чинників їхнього балансу при перекладі;
- 3) моделювання процесу перекладу;
- 4) визначення перекладацьких стратегій;
- 5) опис типів перекладу та специфіки стратегій, які застосовуються при цьому;
- 6) аналіз засобів прагматичної адаптації перекладу;
- 7) інвентаризація перекладацьких лакун і способів їхньої компенсації;
- 8) розробка методів дослідження перекладу та способів оцінки його повноти, точності, відповідності прагматичного впливу;
- 9) виділення та класифікація помилок при перекладі;
- 10) систематизація перекладацьких трансформацій і відповідників;
- 11) опис умов вибору мовних засобів при перекладі;
- 12) розробка прикладних напрямів перекладознавства тощо [Селіванова 2006 : 456].

Сучасне перекладознавство дає змогу осмислювати лінгвістичні та літературознавчі засади художнього перекладу. Переклад не лише забезпечує міжмовне порозуміння, а й сприяє збагаченню культуру та пізнавальної сфери суспільства. Як міждисциплінарна мовознавча галузь, перекладознавство розширює дослідницькі межі, взаємодіючи із семантикою, лінгвістикою тексту, дискурсологією, когнітивною та комунікативною лінгвістикою тощо. Переклад постає не просто тлумаченням, а творчим актом, що

відтворює ідейно-художні цінності оригіналу з урахуванням традицій іншої культури.

Переклад є інтерпретацією, що долає відстань між текстом і культурною епохою його автора та інтерпретатора. Опанування смислу сприяє розширенню саморозуміння через розуміння іншого. Це не просто мовна заміна, а процес інтелектуального розвитку: засвоюючи нову мову, перекладач опановує й культуру, що спричиняє як індивідуальні, так і суспільні зміни, підвищуючи культурний потенціал людини й суспільства загалом [Ребрій 2012 : 23]. В умовах глобалізації роль перекладу посилюється: національні культури залишаються “відкритими” до іноземних впливів, але водночас опираються нав’язуваним стереотипам, що можуть становити загрозу етнічній ідентичності. Відтак перекладознавство перебуває в центрі політичних, економічних і культурних викликів, які окреслюють парадигму “виклик/відповідь”, “своє/чуже”, “глобальне/локальне”.

Вітчизняні мовознавці часто нехтують літературознавчими підходами. Як зазначає Р. Гром’як, “рідко хто з перекладознавців враховує літературознавство в повному обсязі, а компаративістику зокрема”. Це призводить до ситуації, коли перекладач, ігноруючи закони літературної теорії та компаративістики, здійснює переклад художнього тексту без урахування його належності до літературного напрямку, індивідуального стилю автора чи особливостей його світогляду. Оскільки літературознавці наголошують на комплексності проблеми художнього перекладу, актуальним стає синтез методологічних підходів різних дисциплін. Одним із перспективних напрямів вважають принцип “стереоскопічного читання”, що передбачає паралельне освоєння простору оригіналу та одного та цільових текстів, створених перекладачами [Чередниченко 2007 : 20]. Додатково продуктивним є звернення до компаративістики, здатної розширити інтерпретаційні моделі осмислення іншомовного літературного твору, який через переклад інтегрується в художнє життя іншої культури.

Серед них особливо можна виокремити наступні:

- 1) рецепції;
- 2) інтерпретації / реінтерпретації;
- 3) літературний контекст.

Представники рецептивної естетики (В. Ізер, С. Фіш, Г. Яусс) виходять з того, що свідомість людини містить структури, які забезпечують сприйняття художнього тексту. Літературний твір постає як процес прочитання, під час якого смисл виникає у взаємодії тексту з досвідом і знанням читача. “Очікування читача” виступає критерієм добору творів для читання та перекладу. Перекладач, ідентифікуючи себе як читача, керується власним естетичним відчуттям при виборі текстів для перекладу [Isère].

У цьому контексті особливий інтерес становить “сприйняття” іншомовного тексту перекладачем. В історії української літератури відомі випадки, коли переклад здійснювався не стільки для ознайомлення читача з чужою культурою, скільки для утвердження права іншомовного твору на існування в українському мовному просторі. Таким чином, перекладач демонстрував здатність української мови відтворити оригінал на високому естетично-художньому рівні. Водночас у таких перекладах провідною була не лише художня, а й ідеологічна мета – довести спроможність української літературної мови здійснювати повноцінний художній переклад.

Проблема контекстуальності завжди була сферою компаративістики, однак у художньому перекладі вона набуває нових значень. Важливим є не лише контекст створення оригіналу, а й літературний контекст культури, що сприймає переклад. Переклад не може бути механічним перенесенням твору, адже він пов’язаний із “готовністю” приймаючої літератури сприйняти здобутки іншої. Розгляд перекладу з позиції компаративістики дає змогу враховувати складні міжкультурні взаємини доби глобалізації, що безпосередньо впливають на його якість. Хоча окреслені проблеми та методологічні стратегії не вичерпують усієї складності теорії, вони становлять вагомий теоретичний й практичний підґрунтя перекладацької роботи [Marianko, Bosa, Kartel, Lazarchuk 2025 : 105-113].

Лінгвальні аспекти перекладу охоплюють мовні особливості та структурні елементи, що забезпечують адекватне відтворення змісту й форми оригіналу іншою мовою, зокрема лексичні, граматичні, стилістичні та семантичні трансформації [Мірам, Дейнеко]. По-перше, лексичний рівень вимагає вибору між прямим

відповідником і контекстуальною заміною, наприклад: переклад англійського слова *privacy* українською – *приватність* або *особистий простір* – демонструє різні способи адаптації: перший ближчий до кальки, другий – до смислового еквівалента. По-друге, граматичні трансформації пов’язані з розбіжностями у синтаксичних системах мов. Так, у перекладі німецького речення *Es wurde beschlossen, die Sitzung zu verschieben* можливі такі варіанти, як: *Було вирішено перенести засідання* або *Вирішили перенести засідання*. По-третє, стилістичні особливості вимагають уваги до ритміко-мелодійної організації тексту. У художніх перекладах значну роль відіграють фонетичні засоби: *алітерація*, *асонанс*, *звуконис*, наприклад: у перекладі віршів Й. Гете українською перекладачі часто шукають співзвуччя, яке створює емоційний ефект, наближений до оригіналу, наприклад: *Edel sei der Mensch, Hilfreich und gut!* – у перекладі М. Ореста: *Благородною будь, Добротворною будь, людино!*

Цікавим є ще той факт, що в сучасних медіатекстах і соцмережах перекладачі стикаються з новим викликом – передачею неологізмів та інтернет-мемів. Слово *tete* закріпилося в українській мові як *мем*, тоді як інші одиниці, наприклад, *cancel culture* потребують ширшої адаптації: *культура скасування*, *культура бойкоту*. Як зазначає О. Кальниченко, “лінгвальні трансформації завжди повинні підпорядковуватися не лише нормам мови перекладу, а й завданням комунікації” [Кальниченко 2018 : 52].

Текст для іншомовного читача є повноправним представником оригіналу, адже у міжмовній комунікації обидва тексти функціонують як комунікативно рівноцінні. Основне призначення перекладу – забезпечити повноцінну заміну оригіналу, що залежить від компетентності перекладача та його здатності нівелювати міжкультурні відмінності. Це можливе лише за досконалого володіння мовами та їхніми фонологічними, лексичними, граматичними й синтаксичними особливостями. Лексика будь-якої мови неоднорідна: універсальна використовується у всіх стилях, тоді як стилістично обмежена має додаткові конотації [Кияк, Огуй, Науменко : 88]. Головна складність перекладу полягає у відсутності повних відповідників, оскільки, за Ю. Найдою, “значення слова завжди

визначається не в ізоляції, а в межах культурного і комунікативного контексту» [Nida : 159].

В українських перекладах роману Дж. Джойса *Ulysses* слово *pub* перекладалося як *паб* або *трактир*. Обидва варіанти мають право на існування, але перший зберігає сучасний колорит, другий – стилістично наближує текст до архаїзованої лексики.

Також в англійських ЗМІ поширене словосполучення *fake news*. В українських перекладах воно відтворюється як *фейкові новини* (калька), *фальшиві новини* (смісловий переклад) або *дезінформація* (інтерпретаційний варіант). Кожний із цих варіантів перекладу має різний прагматичний ефект.

Розгляньмо ще один приклад: слово *hashtag* у перекладацькій практиці закріпилося як *“хештег”*, хоча були спроби калькувати його як *“мітка”* чи *“тег”*. Проте лише перший варіант прижився в молодіжному дискурсі, що демонструє силу мовної норми, сформованої спільнотою користувачів.

Граматичні трансформації у перекладі зумовлені передусім відмінностями мовних систем, хоча часто поєднують граматичні й лексичні чинники, набуваючи лексико-граматичного характеру. Вони полягають у зміні структури речення відповідно до норм мови перекладу та можуть бути повними або частковими. Такі трансформації також охоплюють перехід одних частин мови в інші, що зазвичай відбувається одночасно. Їхній масштаб варіює від мінімальних відхилень до так званого “парадоксального перекладу”, коли зовнішня несхожість із текстом оригіналу є значною, проте саме такий варіант виявляється оптимальним.

У перекладі роману “Великий Гетсбі” Ф. Фіцджеральда англійське *I was looking at an elegant young roughneck* передано українською як *“Я бачив перед собою елегантного молодика з грубуватими манерами”*. Тут англійський тривалий час (*was looking*) трансформовано в доконаний вид (*бачив*), що відповідає нормам української мови.

У трагедії “Фауст” Й. Гете зустрічається фраза *Verweile doch! du bist so schön!* (букв. “Затримайся ж, ти така прекрасна!”). Українські перекладачі подають варіанти:

– “Спинися, мить! Ти прекрасна!” (М. Лукаш) – у цьому перекладі збережено ритм, експресію та афористичність вислову;

– “Затримайся ж, ти така чудова!” (М. Орест) – цей варіант точніше передає семантику оригіналу, проте є менш ритмічним й урочистим.

Наведений приклад ілюструє, як стилістичні рішення перекладача впливають на емоційне сприйняття тексту.

Розгляньмо ще один приклад. У заголовках англійських газет часто використовуються каламбури: *Borisontheropes* (букв. “Бориснаканатах”, метафора боксу). Перекладач може відтворити це як “Борис – у скрутному становищі” (зміст без образу) або “Борис на межі поразки” (збережено метафору). Вибір варіанта залежить від стилю та комунікативної мети видання.

Ще один показовий приклад спостерігаємо в соціальних мережах. У підписах до відео на TikTok поширені стилістичні скорочення: *mood, vibes, goals*. В українському перекладі можливі буквальні кальки – *настрій, віби, цілі*, однак частіше вживаються адаптивні варіанти: *мій стан зараз, атмосфера, ідеал*. Це демонструє прагматичну стилістичну адаптацію сучасного медіакурсу.

Фонетика у перекладі часто залишається “невидимим” виміром, проте саме вона формує ритміко-емоційну атмосферу тексту. У художньому перекладі надзвичайно важливим є точне відтворення алітерації, асонансу та звукопису, які визначають інтонаційний малюнок твору та сприяють збереженню його поетичної гармонії. Розгляньмо приклад із трагедії Й. Гете “Фауст”: *Vom Eise befreit sind Strom und Bäche* – тут спостерігаємо алітерацію на звук [b]. М. Лукаш перекладає, як: *Від криги вже ріки і річки звільнились* – у перекладі відтворено алітерацію звуків [p], що забезпечує подібний фонетичний ефект.

Таким чином, перекладач свідомо відходить від буквальної точності задля збереження ритміко-звукової структури оригіналу.

У рекламних слоганах також часто використовується алітерація, наприклад: *Maybe she's born with it. Maybe it's Maybelline*. В українській адаптації: *Може, це від природи. Може, це Maybelline*. У цьому випадку алітерація майже зникає, що демонструє: у комерційному перекладі стилістична форма іноді поступається зрозумілості й ритмічній лаконічності.

Ономатопея є однією з найскладніших проблем перекладу. У різних мовах звукописні

елементи значно відрізняються: англійське *woof* → укр. *гав*, *cock-a-doodle-doo* → укр. *кукуріку*. Під час перекладу художніх творів перекладач повинен урахувати як дитячу, так і національну традицію відтворення звуків. Наприклад, у творі А. Мілн «Вінні-Пух». *Bang! Bang! Bang!* → *Бух! Бух! Бух!* – у цьому випадку збережено імітацію звуку удару, адаптовано до українського мовного відчуття. Як слушно зауважує С. Баснетт, «відтворення звукової організації тексту в перекладі не менш важливе, ніж зміст, адже саме звук створює емоційний ефект» [Bassnett : 87].

Лінгвальні аспекти перекладу охоплюють багаторівневі процеси трансформації, де вибір перекладача визначається не лише словниковою відповідністю, а й від прагматичними, жанровими та стилевими чинниками. Як зазначає Л. Коломієць, «мовна структура тексту завжди підпорядковується комунікативній інтенції та культурним очікуванням адресата» [Коломієць 2011 : 88]. Перекладач постійно стикається з дилемою: надати перевагу точності чи художній експресії. У результаті постає «подвійна вірність» – і до змісту, і до форми, що, за визначенням В. Демецької, свідчить про «інтелектуальну двоплановість перекладу» [Демецька 2007 : 96-102].

Література і мова кожного народу мають власну специфіку, зумовлену історичним розвитком, проте в них простежуються й спільні риси – як самобутні, так і сформовані під впливом культурних контактів. Літературні взаємини існують від давнини паралельно з економічними, політичними та культурними зв'язками, набуваючи в кожен епоху своєрідних форм. Передумовою є спільність суспільних закономірностей, відображених у мистецтві. Різний темп історичного розвитку зумовлює нерівномірну появу подібних явищ, але водночас сприяє формуванню споріднених художніх напрямів і методів. Взаємодія літератур виявляється у різних формах – від запозичення й наслідування до стилізації та образних паралелей. Це процес функціонування мистецтва слова, який трансформує його сприйняття та взаємини із суспільством, зберігаючи літературу як національне й водночас загальнолюдське надбання.

Об'єктивним законом розвитку літератури й культури загалом є те, що результати духовної

діяльності окремих народів стають надбанням усього людства. Національна замкненість і обмеженість стають неможливими, і з багатьох локальних літератур поступово формується феномен «всесвітньої літератури». Попри свою самобутність, національні літератури залишаються складниками регіонального й глобального літературного процесу, підпорядковуючись його загальним закономірностям. Як зауважив І. Франко, «національні культури взагалі й літератури зокрема розвиваються не за одним шаблоном, бо залежать від комплексу місцевих умов – соціальних, історичних, етнічних, географічних тощо» [Франко : 383].

У перекладі завжди важливим є розуміння того, для кого створюється текст. Як зазначав Х. Фермеєр у своїй теорії скопосу, «мета перекладу визначає стратегію перекладача» [Vermeer : 227]. Отже, один і той самий текст може набувати різних форм залежно від комунікативної ситуації та очікувань цільової аудиторії.

Розглянемо приклад із роману Дж. Роулінг *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, який в українських перекладах мав два варіанти перекладу назви: *Гаррі Поттер і філософський камінь* та *Гаррі Поттер і чаклунський камінь*. Перший варіант відповідає оригіналу, другий – адаптований під дитячу аудиторію, яка може не знати алхімічного контексту твору. У цьому прикладі чітко простежується прагматичний чинник перекладу – орієнтація на читача.

Показовим є й приклад із соціальних мереж: мем *Ok, boomer* буквально перекладається як *Добре, бумере*, однак в українських перекладах частіше трапляються адаптовані варіанти – *Окей, діду* або *Та досить уже*. У цьому випадку перекладацьке рішення залежить від цільової аудиторії, адже для молодіжної культури форма «*didu*» сприймається як природний і зрозумілий аналог.

Перекладач виступає не лише посередником між культурами, а й комунікативним стратегом. Л. Венуті виокремлює дві базові перекладацькі стратегії – *доместикацію* та *форенізацію* [Venuti : 23]. Наприклад, американське поняття *Thanksgiving* можна передати як *День подяки* – це приклад доместикації, тобто адаптації іноземного елемента до норм цільової культури. Натомість залишення форми *Thanksgiving* свідчить про застосування стратегії форенізації, яка підкреслює культурну специфіку іншої мови.

Розглянемо ще один приклад із соціальних мереж. В англомовному просторі Twitter поширений вислів *stay woke*. Буквально він перекладається як *залишайся пробудженим*, але в українській практиці вживають такі варіанти: *будь свідомим, тримайся насторожі, будь пильним*. У цьому випадку спостерігаємо різні перекладацькі стратегії – від дослівної кальки до адаптивного переосмислення, спрямованого на відтворення соціально-культурних конотацій.

Професійний перекладач прагне досягти інформаційної та комунікативної еквівалентності між перекладом і оригіналом, проте ця еквівалентність має відносний характер. Абсолютна ідентичність перекладу оригіналу є неможливою, оскільки ступінь зближення текстів залежить від майстерності перекладача, мовних і культурних розбіжностей, історичного контексту, способу перекладу та типу тексту. У перекладознавстві термін “еквівалентність” уживається не як синонім “тотожності”, а як позначення рівноцінності змісту, що й зумовлює вибір цього поняття через його меншу семантичну категоричність.

Комунікативний переклад завжди враховує контекст функціонування тексту – його жанр, стиль і комунікативну ситуацію. Як наголошує Ю. Найда, “еквівалентність полягає не в словах, а в реакції адресата” [Nida : 24].

У романі Е. Гемінґвея *The Old Man and the Sea* фраза *Man is not made for defeat* має кілька перекладацьких інтерпретацій: *Людина створена не для поразки* (буквально) та *Людину не можна перемогти* (прагматично посиленний варіант, що викликає глибший емоційний відгук у читача).

У медіапросторі спостерігаємо схожу ситуацію: фразу *climate emergency* деякі ЗМІ перекладають як *кліматична надзвичайна ситуація*, тоді як інші – як *кліматична криза*. У другому випадку активується емоційно-прагматичний потенціал вислову, що має сильніший мобілізуючий ефект. У соціальних мережах, зокрема у TikTok-трендах, вираз *It's giving...* перекладається як *це виглядає як...* або *це прям...*. Тут важливо не стільки передати буквальный зміст, скільки відтворити модну інтонацію й прагматику підтекст висловлювання, який формує естетику цифрового дискурсу.

Комунікативні аспекти перекладу засвідчують, що кожен текст є не лише сукупністю

мовних знаків, а й актом міжкультурної комунікації. Перекладачеві доводиться постійно балансувати між точністю й адаптацією, між чужим і своїм, між буквою оригіналу та очікуваною реакцією адресата. Як слушно підкреслює С. Баснетт, “переклад – це не лише трансфер мов, а й трансфер інтенцій” [Bassnett : 67].

У сучасній науці перекладач розглядається не лише як “двомовна особа”, а як медіатор культурних кодів і смислів [Lefevere : 15]. Адже будь-який текст несе у собі національно-культурні конотації, які не завжди можуть бути передані буквально. Від перекладача вимагається не лише досконале володіння мовами, а й висока культурна компетентність [Bassnett].

Дослідження слів-реалій має особливу цінність у зв'язку з їхньою роллю у художньому творі, адже вони репрезентують національну своєрідність і культурний досвід народу. Національно-культурна семантика таких одиниць допомагає проникнути у ментальність носіїв мови, у їхні фонові знання, що формують смислову глибину висловлювання. Необхідно зазначити, що роль культурно-маркованої лексики у художньому тексті залишається недостатньо дослідженою в сучасній науці, а отже, вимагає подальшого теоретичного осмислення. Вивчення слів-реалій є також важливим у контексті інтерпретації художніх текстів, оскільки категорія реалій має складну, багатовимірну природу й потребує спеціального підходу до класифікації та перекладу [Кальниченко : 54].

Реалії – це “мовні одиниці, що позначають предмети та явища специфічні для певної культури” [Гудманян 2000 : 34]. Вони становлять одну з найскладніших проблем у перекладі, оскільки поєднують мовний, культурний і когнітивний аспекти. Деякі реалії за своєю природою наближаються до власних імен, наприклад: *der Weihnachtsmann*, *das Rotkäppchen*, *der König-Drossel* тощо. Інші можуть відходити від літературної норми, належачи до діалектної, розмовної чи жаргонної лексики, що ще більше ускладнює процес перекладу.

Отже, визначальною рисою реалій є їхній національно-культурний колорит. Саме задача цього колориту при перекладі тексту з однієї мови на іншу становить основну проблему перекладача, який має знати баланс між змістовою точністю та культурною автентичністю.

Показовим є переклад із японської кулінарної лексики: слово *sushi* вже стало звичним запозиченням в українській мові, тоді як назву страви *okonomiyaki* зазвичай залишають без перекладу, додаючи пояснення, оскільки в українській кулінарній традиції відсутній адекватний відповідник.

Інший приклад – англійський концепт *the American Dream*. Український відповідник *американська мрія* передає загальний зміст, але не містить того історико-культурного підтексту, який має цей вислів для англомовної аудиторії. Тому перекладач може доповнювати переклад коментарем або вживати адаптивну форму, наприклад: *мрія про успіх у США*.

У сучасному науковому перекладознавчому дискурсі зростає усвідомлення глобальної посередницької ролі перекладу як засобу формування як національного, так і міжнаціонального культурного простору. Переклад з'єднує народи, країни й культури як на синхронічному рівні, так і на діахронічному рівні. У контексті міжкультурного посередництва переклад розглядається як ключ до осмислення творчості в культурному вимірі, адже саме культура дозволяє відокремити поняття творчості від ширших категорій розвитку та еволюції. Кожен переклад є не лише мовним, а й концептуально-культурним явищем, тому йдеться не просто про передачу змісту з однієї мови іншою, а про перенесення смислів із культури в культуру. Більшість культур у світі розвивається за активної участі перекладу, як усного, так і письмового, а також завдяки трансляції жанрів, мотивів, сюжетів і навіть моделей поведінки, що реалізує інтертекстуальну та культуроутворюючу функцію перекладу [Ребрій : 26].

У цифрову добу особливої ваги набуває локалізація – адаптація текстів, програмного забезпечення чи відеоігор до культурних і мовних норм цільової аудиторії. Як зазначає Л. Венуті, “переклад завжди здійснюється в напрузі між глобалізацією та локалізацією” [Venuti : 23]. У перекладах коміксів і кіновсесвітів *Marvel* і *DC* імена головних героїв часто залишають без змін – *Spider-Man*, *Batman*, – адже вони функціонують як глобальні бренди. Натомість імена другорядних персонажів часто адаптуються відповідно до фонетичних і культурних

норм української мови: *The Joker* → *Джокер*, *Harley Quinn* → *Гарлі Квін*. Це приклад балансу між міжнародною впізнаваністю та локальними перекладацькими традиціями.

Поняття *Black Lives Matter* найчастіше перекладається українською як “*Життя чорних мають значення*”, проте деякі медіа свідомо залишають оригінальну форму без перекладу, щоб підкреслити глобальний і політичний масштаб руху.

Меми на кшталт *Netflix and chill* у буквальному перекладі – “*Netflix і розслабитись*” – втрачають прихований сексуальний підтекст, тому українські адаптації на кшталт “*Нетфлікс і більше*” чи “*Нетфлікс і романтика*” є культурно виправданими й прагматично точнішими варіантами. Важливо пам'ятати, що переклад завжди відбувається в умовах культурної асиметрії, адже не всі поняття та концепти мають прямі відповідники в іншій мовній системі. У таких ситуаціях перекладач змушений обирати між різними стратегіями:

- *транскрипцією* (*sushi* → *суші*);
- *калькуванням* (*brainstorm* → *мозковий штурм*);
- *або адаптацією контексту* (*Thanksgiving* → *День подяки*).

Як підкреслює А. Лефевр, “переклад є не відтворенням тексту, а його культурною реконфігурацією” [Lefevere : 15], тобто кожен переклад – це активне творення нового тексту в межах іншої культури.

Культурологічний аспект перекладу свідчить, що адекватне відтворення оригіналу неможливе без занурення в систему культурних кодів, символів і цінностей. Перекладач постійно балансує між “своїм” і “чужим”, між локалізацією та глобалізацією, визначаючи, що саме має залишитися чужим, а що – стати зрозумілим для цільового читача. У цьому контексті він постає не лише мовним посередником, а й культурним аналітиком і стратегом комунікації, який формує нову інтерпретаційну реальність між культурами.

Висновки. Дослідження лінгвальних, комунікативних і культурологічних аспектів перекладу засвідчує, що перекладацька діяльність не може обмежуватися механічним відтворенням змісту іншою мовою. Переклад постає не лише як трансфер інформації, а як повноцінний

акт культурної комунікації, у якому перекладач виконує функції аналітика, стратега й культурного посередника. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та міжкультурної взаємодії ця роль перекладача набуває ще більшої ваги, адже саме він забезпечує діалог культур і формування спільного смислового простору.

Переклад як форма інтерпретації оригінального тексту передбачає транспонування літературного твору з урахуванням ідеологічних позицій автора, його світогляду, культурних цінностей і соціального контексту. Відтворюючи

текст, перекладач може модифікувати мовну форму, проте повинен зберегти достовірність історичних реалій, традицій, обрядів, геополітичних обставин і характеристик персонажів. У процесі перекладу виникає співвіднесення реалій вихідної та цільової культур, що відкриває можливість для інтерпретацій нашарувань, зумовлених індивідуальністю перекладача. Саме особистість перекладача перетворює переклад на акт творчого переосмислення, у результаті якого твір здобуває нове життя в іншій мовно-культурній системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гете Й. В. Поезія і правда : збірник / упоряд., пер. Б. М. Гавришкова. Київ : [б.в.], 1982. 320 с.
2. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2000. 44 с.
3. Демецька В. В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології // *Вісник СумДУ. Філологічні науки*. 2007. № 1, т. 2. С. 96–102.
4. Зарицький М. С. Переклад : створення та редагування. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 220 с.
5. Кальниченко О. Лінгвокультурологічні аспекти перекладу. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 212 с.
6. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підручник. Вінниця : Нова книга, 2006. 384 с.
7. Коломієць Л. Теорія і практика художнього перекладу. Київ : Либідь, 2011. 312 с.
8. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ : Дніпро, 1971. 215 с.
9. Мірам Г. Е., Дейнеко В. В. Основи перекладу. Київ : Ніка-Центр, 2002. 237 с.
10. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 312 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – К., 2006. 716 с.
12. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 10. С. 383.
13. Чередниченко О. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 240 с.
14. Bassnett S. Reflections on translation. Bristol : Multilingual Matters, 2011. 160 p. (p. 67).
15. Bassnett S. Translation studies. London : Routledge, 2002. 210 p.
16. Bosa T. S. Maryanko Ya. H. Reproduction of National and cultural peculiarities of Goethes works in the original and translation: the problem of adequacy in translation // *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*. Одеса, 2024. С. 246.
17. Isère V. The process of reading: phenomenological approach // *Anthology of World Literature and Critical Thought of the Twentieth Century*. London, 1996. P. 175.
18. Lefevere A. Translation, rewriting and the manipulation of literary fame. London : Routledge, 1992. 215 p.
19. Marianko, Y., Bosa, T., Kartel, T., & Lazarchuk, S. Linguistic gaps in focus: comparative aspect of Ukrainian and German languages. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 4(1), 2025. С. 105–113.
20. Nida E. A. The theory and practice of translation. Leiden : E. J. Brill, 1969. 331 p.
21. Schroder K. The Language of Advertising. New York : Blackwell Publishers Ltd., 1990. 256 p.
22. Venuti L. The translator's invisibility: A history of translation. London : Routledge, 1995. 368 p.
23. Vermeer H. J. Skopos and commission in translational action. Helsinki : Oy Finn Lectura Ab, 1989. 250 p.

REFERENCES

1. Hete Y. V. (1982). Poeziia i pravda : zbiryk / uporiad., per. B. M. Havryshkova. Kyiv : [b.v.]. 320 s.
2. Hudmanian A. H. (2000). Vidtvorennia vlasnykh nazv u perekladi : avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.16. Kyiv. 44 s.
3. Demetska V. V. (2007). Adaptatsiia yak poniattia perekladoznastva y kulturolohii // *Visnyk SumDU. Filolohichni nauky*. № 1, t. 2. S. 96–102.
4. Zarytskyi M. S. (2004). Pereklad : stvorennia ta redahuvannia. Kyiv : Parlamentske vyd-vo. 220 s.
5. Kalnychenko O. (2018). Linhvokulturolohichni aspekty perekladu. Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho. 212 s.

6. Kyiak T. R., Ohui O. D., Naumenko A. M. (2006). *Teoriia ta praktyka perekladu (nimetska mova) : pidruchnyk*. Vinnytsia : Nova knyha. 384 s.
7. Kolomiets L. (2011). *Teoriia i praktyka khudozhnoho perekladu*. Kyiv : Lybid. 312 s.
8. Koptilov V. V. (1971). *Aktualni pytannia ukrainskoho khudozhnoho perekladu*. Kyiv : Dnipro, 1971. 215 c.
9. Miram H. E., Deineko V. V. (2002). *Osnovy perekladu*. Kyiv : Nika-Tsentr. 237 s.
10. Rebrii O. V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi : monohrafiia*. Kharkiv : KhNU im. V. N. Karazina. 312 s.
11. Selivanova O. (2006). *Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia*. Poltava : Dovkillia – K.. 716 s.
12. Franko I. Ya. (1976-1986). *Zibrannia tvoriv : u 50 t*. Kyiv : Naukova dumka. T. 10. S. 383.
13. Cherednychenko O. (2007). *Pro movu i pereklad*. Kyiv : Lybid. 240 s.
14. Bassnett, S. (2011). *Reflections on translation*. Bristol : Multilingual Matters. 160 p. (p. 67).
15. Bassnett, S. (2002). *Translation studies*. London : Routledge. 210 p.
16. Bosa, T., & Maryanko, Ya. (2024). *Reproduction of national and cultural peculiarities of Goethe's works in the original and translation: The problem of adequacy in translation // Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu*. Odesa. P. 246.
17. Isère, V. (1996). *The process of reading: Phenomenological approach // Anthology of World Literature and Critical Thought of the Twentieth Century*. London. P. 175.
18. Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting and the manipulation of literary fame*. London : Routledge. 215 p.
19. Marianko, Y., Bosa, T., Kartel, T., & Lazarchuk, S. (2025). *Linguistic gaps in focus: Comparative aspect of Ukrainian and German languages. International Science Journal of Education & Linguistics*, 4(1). PP. 105–113.
20. Nida, E. A. (1969). *The theory and practice of translation*. Leiden : E. J. Brill. 331 p.
21. Schroder, K. (1990). *The language of advertising*. New York : Blackwell Publishers. 256 p.
22. Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. London : Routledge. 368 p.
23. Vermeer, H. J. (1989). *Skopos and commission in translational action*. Helsinki : Oy Finn Lectura Ab. 250 p.

YA. H. MARYANKO

PhD, Associate Professor,

*Head of the Department of Language Competence and International Communication,
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa, Ukraine*

E-mail: maryanko.yanina@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-7936-2562>

T. S. BOSA

*Senior Lecturer at the Department of Language Competence and International Communication,
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa, Ukraine*

E-mail: tatabosaya2007@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-0806-6528>

S. F. LAZARCHUK

*Senior Lecturer at the Department of Language Competence and International Communication,
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa, Ukraine*

E-mail: lazarchuk7@odaba.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-0745-9151>

MODERN LINGUISTIC RESEARCH OF TRANSLATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN AND UKRAINIAN TRENDS: LINGUISTIC, COMMUNICATIVE AND CULTURAL DIMENSIONS

The article offers an in-depth exploration of the linguistic, communicative, and cultural aspects of translation in light of contemporary theories and practical approaches. The translator is viewed not merely as a mediator between two linguistic systems, but as an active participant in the dialogue of cultures – responsible for the effective transmission of meanings, values, and stylistic nuances.

Particular attention is devoted to linguistic transformations, including lexical, grammatical, and phonostylistic shifts that occur during the translation process. These transformations are presented as essential tools for achieving equivalence and preserving the expressive potential of the source text. At the communicative level, the article examines strategies of adaptation to the target audience's expectations, the maintenance of the original's pragmatic function, and the negotiation of intercultural differences in the construction of the meaning.

The cultural dimension of translation is analyzed through the reproduction of cultural codes and symbols, as well as the transfer of nationally specific elements such as realia, metaphors, idioms, and forms of address. The article argues that translation extends beyond formal substitution and requires deep intercultural competence – the ability to anticipate the target audience's reception and a keen sensitivity to the dynamics of cultural interaction.

The study integrates insights from linguistics, communication studies, translation theory, and cultural studies. Examples drawn from literary texts, journalistic discourse, and social media illustrate the diverse challenges of translation and the strategies used to overcome them. The findings highlight the necessity of flexible and creative approaches in translation practice, underscoring the translator's dual role as both interpreter and co-creator of meaning within the globalized communicative space.

Key words: translation, transformations, literary text, cultural studies, discourse, realia, adaptations, space.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

UDC 81'42:81'367.3

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.19>

I. M. MISHCHUK

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the English Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: aykido10@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8478-7442>*

O. M. HALAPCHUK-TARNAVSKA

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the English Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: otarnavska@vnu.edu.ua
<http://orcid.org/0009-0006-0527-9567>*

I. V. CHARIKOVA

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the English Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: mytwins@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-5080-5216>*

PRACTICAL TECHNIQUES FOR EFFICIENT COMPRESSION IN UKRAINIAN-ENGLISH INTERPRETING

This article examines the practical use of compression in Ukrainian–English interpreting, highlighting its importance for efficiently conveying essential meaning despite linguistic and cognitive challenges. It outlines key strategies such as omission, summarization, reformulation, and lexical compression, illustrated with examples from various contexts including political, media, legal, and academic settings. The paper discusses challenges like preventing excessive compression and preserving the speaker's original intent. It also provides training recommendations, emphasizing summarization exercises and corpus-based analysis. Overall, the article underscores that effective compression is crucial for delivering accurate, clear, and efficient interpretations, particularly in fast-paced and demanding environments.

The article further delves into the cognitive demands placed on interpreters when employing compression techniques, noting that successful application requires not only linguistic proficiency but also strong memory and quick decision-making skills. It emphasizes the importance of understanding cultural nuances and discourse conventions in both Ukrainian and English to ensure that compressed interpretations remain faithful to the original message while being accessible to the target audience. The discussion also touches on the potential risks of compression, such as loss of critical information or unintended shifts in meaning, underscoring the need for careful balance.

In addition, the paper advocates for targeted training approaches to enhance interpreters' compression abilities. It suggests incorporating practical exercises that simulate real-life interpreting scenarios, encouraging interpreters to practice summarization and reformulation under time constraints. The use of corpus-based analysis is recommended to identify common patterns and effective compression strategies in authentic interpreting data. By integrating these methods into interpreter education, the article argues that practitioners can better manage cognitive load and improve overall interpretation quality in Ukrainian–English settings.

Key words: Ukrainian–English interpreting, compression, cognitive load, omission, summarisation, reformulation, lexical compression, interpreter training, discourse patterns, communicative efficiency.

Introduction. Compression plays a key role in interpreting by allowing professionals to deliver the core message while managing mental effort and following the communication standards of the target language. In Ukrainian–English

interpreting, this technique is particularly important because of the differences in sentence structure, discourse flow, and rhetorical styles between the two languages. This article explores the practical use of compression in Ukrainian-to-English

interpreting, emphasizing real-life examples, common difficulties, and the decision-making process of interpreters. Based on well-known interpreting theories such as Gile's Effort Model and the interpretive translation theory, it demonstrates how compression enhances precision, clarity, and effective communication. Additionally, it offers practical advice for training interpreters [Gile 2009].

Interpreting from Ukrainian to English involves various linguistic and mental challenges that demand interpreters to quickly and strategically adjust. A commonly used technique in this context is "*compression*", which means shortening the source language content while keeping the essential meaning intact in the target language. This approach is particularly important for interpreters operating in high-speed settings like conferences, political events, media interviews, and legal contexts [Pöschhacker, 2016].

The effective application of compression is based on limitations in cognitive processing and the distinct linguistic features of the languages. Ukrainian typically has a flexible sentence structure, numerous modifiers, and repetitive rhetorical elements, while English requires brevity, straightforwardness, and clarity. Consequently, interpreters need to constantly restructure, shorten, and rephrase the material to keep the message clear and understandable for English audiences [Gile 2009; Hertog, van Gucht 2008; Kurz 2001].

The aim of this article is to examine the practical application of compression in Ukrainian–English interpreting and explain how interpreters utilize this technique to preserve meaning, ensure coherence, and achieve effective communication.

Tasks of the article:

1. to identify the linguistic and cognitive reasons that necessitate the use of compression;
2. to examine the practical methods interpreters employ to compress Ukrainian source material;
3. to explore typical difficulties and the interpreter's decision-making during compression;
4. to offer suggestions for improving interpreter training programs.

Theoretical Background. Compression is frequently addressed in interpreting research as a method to reduce cognitive strain and improve the clarity of communication. According to the interpretive theory of translation, the focus is on conveying meaning rather than literal wording,

which naturally involves the use of compression [Seleskovitch, Lederer 1995].

Gile's Effort Model views simultaneous interpreting as a process that combines listening, speaking, and memory tasks, which can sometimes overwhelm an interpreter's cognitive resources. To cope with this, interpreters employ techniques like omission, summarization, and compression to sustain the quality of their performance [Gile 2009].

Studies on cognitive processing show that compression is a deliberate process, directed by the interpreter's evaluation of what is relevant, the audience's requirements, and the pragmatic context [Seeber 2011; Moser-Mercer 2000].

Compression in interpreting is fundamentally linked to the cognitive limitations faced by interpreters during simultaneous processing of source language input and production in the target language. According to Gile [Gile 2009] the Effort Model highlights how interpreters must allocate limited cognitive resources across listening, memory, and speech production tasks, often necessitating strategies like compression to manage overload and maintain interpretation quality. This model underscores that compression is not merely a linguistic choice but a cognitive necessity to balance these competing demands effectively. Furthermore, Seleskovitch and Lederer [Seleskovitch, Lederer 1995] emphasize the interpretive theory of translation, which prioritizes the transfer of meaning over form, inherently supporting the use of compression as a means to convey essential information without being bound to literal equivalence.

Recent studies have also explored the role of pragmatic and cultural factors in guiding compression decisions. Seeber and Moser-Mercer [Seeber 2011; Moser-Mercer 2000] argue that compression is a strategic process influenced by the interpreter's assessment of relevance, audience expectations, and discourse conventions in both source and target languages. This approach requires interpreters to possess not only linguistic proficiency but also cultural competence and situational awareness to ensure that compressed renditions remain faithful to the speaker's intent while being accessible to the target audience. Such findings highlight the complexity of compression as a multifaceted skill that integrates cognitive, linguistic, and cultural dimensions in the interpreting process [Moser-Mercer 2000; Seeber 2011].

2. Linguistic elements that promote compression in Ukrainian–English interpreting:

1) repetitive expressions. Formalities and repeated phrases are common features in Ukrainian public and political speech.

Example:

Ukrainian: «Хотів би ще раз наголосити на тому, що...»

English (compressed): “I want to emphasize that...”

2) extended, complex sentences with multiple clauses. Ukrainian frequently uses participial or subordinate clauses.

Example:

Ukrainian: «У зв'язку з тим, що ситуація продовжує змінюватися...»

English (compressed): “As the situation changes...”

3) abstract noun structures. Ukrainian often employs nominalisations.

Example:

Ukrainian: «Здійснення впровадження реформи...»

English (compressed): “Implementing the reform...”

Methodology/Methods. This study employs a qualitative approach to analyze the practical application of compression in Ukrainian–English interpreting. Data were collected from authentic and simulated interpreting scenarios, focusing on political and public discourse where compression is frequently necessary due to linguistic and cognitive constraints. The analysis centers on identifying specific strategies such as omission, summarization, reformulation, and lexical compression, as outlined by Pöchhacker and Gile, who emphasize the cognitive load management and communicative clarity in interpreting [Gile 2009; Pöchhacker 2016].

The methodology also draws on cognitive theories of interpreting, particularly Gile's Effort Model, which highlights the interplay of listening, production, and memory efforts that influence interpreters' use of compression techniques to maintain performance quality [Gile 2009; Kurz 2001]. Additionally, the study considers the interpretive theory of translation by Seleskovitch and Lederer, which supports the focus on transferring meaning rather than form, inherently encouraging compression [Seleskovitch, Lederer 1995].

Data analysis involves comparing source texts with their interpreted English renditions to identify patterns of compression and evaluate their effectiveness in preserving meaning and coherence. This approach aligns with previous research on interpreter decision-making and cognitive processing [Seeber 2011; Moser-Mercer 2000], which underscores the strategic nature of compression based on relevance and audience needs.

Results and Discussion. The analysis of interpreter performance revealed that effective compression relies heavily on the interpreter's ability to quickly identify and prioritize key information while discarding redundant or non-essential elements. This selective process aligns with Gile's Effort Model, which emphasizes the need to manage limited cognitive resources by balancing listening, memory, and production efforts. Interpreters who skillfully apply omission and summarisation techniques can reduce cognitive overload and maintain the flow of interpretation without compromising the message's integrity. Such strategies are particularly important in fast-paced settings like conferences and media interviews, where time constraints demand concise yet accurate renditions [Albl-Mikasa 2013; Gile 2009; Hertog, van Gucht 2008].

Moreover, the study highlighted the importance of reformulation and lexical compression as complementary strategies that enhance clarity and coherence in the target language. Reformulation allows interpreters to restructure complex Ukrainian sentences into more linear and accessible English expressions, while lexical compression involves choosing concise equivalents that preserve meaning but reduce verbosity. These techniques not only improve listener comprehension but also reflect the structural differences between Ukrainian and English, where the former often employs elaborate modifiers and rhetorical devices that are less common in English discourse [Chernov 2004; Pöchhacker 2016]. Training programs that focus on developing these skills can therefore significantly improve interpreters' efficiency and effectiveness in Ukrainian–English interpretation [Chernov 2004; Pöchhacker 2016].

3. Practical strategies of compression:

1. Omission of non-essential elements. Interpreters exclude parts of the message that are not essential to the main meaning [Albl-Mikasa 2013; Chesterman 2016; Pavlović 2010].

Example:

Ukrainian: «Шановні колеги, пані та панове, дозвольте висловити глибоку подяку...»

English: "Thank you..."

2. Summarisation. Lengthy portions can be shortened to prevent exceeding memory capacity [Baker 2018; Napier, Rohan 2007].

Example:

Ukrainian (long description of background): 120 words.

3. Reformulation. Sentences are reorganized to improve clarity and coherence [Gile 2009; Setton, Dawrant 2016].

Example:

Ukrainian: lengthy clause chains.

English: broken into short, logical units.

4. Lexical compression. Using concise equivalents [Pöhhacker 2016; Shlesinger 1995].

Example:

Ukrainian: «мати на меті реалізацію»

English: "aim to implement"

Practical examples from interpreting contexts [Chesterman 2016; Kurz 2001; Pavlović 2010; Timarová, Čeňková, Meylaerts 2014]:

1. Political interpreting. Ukrainian political speech frequently features lengthy openings, repeated phrases, and formal expressions.

Example 1:

Ukrainian: «Шановні пані та панове, дозвольтевисловитищируподякузаможливість сьогодні звернутися до вас і наголосити на важливості подальшого реформування нашої держави...»

English (compressed): "Thank you for the opportunity to address you today and emphasise the importance of continued reform."

Example 2:

Ukrainian: «Україна стоїть перед серйозними викликами, які потребують негайної реакції та рішучих дій...»

English (compressed): "Ukraine faces serious challenges requiring urgent action."

1. These examples demonstrate how interpreters shorten elaborate rhetorical content into brief, factual summaries [Chernov 2004].

2. Media interpreting. Interpreting in broadcast settings such as television or radio demands quick information processing and the use of compression techniques to keep up with the flow of communication [Albl-Mikasa 2013].

Example 1:

Ukrainian: «Подія викликала надзвичайний резонанс у суспільстві, адже вона стала справжнім викликом для всіх нас...»

English: "The event sparked a strong public reaction and challenged us all."

Example 2:

Ukrainian: «Ми спостерігаємо значне зростання інтересу до цієї теми, особливо серед молоді...»

English: "Interest in this topic is growing, especially among young people."

3. Legal interpreting. Legal interpreting demands accuracy, but compression is applied to remove unnecessary repetition [Moser-Mercer 2000].

Example 1:

Ukrainian: «Підсудний наполягає на тому, що він ніколи не мав наміру завдати шкоди потерпілому...»

English: "The defendant insists he never intended to harm the victim."

Example 2:

Ukrainian: «Він підтвердив, що не заперечує факту своєї присутності, але заперечує участь у правопорушенні...»

English: "He admits he was present but denies involvement in the offence."

4. Academic interpreting. Scholarly presentations frequently include extended sentence structures and the use of nominalized forms [Hertog, van Gucht 2008].

Example 1:

Ukrainian: «У своїй доповіді я прагну окреслити основні результати проведеного нами дослідження, що стосувалося ефективності використання цифрових інструментів...»

English: "My presentation outlines the main findings of our study on digital tools."

Example 2:

Ukrainian: «Питання забезпечення якості освіти набуває все більшої актуальності в умовах глобалізації...»

English: "Ensuring education quality is becoming increasingly important in a globalized world."

Difficulties encountered in applying compression in practice:

1. Preventing excessive compression. Excessive reduction can result in the loss of subtle details or accuracy, especially in legal contexts [Hale 2007; Shlesinger 1995].

2. Balancing speed and accuracy. Interpreters need to make immediate decisions about which information can be condensed without compromising accuracy [Moser-Mercer 2000; Napier, Rohan 2007].

3. Preserving speaker intent. Compression should preserve the intended pragmatic meaning of the message without distortion [Chernov 2004; Setton, Dawrant 2016].

4. Managing emotionally loaded discourse. Media and political language frequently contains metaphors and emotional nuances that demand careful handling to maintain balance [Albl-Mikasa 2013; Shlesinger 1995].

The results of the study indicate that compression strategies such as omission, summarisation, and reformulation are consistently employed by Ukrainian–English interpreters to manage cognitive load and maintain communicative effectiveness. These strategies enable interpreters to condense lengthy and complex Ukrainian source texts into concise English renditions without significant loss of meaning. For example, the omission of non-essential formalities and redundancies typical in Ukrainian political discourse helps streamline the message for English-speaking audiences, aligning with findings by Gile and Seleskovitch and Lederer on the necessity of compression to balance cognitive efforts and preserve core meaning [Gile 2009; Seleskovitch, Lederer 1995].

Furthermore, the discussion highlights the challenges interpreters face in balancing speed, accuracy, and speaker intent during compression. Over-compression risks omitting critical nuances or altering pragmatic functions, especially in emotionally charged or legally sensitive contexts. Interpreters must therefore exercise professional judgment and cultural competence to ensure that compressed output remains faithful and contextually appropriate. This aligns with Seeber's emphasis on cognitive load management and the interpreter's role

in adapting discourse to target audience expectations. The findings also suggest that targeted training in summarization, reformulation, and memory enhancement can improve interpreters' ability to apply compression effectively under pressure [Kurz 2001; Seeber 2011].

Suggestions for interpreter training [Chesterman 2016; Seleskovitch, Lederer 1995]:

- Shadowing combined with summarization exercises to enhance quick identification of key information.
- Sight translation activities with constraints, such as summarizing each paragraph in two to three sentences.
- Memory training exercises aimed at improving information retention.
- Reformulation tasks that emphasize clarity and brevity in English.
- Practice using corpora by examining authentic Ukrainian speeches to recognize common redundancies.

Conclusion. Compression plays a key role in Ukrainian-to-English interpreting, allowing interpreters to preserve effective communication despite intense cognitive demands. Successfully applying this technique involves quick processing, strong language skills, and sound professional decision-making. By understanding common features of Ukrainian speech and the needs of English-speaking listeners, interpreters can use compression effectively while retaining the core message. Consequently, training programs should prioritize exercises in summarization, reformulation, and strategies for managing cognitive load.

Future developments could explore the integration of advanced cognitive training techniques to enhance interpreters' ability to manage compression under pressure. Additionally, incorporating real-time feedback technologies may help interpreters refine their compression strategies to better balance accuracy and efficiency.

BIBLIOGRAPHY

1. Albl-Mikasa, M. *Developing interpreting expertise: The impact of practice and experience. The Interpreters' Newsletter*, 2013. 18, 1–25. Retrieved from: <https://doi.org/10.21256/zhaw-4081>
2. Baker, M. *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). London, England: Routledge. 2018.
3. Chernov, G. V. *Inference and anticipation in simultaneous interpreting*. Amsterdam, The Netherlands; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company. 2004.
4. Chesterman, A. *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (Rev. ed.). Amsterdam, The Netherlands; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company. 2016.
5. Gile, D. *Basic concepts and models for interpreter and translator training* (Rev. ed.). Amsterdam, The Netherlands; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company. 2009.

6. Hale, S. *Community interpreting*. Basingstoke, England; New York, NY: Palgrave Macmillan. 2007.
7. Hertog, E., & van Gucht, J. (Eds.). *Status and training of interpreters in the EU member states*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2008.
8. Kurz, I. Conference interpreting: Quality in the ears of the user. *Meta*, 2001. 46(2), 394–409. Retrieved from: <https://doi.org/10.7202/003364ar>
9. Moser-Mercer, B. Simultaneous interpreting: Cognitive potential and limitations. *Interpreting*, 2000. 5(2), 83–94. Retrieved from: <https://doi.org/10.1075/intp.5.2.05mos>
10. Napier, J., & Rohan, M. *Applied linguistics and interpreting research: Understanding the connection*. *Interpreting*, 2007. 9(2), 167–192. Retrieved from: <https://doi.org/10.1075/intp.9.2.03nap>
11. Pavlović, N. What makes sense? Student interpreters' appraisal of their target texts. *The Interpreters' Newsletter*, 2010. 15, 129–142. Retrieved from: <https://doi.org/10.5167/uzh-42860>
12. Pöchhacker, F. *Introducing interpreting studies* (2nd ed.). Abingdon, England; New York, NY: Routledge. 2016.
13. Seleskovitch, D., & Lederer, M. *A systematic approach to teaching interpretation*. Registry of Interpreters for the Deaf. 1995.
14. Seeber, K. G. *Cognitive load in simultaneous interpreting: Existing theories and new modelling perspectives*. *Interpreting*, 2011. 13(2), 176–204. Retrieved from: <https://doi.org/10.1075/intp.13.2.03see>
15. Setton, R., & Dawrant, A. *Conference interpreting: A trainer's guide*. Amsterdam, The Netherlands; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company. 2016.
16. Shlesinger, M. *Shifts in cohesion in simultaneous interpreting*. *The Translator*, 1995. 1(2), 193–214. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/13556509.1995.10799163>
17. Timarová, Š., Čenková, I., & Meylaerts, R. *Working memory in conference interpreting: A pilot study*. *The International Journal of Translation and Interpreting Research*, 2014. 6(1), 1–18. Retrieved from: <https://doi.org/10.12807/ti.106201.2014.a01>

REFERENCES

1. Albl-Mikasa, M. (2013). *Developing interpreting expertise: The impact of practice and experience*. *The Interpreters' Newsletter*, 18, 1–25. Retrieved from : <https://doi.org/10.21256/zhaw-4081>
2. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). London, England: Routledge.
3. Chernov, G. V. (2004). *Inference and anticipation in simultaneous interpreting*. Amsterdam, The Netherlands; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company.
4. Chesterman, A. (2016). *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (Rev. ed.). Amsterdam, The Netherlands; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company.
5. Gile, D. (2009). *Basic concepts and models for interpreter and translator training* (Rev. ed.). Amsterdam, The Netherlands; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company.
6. Hale, S. (2007). *Community interpreting*. Basingstoke, England; New York, NY: Palgrave Macmillan.
7. Hertog, E., & van Gucht, J. (Eds.). (2008). *Status and training of interpreters in the EU member states*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
8. Kurz, I. (2001). Conference interpreting: Quality in the ears of the user. *Meta*, 46(2), 394–409. Retrieved from: <https://doi.org/10.7202/003364ar>
9. Moser-Mercer, B. (2000). Simultaneous interpreting: Cognitive potential and limitations. *Interpreting*, 5(2), 83–94. Retrieved from: <https://doi.org/10.1075/intp.5.2.05mos>
10. Napier, J., & Rohan, M. (2007). *Applied linguistics and interpreting research: Understanding the connection*. *Interpreting*, 9(2), 167–192. Retrieved from: <https://doi.org/10.1075/intp.9.2.03nap>
11. Pavlović, N. (2010). What makes sense? Student interpreters' appraisal of their target texts. *The Interpreters' Newsletter*, 15, 129–142. Retrieved from: <https://doi.org/10.5167/uzh-42860>
12. Pöchhacker, F. (2016). *Introducing interpreting studies* (2nd ed.). Abingdon, England; New York, NY: Routledge.
13. Seleskovitch, D., & Lederer, M. (1995). *A systematic approach to teaching interpretation*. Registry of Interpreters for the Deaf.
14. Seeber, K. G. (2011). *Cognitive load in simultaneous interpreting: Existing theories and new modelling perspectives*. *Interpreting*, 13(2), 176–204. Retrieved from: <https://doi.org/10.1075/intp.13.2.03see>
15. Setton, R., & Dawrant, A. (2016). *Conference interpreting: A trainer's guide*. Amsterdam, The Netherlands; Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company.
16. Shlesinger, M. (1995). *Shifts in cohesion in simultaneous interpreting*. *The Translator*, 1(2), 193–214. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/13556509.1995.10799163>
17. Timarová, Š., Čenková, I., & Meylaerts, R. (2014). *Working memory in conference interpreting: A pilot study*. *The International Journal of Translation and Interpreting Research*, 6(1), 1–18. Retrieved from: <https://doi.org/10.12807/ti.106201.2014.a01>

І. М. МІЩУК

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: aykido10@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8478-7442>*

О. М. ГАЛАПЧУК-ТАРНАВСЬКА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: otarnavska@ynu.edu.ua
<http://orcid.org/0009-0006-0527-9567>*

І. В. ЧАРІКОВА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: mytwins@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-5080-5216>*

**ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПРЕСІЇ
В УСНОМУ ПЕРЕКЛАДІ З УКРАЇНСЬКОЇ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ**

У статті досліджується практичне застосування компресії в українсько-англійському усному перекладі, підкреслюючи її важливість для ефективної передачі основного змісту незважаючи на лінгвістичні та когнітивні виклики. Окреслено ключові стратегії, такі як опущення, узагальнення, реформулювання та лексична компресія, проілюстровані прикладами з різних контекстів, включно з політичним, медіа, юридичним та академічним середовищами. Обговорюються проблеми, пов'язані з уникненням надмірної компресії та збереженням початкового наміру мовця. Також наведені рекомендації щодо підготовки перекладачів, з акцентом на вправи з узагальнення та корпусний аналіз. Підкреслюється, що ефективна компресія є ключовою для точних, зрозумілих і ефективних перекладів, особливо в швидкому та вимогливому середовищі.

Також розглядаються когнітивні навантаження, які виникають у перекладачів при застосуванні компресії, зазначаючи, що успішне використання цієї стратегії потребує не лише лінгвістичної компетентності, а й розвинутої пам'яті та швидкого прийняття рішень. Наголошується на важливості розуміння культурних особливостей і дискурсивних конвенцій як української, так і англійської мов, щоб стислі переклади залишалися вірними оригінальному повідомленню та були доступними для цільової аудиторії. Обговорюються також потенційні ризики компресії, такі як втрата важливої інформації або небажані зміни значення, що вимагає обережного балансу.

Крім того, у статті пропонуються цілеспрямовані підходи до навчання, спрямовані на покращення навичок компресії у перекладачів. Рекомендується включати практичні вправи, що імітують реальні ситуації усного перекладу, заохочуючи практику узагальнення та реформулювання в умовах обмеженого часу. Також пропонується використовувати корпусний аналіз для виявлення типових моделей і ефективних стратегій компресії на основі автентичних даних. Інтегруючи ці методи в освіту перекладачів, стверджується, що практики зможуть краще управляти когнітивним навантаженням і підвищувати загальну якість перекладу в українсько-англійському контексті.

Ключові слова: українсько-англійський усний переклад, компресія, когнітивне навантаження, опущення, узагальнення, реформулювання, лексична компресія, підготовка перекладачів, дискурсивні патерни, комунікативна ефективність.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 004.738.5:81'324:336.74

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.20>

M. V. NADUTENKO

PhD, Head of the Department of Informatics,

Ukrainian Lingua-Information Foundation of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: hostmaster@ulif.org.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6732-8455>

M. V. NADUTENKO

Candidate of Philological Sciences, Senior Researcher,

Ukrainian Lingua-Information Foundation of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: margo.nadutenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3215-0970>

O. L. FAST

Candidate of Sciences (Pedagogics), Associate Professor,

Vice-Rector for Research, Teaching and International Relations,

Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"

of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

E-mail: ofast@lpc.ukr.education

<https://orcid.org/0000-0001-7216-0044>

**THE POWER OF LANGUAGE IN THE WORLD OF BLOCKCHAIN:
A SYNERGY OF DIGITAL TOOLS FOR REGULATING GLOBAL DEVELOPMENT**

This paper explores the deepening convergence of language-powered communication frameworks and blockchain-based financial-technological tools, which together shape global socio-economic evolution. Amid progressive digitalization and hyper-accelerated information flows – conditions drastically heightened by the COVID-19 pandemic – humanity is seeking new means to regulate collective behaviors and market dynamics. While social networks and cutting-edge AI solutions revolutionize the communicative sphere, decentralized mechanisms like blockchain and cryptocurrencies create novel pathways for financial transaction control and governance. We investigate how these factors interact, highlighting the pivotal role of language as the bedrock of societal intelligence, the effects of pandemic-induced digital transformations, and the capacity of blockchain to facilitate or decelerate social progress. We further address emerging dilemmas around free speech, data transparency, and cross-border regulation of AI. Concluding, we propose strategies and guidelines for responsibly harmonizing these disruptive technologies with global ethical, cultural, and regulatory norms. Potential risks and recommendations: unified regulatory boundaries (global coordination is essential to develop common ethical and legal guidelines for AI and blockchain adoption); preservation of cultural and linguistic diversity (policymakers and educational institutions should invest in mother-tongue resources, traditional literature, and humanities programs to safeguard cultural heritage); ensuring data transparency and accountability (cross-border data governance alliances, featuring open auditing protocols, could mitigate clandestine abuses of power); financial and technological literacy (advanced transaction systems and cryptographic platforms must be accessible to the broader public, preventing an extreme knowledge gap that disempowers entire socio-economic groups); futuristic research and ethical oversight boards (policymakers, scientific communities, and global institutions need to collaborate on evaluating the complex interplay of AI, blockchain, and potential biotechnic fusions).

Key words: blockchain; language governance; digital transformation; AI regulation; cryptocurrencies; socio-technical development.

Introduction. Language has historically functioned as the chief conduit through which human societies accumulate and share knowledge, enabling the refinement of collective intellect over centuries [Bender, Koller; Chomsky]. With the rise of computing power and the ubiquity of the internet,

modern forms of communication allow enormous volumes of content to be generated and exchanged instantly [Floridi; Marcus, Davis]. Most recently, the COVID-19 crisis acted as a catalyst, accelerating digitization across industries and compelling billions of people to interact chiefly through online

platforms [OpenAI]. These upheavals have fueled unprecedented growth in teleworking, e-learning, and virtual collaboration [Zuboff].

Amid this shift, blockchain innovations and cryptocurrency-based financial ecosystems have gained prominence, underscoring the capacity of decentralized networks to transform traditional economic structures [WEF; Buterin]. Originally conceived as peer-to-peer cash solutions, cryptocurrencies such as Bitcoin, Ethereum, and emerging “smart-contract” protocols allow for dynamic and modular governance of transactions without reliance on conventional central banks or classical monetary policies [Nakamoto; Tapscott]. This decoupling raises critical regulatory questions: who wields authority in shaping monetary velocity, and how do we prevent the misuse of decentralized finance (DeFi) for illicit or destabilizing purposes? [World Bank].

At the same time, global social media ecosystems have expanded in both user base and influence, often propelled by personalized content algorithms [Zuboff]. Combined with AI-driven tools – chiefly Large Language Models (LLMs) like GPT-4 – these communication channels have the power to amplify narratives instantaneously, impacting political elections, public health strategies, and social movements [Chomsky; Marcus]. In conjunction with decentralized finance, this entwined socio-technical architecture can drastically reshape global power balances, either reinforcing existing inequalities or opening new windows for collective empowerment [Floridi; Blumberg News]. The central question, therefore, becomes whether these forces can be guided prudently to foster democratic, ethically grounded social innovation.

The central role of language in societal development

A. Language as the Kernel of Collective Intelligence: Human language underlies every act of complex cooperation, from the exchange of cultural narratives to the operational processes of advanced engineering projects [Chomsky; Dogecoin Foundation]. By structuring experience and encoding knowledge, language creates shared conceptual maps that enable large-scale coordination [Bender, Koller; Marcus, Davis]. Today, social networks magnify this effect as billions of voices connect via content-sharing platforms (e.g., Twitter, Facebook, TikTok). As a result, social media fosters emergent behaviors – cooperative or antagonistic – far faster than conventional media

channels [Zuboff].

Yet the same linguistic substrate now fuels AI systems, especially generative models trained on massive text corpora [Marcus, Davis]. These models can produce context-aware responses, bridging language barriers through near-instant translation while also generating new knowledge that may or may not be grounded in fact [Chomsky; OpenAI]. While this rapid knowledge diffusion offers opportunities for innovation, it also creates governance challenges concerning misinformation, cultural identity, and user autonomy [Zuboff; Singh].

B. Accelerated Lexical Growth and Technological Platforms: The more specialized our professional fields become, the more vocabulary and conceptual density we accumulate [Bender, Koller; Nakamoto]. Historically, such expansions occurred organically, as industries and academic disciplines devised new jargon. However, AI-driven technologies and global communication networks drastically shorten the time from concept inception to widespread adoption. New terms and processes can proliferate across industries and nations in mere weeks [Marcus, Davis]. For instance, breakthroughs in cryptographic algorithms or novel DeFi products can be disseminated instantly, demanding rapid, adaptive expansions of domain-specific language and regulatory frameworks [Tapscott; World Bank].

C. AI “Externalization” of Language: Modern Large Language Models (LLMs) demonstrate an astounding capacity to carry out tasks previously requiring human linguistic cognition, such as summarizing complex texts, translating seamlessly across languages, and generating strategic business ideas [Chomsky; Marcus]. This can streamline workflows, but also displaces certain professional tasks, raising important societal and ethical questions about job markets, intellectual property, and genuine human creativity [Singh; SEC]. When “language itself” becomes the operational substrate for AI systems, unforeseen cultural shifts may ensue, including the erosion of smaller languages and a pivot toward homogenized global discourse [Bender, Koller; Zuboff].

Digital transformation and the Covid-19 acceleration:

A. The Global Social Experiment of Lockdowns: The COVID-19 pandemic, with its subsequent lockdowns and quarantines, forced significant portions of the global population to transition

many daily activities – work, school, entertainment – into digital spheres [OpenAI]. Video conferencing and social networking platforms surged in adoption, transforming them into critical infrastructure for international collaboration, remote medical consultations, and even official governmental communications [Zuboff; Singh]. This shift forged an unprecedented reliance on online channels as the “main artery” of personal and institutional interactions.

Furthermore, the massive uptick in remote labor has expanded the gig economy, allowing highly skilled workers to operate transnationally without leaving their homes [Chomsky; Marcus]. But while this fosters economic efficiency, it also introduces vulnerabilities related to data privacy, digital burnout, and the risk of monopolistic control by large tech platforms [Bender, Koller; Zuboff]. Debates around net neutrality and platform regulation thus reignite, underlining the delicate balance between open communication and effective governance [Singh].

B. Regulating the Speed of Societal Growth via Online Platforms:

Centralized Content Moderation: Online platforms, by virtue of controlling content distribution algorithms, already exert considerable influence on user behavior [Zuboff; Singh]. In crisis situations, they can throttle disinformation or inflammatory posts to reduce public panic – a “braking mechanism” aimed at stabilizing society [Chomsky; SEC]. However, this approach may transform into censorship if used recklessly or without transparent oversight [Floridi; Singh].

Global Real-Time “Nudging”: Some governments and NGOs conceive social media as a strategic vector for broadcasting beneficial or corrective messages, such as health advisories during pandemics [OpenAI]. By tailoring messages and amplifying specific content, these actors effectively shape collective viewpoints in near-real time [Zuboff]. Although occasionally beneficial, such interventions challenge the concept of free speech and can polarize already-fractious communities [DogeCoin Foundation].

C. The Freedom vs. Control Paradox: Balancing user autonomy with the imperative to mitigate harmful content remains one of the digital age’s most pressing debates [Chomsky; Floridi; SEC]. Excessive regulation erodes trust and fosters

alternatives on unregulated “dark” social platforms. In contrast, minimal oversight allows toxic behaviors to proliferate [Singh]. International bodies such as the European Commission continue to propose legislative frameworks, as exemplified by the draft AI Act, seeking a proportional and transparent regulatory stance [European Commission].

Blockchain and cryptocurrencies: financial-communication dynamics:

A. Decentralized Structures as a Paradigm Shift: Traditionally, national banks wielded control over money supply and interest rates to guide economic velocity [WEF; Buterin]. However, with the creation of Bitcoin [Nakamoto] and subsequent blockchains like Ethereum [Buterin], a decentralized method of transferring and storing value emerged. Smart contracts extend this concept by embedding programmable conditions into transactions, enabling more nuanced regulation of funds’ usage [Tapscott]. While these innovations can offer advanced accountability, the distributed consensus also hinders state mechanisms for emergency intervention [World Bank].

1. Implications for Global Regulation: In crises, central banks typically tighten or loosen monetary policies, but decentralized networks cannot be so easily manipulated. Some have proposed “technical throttling,” raising transaction fees or imposing delays, but these can only be implemented if enough nodes in a decentralized system agree [Buterin; Nakamoto; Tapscott].

2. Crisis Management Tools: The notion of freezing malicious addresses or blacklisting certain wallets has surfaced as a measure to reduce fraud or illegal activity. Yet critics warn that any single entity with such authority threatens the principle of decentralization and user autonomy [World Bank]. Debate over whether partial centralization is necessary to ensure compliance with anti-money-laundering laws (AML) and Know Your Customer (KYC) requirements persists [WEF; Tapscott; Singh].

B. Cryptocurrencies as a Mechanism for Regulating Societal Velocity: Beyond financial speculation, cryptocurrencies facilitate real-time, frictionless global transactions [Buterin; Tapscott]. This scenario empowers communities to rapidly mobilize resources, from charitable donations for disaster relief to financing new ventures [World Bank]. When linked to social networks, as in

prospective “X coin” solutions on Elon Musk’s X platform (formerly Twitter), the result is a near-instant interplay between economic and communicative signals [Bloomberg News; Dogecoin Foundation; Singh]. Market moves can hinge on influential tweets or trending discussions, making public discourse a genuine driver of financial markets.

In parallel, The Open Network (TON) project stands as a potential blueprint for integrated messaging and decentralized finance [Cointelegraph; SEC; TON Foundation]. Despite legal and regulatory challenges, it underscores the potential synergy between communication tools and blockchain, bridging day-to-day interactions with immediate and global value exchange [Nakamoto; Cointelegraph]. Over time, such an infrastructure might enable organic “speed-ups” in certain industries or cause selective “slowdowns” in others, depending on how communities design consensus parameters and transaction rules [Buterin; World Bank].

Interdependence of digital platforms, language, and AI:

A. AI as a Driver of a New Evolutionary Stage: Since LLMs are trained on vast troves of digital text, the borderline between AI’s “knowledge” and real-world data is increasingly blurred [4; 5]. These systems deliver sophisticated insights that often surpass human capacity in speed or breadth of reading, with immediate translation features that remove historical language barriers [Bender; Chomsky]. If applied responsibly, such capabilities expedite cross-cultural collaboration and research breakthroughs [Singh]. Yet potential pitfalls loom: the homogenization of linguistic expression can erode cultural nuances, while large-scale AI adoption can disrupt labor markets and concentrate power in the hands of major technology holders [Zuboff; European Commission; IEEE].

B. Potentially Self-Regulating AI in Blockchain Environments: A future scenario features AI-based agents operating within decentralized blockchains, where “machine languages” handle negotiations, resource allocations, and process governance autonomously [Nakamoto; TON Foundation]. This leap raises the question: could an AI entity, unbound by human oversight, shape monetary and social evolution? [Bostrom; Kurzweil]. If these intelligences collectively program or reprogram consensus protocols, they might set transaction speeds, approve or deny user proposals,

or even pass AI-driven “legislation” in digital ecosystems. While such a scenario remains largely hypothetical, the underlying trend of automation creeping into socio-economic spheres is evident [Floridi; IEEE].

Global evolutionary prospects: technological slowdowns or expansions:

A. Historical Parallels with Previous Technological Revolutions: Every major innovation wave – from steam engines to electrification – has sparked upheavals in labor and governance structures [Chomsky; Bostrom; Kurzweil]. The present wave, by enabling “steam engines for cognition,” accelerates the conversion of human language into actionable AI commands [Marcus; OpenAI]. Regulatory bodies can attempt partial bans, reminiscent of how certain countries restrict social media or block cryptocurrency exchanges [World Bank]. However, these efforts often encounter resistance, technological workarounds, or partial compliance at best [Zuboff; European Commission].

B. Biotechnronic Convergence and Transhumanist Vistas: Emerging synergy among biotechnology, AI, quantum computing, and blockchain could eventually spawn new forms of “hybrid life,” reshaping even the notion of humanity [Bostrom; Kurzweil]. Brain-computer interfaces may fuse biological cognition with digital frameworks, bridging personal consciousness and decentralized data flows. Advocates claim these paths will extend human capabilities, while skeptics fear unregulated transhumanism might undermine fundamental ethics and existing social contracts [Singh; IEEE]. A measured, international approach is thus critical, lest these advancements yield hidden pathways for exploitation or unforeseen environmental impacts [Chomsky; European Commission].

Potential risks and recommendations:

1. Unified Regulatory Boundaries: Global coordination is essential to develop common ethical and legal guidelines for AI and blockchain adoption [European Commission; IEEE]. This effort must go beyond superficial compliance, ensuring genuine respect for fundamental human rights in an era of mass surveillance and data capitalism [Zuboff; Singh].

2. Preservation of Cultural and Linguistic Diversity: Continuous advancements in AI-driven translation risk diluting unique linguistic traditions, prompting a drift toward a uniform “technical

dialect” [Bender; Chomsky]. Policymakers and educational institutions should invest in mother-tongue resources, traditional literature, and humanities programs to safeguard cultural heritage [Singh].

3. Ensuring Data Transparency and Accountability: AI and blockchain solutions rely on massive datasets. Without clear, legally mandated data handling standards, “acceleration” or “braking” of societal processes may arise from opaque manipulations [Floridi; SEC]. Cross-border data governance alliances, featuring open auditing protocols, could mitigate clandestine abuses of power [World Bank; European Commission].

4. Financial and Technological Literacy: Advanced transaction systems and cryptographic platforms must be accessible to the broader public, preventing an extreme knowledge gap that disempowers entire socio-economic groups [Nakamoto; World Bank]. Educational campaigns, open-source libraries, and user-friendly applications can help democratize these tools [Tapscott; Bloomberg News].

5. Futuristic Research and Ethical Oversight Boards: Policymakers, scientific communities, and global institutions need to collaborate on evaluating the complex interplay of AI, blockchain, and potential biotechnonic fusions [Singh; Bostrom; European Commission]. Ethical oversight committees, staffed by interdisciplinary experts, could anticipate risks and propose real-time regulatory adjustments, forestalling destructive tendencies [European Commission].

Conclusions. The modern landscape – defined by social networks, AI-driven language tools, global pandemic disruptions, and blockchain ecosystems – heralds a new stage in humanity’s

evolutionary trajectory [Chomsky; Floridi; Marcus, Davis]. Digital platforms permit intricate and instantaneous interventions in collective behavior, either speeding technological transformations or temporarily slowing them to manage societal shocks [Bender; Zuboff]. Cryptocurrencies and decentralized finance form a complementary domain, overseeing the velocity of capital flow and resource allocation at scales once unimaginable [Buterin; Nakamoto; Tapscott]. In harnessing these parallel frameworks, societies face the dual perils of cultural homogenization and the potential rise of autonomous AI “actors,” as well as the deliberate misuse of data for oppressive ends [Singh; SEC; Bostrom].

Despite these risks, halting progress is neither feasible nor desirable, as innovation has historically paved the way for higher living standards and expanded horizons for human creativity [Floridi; Kurzweil]. Instead, humanity must craft coherent strategies to channel these rapid developments responsibly. A culture of openness, robust legal norms, and inclusive educational initiatives are all vital. By identifying and regulating the friction points between language-based AI systems and decentralized blockchain protocols, global communities can ensure that the next generation of socio-technical evolution underscores equity and collective well-being. The stakes remain high; without thoughtful oversight, “evolutionary catastrophes” could loom on the horizon. But with collaboration, careful planning, and a resolute commitment to protecting human values, these transformative forces may be directed to serve a more enlightened and sustainable future [Singh; European Commission; IEEE].

BIBLIOGRAPHY

1. Bender E. M., Koller A. Climbing towards NLU: On meaning, form, and understanding in the age of data. *Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. 2020. C. 5185–5198. DOI: <https://doi.org/10.18653/v1/2020.acl-main.463>.
2. Chomsky N. *Language and Mind*. 3rd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2006.
3. Floridi L. *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality*. Oxford : Oxford University Press, 2014.
4. Marcus G., Davis E. *Rebooting AI: Building Artificial Intelligence We Can Trust*. New York : Vintage, 2020.
5. OpenAI. GPT-4 technical report. 2023. URL: <https://openai.com/research/gpt-4>.
6. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York : PublicAffairs, 2019.
7. World Economic Forum. The COVID-19 pandemic has changed education forever. 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning>.
8. Buterin V. A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform. 2014. URL: <https://ethereum.org/en/whitepaper>.
9. Nakamoto S. *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. 2008. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.

10. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. New York : Penguin, 2016.
11. World Bank. Regulating Crypto: The Evolving Role of Financial Authorities. 2022. URL: <https://www.worldbank.org>.
12. Bloomberg News. X Payments and the new face of crypto adoption. 2024. URL: <https://www.bloomberg.com>.
13. Dogecoin Foundation. Use Cases and Market Influence of DOGE. 2023. URL: <https://dogecoin.com>.
14. Singh S. Elon Musk's vision for X: More than a social network. *Forbes Technology Council*. 2023. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2023/11/20/elon-musks-vision-for-x>.
15. Cointelegraph. TON ecosystem and the future of decentralized finance. 2023. URL: <https://cointelegraph.com>.
16. SEC v. Telegram Group Inc., 19 Civ. 9439 (PKC), U.S. District Court, Southern District of New York. 2020. URL: <https://www.sec.gov/litigation/litreleases/2020/lr24710.htm>.
17. TON Foundation. The Open Network Whitepaper. 2023. URL: <https://ton.org/docs>.
18. Bostrom N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford : Oxford University Press, 2014.
19. Kurzweil R. The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology. New York : Viking, 2005.
20. European Commission. Proposal for a Regulation on a European Approach for Artificial Intelligence (AI Act). 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>.
21. IEEE Global Initiative on Ethics of Autonomous and Intelligent Systems. Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-Being with Autonomous and Intelligent Systems. 2019. URL: <https://ethicsinaction.ieee.org>.

REFERENCES

1. Bender, E. M., & Koller, A. (2020). Climbing towards NLU: On meaning, form, and understanding in the age of data. Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, 5185–5198. <https://doi.org/10.18653/v1/2020.acl-main.463>
2. Chomsky, N. (2006). Language and Mind (3rd ed.). Cambridge University Press.
3. Floridi, L. (2014). The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality. Oxford University Press.
4. Marcus, G., & Davis, E. (2020). Rebooting AI: Building Artificial Intelligence We Can Trust. Vintage.
5. OpenAI. (2023). GPT-4 technical report. <https://openai.com/research/gpt-4>
6. Zuboff, S. (2019). The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffairs.
7. World Economic Forum. (2020). The COVID-19 pandemic has changed education forever. <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning>
8. Buterin, V. (2014). A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform. <https://ethereum.org/en/whitepaper>
9. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
10. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. Penguin.
11. World Bank. (2022). Regulating Crypto: The Evolving Role of Financial Authorities. <https://www.worldbank.org>
12. Bloomberg News. (2024). X Payments and the new face of crypto adoption. Bloomberg.com. <https://www.bloomberg.com>
13. Dogecoin Foundation. (2023). Use Cases and Market Influence of DOGE. <https://dogecoin.com>
14. Singh, S. (2023). Elon Musk's vision for X: More than a social network. Forbes Technology Council. <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2023/11/20/elon-musks-vision-for-x>
15. Cointelegraph. (2023). TON ecosystem and the future of decentralized finance. Cointelegraph. <https://cointelegraph.com>
16. SEC v. Telegram Group Inc., 19 Civ. 9439 (PKC), U.S. District Court, Southern District of New York (2020). <https://www.sec.gov/litigation/litreleases/2020/lr24710.htm>
17. TON Foundation. (2023). The Open Network Whitepaper. <https://ton.org/docs>
18. Bostrom, N. (2014). Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford University Press.
19. Kurzweil, R. (2005). The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology. Viking.
20. European Commission. (2021). Proposal for a Regulation on a European Approach for Artificial Intelligence (AI Act). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>
21. IEEE Global Initiative on Ethics of Autonomous and Intelligent Systems. (2019). Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-Being with Autonomous and Intelligent Systems. <https://ethicsinaction.ieee.org>

М. В. НАДУТЕНКО

*кандидат технічних наук зі структурної, прикладної та математичної лінгвістики,
завідувач відділу інформатики,
Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: hostmaster@ulif.org.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6732-8455>*

М. В. НАДУТЕНКО

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: margo.nadutenko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-3215-0970>*

О. Л. ФАСТ

*кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці,
Комуніальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: olhafast.ua@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-7216-0044>*

**СИЛА МОВИ У СВІТІ БЛОКЧЕЙН: СИНЕРГІЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

У цій статті досліджується поглиблення конвергенції мовних комунікаційних платформ та фінансових технологічних інструментів на основі блокчейну, які разом формують глобальну соціально-економічну еволюцію. У умовах прогресивної цифровізації та гіперприскорених інформаційних потоків, які різко посилюються під час пандемії COVID-19, людство шукає нові засоби регулювання колективної поведінки та ринкової динаміки. Соціальні мережі та передові рішення в галузі штучного інтелекту революціонізують сферу комунікації, а децентралізовані механізми, такі як блокчейн і криптовалюти, створюють нові шляхи для контролю фінансових транзакцій та управління ними. Ми досліджуємо, як ці фактори взаємодіють між собою, підкреслюючи ключову роль мови як основи суспільного інтелекту, наслідки цифрових трансформацій, спричинених пандемією, та здатність блокчейну сприяти або сповільнювати соціальний прогрес. Далі ми розглядаємо нові дилеми, пов'язані зі свободою слова, прозорістю даних та транскордонним регулюванням штучного інтелекту. На завершення ми пропонуємо стратегії та рекомендації щодо відповідальної гармонізації цих революційних технологій із глобальними етичними, культурними та нормативними нормами. Потенційні ризики та рекомендації: єдині регуляторні межі (глобальна координація є важливою для розробки спільних етичних та правових рекомендацій щодо впровадження ШІ та блокчейну); збереження культурного та мовного різноманіття (політики та освітні установи повинні інвестувати в ресурси рідною мовою, традиційну літературу та гуманітарні програми для захисту культурної спадщини); забезпечення прозорості та підзвітності даних (транскордонні альянси з управління даними, що включають відкриті протоколи аудиту, можуть пом'якшити таємні зловживання владою); фінансова та технологічна грамотність (передові системи транзакцій та криптографічні платформи повинні бути доступними для широкої громадськості, запобігаючи надзвичайній прогалині в знаннях, яка позбавляє прав цілі соціально-економічні групи); футуристичні дослідницькі та етичні наглядові ради (політики, наукові спільноти та глобальні інституції повинні співпрацювати для оцінки складної взаємодії ШІ, блокчейну та потенційних біотехтонних злиттів).

Ключові слова: блокчейн; управління мовою; цифрова трансформація; регулювання штучного інтелекту; криптовалюти; соціально-технічний розвиток.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 343.98 : 81'27

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.21>

І. В. ЧАРИКОВА

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: icharikova@vnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5080-5216>

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧИХ

Стаття присвячена лінгвістичному аналізу особливостей невербальної комунікації та її ролі у діяльності слідчого, що актуалізується в умовах реформування органів досудового розслідування України. Метою роботи є теоретичне та емпіричне дослідження лінгвістичних аспектів невербальної комунікативної компетентності слідчого, зокрема, аналіз мовних і невербальних мовних сигналів у процесі кримінального провадження. Проведено теоретичний аналіз підходів до визначення комунікативної компетентності з урахуванням лінгвістичних аспектів, зосереджуючись на ролі невербальних мовних проявів – інтонації, жестів, міміки, пауз, темпу мовлення – у передачі інформації та формуванні міжособистісних відносин під час слідчих дій. Обґрунтовано необхідність систематичного аналізу невербальної мовної інформації як джерела первинної лінгвістичної інформації про особистість учасника кримінального провадження. Методами лінгвістичного аналізу, опитування та мовних тестів досліджено особливості невербального мовлення слідчих під час кримінального процесу та рівень їх лінгвістичної та невербальної комунікативної компетентності. Виявлено, що більшість слідчих визнають важливість врахування невербальних мовних сигналів і потребу у вдосконаленні методик їх аналізу, однак відзначають недостатню розробленість криміналістичних підходів до дослідження невербальної мовної інформації. За результатами дослідження встановлено, що у більшості слідчих високий рівень загальної комунікативної компетентності та помірний або високий рівень перцептивної невербальної компетентності. Водночас, у деяких фахівців спостерігаються труднощі з аналізом і верифікацією невербальної мовної інформації, що пов'язано з низьким рівнем розвитку лінгвістичних навичок у цій сфері. Розроблено рекомендації щодо удосконалення лінгвістичних підходів до аналізу невербальної комунікації слідчих, зокрема, щодо застосування мовних та невербальних методик для підвищення їх лінгвістичної та мовленнєвої компетентності у процесі кримінального провадження.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз, невербальна комунікація, комунікативна компетентність, слідчий, кримінальне провадження, невербальні мовні сигнали, інтонація, жести, міміка, паузи, темп мовлення, міжособистісні відносини, криміналістика, аналіз невербальної інформації.

Поставлення проблеми. Процес спілкування (комунікація), як складний лінгвістичний феномен, що забезпечує міжособистісний зв'язок, ґрунтується на передачі та сприйнятті мовних і невербальних мовних сигналів. Він сприяє виникненню взаєморозуміння, емоційного контакту, копіювання мовних і невербальних проявів, а також впливу-відповіді, що передаються через мовні засоби, жести, міміку, інтонацію, пантоміму та інші невербальні компоненти. Мета такої комунікації – встановлення і підтримка ефективного взаєморозуміння та взаємопереживання між учасниками. Успішність лінгвістичної взаємодії значною мірою залежить від рівня мовної та невербальної обізнаності, а також від здатності аналізувати і інтерпретувати мовні та невербальні сигнали у конкретних комунікативних ситуаціях

[Іващенко, Кравченко]. Це особливо актуально у професійній діяльності слідчого, де важливе вміння розпізнавати та правильно інтерпретувати мовні та невербальні прояви учасників процесу. Окрім юридичних знань, слідчий має володіти навичками мовленнєвої та невербальної комунікації, що дозволяє ефективно керувати діалогом, організовувати взаємодію фахівців, забезпечувати права учасників кримінального провадження, вирішувати конфлікти та знімати напруженість у процесі досудового розслідування [Ковальчук, Селіванова, Яковенко]. У цьому контексті, в умовах реформування органів досудового розслідування України, лінгвістичне дослідження особливостей невербальної комунікативної компетентності слідчого відкриває нові можливості для удосконалення їхньої комунікативної практики.

Це сприяє розробці теоретичних і методичних підходів, що доповнюють криміналістичні положення, зокрема, у сферах тактики слідчих дій, криміналістичного версіювання та прогнозування, враховуючи мовні та невербальні компоненти комунікації.

Метою дослідження є теоретико-лінгвістичне та емпіричне вивчення значення та особливостей невербальної комунікативної компетентності у діяльності слідчого. Це передбачає аналіз лінгвістичних аспектів невербальної комунікації, зокрема, ролі жестів, міміки, пантоміми, інтонацій та зовнішніх мовних проявів у процесі кримінального розслідування. Завдання дослідження включають: здійснення теоретичного аналізу підходів до лінгвістичного дослідження невербальної комунікації та її значення у кримінальній лінгвістиці; проведення емпіричного аналізу мовних і невербальних засобів спілкування слідчих під час досудового розслідування; визначення рівня лінгвістичної та невербальної комунікативної компетентності слідчих; розробку рекомендацій щодо оптимізації лінгвістичних аспектів невербальної комунікації у професійній діяльності слідчого. Це дозволить підвищити ефективність використання мовних і невербальних засобів у кримінальній комунікації, а також сприятиме розвитку лінгвістичних підходів до аналізу міжособистісної взаємодії у кримінальному провадженні.

Методологічною основою дослідження є сукупність філософських, загальнонаукових та міжгалузевих (психолінгвістичних) методів аналізу мовних і невербальних засобів комунікації [Бугай, Заболотна, Кузьмін]. Для вивчення лінгвістичних аспектів невербальної комунікативної компетентності було застосовано кілька методик, зокрема, авторську анкету «Дослідження особливостей невербального спілкування» та психологічні і психолінгвістичні тестування. Також використовувалася методика «Діагностика комунікативної компетентності» [Степаненко], яка дозволила швидко оцінити рівень мовної та комунікативної компетентності за такими шкалами (фазами комунікації): підготовча фаза, контактна фаза, емоційне забарвлення, фаза розуміння, переконання, завершення та управління розмовою. Методика «Визначення рівня

перцептивно-невербальної компетентності» дала змогу оцінити здатність слідчих аналізувати невербальні сигнали та інтерпретувати невербальний контекст за трьома рівнями: низький, помірний і високий [Ткач]. Обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою кількісного та якісного аналізу. Для визначення статистичної значущості відмінностей застосовувався параметричний t-критерій Стюдента. Аналіз проводився за допомогою програмного забезпечення SPSS v 10.0.5 для Windows. Загальна вибірка дослідження складалася з 288 осіб, серед яких 268 фахівців із різних підрозділів правоохоронних органів, які протягом трьох років проходили тренінги з підвищення кваліфікації у рамках міжнародного спільного проекту ЄС - Ради Європи «Посилення імплементації європейських стандартів прав людини в Україні». Крім того, у дослідженні взяли участь 20 слідчих прокуратури.

Успіх слідчої діяльності значною мірою зумовлений лінгвістичними аспектами міжособистісної комунікації, зокрема, здатністю аналізувати та інтерпретувати мовні повідомлення та невербальні сигнали учасників процесу. Це включає розуміння значення та функціонального навантаження мовних інтонацій, лексичних засобів, синтаксичних конструкцій, а також невербальних проявів: жестів, міміки, пантоміми, зовнішнього вигляду та емоційно-ситуативних реакцій, що супроводжують мовлення. Врахування лінгвістичних характеристик невербальної комунікації дозволяє слідчому більш точно «читати» між рядків, аналізуючи мовні та невербальні прояви для встановлення істини. Численні дослідження підтверджують, що високий рівень лінгвістичної та невербальної комунікативної компетентності є ключовим для ефективної професійної діяльності слідчого [Баранов, Гончарук, Ковальова, Нестеренко, Харенко].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика лінгвістичних аспектів комунікативної компетентності особистості активно досліджується у сучасній мовознавчій науці. Загалом, лінгвістична компетентність охоплює сукупність мовних знань, навичок та стратегій, необхідних для ефективної комунікації у різних мовних ситуаціях. Дослідники, зокрема, В. Ковальчук та О. Мельник, визначають

лінгвістичну компетентність як здатність аналізувати та інтерпретувати мовні засоби, враховуючи їх функціональне навантаження, стилістичні особливості та контекстуальні особливості мовлення [Ковальчук, Мельник]. На думку І. Петрової, лінгвістична компетентність передбачає не лише володіння мовними засобами, а й уміння їх застосовувати для побудови змістовних та адекватних комунікативних актів у різних ситуаціях. Це дозволяє більш точно «читати» мовні повідомлення, аналізувати невербальні сигнали у контексті мовлення та враховувати міжмовні та міжкультурні особливості комунікації [Петрова]. У сучасній лінгвістичній науці питання комунікативної компетентності особистості активно досліджується з урахуванням мовних та дискурсивних аспектів і визначають її як сукупність мовних знань, навичок і стратегій, що забезпечують ефективну реалізацію комунікаційних актів у різних мовних ситуаціях [Грищенко, Іващенко]. Підкреслюється, що володіння мовою та її засобами самі по собі недостатні для повноцінного спілкування, оскільки важливі також знання соціолінгвістичних особливостей, дискурсивних структур і стратегій взаємодії. А. Сухов і А. Деркач у своїх дослідженнях визначають комунікативну компетентність як здатність орієнтуватися у різних мовних ситуаціях і вільно застосовувати вербальні та невербальні мовні засоби для досягнення комунікативних цілей [Сухов, Деркач].

Л. Мамчур підкреслює, що ця компетентність включає знання правил взаємодії у різних контекстах, а також уміння застосовувати їх у ролі адресанта і адресата, що робить її основою інших мовних компетенцій і найвищим рівнем мовної майстерності [Мамчур].

Згідно з сучасними лінгвістичними дослідженнями, структура комунікативної компетентності включає навички аналізу та застосування невербальних мовних засобів. Невербальна поведінка є поліфункціональною та відіграє ключову роль у людському спілкуванні, виконуючи функції вираження емоцій, передачі міжособистісних установок і уявлень, а також супроводження вербального мовлення. Невербальна система у поєднанні з вербальною формує єдиний процес комунікації, при цьому межі між цими видами мовлення часто

зникають, а їх тісна інтеграція забезпечує більш ефективно та багатогранне спілкування [Гончарук, Кравченко].

У сучасній лінгвістиці під невербальною комунікацією розуміють процеси декодування вербальної інформації у невербальні засоби, що супроводжують мовлення та доповнюють його зміст. Дослідники, зокрема, О. Мельник та І. Гончарук, підкреслюють важливість систематичного аналізу невербальних проявів у контексті кримінальної лінгвістики. Вони доводять, що усвідомлення ролі невербальних сигналів, таких як жести, міміка, поза та інтонація, має бути невід'ємною частиною криміналістичного дослідження мовленнєвих актів під час слідчих дій [Мельник, Гончарук]. Це дозволяє більш точно інтерпретувати мовні та невербальні прояви учасників комунікації, що є критично важливим для встановлення правдивості та авторитетності висловлювань.

У лінгвістичних дослідженнях проблематика декодування невербальної інформації у процесі правозастосування розглядається з позиції аналізу мовних і мовленнєвих засобів. Зокрема, Н. Оту наголошує, що під час кримінальної комунікації основна увага зазвичай зосереджена на вербальних висловлюваннях учасників, тоді як невербальні сигнали, такі як жести, міміка та інтонація, залишаються поза увагою дослідників. Вона підкреслює важливість застосування інтегрованого лінгвістичного підходу, що враховує не лише вербальні, а й невербальні компоненти мовлення, оскільки саме вони здатні передавати додаткову інформацію про ставлення, емоційний стан і авторитетність співрозмовника. Це особливо актуально для аналізу мовленнєвих актів у кримінальній сфері, де невербальні прояви можуть слугувати додатковим джерелом лінгвістичної інформації для інтерпретації комунікативних намірів і психологічних характеристик учасників процесу [Оту].

Отже, у лінгвістичному аналізі структури комунікативної компетентності слідчого значну роль відіграє його невербальна мовна компетентність. Це включає вміння аналізувати та інтерпретувати невербальні мовленнєві засоби, такі як жести, міміка, інтонація та поза, що супроводжують вербальне мовлення і передають додаткову лінгвістичну інформацію. Важливість дослідження особливостей

невербальної комунікації у кримінальному провадженні зумовлена тим, що невербальні сигнали є невід'ємною частиною мовленнєвого процесу і мають значний вплив на формування міжособистісних відносин та інтерпретацію мовленнєвих актів слідчих і учасників процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За результатами лінгвістичного аналізу опитування щодо особливостей невербальної комунікації у кримінальному провадженні виявлено, що більшість досліджуваних слідчих (266) визнають, що ознаки та властивості зовнішніх мовних проявів, таких як міміка, жести, поза та інтонація, здатні передавати невербальну інформацію, яку слід враховувати під час аналізу мовленнєвих актів у процесі розслідування. На питання «Чи верифікуєте Ви невербальні прояви співрозмовника?» більшість слідчих (223) відповіли ствердно, що свідчить про їхню обізнаність у лінгвістичних ознаках невербальної комунікації. Результати щодо складнощів у дослідженні невербальної інформації є неоднозначними: половина слідчих (144) зазначає відсутність труднощів, тоді як 104 – стикаються з труднощами у її аналізі. Більше половини (165) не знайомі з криміналістичними методиками дослідження невербальних мовленнєвих засобів. Також опитані відзначають недостатню розробленість методик аналізу невербальної інформації, зокрема 188 слідчих вказують на низький рівень дослідженості тактик виявлення та використання невербальних проявів у сучасних умовах досудового розслідування. Лінгвістичний аналіз показує, що лише 106 слідчих вважають, що результати аналізу невербальних проявів можуть слугувати доказами у кримінальному провадженні. На питання про необхідність поглибленого дослідження невербальної інформації в криміналістиці, переважна більшість (280) відповіли позитивно, що свідчить про актуальність розвитку лінгвістичних підходів у цій сфері. З лінгвістичної точки зору, дослідження підтверджують важливість застосування аналізу невербальних мовленнєвих засобів у кримінальному провадженні. Так, 237 з 288 слідчих визнають доцільність використання невербальної інформації для інтерпретації мовленнєвих актів, зокрема жестів, міміки, інтонацій та поз, що супроводжують вербальні повідомлення.

Більшість слідчих (207) підтримують застосування методик дослідження невербальних проявів у своїй роботі, а 57 використовують власні підходи, що свідчить про прагнення до розвитку лінгвістичних інструментів аналізу невербальної комунікації. Щодо верифікації невербальних проявів, 207 опитаних вважають її доцільною, що підкреслює значущість лінгвістичного аналізу невербальних мовленнєвих засобів для встановлення істини у кримінальному процесі. Результати дослідження щодо можливості отримання невербальної інформації під час гіпнозу та використання «нетрадиційних методів» (біоритмології, музики, запаху, ворожіння) показують скептичне ставлення: 88 слідчих вважають їх застосування можливим, тоді як 121 і 139 відповідно – ні. Це свідчить про обережність у застосуванні таких підходів з лінгвістичної перспективи, оскільки вони не мають достатньої мовленнєвої обґрунтованості. Водночас 148 слідчих вірять у можливість використання спеціаліста-лінгвіста-невербаліста для аналізу мовленнєвих проявів у розслідуванні злочинів. Тестування за методикою «Діагностика комунікативної компетентності» виявило показники комунікативної компетентності за шкалами (фазами комунікації) та зальний рівень комунікативної компетентності слідчих (табл. 1).

Таблиця 1

Середньо групові результати тестування слідчих за методикою «Діагностика комунікативної компетентності»

Шкали (фази) комунікативного мінімуму	Середній бал
1. Підготовча фаза комунікації	4,2
2. Контактна фаза	6,6
3. Емоції в розмові	4,3
4. Фаза розуміння	5,6
5. Фаза переконання	4,7
6. Фаза завершення	3,8
7. Управління розмовою	6,1
Загальний показник рівня комунікативної компетентності	35,3

З лінгвістичної перспективи, аналіз таблиці показує, що найвищі результати з комунікативної компетентності отримали слідчі у сферах «Контактна фаза комунікації» (6,6 бали), «Управління розмовою» (6,1 бал) та «Фаза розуміння» (5,6 бал). Це свідчить про їх

здатність ефективно застосовувати мовленнєві та невербальні засоби для встановлення контакту, підтримки діалогу та досягнення розуміння співрозмовника. Вони вміють аналізувати невербальні сигнали – міміку, інтонацію, жести, позу, візуальний контакт – для визначення намірів та емоційного стану співрозмовника, що є ключовим у лінгвістичному аналізі мовленнєвих проявів у кримінальному процесі. Крім того, слідчі здатні управляти ходом діалогу, коригуючи мовленнєві та невербальні сигнали для досягнення комунікативної мети. З іншого боку, показники за шкалами «Підготовча фаза комунікації» (4,2 бали) та «Фаза завершення» (3,8 бали) є нижчими, що може свідчити про недостатню увагу до мовленнєвого планування, структурованості та логіки висловлювань, а також до завершення діалогу з урахуванням мовленнєвих та невербальних ознак. Це підкреслює важливість розвитку лінгвістичних навичок у плануванні та структуризації мовленнєвих актів у процесі слідчої діяльності. З лінгвістичної перспективи, загальний рівень мовленнєвої та комунікативної компетентності слідчих оцінюється на високому рівні (35,3 бали), що свідчить про їх здатність ефективно застосовувати мовленнєві засоби, комунікативні прийоми та техніки для досягнення цілей у процесі кримінального провадження. Це включає вміння формулювати чіткі, логічні висловлювання, використовувати інтонацію, міміку, жести та інші невербальні сигнали для посилення мовленнєвого впливу. Разом із тим, аналіз показує нерівномірний розподіл мовленнєвих навичок: 57% слідчих демонструють високий рівень мовленнєвої компетентності, з них 19% отримали найвищі бали, що свідчить про високий рівень володіння мовленнєвими засобами. 39% мають середній рівень, а 4% – низький, що може ускладнювати їхню здатність до ефективної мовленнєвої взаємодії, зокрема у контексті формулювання запитань, інтерпретації мовленнєвих та невербальних проявів співрозмовника, що є важливими аспектами лінгвістичного аналізу у кримінальному процесі. З лінгвістичної точки зору, результати тестування за методикою «Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності» свідчать про середньогруповий помірний рівень невербальної компетентності слідчих, що

наближається до високого (до 7 стенів). Аналіз розподілу за шкалами показує, що 28% досліджуваних мають високий рівень невербальної компетентності (8-10 стенів), що характеризує їх здатністю до інтерпретації невербальних сигналів, розуміння контексту міжособистісної взаємодії та встановлення комунікативних зв'язків. Водночас, у деяких випадках вони можуть бути занадто зосереджені на поведінці інших і недооцінювати власні невербальні прояви. Жоден із досліджуваних не виявив низький рівень невербальної компетентності, що свідчить про відсутність слідчих, які зовсім не здатні до аналізу невербальних сигналів або до встановлення міжособистісних комунікативних відносин. Порівняльний статистичний аналіз даних опитування та психодіагностики за допомогою методик «Діагностика комунікативної компетентності» та «Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності» виявив закономірності: 14% слідчих, які не верифікують невербальні прояви співрозмовника під час спілкування, демонструють значно нижчий рівень перцептивно-невербальної компетентності ($p \leq 0,01$). Це підкреслює важливість аналізу невербальних сигналів для ефективної комунікації у кримінальному процесі. З лінгвістичної перспективи, результати дослідження показують, що 36% слідчих, які виявили труднощі у аналізі невербальної інформації, мають значно нижчий рівень мовленнєвої та комунікативної компетентності ($p \leq 0,05$) і перцептивно-невербальної здатності ($p \leq 0,01$). Це свідчить про недостатність лінгвістичних навичок у розпізнаванні та інтерпретації невербальних сигналів, що є важливим аспектом у процесі кримінального розслідування. Також встановлено, що 20% слідчих, які застосовують власні методики аналізу невербальної інформації, демонструють вищий рівень перцептивно-невербальної компетентності та кращі результати за шкалою «Управління розмовою». За результатами проведеного дослідження нами запропоновані такі рекомендації з оптимізації процесу невербальної комунікації слідчих під час кримінального провадження: 1) до початку будь-якої слідчої (розшукової) дії провести аналіз наявної вербальної та невербальної інформації; 2) застосовування відео- і аудіофіксації для дослідження невербальної інформації,

що одночасно формує окремі джерела доказів з зафіксованими проявами невербальної інформації; 3) дотримання алгоритму тактики допиту учасника кримінального провадження у вигляді: підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії – оцінка ситуації слідчої (розшукової) дії – виявлення та декодування проявів невербальної інформації слідчої (розшукової) дії – використання невербальної інформації при діагностиці психофізіологічного стану учасника слідчої (розшукової) дії – застосування вибіркової системи тактичних комбінацій, що веде до підвищення ефективності слідчої (розшукової) дії; 4) брати до уваги тільки ту невербальну інформацію, яка є зрозумілою та не викликає сумнівів; 5) невербальну інформацію, яку важко або неможливо дешифрувати, відкладати до отримання додаткових даних; 6) намагатися завжди зчитувати невербальну інформацію учасників досудового розслідування, не виділяючи для цього спеціального часу, а також під час виконання інших завдань; 7) враховувати два чинники, які постійно впливають на формування невербальної інформації – психологічні та фізіологічні, які повністю свідчать про ставлення людини до предмета спілкування та надають про нього інформацію різного роду.

Висновки. Таким чином, комунікативна компетентність слідчих забезпечує ефективну комунікативну діяльність у ситуаціях міжособистісної взаємодії під час розслідування злочинів. В структурі комунікативної компетентності значне місце належить навичкам і вмінням невербального спілкування, яке зазвичай супроводжує мовлення та забезпечує вираження емоційних станів, передачу міжособистісних установок, уявлень людини тощо. Дослідниками доведено, що під час здійснення кримінального провадження необхідне обов'язкове врахування невербальної інформації, як джерела первинної інформації про особистість учасника кримінального провадження. Крім цього, важливе значення набуває власна невербальна поведінка

слідчих, яка може впливати на хід розслідування. Саме тому невербальна комунікативна компетентність відноситься до базових складових професійної компетентності слідчого. За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, що більшість слідчих визначають важливість врахування та необхідність верифікації невербальної інформації під час розслідування злочинів. Разом із тим слідчі звертають увагу на недостатню дослідженість тактики отримання і використання невербальної інформації та не розробленість криміналістичних методів дослідження невербальної інформації в сучасних умовах кримінального провадження. У більшості слідчих виявлено високий загальний рівень комунікативної компетенції та помірний і високий рівень перцептивно-невербальної компетентності, що свідчить про впевнене володіння ними навичками аналізу невербальних проявів співрозмовників та комунікативним мінімумом, необхідним для здійснення кримінального провадження. Проте деякими слідчими під час спілкування недостатньо здійснюється планування розмови (підготовча фаза), спрощується процедура завершення діалогу і надання зворотного зв'язку (фаза завершення), про що свідчать нижчі середньогрупові показники за цими шкалами. Також окремі слідчі, мають труднощі при вивченні та верифікації невербальної інформації, що пов'язане з більш низьким рівнем розвиненості у них власних здібностей і навичок невербальної комунікативної компетентності. Запропоновані рекомендації з оптимізації процесу невербальної комунікації слідчих під час кримінального провадження щодо сприйняття та використання невербальних проявів учасника досудового розслідування, доповнюють своїм змістом наявні в криміналістиці та юридичній психології організаційно-тактичні рекомендації, що розкривають прийоми виявлення брехні, встановлення комунікативного контакту, взаємодії, отримання і вивчення даних тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов І. І. Вербальні та невербальні засоби маніпулятивного впливу у процесі допиту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 6, т. 1. С. 222–226.
2. Бугай С. Ю. Криміналістична діагностика особистості за вербальними та невербальними ознаками. *Вісник криміналістики*. 2022. № 1(87). С. 136–145.
3. Гончарук І. О. Криміналістичні проблеми невербальної комунікації у досудовому розслідуванні : монографія. Київ : Юридична література, 2021. 280 с.
4. Грищенко Ю. В. Дискурсивний аналіз мовленнєвої взаємодії у кримінальному провадженні. *Лінгвістичні дослідження*. 2023. Вип. 58. С. 65–72.

5. Заболотна Н. М. Методичний інструментарій дослідження комунікативних бар'єрів у кримінальному провадженні. *Психологія і право*. 2023. № 1. С. 110–118.
6. Івашенко А. В. Дискурсивні особливості мовленнєвого акту свідчення. *Філологічні науки*. 2020. № 3(15). С. 89–94.
7. Ковальова О. В. Особливості навчання невербальній комунікації майбутніх слідчих. Професійна освіта. 2022. № 4. С. 200–208.
8. Ковальчук В. І. Лінгвістична компетентність фахівця: теоретичний аналіз та практичне застосування. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2019. Вип. 18. С. 10–18.
9. Кравченко С. М. Невербальна комунікація у професійній підготовці фахівців для органів досудового розслідування. *Педагогіка та психологія*. 2020. № 1. С. 16–22.
10. Кузьмін М. І. Комунікативна компетентність слідчого: методика оцінки та формування : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2018. 320 с.
11. Мамчур Л. М. Комунікативна компетентність як основа мовленнєвої майстерності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 79. С. 135–140.
12. Мельник О. М. Невербальна комунікація у структурі криміналістичної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 2 (25). С. 190–198.
13. Нестеренко О. В. Психолінгвістичні аспекти брехні та її виявлення у слідчій діяльності : монографія. Київ : Наукова думка, 2024. 350 с.
14. Оту Н. Невербальна комунікація у правозастосовній діяльності: лінгвістичний аспект. Львів : Видавництво ЛНУ, 2017. 250 с.
15. Петрова І. В. Мовленнєва та лінгвістична компетентність: проблеми співвідношення. *Мовознавчий вісник*. 2016. Вип. 22. С. 89–95.
16. Селіванова О. О. Актуальні проблеми кримінальної лінгвістики та лінгвокриміналістики : монографія. Київ : Центр навчальної літератури, 2024. 410 с.
17. Степаненко С. А. Методика діагностики комунікативної компетентності у правоохоронній діяльності : навчальний посібник. Харків : Право, 2015. 180 с.
18. Ткач С. Б. Психологічна діагностика невербальних навичок : практикум. Одеса : Гельветика, 2019. 150 с.
19. Харенко Т. В. Роль інтонації та темпу мовлення в інтерпретації комунікативних намірів. *Актуальні питання філології та педагогіки*. 2021. № 10. С. 55–61.
20. Яковенко Л. І. Соціально-психологічні основи слідчої комунікації : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2017. 290 с.

REFERENCES

1. Baranov, I. I. (2021). Verbalni ta neverbalni zasoby manipulyativnoho vplyvu u protsesi dopytu [Verbal and Non-verbal Means of Manipulative Influence During Interrogation]. *Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnoho prava*, 6(1), 222–226.
2. Buhai, S. Yu. (2022). Kryminalistychna diahnostryka osobystosti za verbalnymy ta neverbalnymy oznakamy [Forensic Diagnostics of Personality by Verbal and Non-verbal Signs]. *Visnyk kryminalistyky*, 1(87), 136–145.
3. Honcharuk, I. O. (2021). Kryminalistychni problemy neverbalnoi komunikatsii u dosudovomu rozsliduvanni [Forensic Problems of Non-verbal Communication in Pre-trial Investigation] (Monograph). Kyiv: Yurydychna literatura.
4. Hryshchenko, Yu. V. (2023). Dyskursyvnyi analiz movlennievoi vzaiemodii u kryminalnomu provadzhenni [Discourse Analysis of Speech Interaction in Criminal Proceedings]. *Linhvistychni doslidzhennia*, 58, 65–72.
5. Zabolotna, N. M. (2023). Metodychnyi instrumentarii doslidzhennia komunikatyvnykh barieriv u kryminalnomu provadzhenni [Methodological Tools for the Study of Communication Barriers in Criminal Proceedings]. *Psykhohiia i pravo*, 1, 110–118.
6. Ivashchenko, A. V. (2020). Dyskursyvni osoblyvosti movlennievoho aktu svidchennia [Discursive Features of the Speech Act of Testimony]. *Filolohichni nauky*, 3(15), 89–94.
7. Kovalova, O. V. (2022). Osoblyvosti navchannia neverbalnii komunikatsii maibutnikh slidchych [Features of Teaching Non-verbal Communication to Future Investigators]. *Profesiina osvita*, 4, 200–208.
8. Kovalchuk, V. I. (2019). Linhvistychna kompetentnist fakhivtsia: teoretychnyi analiz ta praktychne zastosuvannia [Linguistic Competence of a Specialist: Theoretical Analysis and Practical Application]. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky*, 18, 10–18.
9. Kravchenko, S. M. (2020). Neverbalna komunikatsiia u profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv dlia orhaniv dosudovoho rozsliduvannia [Non-verbal Communication in the Professional Training of Specialists for Pre-trial Investigation Bodies]. *Pedahohika ta psykhohiia*, 1, 16–22.
10. Kuzmin, M. I. (2018). Komunikatyvna kompetentnist slidchoho: metodyka otsinky ta formuvannia [Communicative Competence of the Investigator: Methodology of Assessment and Formation] (Textbook). Kyiv: Atika.
11. Mamchur, L. M. (2018). Komunikatyvna kompetentnist yak osnova movlennievoi maisternosti [Communicative Competence as the Basis of Speech Mastery]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Filolohiia*, 79, 135–140.
12. Melnyk, O. M. (2021). Neverbalna komunikatsiia u strukturi kryminalistychnoi diialnosti [Non-verbal Communication in the Structure of Forensic Activity]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, 2(25), 190–198.

13. Nesterenko, O. V. (2024). *Psykholinhvistychni aspekty brekhni ta yii vyjavlennia u slidchii diialnosti* [Psycholinguistic Aspects of Lying and Its Detection in Investigative Activity] (Monograph). Kyiv: Naukova dumka.
14. Otu, N. (2017). *Neverbalna komunikatsiia u pravozastosuvnii diialnosti: linhvistychnyi aspekt* [Non-verbal Communication in Law Enforcement Activities: A Linguistic Aspect]. Lviv: LNU Publishing.
15. Petrova, I. V. (2016). *Movlennieva ta linhvistychna kompetentnist: problemy spivvidnoshennia* [Speech and Linguistic Competence: Problems of Correlation]. *Movoznavchyi visnyk*, 22, 89–95.
16. Selivanova, O. O. (2024). *Aktualni problemy kryminalnoi linhvistyky ta linhvokryminalistyky* [Current Issues of Criminal Linguistics and Linguo-forensics] (Monograph). Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
17. Stepanenko, S. A. (2015). *Metodyka diahnostryky komunikatyvnoi kompetentnosti u pravoohoronni diialnosti* [Methodology for Diagnostics of Communicative Competence in Law Enforcement] (Textbook). Kharkiv: Pravo.
18. Tkach, S. B. (2019). *Psykhologichna diahnostryka neverbalnykh navykiv* [Psychological Diagnostics of Non-verbal Skills] (Practicum). Odesa: Helvetika.
19. Kharenko, T. V. (2021). *Rol intonatsii ta tempu movlennia v interpretatsii komunikatyvnykh namiriv* [The Role of Intonation and Speech Rate in the Interpretation of Communicative Intentions]. *Aktualni pytannia filolohii ta pedahohiky*, 10, 55–61.
20. Yakovenko, L. I. (2017). *Sotsialno-psykhologichni osnovy slidechoi komunikatsii* [Socio-psychological Foundations of Investigative Communication] (Textbook). Kyiv: Vyshcha shkola.

I. V. CHARIKOVA

PhD in Philology,

Associate Professor at the English Philology Department,

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

E-mail: icharikova@vnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5080-5216>

LINGUISTIC ASPECTS OF NON-VERBAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF INVESTIGATORS

The article focuses on the linguistic analysis of the peculiarities of non-verbal communication and its role in the work of an investigator, a topic that is becoming increasingly relevant amid the reform of pre-trial investigation bodies in Ukraine. The aim of the work is a theoretical and empirical study of the linguistic aspects of the investigator's non-verbal communicative competence, particularly the analysis of verbal and non-verbal speech signals in the course of criminal proceedings. A theoretical analysis of approaches to defining communicative competence, focusing on its linguistic aspects, was conducted, considering the role of non-verbal speech manifestations—intonation, gestures, facial expressions, pauses, and speech rate—in transmitting information and forming interpersonal relationships during investigative actions. The necessity of systematic analysis of non-verbal speech information as a source of primary linguistic information about the identity of the participant in criminal proceedings is substantiated. Using methods of linguistic analysis, surveys, and speech tests, the peculiarities of investigators' nonverbal speech during the criminal process and their linguistic and nonverbal communicative competence were studied. It was found that most investigators recognize the importance of considering non-verbal speech signals and the need to improve methods for their analysis, but note the insufficient development of forensic approaches to the study of non-verbal speech information. The research results established that most investigators have a high level of general communicative competence and a moderate or high level of perceptive non-verbal competence. At the same time, some specialists experience difficulties in analyzing and verifying non-verbal speech information, which is associated with a low level of development of linguistic skills in this area. Recommendations were developed for improving linguistic approaches to the analysis of investigators' non-verbal communication, specifically regarding the application of verbal and non-verbal methods to enhance their linguistic and speech competence in criminal proceedings.

Key words: *linguistic analysis, non-verbal communication, communicative competence, investigator, criminal proceedings, non-verbal speech signals, intonation, gestures, facial expressions, pauses, speech rate, interpersonal relations, forensics, non-verbal information analysis.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

А. В. Колесник НАТУРАЛІЗМ В ЛІТЕРАТУРІ І НАУКОВА СОЦІОЛОГІЯ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ: ВЗАЄМОВПЛИВ...	3
М. І. Мартинюк, Л. П. Мартинюк МОВНА КАРТИНА СВІТУ В ДИТЯЧИХ ТВОРАХ КЛАВИ КОРЕЦЬКОЇ НА ВОЄННО-ПАТРІОТИЧНУ ТЕМАТИКУ.....	9
Т. В. Николюк, Н. В. Шкляєва МЕДІАТЕКСТИ ВОЛИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ.....	18
А. А. Таран МОВНА КАРТИНА СВІТУ УКРАЇНЦІВ У ПІДРУЧНИКАХ З МАТЕМАТИКИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	24
М. Г. Шленьова, О. В. Коновченко СЕМАНТИКА І ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ПИСЬМЕННИКІВ «РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ».....	32
Н. М. Шульська, Р. С. Зінчук, Ю. М. Костюк АНТРОПОНІМНА ЛЕКСИКА ЯК ОСНОВА ТВОРЕННЯ ПОЗИВНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАХИСНИКІВ І ЗАХИСНИЦЬ: НА МАТЕРІАЛІ МОВИ МЕДІА.....	41
Л. П. Юлдашева ІМПЛІЦИТНИЙ КОНТРАСТ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ВІЙНИ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....	48

КЛАСИЧНІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

С. В. Рибалкін ОБРАЗ «ГНІЗДЕЧКА» ЯК ПРОСТІР АВТЕНТИЧНОСТІ У РОМАНІ САМАР ЯЗБЕК «КАПЛИЦЯ ВІТРУ».....	58
--	----

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

О. О. Беляков, Н. В. Пожарська, О. А. Шкамарда СПЕЦИФІКА КЛАСИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ: СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	68
Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк, С. Б. Шелудченко ПЕРЕКЛАД АНГЛОМОВНИХ ВІЙСЬКОВИХ НОВИННИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	76
О. О. Nahorna, Ya. V. Nahorny MEANS OF MEDICAL TERMS TRANSLATION WHILE TEACHING NEW VOCABULARY AT THE PRACTICAL COURSE OF ENGLISH LANGUAGE (WITHIN THE TOPIC “MEDICINE”) FOR FUTURE PHILOLOGISTS.....	82
Н. А. Саламін ФРАЗЕОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (АНАЛІЗ СТАТЕЙ ВВС).....	89

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

О. Г. Гудзенко, Т. В. Борозенцева, А. І. Александрук МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У МЕДІАПРОСТОРІ: ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....	96
---	----

О. В. Добродум КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ СВОБОДИ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ: ВІД ГУМАНІЗМУ ДО ПОСТГУМАНІЗМУ.....	105
Д. П. Ільніцький СТРАТЕГІЇ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД.....	112
О. Н. Kotys, Т. Н. Bondar SUPPORTING STUDENTS WITH ADHD IN ACADEMIC WRITING: STRATEGIES FOR INCLUSIVE INSTRUCTION.....	118
В. М. Кудляк, О. О. Пархоменко, Т. І. Белан, Є. А. Шаповалов, В. В. Ємець ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ DEEP ZOOM ТА БІБЛІОТЕКИ OPENSEADragon ДЛЯ ВИСОКОДЕТАЛІЗОВАНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЖИВОПИСУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	123
Я. Г. Мар'янюк, Т. С. Боса, С. Ф. Лазарчук СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ: МОВНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ.....	132
I. M. Mishchuk, O. M. Halapchuk-Tarnavska, I. V. Charikova PRACTICAL TECHNIQUES FOR EFFICIENT COMPRESSION IN UKRAINIAN-ENGLISH INTERPRETING.....	144
M. V. Nadutenko, M. V. Nadutenko, O. L. Fast THE POWER OF LANGUAGE IN THE WORLD OF BLOCKCHAIN: A SYNERGY OF DIGITAL TOOLS FOR REGULATING GLOBAL DEVELOPMENT.....	151
I. В. Чарікова ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧИХ.....	158

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

A. V. Kolesnyk

NATURALISM IN LITERATURE AND SCIENTIFIC SOCIOLOGY
AT THE END OF THE 19TH CENTURY: MUTUAL INFLUENCE.....3

M. I. Martyniuk, L. P. Martyniuk

THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD IN KLAVA KORETSKA'S CHILDREN'S WORKS
ON MILITARY AND PATRIOTIC THEMES.....9

T. V. Nikoliuk, N. V. Shklyieva

VOLYN MEDIA TEXTS IN WAR CONDITIONS:
FEATURES OF THE USE OF MILITARY VOCALOID.....18

A. A. Taran

THE LINGUISTIC WORLDVIEW OF UKRAINIANS IN MATHEMATICS TEXTBOOKS
OF THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY.....24

M. H. Shlenova, O. V. Konovchenko

SEMANTICS AND FUNCTIONING OF ETIQUETTE FORMULAS
IN THE EPISTOLARY OF WRITERS OF THE "EXECUTED RENAISSANCE".....32

N. M. Shul'ska, R. S. Zinchuk, Yu. M. Kostyuk

ANTHROPONYMOUS LEXICAN AS THE BASIS FOR CREATING NAMES OF UKRAINIAN
PROTECTORS: ON THE MATERIAL OF THE LANGUAGE OF THE MEDIA.....41

L. P. Yuldasheva

IMPLICIT CONTRAST IN CONTEMPORARY UKRAINIAN WAR POETRY:
A COGNITIVE-PRAGMATIC ANALYSIS.....48

CLASSICAL LANGUAGES AND LITERATURES

S. V. Rybalkin

THE IMAGE OF THE "NEST" AS A SPACE OF AUTHENTICITY
IN SAMAR YAZBEK'S NOVEL *WHERE THE WIND CALLS HOME*.....58

GERMANIC LANGUAGES AND LITERATURES

O. O. Beliakov, N. V. Pozharska, O. A. Shkamarda

SPECIFICITY OF THE CLASSICAL DETECTIVE STORY:
SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES.....68

L. K. Malimon, A. B. Pavliuk, S. B. Sheludchenko

TRANSLATION OF ENGLISH MILITARY NEWS TEXTS INTO UKRAINIAN.....76

O. O. Nahorna, Ya. V. Nahorny

MEANS OF MEDICAL TERMS TRANSLATION WHILE TEACHING
NEW VOCABULARY AT THE PRACTICAL COURSE OF ENGLISH LANGUAGE
(WITHIN THE TOPIC "MEDICINE") FOR FUTURE PHILOLOGISTS.....82

N. A. Salamin

PHRASEOLOGY IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE
(AN ANALYSIS OF BBC ARTICLES).....89

APPLIED LINGUISTICS

O. H. Hudzenko, T. V. Borozentseva, A. I. Aleksandruk

MECHANISMS FOR IMPLEMENTING MANIPULATIVE STRATEGIES
IN THE MEDIA SPACE: LINGUISTIC-PSYCHOLOGICAL DIMENSION.....96

O. V. Dobrodum COMMUNICATION STRATEGIES OF FREEDOM AND JUSTICE: FROM HUMANISM TO POSTHUMANISM.....	105
D. P. Initskyi STRATEGIES OF SPEECH ETIQUETTE IN ENGLISH AND UKRAINIAN: A FUNCTIONAL-PRAGMATIC APPROACH.....	112
O. H. Kotys, T. H. Bondar SUPPORTING STUDENTS WITH ADHD IN ACADEMIC WRITING: STRATEGIES FOR INCLUSIVE INSTRUCTION.....	118
V. M. Kudliak, O. O. Parkhomenko, T. I. Belan, E. A. Shapovalov, V. V. Emets USING DEEP ZOOM TECHNOLOGY AND OPENSEADRAGON LIBRARY FOR HIGH-DETAIL REPRESENTATION OF UKRAINIAN PAINTING FROM THE LATE 19 TH TO EARLY 20 TH CENTURY.....	123
Ya. H. Maryanko, T. S. Bosa, S. F. Lazarchuk MODERN LINGUISTIC RESEARCH OF TRANSLATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN AND UKRAINIAN TRENDS: LINGUISTIC, COMMUNICATIVE AND CULTURAL DIMENSIONS.....	132
I. M. Mishchuk, O. M. Halapchuk-Tarnavska, I. V. Charikova PRACTICAL TECHNIQUES FOR EFFICIENT COMPRESSION IN UKRAINIAN-ENGLISH INTERPRETING.....	144
M. V. Nadutenko, M. V. Nadutenko, O. L. Fast THE POWER OF LANGUAGE IN THE WORLD OF BLOCKCHAIN: A SYNERGY OF DIGITAL TOOLS FOR REGULATING GLOBAL DEVELOPMENT.....	151
I. V. Charikova LINGUISTIC ASPECTS OF NON-VERBAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF INVESTIGATORS.....	158

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 4

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Світлана Юріївна Калабухова

Підписано до друку: 31.12.2025. Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 19,76. Замов. 0226/097. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.